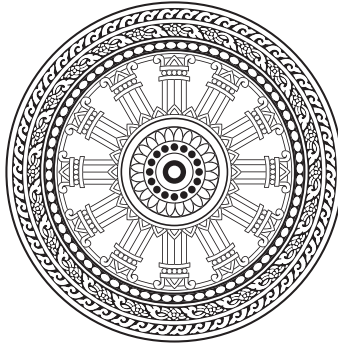

ธรรมธารา

Dhammadhara Journal of Buddhist Studies

ปีที่ 9 ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 17) กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. 2566

สำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย

ISSN 2408-1892

ธรรมธารา

Dhammadhara Journal of Buddhist Studies

ISSN 2408-1892 (Print) | ISSN 2651-2262 (Online)

ลิขสิทธิ์

มูลนิธิธรรมะคัมภีร์โลก

พิมพ์ครั้งที่ 1

สิงหาคม 2566 จำนวน 400 เล่ม

โรงพิมพ์

สุขุมวิทการพิมพ์ จำกัด

จัดทำโดย

สำนักการศึกษา วัดพระธรรมกาย

วัตถุประสงค์

เพื่อส่งเสริม สนับสนุน และเป็นแหล่งข้อมูลในการเผยแพร่ผลงานวิจัยและบทความวิชาการให้กับคณาจารย์ นักวิชาการ นักวิจัย และผู้สนใจ รวมทั้งเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความรู้ที่หลากหลาย ช่วยยกระดับผลงานวิชาการที่มีคุณภาพได้มาตรฐานให้เป็นที่ยอมรับในระดับชาติและนานาชาติ ทั้งนี้วารสารเปิดรับบทความด้านพระพุทธศาสนา ศาสนาและปรัชญา วรรณกรรม ประวัติศาสตร์ พุทธบริหารการศึกษา การวิจัยนวัตกรรมการศึกษา รวมทั้งสหวิทยาการเชิงประยุกต์ด้านมนุษยศาสตร์และศิลปศาสตร์เชิงพุทธ

ประเภทบทความที่รับพิจารณาตีพิมพ์

บทความวิจัย บทความวิชาการ การแปลบทความภาษาต่างประเทศ และบทความพิเศษของผู้เชี่ยวชาญหรือบรรณาธิการ

ระยะเวลาตีพิมพ์ ปีละ 2 ฉบับ

ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน

ฉบับที่ 2 กรกฎาคม - ธันวาคม

ศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
Thai-Journal Citation Index Centre

Approved by TCI during 2022 - 2024

ได้รับการประเมินคุณภาพจากศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย
ให้เป็น “วารสารวิชาการกลุ่ม 1”

ที่ปรึกษากิตติมศักดิ์

พระพรหมวชิรปัญญาจารย์ (ทองดี สุรเตโช)

พระเผด็จ ทตตชีโว

พระเทพพัชรจารย์ (เทียบ สิริธมาโม), รศ. ดร.

พระเมธาวิเชียร (สุเทพ ปวิสิโก), รศ. ดร.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. จิรพัฒน์ ประพันธ์วิทยา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประพจน์ อัครวิรุฬห์การ

Professor KATSURA Shōryū, Ph.D. (Hiroshima University, Hiroshima, Japan)

Professor SASAKI Shizuka, Ph.D. (Hanazono University, Kyoto, Japan)

Professor WAKAHARA Yūshō (Ryukoku University, Kyoto, Japan)

บรรณาธิการ

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ), พ.บ., ดร.

ผู้อำนวยการศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

หัวหน้ากองบรรณาธิการ

ดร. ภัทติดา แร่งทน

หัวหน้าศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ DCI

กรรมการที่ปรึกษา

พระมหาธนา เตชธมโม, ดร., พระมหาอภิชาติ ญาณสุโภ, ดร.

พระมหาสมคิด ขยาภิโร, พระมหาวุฒิชัย วุฑฒิชโย, ดร.

พระมหาวรท กิตติปาโล, ดร., พระมหามนต์ชัย อภิชาโน, ดร.

กองบรรณาธิการ

Professor MATSUDA Kazunobu

Bukkyo University, Kyoto, Japan

พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, รศ. ดร.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

พระมหาพงศ์ศักดิ์ ฐานิโย, ดร.

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ มหาวิทยาลัยศรีวิโค ประเทศญี่ปุ่น

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

นาวาอากาศเอก ศาสตราจารย์ ดร. ประสงค์ ปรานีตพลกรัง

โรงเรียนนายเรืออากาศนวมินทกษัตริยาธิราช

รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รองศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร. อำนาจ บัวศิริ

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ

รองศาสตราจารย์ ดร. จันทิรา โกมาสถิต

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ดวงกมล ขาดประเสริฐ

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีพระจอมเกล้าธนบุรี

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อุทัย สติมัน

เกษียณราชการ

ดร. บรรเจิด ขวลิตรเรืองฤทธิ์

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

หัวหน้าศูนย์วิจัยพระไตรปิฎก DCI

คณะผู้ทรงคุณวุฒิประเมินบทความ (Reviewers)

พระเทพวัชรจารย์ (เทียบ สิริธมาโณ), รศ.ดร.

พระมหาพรชัย สิริวิโร, ผศ.ดร.

พระมหาอานนท์ อานนโท, ผศ.ดร.

พระมหาพจน์ สุวโจ, ผศ.ดร.

พระมหาดวงเด่น จิตตภาโณ(ตุนิน), ผศ.ดร.

ศาสตราจารย์ ดร. สมภาร พรหมทา

ศาสตราจารย์ ดร. เชษฐ ติงสัญชลี

รองศาสตราจารย์ ดร. สำเนียง เลื่อมใส

รองศาสตราจารย์ (พิเศษ) ดร. อำนาจ บัวศิริ

รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน

รองศาสตราจารย์ ดร. โกวิท พิมพวง

รองศาสตราจารย์ ดร. จตุวิทย์ แก้วสุวรรณ

รองศาสตราจารย์ ดร. สุวิญ รักสตัย

รองศาสตราจารย์ ดร. อำพล บุคคาสาร

รองศาสตราจารย์ ดร. ฉลองเดช คุณานูมาต

รองศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ รุณรา

รองศาสตราจารย์ ดร. ประพันธ์ ศุภษร

รองศาสตราจารย์ ดร. พูนชัย ปันธิยะ

รองศาสตราจารย์ ดร. สานู มัทธนาคุณุญ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประทุม อังกูรโรหิต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ชานปวีช ทัดแก้ว

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณัฏพล ศิริสวัสดิ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมควร นิยมวงศ์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมบัติ มั่งมีสุขศิริ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. อุทัย สติมัน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. มนต์รี สิริโรจนานันท์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ขาติเมธี หงษา

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิสิษฐ คิดคำสวน

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิไลพร สุจริตรธรรมกุล

ดร. อุเทน วงศ์สถิตย์

ดร. พิบูลย์ ชุมพลไพศาล

ดร. อุดม จันทิมา

ดร. พิสิษฐ โคตรสุโพธิ์

ดร. กรรณิการ์ ขาวเงิน

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

วิทยาลัยสงฆ์บุรีรัมย์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยศิลปากร

อาจารย์ทรงคุณวุฒิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตเชียงใหม่

วิทยาลัยพุทธศาสตร์นานาชาติ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยสวนดุสิต

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร

มหาวิทยาลัยนครพนม

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

มหาวิทยาลัยศิลปากร

มหาวิทยาลัยมหิดล

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

วิทยาเขตเชียงใหม่

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ดร. สมเกียรติ แก้วเกาะสบบ้า
ดร. ฤทธิ นันทเพ็ชร
ดร. เมธี พิทักษ์ธีระธรรม
ดร. ชาศิต แหลมม่วง

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
มหาวิทยาลัยบูรพา
ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI
ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

การประเมินคุณภาพบทความ

การตรวจสอบคุณภาพของบทความ

- บทความทุกบทความ ต้องผ่านการตรวจและประเมินจากกองบรรณาธิการ
- บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิตั้งแต่ 2 ท่านขึ้นไป แบบปกปิดรายชื่อ (Double Blinded)
- บทความภาษาอังกฤษ ได้รับการตรวจจากผู้ทรงคุณวุฒิชาวต่างประเทศ (Native Speaker) 1 ท่าน
- บทความทุกบทความ ได้รับการตรวจและประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิภายในและภายนอก
- บทความจากผู้เขียนภายใน ได้รับการตรวจและประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก
- บทความต้องไม่เคยลงตีพิมพ์ในวารสารอื่นหรือกำลังอยู่ในระหว่างการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารอื่น ยกเว้นบทความแปลภาษาต่างประเทศที่ผู้เขียนและสำนักพิมพ์ยินยอมให้แปลเป็นภาษาไทย
- บทความต้องไม่มีการคัดลอกมาจากผลงานของบุคคลอื่น

คำแนะนำสำหรับผู้เขียน

ผู้เขียนต้องปรับปรุงแบบและการอ้างอิงตามที่วารสารกำหนด คือ หลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารธรรมธารา (ฉบับปรับปรุงครั้งที่ 2) ก่อนส่งเข้าระบบ Submission ทั้งนี้วารสารกำหนดหลักเกณฑ์การอ้างอิงโดยอาศัยระบบ Chicago เวอร์ชัน 17 อ้างอิงแบบเชิงอรรถ (Footnote)

- บทความมีความยาวรวมทั้งหมดไม่เกิน 20 หน้า กระดาษ A4
- ชื่อบทความเป็นภาษาไทยและภาษาอังกฤษ
- บทความภาษาไทย (ความยาวไม่เกิน 500 คำ) และภาษาอังกฤษ
- ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ใช้อักษร Cordia New ขนาด 16 และกั้นขอบด้านละ 2.54 ซม.
- ตัวเลข ใช้เลขอารบิก ตลอดทั้งบทความ
- สำหรับเนื้อหาที่ต้องใช้อักษรพิเศษ เช่น บาลี/สันสกฤต-โรมัน, จีน, ญี่ปุ่น ให้ใช้อักษร Calibri Light ขนาด 11 ยกเว้นที่เบตให้ใช้อักษร Microsoft Himalaya ขนาด 16
- บรรณานุกรมและการอ้างอิง ใช้รูปแบบตามหลักการอ้างอิงที่วารสารกำหนด รายละเอียดในภาคผนวก
- แนวปรัศวัตการศีกษาของผู้อ่าน สังกัด ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ พร้อมเบอร์ติดต่อท้ายบทความ
- ส่งบทความเข้าระบบออนไลน์ Submission โดยลงทะเบียนได้ที่ <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/dhammadhara>

ฝ่ายประชาสัมพันธ์และเผยแพร่

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

ฝ่ายพิสูจน์อักษร

Andreas Johannes Jansen,
Dr. Chatmaporn Tokaranyaset

ฝ่ายศิลปกรรมและระบบออนไลน์

พระมหาธัญสันต์ กิตติสาโร

พระมหาศพล ธมฺมธโร

ฝ่ายสมาชิก

กองวิชาการ DCI, กองสนับสนุนและบริการ DCI, กองบริหาร DCI,
กองกิจการนิสิต DCI, กองพระไตรปิฎก DCI, ศูนย์ภาษา DELC,
สำนักงานเลขานุการ และสมาชิกสำนักการศึกษา

.....

ติดต่อสอบถาม

ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI แผนกศูนย์วิจัยพุทธศาสตร์ ส่วนงานวารสารธรรมธารา (DJBS)
75 หมู่ที่ 1 ต. ไทรน้อย อ. บางบาล จ. พระนครศรีอยุธยา 13250
โทรศัพท์ 09-5582-1495 หรือ 09-5665-5355
E-mail : dhammadhara072@gmail.com
Website : <https://so01.tci-thaijo.org/index.php/dhammadhara>
Facebook Fanpage : วารสารธรรมธารา

บทบรรณาธิการ

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) เป็นพระมหาเถระรูปหนึ่งที่มีผลงานวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาที่โดดเด่นมากในรอบ 50 ปีที่ผ่านมา โดยเฉพาะหนังสือภูมิวิลาสินี วิมุตติรัตนมาลี และกรรมทีปนี ที่ท่านประพันธ์ขึ้น มีเนื้อหาที่น่าสนใจมาก และมีสำนวนที่ไพเราะสละสลวยจนได้รับรางวัลชนะเลิศวรรณกรรมสาขาศาสนาจากธนาคารกรุงเทพ ตัวบรรณาธิการก็ได้ใช้หนังสือเหล่านี้เป็นข้อมูลในการศึกษาและแสดงพระธรรมเทศนาตั้งแต่อุปสมบทได้พรรษาแรกเมื่อ 38 ปีก่อน น่าเสียดายที่ปัจจุบันบทประพันธ์ของท่านซึ่งถือเป็นวรรณกรรมเพชรน้ำเอกในพระพุทธศาสนาไม่ค่อยแพร่หลายมากนัก อาจเป็นเพราะผู้คนในยุคปัจจุบันมีช่องทางที่สื่อและข้อมูลต่าง ๆ ถ้าโหมเข้าหาตัวมากมาย

บทความวิจัยเรื่อง “งานนิพนธ์พระพุทธศาสนาของพระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร)” ของพระมหาอนุกุล เก่งงาม และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สมพรนุช ตันศรีสุข ได้ทำการศึกษางานนิพนธ์ของพระพรหมโมลีโดยภาพรวม เสมือนหนึ่งเป็นการปิดฝุ่นออกจากเพชรน้ำเอกนี้ หวังว่าจะเป็นส่วนหนึ่งที่กระตุ้นให้ผู้คนหันมาสนใจผลงานของท่านกันอีกครั้ง

บทความวิจัยเรื่อง “คัมภีร์ไบลานยุคพระเจ้ากาวิละ: กรณีศึกษาจากบันทึกท้ายคัมภีร์ไบลานอักษรธรรมล้านนา สำนวนพบ ณ วัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่” ของพระอัมรินทร์ สนธิธมโม และคณะ ได้ศึกษาบันทึกท้ายคัมภีร์ไบลานอักษรธรรมล้านนาที่สร้างขึ้นในยุคของพระเจ้ากาวิละ (พ.ศ. 2317-2358) จำนวน 8 ฉบับ ทั้งช่วงเวลาของการจารไบลาน สถานที่จาร ชื่อผู้ที่มีส่วนร่วมในการจาร รวมถึงข้อความปรารภของผู้จาร ที่แสดงถึงแรงบันดาลใจ ทำให้เราทราบถึงกระบวนการในการจารคัมภีร์ไบลาน สภาพสังคมเมืองเชียงใหม่ในขณะนั้น และทำให้เข้าใจภาพรวมของกระบวนการสืบทอดคำสอนในพระพุทธศาสนาด้วยการจารไบลานได้ดีขึ้น

นิตยสารธรรมจักษุเป็นนิตยสารทางพระพุทธศาสนาเล่มแรกของประเทศไทย ก่อตั้งโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว บทความวิจัยเรื่อง “นิตยสารธรรมจักษุ (พ.ศ. 2437-2454): ความเป็นมาและสารัตถะ” ของ พระมหาสราวุธ โพธิ์ศรีขาม และผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัฏฐพล ศิริสวัสดิ์ ทำให้เรารู้ถึงสาเหตุที่ทำให้เกิดการจัดทำนิตยสารฉบับนี้ สำคัญของเนื้อหาของนิตยสารและกลวิธีในการเสนอพุทธธรรม อันสะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความเข้าใจต่อพุทธธรรม และวิธีการเผยแผ่พุทธธรรมซึ่งต้องปรับตัวในกระแสความก้าวหน้าทางวิทยาการจากตะวันตก ที่หลั่งไหลมาสู่ประเทศในขณะนั้น

บทความวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูกตเวทีของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย: การวิจัยเชิงคุณภาพแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล” ของ เจนจิรา แวงวรรณ และคณะ ทำให้เข้าใจถึงเงื่อนไขในการสร้างความกตัญญูกตเวทีให้เกิดขึ้นกับเยาวชนได้ดีขึ้น ว่าต้องประกอบด้วยเงื่อนไขทั้งภายนอกและเงื่อนไขภายใน อาทิ การตระหนักรู้คุณค่าของสิ่งที่ได้รับ การตระหนักรู้ในความห่วงใยเอาใจใส่ การตระหนักรู้ในความตั้งใจช่วยเหลือของผู้มีบุญคุณ และการตระหนักรู้ในความเสี่ยงสละของผู้มีบุญคุณ ซึ่งเป็นประโยชน์อย่างมากต่อผู้ที่คิดเสริมสร้างคุณธรรมความกตัญญูแก่เยาวชนในยุคปัจจุบัน

ปัจจุบัน มลภาวะไมโครพลาสติกเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมระดับโลก ที่อยู่ในขั้นวิกฤต เพราะในน้ำดื่มเกือบทุกประเภทที่คนทั้งโลกบริโภคล้วนปนเปื้อนด้วยไมโครพลาสติก ซึ่งจะก่อปัญหาด้านสุขภาพระยะยาว บทความวิชาการเรื่อง “สมาธิร่วมสมัยกับสิ่งแวดล้อม: การแก้ปัญหามลภาวะไมโครพลาสติกอย่างยั่งยืน” ของ พรพรหม ทิพยมนตรี และคณะ แสดงให้เห็นว่า การทำสมาธิมีส่วนช่วยในการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนได้อย่างไร เป็นการนำหลักปฏิบัติในพระพุทธศาสนาไปใช้เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาระดับโลก

บทความวิจัยเรื่อง “การใช้วงจรคุณภาพในการบริหารงานที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่าย” ของ ชุตติพันธ์ ตู้อนบัตร และดร.นิพิฐพนธ์ สนิทเหลือ ได้ศึกษาการใช้วงจรคุณภาพ PDCA ในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่าย รวมถึงการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับวงจรคุณภาพ เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบการวิจัยภาคสนาม ทำให้เข้าใจกระบวนการบริหารและพัฒนางานวิชาการให้ประสบความสำเร็จ อันเป็นพื้นฐานสำคัญให้โรงเรียนในเครือข่ายสามารถขยายเครือข่ายไปถึง 49 โรงเรียนในท่ามกลางวิกฤตขาดแคลนนักเรียนของโรงเรียนทั่วประเทศ

หวังว่าผู้อ่านทุกท่านจะได้ความรู้ แรงคิด และความเพลิดเพลินในการอ่านเช่นเคย

พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ

(สมชาย ฐานวุฑฺโฒ)

2 สิงหาคม 2566

วันเข้าพรรษา

Editorial

Phra Brahmamoli (Vilat Ñāṇavaro) is a renowned Buddhist monk who has made significant contributions to Buddhist literature in the past 50 years. Particularly, his books “Bhūmivilāsinī,” “Vimuttiratanamālī,” and “Kammadīpanī” have been highly distinguished for their interesting content and eloquent expressions, earning him the prestigious award for excellence in Buddhist literature from Bangkok Bank. I (editor) have been utilizing these books as a valuable resource for study and to disseminate Dhamma teachings since my first ordination 38 years ago. It is unfortunate that currently, his literary works, considered as gems in Buddhist literature, are not widely circulated. This could be due to the modern era where people have access to a plethora of media and information, making it challenging for valuable works to reach a broader audience.

The research article titled “Buddhist Literary Works by Phra Brahmamoli (Vilat Ñāṇavaro)” is written by Phramaha Anukul Ngaongam and Asst. Prof. Dr. Sompornnuch Tansrisook and serves as a comprehensive study of Phra Brahmamoli’s literary works. It can be likened to brushing the dust off a precious gem, with the hope of reigniting people’s interest in his works once again.

The research article “The Buddhist palm-leaf manuscripts in the reign of King Kawila: A case study based on the colophons of the Lanna script manuscripts found at Wat Duang Dee, Mueang Chiang

Mai District, Chiang Mai Province” by Phra Amarin Santidhammo and Team, who studied and analyzed the colophons of eight bundles of the DhamLanna script manuscripts created during (1774-1815) in the reign of King Kawila. This study sheds light on the history of palm-leaf manuscripts, the places where they were written, the names of those involved in the process, and the motivating factors behind their creation. It provides valuable insights into the manuscript writing process, the social conditions in Chiang Mai at that time, and a better understanding of the overall process of transmitting teachings in Buddhism through palm-leaf manuscripts.

Dhammacakṣu magazine was established during the reign of King Chulalongkorn, Rama V, by His Royal Highness Prince-Patriarch Vajirañāṇavarorasa. The research article “Dhammacakṣu magazine (1894-1911): Its background and contents” by Phramaha Saruwut Phosrikham and Asst. Prof. Dr. Natchapol Sirisawas aims to provide insights into the reasons behind the creation of this magazine and its significant content. The magazine’s articles and presentation methods reflect the changes in knowledge, understanding of Buddhism, and the ways of disseminating Buddhist teachings, which had to adapt to the advancing scientific knowledge from the West that flowed into Thailand during that time.

The research article “An Analysis of Gratitude among High School Students: Grounded Theory Study” is brought to us by Janjira Wangwan and Team to provide a better understanding of the conditions required to foster gratitude in adolescents. The study identifies external and internal factors that influence the development of gratitude among high school students. These factors include awareness of the value of received benefits, empathy and compassion, intention to help of the benefactors, and recognition of benefactors’ cost. These factors play a significant role in enhancing the sense of gratitude among young people in the present era, promoting the cultivation of gratitude and ethical values in high school students.

Currently, microplastic pollution is a global environmental crisis, as it contaminates almost all types of drinking water consumed by people worldwide, posing long-term health concerns. The article “Contemporary Meditation and Environment: Sustainable Solution to Solving Problem of Microplastic Pollution” by Ponprom Tippayamontree and Team aims to demonstrate how meditation can offer a sustainable method for addressing environmental issues. By incorporating Buddhist principles as a tool for solving real-world environmental problems, meditation becomes a sustainable approach. In other words, meditation practice may be another option that helps mitigate the problem of microplastic pollution in a sustainable manner and contributes to finding real solutions in the world.

The research article “The Use of the PDCA Quality Cycle in Administration that Affects Academic Administration of Schools in the Sarasas Affiliated Schools” by Chutipon Tootanabat and Dr. Niptipholt Sanitlou. The duo conducted a qualitative research study to investigate the utilization of the PDCA (Plan-Do-Check-Act) quality cycle in the academic administration of Sarasas Affiliated Schools, along with its application to Buddhist principles in the quality management process. Their research helps to understand the management and development processes of academic administration, which is a crucial foundation for the success of schools within the Sarasas Affiliated Schools network. This network has expanded to include 49 schools amid the crisis of student shortages in schools nationwide.

We earnestly hope that each and every reader shall acquire knowledge, diverse perspectives, and utmost pleasure while perusing, akin to their previous experiences.

Phragrupalad Suvuttanabodhigun
(Somchai Thanavuddho)

2 August 2023

Buddhist Lent Day

สารบัญ

หน้า

หมวดที่ 1 บทความวิจัย

คัมภีร์ใบลานยุคพระเจ้ากาวิละ: กรณีศึกษาจากบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลาน
อักษรธรรมล้านนา สํารวจพบ ณ วัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่
The Buddhist palm-leaf manuscripts in the reign of King Kawila:
A case study based on the colophons of the Lanna script manuscripts
found at Wat Duang Dee, Mueang Chiang Mai District, Chiang Mai
Province

พระอัมรินทร์ สนธิธมฺโม, วิไลพร สุจริตธรรมกุล
และพงษ์ศิริ ยอดสา

2

งานนิพนธ์พระพุทธศาสนาของพระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร)
Buddhist Literary Works by Phra Brahmanoli (Vilat Nāṇavaro)

พระมหาอนุกุล เงามาม และสมพรนุช ตันศรีสุข

38

นิตยสารธรรมจักษุ (พ.ศ. 2437-2454): ความเป็นมาและสารัตถะ

Dhammacakṣu magazine (1894-1911): Its background and contents

พระมหาสราวุธ โพธิ์ศรีขาม และณัฏพล ศิริสวัสดิ์

76

การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูกตเวทีของนักเรียนมัธยมศึกษา
ตอนปลาย: การวิจัยเชิงคุณภาพแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล
An Analysis of Gratitude among High School Students:
Grounded Theory Study

เจนจิรา แวงวรรณ, ดุชนฎี อินทรประเสริฐ
และฐาศุภร์ จันประเสริฐ

120

การใช้วงจรคุณภาพในการบริหารงานที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการ
ของโรงเรียนในเครือสารสาสน์

The Use of the PDCA Quality Cycle in Administration that Affects
Academic Administration of Schools in the Sarasas Affiliated Schools

ชุตินันท์ ตู่ธนบัตร และนิพัทธ์พนธ์ สนิทเหลือ

160

หน้า

หมวดที่ 2 บทความวิชาการ

สมาธิร่วมสมัยกับสิ่งแวดล้อม:

การแก้ปัญหาภาวะไมโครพลาสติกอย่างยั่งยืน

A Contemporary Meditation and Environment:

Sustainable Solution to Solving Problem of Microplastic Pollution

พรพรหม ทิพยมนตรี, ประเวศ อินทองปาน

และบาร์มี อริยะเลิศเมตตา

192

ภาคผนวก

หลักการอ้างอิงของวารสารธรรมธारा

223

ประวัติการศึกษาของบรรณาธิการและผู้เขียน

236

หมวดที่ 1

บทความวิจัย

คัมภีร์ใบลานยุคพระเจ้ากาวิละ: กรณีศึกษา
จากบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมล้านนา
สำรวจพบ ณ วัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่

**The Buddhist palm-leaf manuscripts in the reign of
King Kawila: A case study based on the colophons of
the Lanna script manuscripts found at Wat Duang Dee,
Mueang Chiang Mai District, Chiang Mai Province**

พระอัมรินทร์ สนติธมฺโม* วิลไพร สุจริตธรรมกุล** และพงษ์ศิริ ยอดสา***

**Phra Amarin SANTIDHAMMO, Wilaiporn SUCHARITTHAMMAKUL
and Pongsiri YODSA**

* โครงการพระไตรปิฎกฉบับธรรมชัย, *** ผู้ช่วยนักวิจัย, ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

** ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

* Dhammachai Tipitaka Project, *** Research Assistance,
DCI Center for Buddhist Studies, Thailand

** Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities,
Kasetsart University, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 30 มี.ค. 2566

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 08 ก.ค. 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 21 พ.ค. 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 17 ส.ค. 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อเสนอข้อมูลที่ได้จากการอ่าน ปริวรรต ศึกษาและวิเคราะห์บันทึกทำคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมล้านนาในยุคของพระเจ้ากาวิละทั้ง 8 ฉบับ ระหว่างปี พ.ศ. 2343-2358 จากการสำรวจคัมภีร์ใบลาน ในจังหวัดเชียงใหม่เมื่อปี พ.ศ. 2560-2563 ที่พบ ณ วัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ และนำมาวิเคราะห์ศึกษาเพื่อเชื่อมโยงให้เห็นถึงเหตุการณ์ทางพระพุทธศาสนาที่แตกต่างกัน ในยุคพระเจ้ากาวิละ

ผลการวิจัยพบว่า ข้อมูลคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมล้านนาในยุคของพระเจ้ากาวิละทั้ง 8 ฉบับ ระหว่างปี พ.ศ. 2343-2358 ณ วัดดวงดี เป็นรูปแบบเดียวกัน 4 ประการ คือ 1) ช่วงเวลาของการจารใบลาน ในช่วงเวลาที่มีแสงสว่างเพียงพอ 2) สถานที่จารใบลานพบชื่อสถานที่สำคัญทางด้านการศึกษาพระปริยัติธรรม เช่น วัดสวนดอก 3) ชื่อผู้มีส่วนร่วมในการสร้างจารใบลาน พบว่ามีทั้งการระบุชื่อผู้จารโดยตรง และการยกย่องผู้ที่ต้องการจะบูชาธรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุที่มีสมณศักดิ์และเป็นหัวหน้าโครงการ และ 4) ข้อความปรารภของผู้จารที่ต้องการให้คัมภีร์ใบลานที่ตนจารนั้นเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา อธิษฐานจิตให้พระพุทธศาสนายืนยงและความปรารถนาส่วนตัว การบูชาธรรมครูบาอาจารย์ นอกจากนั้นยังแสดงความถ่อมตนด้วยการบอกถึงความไม่งามของตัวอักษรที่ตนจารอีกด้วย

จากการวิเคราะห์คัมภีร์ใบลานในยุคของพระเจ้ากาวิละ (พ.ศ. 2317-2358) จำนวน 8 ฉบับ และสามารถนำมาเชื่อมโยงกับรูปแบบทั้ง 4 ที่พบข้อความในบันทึกทำคัมภีร์ใบลาน คาดการณ์ได้ว่า ช่วงเวลานั้นเมืองเชียงใหม่เริ่มลงตัวจากการพัฒนาเมืองและสงครามที่เริ่มลดลง นอกจากนี้ยังทำให้ทราบถึงกระบวนการจารคัมภีร์ใบลานที่ทำงานกันเป็นคณะ โดยมีพระภิกษุผู้มีสมณศักดิ์เป็นหัวหน้าโครงการ และพุทธบริษัท 4 เป็นผู้จารรวมทั้งสนับสนุนโครงการ ยิ่งไปกว่านั้น

ยังทำให้ทราบถึงวัตถุประสงค์ของโครงการจารคัมภีร์ใบลาน ว่าเป็นไปเพื่อการสร้างบุญกุศริยาตามธรรมเนียมชาวล้านนา จึงทำให้เกิดกระแสของการจารคัมภีร์ใบลานอย่างมากเพื่อกุศลผลบุญในหมู่สามัญชน แต่วัตถุประสงค์ของชนชั้นปกครองจะถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างภาพลักษณ์ความเป็นธรรมราชา เพื่อให้ชาวเมืองยอมรับในตัวผู้ปกครอง โดยแต่งตั้งพระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถและเป็นที่ศรัทธาของมหาชนให้ได้รับสมณศักดิ์ และมีพระราชกระแสให้จารคัมภีร์ใบลาน นัยหนึ่งเพื่อสร้างกุศลและอีกนัยหนึ่งอาจเป็นไปเพื่อการสร้างภาพลักษณ์ของกษัตริย์ผู้เป็นธรรมราชาด้วยการบำรุงพระพุทธศาสนาในอีกทางหนึ่ง

คำสำคัญ: คัมภีร์ใบลาน พระเจ้ากาวิละ บันทึกท้ายคัมภีร์ใบลาน
อักษรล้านนา วัดดวงดี

Abstract

The objective of this research is to present the information obtained from reading, transliterating, studying, and analyzing the colophons of eight bundles of the DhamLanna script manuscripts created during 1800-1815 in the reign of King Kawila. The study was conducted by surveying the Lanna script manuscripts in Chiang Mai, Thailand between 2017-2020. The manuscripts found at Duang Dee Temple in Mueang Chiang Mai District were used to analyze various perspectives of historical lineage occurring in King Kawila's era.

The research findings revealed four consistent patterns of

information. Firstly, the period of inscription was the daytime when daylight was sufficient. Secondly, the names of significant locations associated with Dhamma-Vinaya studies and practice, such as Suan Dok Temple, were documented in the inscriptions. Thirdly, the names of contributors who participated in the manuscript's creation were recorded. Scribes' names and names of respectable people, mostly venerable monks with honorific titles who were project leaders, were explicitly mentioned. Lastly, the inscriptions conveyed the scribes' aspirations for the manuscripts to be of benefit to Buddhism, to establish and perpetuate the teachings of the Buddha, to express their personal desire for spiritual cultivation, and to pay respect to their masters. Furthermore, the scribes showed humility by acknowledging the unattractive nature of their handwriting.

From the analysis of eight bundles of Lanna script manuscripts created in the reign of King Kawila (1774-1815) along with the four consistent patterns of information written in the colophons, it could be concluded that at the time, Chiang Mai was starting to stabilize from its development and the decline in wars. Additionally, the study revealed the collaborative process of palm-leaf manuscript creation, performed as a team with a high-ranking monk as the project leader. Buddhist monks and laymen were responsible for inscribing palm-leaf manuscripts and supporting the project. Furthermore, the research shed light on the essential purpose of palm-leaf manuscript creation, which was to accumulate merit in accordance to Lanna tradition. This factor significantly influenced the widespread adoption of palm-leaf

manuscript creation with-in the general population, driven by their aspiration to attain positive outcomes in relation to the concept of merit. However, the motivation of the ruling class was to create an image of a righteous king to gain public acceptance by appointing knowledgeable and respectful monks, establishing ecclesiastical rank, and assigning them to create palm-leaf manuscripts. So, on one hand, these were considered acts of merit by the king, while on the other hand, they may have been publicization of the king's righteous image through the promotion of Buddhism.

Keyword: Palm-leaf Manuscripts, King Kawila, Colophon,
Lanna Scripts, Duang Dee Temple

1. ที่มาและความสำคัญ

คัมภีร์ใบลาน คือ เอกสารชั้นปฐมภูมิชิ้นสำคัญที่อุดมไปด้วยองค์ความรู้ต่าง ๆ ทั้งคำสอนในพระพุทธศาสนา วรรณกรรม ตำรายา ฯลฯ อันเป็นองค์ความรู้สำคัญจากอดีตที่เกิดจากการเล่าสืบต่อกันมาหวังเพื่อรักษาและสืบทอดให้ยืนยงถาวรมาถึงยุคปัจจุบัน ทุกเรื่องราวบนแผ่นลานผ่านการจารจารึกจึงมีคุณค่าต่อวงการวิชาการในการศึกษาองค์ความรู้จากอดีตเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคัมภีร์ใบลานทางพระพุทธศาสนาที่มีจุดเริ่มต้นของการบันทึกคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าตั้งแต่ราวพุทธศักราช 400 ปีเศษ โดยพระเจ้าวิสุทธิคามินีอภัยแห่งศรีลังกาเป็นผู้ปรารภเหตุในการจารคำสอนพระพุทธศาสนาลงบนแผ่นใบลาน และการจารนี้ก็ได้กลายเป็นหนึ่งในธรรมเนียมทางพระพุทธศาสนาแพร่กระจายทั้งแนวทางและวิธีการจารไปยังดินแดนต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น ลาว เมียนมา กัมพูชา ไทย

ปัจจุบัน การศึกษาวิจัยพระพุทธศาสนาที่ต้องใช้คัมภีร์ใบลานเป็นข้อมูลในการศึกษาจะพบการศึกษาใน 2 รูปแบบหลัก ๆ คือ

1) การศึกษาเนื้อหาจากคัมภีร์ใบลาน พบมากทั้งในและต่างประเทศในฐานะที่คัมภีร์ใบลานเป็นแหล่งข้อมูลชั้นปฐมภูมิ เนื่องด้วยคัมภีร์ใบลานเป็นช่วงของการเปลี่ยนผ่านระหว่างการสืบทอดแบบมุขปาฐะไปสู่การจารจารึก จึงทำให้คำสอนทางพระพุทธศาสนาหรือองค์ความรู้ที่ปรากฏบนคัมภีร์ใบลานเข้าใกล้สิ่งที่เป็นมุขปาฐะมากที่สุด ซึ่งนอกจากจะต้ององค์ความรู้ทางโบราณคดีแล้ว การนำคัมภีร์ใบลานมาใช้ศึกษาวิจัยก็จะเป็นสิ่งหนึ่งที่ช่วยยืนยันความเก่าแก่ของคำสอนได้อีกทางหนึ่งเมื่อได้นำมาเปรียบเทียบกับกัน¹

¹ มีตัวอย่างงานของ ดร.สุชาติ ศรีศรีธรรมวรกุล และ ดร.บรรเจิด ขวลิตเรืองฤทธิ์ ที่ศึกษาข้อมูลคัมภีร์พระไตรปิฎกจากใบลานต่างสายจาริตเพื่อใช้ในการเปรียบเทียบเนื้อหาที่แตกต่างกัน ศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ สุชาติ ศรีศรีธรรมวรกุล, “การศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎก ใบลานอักษรขอมคัมภีร์มัชฌิมนิกาย ที่พบในประเทศไทยและกัมพูชา,” วารสาร

2) การศึกษาประวัติศาสตร์ผ่านบันทึกท้ายคัมภีร์ไบเบิล การศึกษาด้านนี้นอกจากที่จะทำให้ทราบถึงประวัติของการสร้างคัมภีร์ไบเบิลนั้น ๆ แล้ว ยังสามารถวิเคราะห์ให้เห็นถึงประวัติศาสตร์และความรู้ในแง่มุมต่าง ๆ ที่ปรากฏผ่านข้อความภาษาโบราณที่ปรากฏอยู่ด้านท้ายของคัมภีร์ไบเบิลนั้น ๆ รวมไปถึงการเห็นถึงความวิริยะอุตสาหะและศรัทธาอันแรงกล้าของผู้จารที่ตั้งใจจารคัมภีร์ไบเบิลอย่างพิถีพิถันไม่ให้เกิดข้อผิดพลาด ซึ่งการศึกษานี้บันทึกท้ายคัมภีร์ไบเบิลนี้จะนำเสนอข้อความที่ปรากฏในบันทึกท้ายคัมภีร์ไบเบิลผ่านโครงสร้างในลักษณะคล้ายคลึงกัน คือ วันเดือนปีที่จาร ชื่อผู้จารหรือผู้จ้างจาร รวมไปถึงข้อความอื่น ๆ ที่มีความสำคัญต่อการศึกษา ถึงแม้งานเหล่านี้จะนำเสนอข้อมูลผ่านโครงสร้างที่คล้ายคลึงกัน แต่จุดเด่นของการศึกษางานประเภทนี้จะขึ้นอยู่กับข้อมูลที่พบในต่างภูมิภาคซึ่งเป็นที่ทราบดีว่า วัฒนธรรม ประเพณีที่เป็นธรรมเนียมของชาวบ้านในแต่ละพื้นที่มีความแตกต่างกันอยู่² และความสำคัญในบันทึกท้ายคัมภีร์ไบเบิลถือว่าเป็นสิ่งที่ผู้จารแทรกความรู้สึกของตนลงไปด้วย เช่น “จารไม่สวยให้พิจารณาดู” หรือบอกเหตุการณ์ที่สำคัญ ๆ ไว้ในบันทึกท้ายคัมภีร์ไบเบิล เป็นต้น

ผู้เขียนเป็นหนึ่งในคณะทำงานของโครงการพระไตรปิฎกฉบับธรรมชัย ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI³ ในส่วนงานของโครงการรวบรวมและอนุรักษ์คัมภีร์

ธรรมธารา, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 12), (มกราคม-มิถุนายน 2564): 65-99.; บรรเจิด ขวลิตรเรืองฤทธิ์, “การใช้วรรณกรรมทางวินัยศัพทศาสตร์ดั้งเดิม: กรณีศึกษาคัมภีร์ที่ขมิ้นกาย,” วารสารธรรมธารา, ปีที่ 6, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 10), (มกราคม-มิถุนายน 2563): 115-157.

² สรุปความจาก ตฤลลารณ สแสนปรน, “มิติวัฒนธรรมจากข้อความท้ายไบเบิล,” [culture.lpru.ac.th](http://www.culture.lpru.ac.th/ebook/modules/ebook/file/pdf/sub/lampang1_Cut10.pdf), เข้าถึงเมื่อ 20 กรกฎาคม 2565, http://www.culture.lpru.ac.th/ebook/modules/ebook/file/pdf/sub/lampang1_Cut10.pdf.

³ โครงการพระไตรปิฎกฉบับธรรมชัยเป็นโครงการทางวิชาการที่ดำเนินการโดยวัดพระธรรมกายมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553 มีวัตถุประสงค์เพื่ออนุรักษ์รวบรวมพระไตรปิฎกบาลีฉบับไบเบิลทุกสายจาริต จัดทำฐานข้อมูลพระไตรปิฎกบาลีทั้งฉบับไบเบิลและฉบับพิมพ์แบบบูรณาการ และจัดทำพระไตรปิฎกบาลีเชิงวิเคราะห์ฉบับสมบูรณ์ มีคณะทำงานที่

ใบลาน มีภารกิจในการสำรวจและถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานพระพุทธศาสนาภาษาบาลี 4 สายจารีตในระบบดิจิทัล ได้แก่ อักษรธรรม (อีสาน/ล้านนา) อักษรขอม อักษรพม่า อักษรสิงหล (ศรีลังกา) ทั้งนี้หนึ่งในพื้นที่ที่โครงการพระไตรปิฎกฉบับธรรมชัยได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของคัมภีร์ใบลาน คือ จังหวัดเชียงใหม่ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่นับได้ว่ามีความเจริญรุ่งเรืองในอาณาจักรล้านนาและมีการสร้างคัมภีร์ใบลานอยู่แทบทุกยุค

ด้วยเหตุนี้ คณะทำงานจึงมุ่งเป้าสำรวจคัมภีร์ใบลานในจังหวัดเชียงใหม่ ระหว่างปี พ.ศ. 2560-2563 ได้ดำเนินการสำรวจในอำเภอเมืองแล้วเสร็จเป็นจำนวนทั้งสิ้น 16 ตำบล 124 วัด โดยสามารถถ่ายภาพคัมภีร์ใบลานได้จำนวน 13 วัด ส่วนอีก 97 วัด ไม่พบคัมภีร์ใบลาน และอีก 14 วัด ยังรอการประสานงานจากเจ้าของสถานที่ ซึ่งข้อมูลภาพถ่ายคัมภีร์ใบลานจากทั้ง 13 วัด ที่สามารถสรุปรายละเอียดเบื้องต้นได้ ดังนี้

1. คัมภีร์ใบลานจากการสำรวจร้อยละ 99 เป็นภาษาบาลีอักษรธรรม ล้านนา อีกร้อยละ 1 เป็นภาษาบาลีอักษรขอม
2. วัดที่พบคัมภีร์ใบลานมากที่สุด 3 อันดับ คือ
 - (1) วัดดวงดี ต.พระสิงห์ อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ จำนวน 41 มัด 310 ผูก
 - (2) วัดเมธัง ต.พระสิงห์ อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ จำนวน 6 มัด 91 ผูก
 - (3) วัดพระสิงห์วรมหาวิหาร ต.พระสิงห์ อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ จำนวน 9 มัด 76 ผูก

ความน่าสนใจของวัดดวงดี พบว่า ช่วงปีในการจารคัมภีร์ใบลานนั้นคาบเกี่ยวในหลายรัชสมัยตั้งแต่รัชสมัยของพระญาแก้วจนถึงพลตรีเจ้าแก้วนรรัฐ (พบตั้งแต่ พ.ศ. 2054-2483) การที่วัดดวงดีมีจำนวนคัมภีร์ใบลานที่มากอาจตั้งข้อสันนิษฐานไว้ได้ว่า 1) วัดดวงดีน่าจะเป็นวัดที่เก่าแก่ในเมืองเชียงใหม่ 2) วัดดวงดีเป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมสำคัญในอดีต

ประกอบด้วยนักวิชาการนานาชาติที่มีความรู้ความเชี่ยวชาญด้านพระพุทธศาสนา ภาษาบาลี และคัมภีร์ใบลานเป็นจำนวนมาก ดูรายละเอียดโครงการได้ที่ <https://www.mps-center.in.th/>.

การสันนิษฐานจากหลักฐานทางโบราณคดีของกรมศิลปากร คือ จารึกใต้ฐานพระพุทธรูปในวิหาร 3 องค์ ทำให้มีข้อมูลตั้งต้นว่า วัดดวงดีสร้างขึ้นในสมัยหลังพระญามังรายสถาปนาเมืองเชียงใหม่ โดยมีเจ้านายเมืองเชียงใหม่เป็นผู้สร้าง และปีที่จารึกใต้ฐานพระพุทธรูปที่เก่าที่สุดอยู่ในปี พ.ศ. 2039 (ตรงกับรัชสมัยของพระญาแก้ว)⁴ ข้อมูลนี้สอดคล้องกับการสำรวจคัมภีร์ใบลานของคณะทำงานที่พบว่า คัมภีร์ใบลานเก่าที่สุด คือ ปี พ.ศ. 2054 ณ วัดดวงดี ซึ่งอยู่ในรัชสมัยของพระญาแก้ว จึงเป็นไปได้สูงว่า วัดดวงดีอาจสร้างขึ้นก่อนหรืออยู่ในรัชสมัยพระญาแก้วจริง (พ.ศ. 2038-2068) จึงทำให้วัดดวงดีเป็นวัดที่เก่าแก่วัดหนึ่งในเมืองเชียงใหม่

การสันนิษฐานข้อ 2 ที่ว่าเป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่ง ทำให้มีคัมภีร์ใบลานมากอาจจะเห็นได้จากหลักฐาน 2 ส่วน ดังนี้

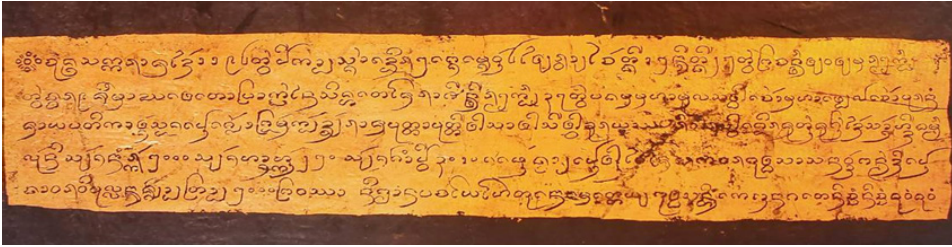
1) การเพิ่มขึ้นของจำนวนคัมภีร์ที่พบ ณ วัดดวงดี ตั้งแต่ 2-8 ฉบับ ในแทบทุกยุค ตั้งแต่รัชสมัยของพระญาแก้วจนถึงพลตรีเจ้าแก้วนวรัฐ (ระหว่าง พ.ศ. 2054-2483)⁵ จึงทำให้วัดดวงดีต้องสร้างสถานที่เพื่อจัดเก็บคัมภีร์ใบลานที่มากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับการสร้างหอไตรครั้งแรกของวัดดวงดีสร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2372⁶ และพบการสร้างหีบธรรมที่เก่าที่สุดในปี พ.ศ. 2377⁷ หลักฐานเชิงประจักษ์นี้ทำให้สามารถอนุมานได้ว่า วัดดวงดีอาจเป็นหนึ่งในสำนักเรียนพระปริยัติธรรมที่สำคัญจึงมีการนำคัมภีร์ใบลานเข้ามาใช้เพื่อประกอบการศึกษา

⁴ “วัดดวงดี,” ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย, สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2566, <https://db.sac.or.th/archaeology/archaeology/592>.

⁵ ยุคที่ไม่พบคัมภีร์ใบลานจากการสำรวจ คือ ยุคพระเมืองเกษเกล้า - ยุคพระไชยเชษฐา (พ.ศ. 2068-2090), ยุคพระธรรมลังกา (พ.ศ. 2359-2365), ยุคพระเจ้ามโหตรประเทศ (พ.ศ. 2390-2397) และยุคพระเจ้ากาวิโลรสสุริยวงศ์ (พ.ศ. 2399-2413)

⁶ อนุวัตร อินทนา, “วัดโบราณกับการจัดภูมิทัศน์แนวใหม่ : กรณีศึกษาวัดดวงดีอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่,” (ค้นคว้าอิสระ, ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553), 42-43.

⁷ รูปภาพที่ 1 ประกอบ

ภาพที่ 1 ข้อความบนฝ่าหีบธรรมที่พบ ณ วัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่
ที่ระบุว่าได้สร้างขึ้นในปี พ.ศ. 2377

ที่มา: โครงการพระไตรปิฎกฉบับธรรมชัย ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

2) พบชื่อบุคคลสำคัญที่ได้ศึกษาจากวัดดวงดี ทำให้ทราบว่าวัดดวงดีเป็น
สำนักเรียน คือ

(1) เจ้าข้าหุด ในพงศาวดารโยนก กล่าวถึงการอาราธนาเจ้าอธิการวัด
ดวงดี ชื่อ “เจ้าข้าหุด” ขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2304⁸

(2) เจ้าน้อยเลาแก้ว (เจ้าราชวงศ์ เลาแก้ว ณ เชียงใหม่) (เกิดราว พ.ศ.
2420) ผู้เป็นราชบุตรของเจ้าอินทวโรรสสุริยวงษ์ (เกิด พ.ศ. 2402 ขึ้นครองเมือง
เชียงใหม่ระหว่าง พ.ศ. 2444-2452) เคยได้บวชเรียนเป็นพระภิกษุวัดดวงดี⁹

แม้บุคคลทั้ง 2 จะอยู่ต่างยุคกัน แต่ก็อยู่ในฐานะของผู้ปกครองเมืองหรือ
ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการปกครอง กล่าวคือ เจ้าข้าหุดผู้เป็นพระบรมวงศานุวงศ์
พระเจ้ามังราย เมื่อมาอุปสมบทก็เป็นศูนย์รวมศรัทธาของมหาชนจึงได้รับ

⁸ พระยาประชาภิจักรจักร, พงศาวดารโยนก (กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, 2516),
423.

⁹ อนุวัตร อินทนา, “วัดโบราณกับการจัดภูมิทัศน์แนวใหม่ : กรณีศึกษาวัดดวงดี
อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่,” 57. อ้างถึง ปวงคำ ต๋วยเขียว, ประวัติวัดดวงดี (เชียงใหม่:
ธาราทองการพิมพ์ 2515), 7.

อาราธนาให้ลาสิกขาออกมาเป็นผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2304-2306¹⁰ ส่วนเจ้าน้อยเลาแก้วมีบรรดาศักดิ์เป็นเจ้าราชวงศ์แม้จะไม่ได้ขึ้นปกครองเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ แต่ก็อยู่ในฐานะที่ต้องทำภารกิจของราชวงศ์ในการปกครองบ้านเมืองในส่วนใดส่วนหนึ่ง¹¹

การอุปสมบทของบุคคลทั้ง 2 เป็นเครื่องบ่งชี้สถานะของทั้งคู่ว่า เป็นผู้มีการศึกษาและสามารถนำความรู้ไปประกอบอาชีพรูปแบบต่าง ๆ ได้ เนื่องจากองค์ความรู้ที่สอนอยู่ในวัด มีทั้งภาษาบาลีรวมไปถึงวิทยาการต่าง ๆ เช่น การแพทย์ การช่าง การสังคม การศึกษา ฯลฯ ทำให้การเล่าเรียนหนังสือในยุคโบราณยกระดับจากสามัญชนเป็นบัณฑิตที่มีความรู้ความสามารถ เมื่อลาสิกขาออกมาก็สามารถใช้ความรู้ในการช่วยเหลือตนเองและผู้อื่นในฐานะราชการตัวแทนบ้านเมืองได้ ซึ่งวัดที่จะเป็นสำนักเรียนได้ก็จำเป็นต้องมีองค์ความรู้ทั้งในรูปแบบผู้ถ่ายทอด คือ พระภิกษุผู้เป็นครู และตำราเรียนที่ถูกบันทึกไว้ในรูปแบบของคัมภีร์ใบลาน

ดังนั้น จากหลักฐานข้างต้นทั้งด้านสถานที่เก็บคัมภีร์ใบลานและบุคคล ทำให้ทราบว่า วัดดวงดี เป็นสำนักเรียน จึงพบคัมภีร์ใบลานจำนวนมาก ซึ่งในบทความนี้ผู้เขียน กำหนดขอบเขตการศึกษานันทิกท้ายคัมภีร์ใบลานและประเด็นต่าง ๆ ที่สำรวจพบจากวัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ เป็นลำดับแรก ส่วนวัดอื่น ๆ จะนำเสนอในบทความต่อไปในอนาคต

การสำรวจคัมภีร์ใบลาน ณ วัดดวงดี พบคัมภีร์ใบลานจำนวน 41 ฉบับ มีความแตกต่างกันด้านเนื้อหาและชั้นของคัมภีร์ ซึ่งพบหลัก ๆ ได้แก่ พระวินัย

¹⁰ คณะทายาทสายสกุล ณ เชียงใหม่ ร่วมกับสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, *เจ้าหลวงเชียงใหม่, บรรณาธิการโดย วงศ์ศักดิ์ ณ เชียงใหม่* (กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2539), 10.

¹¹ “รายพระนาม นาม เหล่าพระประยูรญาติ และเชื้อสายเจ้านายฝ่ายเหนือ,” *Global*, สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2566, https://www.globalgroup.in.th/encyclopedia_lanna.html.

ปิฎก พระอภิธรรมที่เป็นคัมภีร์ชั้นต้น คัมภีร์สังคหะ และอนุฎีกาพระอภิธรรม นอกจากนั้นก็ยังมี คาทาธรรมบท วิสุทธิมรรค สุโพธาลังการจุลฎีกา อยู่ร่วมกัน สิ่งที่น่าสนใจอีกประการ คือ เมื่อแบ่งหมวดหมู่ของคัมภีร์ตามรัชสมัยของกษัตริย์ ผู้ครองเมืองเชียงใหม่ก็จะพบว่า มีคัมภีร์ใบลานที่ถูกสร้างขึ้นในยุคของพระเจ้ากาวิละ (พ.ศ. 2317-2358) มากเป็นอันดับแรกถึง 8 ฉบับ ส่วนอีก 2 อันดับ รองลงมา คือ ยุคของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ (พ.ศ. 2416-2440) จำนวน 5 ฉบับ และยุคของเจ้าอินทวโรรสสุริยวงศ์ (พ.ศ. 2444-2453) จำนวน 4 ฉบับ

ข้อค้นพบดังกล่าวทำให้เกิดเป็นคำถามว่า ในยุคของพระเจ้ากาวิละ ประวัติศาสตร์กระแสหลักส่วนใหญ่กล่าวว่าเป็นช่วงที่กำลังก่อสร้างเมืองเชียงใหม่ และยังมีการสงครามอยู่ในขณะนั้น เหตุใดจึงพบคัมภีร์ใบลานที่ถูกจารขึ้นในยุคของพระเจ้ากาวิละมากกว่ายุคอื่น และในบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานทั้ง 8 ฉบับ ได้แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ เรื่องราว วิถีชีวิต ศรัทธาทางพระพุทธศาสนาของผู้คนเมืองเชียงใหม่ในยุคของพระเจ้ากาวิละอย่างไรบ้าง ในบทความนี้จะได้ศึกษาถึงเหตุการณ์ทางพระพุทธศาสนาในยุคของพระเจ้ากาวิละ ผ่านบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานทั้ง 8 ฉบับ ที่ได้ลงสำรวจเป็นหลัก รวมถึงนำเอกสารอื่น ๆ มาประกอบ เพื่อจะได้เห็นภาพของพระพุทธศาสนาในพื้นที่เมืองเชียงใหม่ในยุคของพระเจ้ากาวิละได้ชัดเจนมากขึ้น

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

2.1 เพื่ออ่านและปริวรรตบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานที่ได้จากการสำรวจ ณ วัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่

2.2 เพื่อศึกษา วิเคราะห์ และเชื่อมโยงเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาแตกต่าง ๆ ในยุคของพระเจ้ากาวิละที่พบผ่านบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานที่ได้จากการสำรวจ

3. วิธีดำเนินการวิจัย

บทความนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้ข้อมูลปฐมภูมิจากบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานอักษรธรรมล้านนาระหว่างปี พ.ศ. 2343 -2358 ที่สำรวจพบ ณ วัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ มาอ่านและปริวรรตเพื่อใช้เป็นข้อมูลตั้งต้นและวิเคราะห์ เชื่อมโยงเหตุการณ์ที่สัมพันธ์ผ่านตัวบทกับข้อมูลเชิงเอกสารอื่น ๆ (Documentary Research) โดยใช้คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทในอาณาจักรล้านนา เอกสารทางประวัติศาสตร์ล้านนา พงศาวดาร คัมภีร์ เป็นเอกสารทุติยภูมิ

4. ผลการวิจัย

4.1 การอ่านและปริวรรตบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานที่ได้จากการสำรวจ ณ วัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ ผู้วิจัยขอแสดงผลการวิจัย ดังนี้

วัดดวงดีเป็นสำนักพระปริยัติธรรมที่สำคัญแห่งหนึ่งในเมืองเชียงใหม่ และจากการศึกษาทำให้ทราบว่า วัดดวงดีถูกสร้างขึ้นภายหลังจากพระญาณมังรายโดยเจ้าขุนมูลนาย และภายหลังได้มีการสร้างหอไตรเพื่อเป็นที่เก็บรักษาคัมภีร์ใบลานตามที่โครงพระไตรปิฎกฉบับธรรมชัยได้ลงพื้นที่สำรวจในช่วงปี พ.ศ. 2560-2563 พบคัมภีร์ใบลานที่ถูกสร้างขึ้นในยุคของพระเจ้ากาวิละมี 8 ฉบับ แต่ละฉบับมีบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานที่อยู่ในสภาพที่สมบูรณ์และไม่สมบูรณ์ปะปนกัน ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกคัมภีร์ใบลานที่มีสภาพสมบูรณ์ที่สุดที่มีความชัดเจนของตัวอักษรมาอ่านและปริวรรต จำนวน 30 หน้าลาน พบว่า มีโครงสร้างของการบันทึกที่เหมือนกันอยู่ 4 ประการ คือ 1) ช่วงเวลาของการจารใบลาน 2) สถานที่จารใบลาน 3) ชื่อผู้มีส่วนร่วมในการสร้างจารใบลาน และ 4) ข้อความปรารภของผู้จาร ผู้วิจัยได้ทำการรายการข้อมูลโดยสร้างเป็น QR Code ประกอบด้วยภาพและข้อความที่ปริวรรตแล้ว มีรายละเอียดดังแสดงในตารางที่ 1 และภาพที่ 2

ตารางที่ 1 รายชื่อคัมภีร์ใบลานพระไตรปิฎก ในช่วง จ.ศ. 1162-1177
(พ.ศ. 2343-2358)

รหัส	ปีสร้าง จ.ศ. (พ.ศ.)	ชื่อคัมภีร์
T1 ^{A,B,C,D,E}	T1 ^{A,B} : จ.ศ. 1174 (พ.ศ. 2355) T1 ^{C,D,E} : ไม่ปรากฏปี	สูตรสังคหะ
T2 ^{A,B,C,D,E,F,G,H,I,J}	T2 ^H : จ.ศ. 1167 (พ.ศ. 2348) T2 ^{A,D,F,J,K} : จ.ศ. 1168 (พ.ศ. 2349) T2 ^{C,E,G,I,L} : ไม่ปรากฏปี	ปาราชิก
T3 ^{A,B,C}	T3 ^A : จ.ศ. 1168 (พ.ศ. 2349) T3 ^{B,C} : ไม่ปรากฏปี	ปริวาร
T4 ^{A,B,C}	T4 ^B : จ.ศ. 1174 (พ.ศ. 2355) T4 ^{A,C} : ไม่ปรากฏปี	ปาราชิก
T5 ^{A,B}	T5 ^B : จ.ศ. 1170 (พ.ศ. 2351) T5 ^A : ไม่ปรากฏปี	จุฬณีกา สุโพธาลังการ
T6 ^{A,B}	T6 ^B : จ.ศ. 1169 (พ.ศ. 2350) T6 ^A : จ.ศ. 1162 (พ.ศ. 2343)	อภิธัมมาสังคหะ
T7 ^{A,B,C}	T7 ^A : จ.ศ. 1164 (พ.ศ. 2345) T7 ^{B,C} : ไม่ปรากฏปี	ธัมมปาทคาถา
T8 ^{A,B}	T8 ^A : จ.ศ. 1175 (พ.ศ. 2356) T8 ^B : ไม่ปรากฏปี	อภิธัมมาสังคหะ

หมายเหตุ T = อักษรธรรมล้านนา

1-8 = ลำดับชุดใบลาน

A-J = ลำดับบันทึกท้ายใบลานในแต่ละผูก

รหัส	: T1 ^B
ปีที่สร้าง	: จุลศักราชได้ ๑๑๗๔ สร้างในปีเต้าสัน เดือน ๑๑ ออก ๔ คำพร้าว่าได้วัน ๓
เวลา	: สำเร็จแล้ว ยามตูดเช้า ฉันท้าวงายแล้ว วันนั้นแล
ผู้จาร	: ตัวบาลีสุดตสัคห ผูก ๒ “นัณธิยะเขียน”
ผู้ถวาย	: -
สถานที่	: ยามเมื่ออยู่ เวียงสวนดอกขอกได้ วันนั้นแล
คำปรารภ	: -

ภาพที่ 2 ตัวอย่างภาพประกอบ QR Code และข้อความที่ปริวรรตแล้ว

4.2 จากการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการอ่านและปริวรรตในบันทึก
ท้ายคัมภีร์ไบลานในยุคพระเจ้ากาวิละ ที่ได้จากการสำรวจทั้ง 8 ฉบับ พบข้อมูล
ที่เป็นรูปแบบเดียวกัน 4 ประการ คือ 1) ช่วงเวลาการจาร 2) สถานที่จารไบลาน
3) ชื่อผู้มีส่วนร่วมในการสร้างคัมภีร์ไบลาน และ 4) ข้อความปรารภของผู้จาร
ซึ่งข้อมูลดังกล่าวถือเป็นธรรมเนียมการจารคัมภีร์ไบลานที่ผู้ถวายจะระบุข้อมูลที่
เป็นเหตุการณ์เฉพาะหน้าไว้ด้านท้ายคัมภีร์ไบลาน ชาวล้านนาเรียกว่า “คำเยาะ”
สามารถเขียนหรือไม่เขียนลงไปก็ได้ ส่วนการจารบันทึกท้ายคัมภีร์ไบลานนั้น
ขึ้นอยู่กับแนวทางการจารของแต่ละบุคคลเพราะไม่มีหลักการที่ตายตัว¹² เมื่อได้
นำข้อมูลทั้ง 4 มาศึกษา วิเคราะห์ ทำให้เห็นภาพเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ที่
เกี่ยวข้องับพระพุทธศาสนาในยุคของพระเจ้ากาวิละในมิติต่าง ๆ ดังนี้

¹² สัมภาษณ์ พระมหาประเสริฐ สิริบุญโญ วัดพระธาตุศรีจอมทองวรวิหาร
อ.จอมทอง จ.เชียงใหม่ ผู้เชี่ยวชาญอักษรธรรมล้านนา และจารเขียนอักษรลงในคัมภีร์
ไบลาน ณ วันอังคารที่ 6 กันยายน พ.ศ. 2565

1. ช่วงเวลาในการจาร

ช่วงเวลาที่ปรากฏบนบันทึกท้ายใบลานเป็นการระบุชื่อเรียกช่วงเวลาตามธรรมเนียมล้านนาและล้านช้าง มาจากการเลียนเสียงหรือเป็นชื่อของเครื่องให้จังหวะสัญญาณ เช่น “ตูด” หมายถึง หูด หรือเครื่องเป่าให้สัญญาณทำจากเขาสัตว์, “แตร (แถ)” หมายถึง เครื่องเป่าชนิดหนึ่ง, “กลอง (กล่อง)” หมายถึง เครื่องตีประเภทหนึ่ง ในที่นี้คือ กลองยามตีบอกเวลา และ “พาด, พาทย์ (ปาด)” หมายถึง ระนาด หากเป็นพาทย์คือ¹³

บันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานที่ได้จากการสำรวจพบช่วงเวลาในการจารที่ถูกกำหนดเป็นชื่อ 6 ช่วง โดยสามารถเปรียบเทียบกับช่วงเวลาปัจจุบันได้ ดังนี้

(1) ยามตูดเช้า	06.00-07.00 น.	พบใน T1 ^{A,B} T7 ^{A,B}
(2) ยามกองงาย	07.30-09.00 น.	พบใน T1 ^C T3 ^C T4 ^B
(3) ยามแตรจักทาใกล้เที่ยง	10.30-12.00 น.	พบใน T2 ^C T6 ^B
(4) ยามตูดซ้าย	12.00-13.30 น.	พบใน T2 ^{G,I} T8 ^A
(5) ยามกองแลง (ยามค่ำ)	13.30-15.00 น.	พบใน T2 ^E
(6) ยามแลงลงหาค่ำ	15.00-16.00 น.	พบใน T5 ^{A,B}

ช่วงเวลาที่พบจากข้อความข้างต้นในการจารคัมภีร์ใบลานจะพบว่า เป็นช่วงที่มีแสงสว่าง โดยช่วงที่พบมากที่สุดในช่วงที่มีแสงสว่าง คือ ตูดเช้า ซึ่งใน T1^B เป็นข้อมูลเดียวที่ทำให้รู้ว่า ผู้จารได้จารตั้งแต่เช้าหลังจากที่ฉันภัตตาหารเช้าแล้วในวันนั้น¹⁴ และช่วงเวลาที่ไม่มีแสงสว่างทั้งวันก็อาจสอดคล้องกับกิจวัตรสงฆ์ด้วยเช่นกัน จึงไม่พบช่วงเวลาการจารใบลานในเวลากลางคืนที่แสงสว่างไม่เพียงพอ

¹³ ชัยสิทธิ์ ปะนันวงศ์, “การบอกเวลาในหนึ่งวันของวัฒนธรรมล้านนาและล้านช้าง,” เฟซบุ๊กสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 14 พฤษภาคม 2563, https://web.facebook.com/346438995404709/photos/a.447404258641515/2991388314243084/?_rdc=1&_rdr.

¹⁴ “สำเร็จแล้ว ยามตูดเช้า ฉันข้าวงายแล้ว วันนั้นแล” (T2^B)

2. สถานที่จาร

เมื่อพิจารณาข้อมูลด้านสถานที่จารคัมภีร์ใบลานพบว่า มีหลากหลายสถานที่ การระบุชื่อเฉพาะและชื่ออาณานิเวศ สามารถนำมาเทียบเคียงกับชื่อวัดในปัจจุบันได้ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 2 ชื่อสถานที่จารคัมภีร์ใบลานที่ปรากฏในบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลาน
ยุคพระเจ้ากาวิละที่สำรวจพบ ณ วัดดวงดี

ชื่อสถานที่	ชื่อวัดในปัจจุบัน
เวียงสวนดอกขอกใต้ (T1 ^B)	วัดสวนดอกพระอารามหลวง ¹⁵
สวนดอกไม้ป่าพระหนูน (T1 ^C)	
บุพผาราม (T1 ^E)	
อารามเวียงสวนดอกไม้ตะวันตกแจ้งใต้มหาธาตุเจ้า (T2 ^B)	
บุพผารามเวียงสวนดอกไม้ฝ่ายตะวันตกมหาธาตุหลวง (T2 ^D)	
เวียงสวนดอกไม้ฝ่ายตะวันตกมหาเจดีย์หลวง (T2 ^F)	
บุพผารามเวียงสวนดอกไม้วันตะวันตกแจ้งใต้วัดหลวง (T2 ^I)	
เวียงสวนดอกแก้วทางทาทางบุพผาราม (T7 ^B)	
เวียงสวนดอก (T8 ^A)	

¹⁵ วัดสวนดอก ในอดีตชื่อ “วัดบุพผาราม” สร้างเมื่อ พ.ศ. 1914 เพื่อเป็นที่จำพรรษาของพระมหาสมณะ และวัดนี้ยังเป็นพระราชอุทยานของกษัตริย์ล้านนาไทยสมัยแรกเริ่ม ส่วนชื่อวัดที่ใช้เรียกขานกันอย่างมากมายอาจเป็นเพราะเป็นภาษาเรื่องชื่อวัดของชาวบ้านในสมัยนั้น

ตารางที่ 2 ชื่อสถานที่จารคัมภีร์ใบลานที่ปรากฏในบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลาน
ยุคพระเจ้ากาวิละที่สำรวจพบ ณ วัดดวงดี (ต่อ)

ชื่อสถานที่	ชื่อวัดในปัจจุบัน
สถิตอยู่ศรีพระงามหรือวัดพระงาม ¹⁶ (T3 ^B)	วัดพันตอง
อารามศรีขามพู (T4 ^A)	วัดขมพู ¹⁷
ข้มพูใต้แจ่งศรีภูมิ (T4 ^C)	
เชียงใหม่ (T6 ^A)	ยังไม่พบ
ไม่ระบุ จำนวน 18 ใบ	-

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นถึงสถานที่จารคัมภีร์ใบลานที่พบมากที่สุด
ในยุคของพระเจ้ากาวิละ คือ วัดสวนดอกพระอารามหลวง อีกทั้งยังมีชื่อเรียก
มากมายจากความคุ้นเคยของคนในยุคนั้น ซึ่งนำไปสู่การสันนิษฐานในเบื้องต้นว่า
วัดที่พบตามรายชื่อนี้อาจมีส่วนสำคัญกับการจารคัมภีร์ใบลานในยุคของพระเจ้า
กาวิละ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัดสวนดอก ที่อดีตเคยเป็นศูนย์กลางการศึกษาด้าน
พระปริยัติธรรมมาก่อน

¹⁶ วัดพันตอง เดิมชื่อว่า “วัดพระงาม” สร้างขึ้นเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2000 ใน
สมัยราชวงศ์มังราย และได้บูรณะขึ้นใหม่สมัยของพระเจ้ากาวิละ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่
พระองค์แรกแห่งราชวงศ์ทิพย์จักราธิราช (“วัดพันตอง เชียงใหม่,” *Top Chiangmai*, 30
กรกฎาคม 2559, <https://www.topchiangmai.com/trip/วัดพันตอง-เชียงใหม่/>.)

¹⁷ วัดขมพู เดิมชื่อว่า “วัดใหม่พิมพา” ได้ถูกเปลี่ยนชื่อวัดในสมัยพระเจ้ากาวิละ
บรมราชาธิบดี พระเจ้าประเทศราชแห่งนครเชียงใหม่ที่ 1 อาจเป็นไปได้ว่าในภาษาเหนือ
คำว่า “ขม” จะออกเสียงว่า “ขาม” และ “ข้ม” ดังตัวอย่างใน (T4^{A,C}) (“วัดขมพู ตำบล
ช้างม้อย อำเภอเมืองเชียงใหม่,” *at-chiangmai*, สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566, <https://www.at-chiangmai.com/วัดขมพู-ตำบลช้างม้อย-อำเภอเมืองเชียงใหม่/>.)

3. ชื่อผู้มีส่วนร่วมในการสร้างใบลาน¹⁸

บันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานที่ได้จากการสำรวจพบผู้มีส่วนร่วมในการสร้างคัมภีร์ใบลานของกลุ่มบุคคล 2 ประเภท คือ ผู้จารและผู้ถวายเป็นต้น

1) **ผู้จาร** คือ ชื่อผู้ที่มีความรู้ทางด้านอักษร วิธีการจาร และกระบวนการสร้างคัมภีร์ใบลาน ปรากฏได้ทั้งชื่อพระภิกษุ สามเณร และฆราวาส ในบันทึกท้ายใบลานที่ได้จากการสำรวจนี้มีรูปแบบของการบันทึกชื่อผู้จารที่น่าสนใจอยู่ 2 รูปแบบ คือ

- (ก) ระบุชื่อผู้จารโดยตรง เช่น นันธิยะ (T1^B) โวหานครุภณทะ (T2^B) คันธะภิกขุ (T2^E) ชินะภิกขุชิตตะ (T2^G) อตุลริกชิต (T3^B) สามเณร ลิกขิ (T4^A) นนทรสสุสามเณร (T5^A) ช่างแขกเชียงตุง (T6^A) คุณะสามเณรเขียน (T7^B) คุณะภิกขุหนุ่ม (T8^A) เป็นต้น
- (ข) ระบุชื่อผู้ที่ต้องการบูชาธรรมหรือยกย่อง แล้วจึงระบุชื่อผู้จาร เช่น ปถมมุลศรัทธาภายในหมามีปัญญาวัชชิระอารัญญวาสีสมเด็จราชครูเป็นเคล้าทั้ง เจ้าภิกษุและสามเณรหลายรูปเป็นศิษย์โยมทุกคน (T2^A) ปถมมุลศรัทธาภายในหมามีครูบาเจ้าปัญญาวัชชิระเป็นเคล้าและศิษย์เจ้าทุกคนได้ สามัคคี พร้อมพระภิกษุริ้งจาทานเขียนตัวบาลีปาราชิกกัณฑ์กัณฑ์ไว้ (T2^D) ปถมมุลศรัทธาภายในหมามีครูบาเจ้าปัญญาวัชชิระ เป็นเคล้าและศิษย์เจ้าทุกคนได้สมัครสามัคคีพร้อมเพียงกันริ้งจาทานเขียน ยังตัวบาลีปาราชิกกัณฑ์กัณฑ์ไว้ (T2^F) ปถมมุลศรัทธาภายในหมามีปัญญาวัชชิระอารัญญวาสีสมเด็จราชครูเป็นเคล้าทั้งเจ้าภิกษุและสามเณรหลายรูปเป็นศิษย์ (T2^H) ครูบาเจ้าปัญญาวัชชิระสืสสะเจ้าทุกคนพร้อมกันสร้าง ยังตัวบาลีปาราชิกกัณฑ์กัณฑ์ไว้ (T2^I) เป็นต้น

¹⁸ รายชื่อในหัวข้อนี้ เป็นการปริวรรตตามข้อความที่พบคัมภีร์ใบลาน จึงอาจมีบางข้อความที่ดูแล้วเป็นบุคคลเดียวกัน แต่ในบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานแต่ละฉบับก็เขียนแตกต่างกัน

2) **ผู้ถวาย** คือ ผู้มีศรัทธาถวายคัมภีร์ใบลานที่จารเสร็จแล้วไว้ ณ วัดแห่งใดแห่งหนึ่ง โดยผู้ถวายมีทั้งพระเถระ เจ้าอาวาส สามเณร และอุบาสก อุบาสิกา โดยจะจารเองหรือเป็นผู้มีปัจจัยสนับสนุนในการจ้างจารให้สำเร็จก็ได้ ในบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานที่ได้จากการสำรวจพบเฉพาะชื่อพระภิกษุที่มีสมณศักดิ์สูงและสาธุชนทั่วไปทั้งที่เป็นชื่อเฉพาะและหมู่คณะ เช่น ปณมมูลศรัทธามหาสมเด็จเสฐบรรลราชครูเจ้า¹⁹พร้อมกับด้วยศิษย์โยมทุกคน (T1^E) โยมทุกคนนทภายนอกทั้งหลายมี อุบาสิกายายอดพี่น้องลูกหลานทุกคนพร้อมกันสร้าง (T2^H) แสนพิน (T6^A) ปณมมูลศรัทธาภายในมีพระมหาสมเด็จเสฐบรรลวอัครราชครูเจ้าอรัญญวาสีเป็นเศล้าทั้งศิษย์โยมทุกคนนทศรัทธาภายนอกมีพ้อออกฟูเป็นเศล้ายังภริยาลูกหลานทุกผู้ทุกคนพร้อมกันสร้างด้วย หิริญญปัจจัย พ้อออกฟูเป็นเศล้าทั้งภริยาลูกหลานทุกผู้ทุกคนพร้อมกันสร้างด้วย หิริญญปัจจัย (T7^C) ปณมมูลศรัทธาภายในมีพระมหาอัครราชครูเจ้าสิหรามานิธิ (เจ้าอาวาสวัดพระสิงห์) เป็นเศล้า นทภายนอกพ้อออกฟูเป็นเศล้าแล ภริยาญาติพี่น้องลูกหลาน ทุกผู้ทุกคนพร้อมกันสร้างด้วย หิริญญปัจจัย (T8^B) เป็นต้น

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ผู้ที่มีส่วนร่วมในการสร้างและถวายคัมภีร์ใบลานที่มีทั้งประเภทบุคคลและหมู่คณะ พบในคัมภีร์ใบลานชุด (T2) ซึ่งมี 2 ประเภtdังกล่าวร่วมอยู่ในชุดนี้ แสดงให้เห็นว่าเป็นชุดคัมภีร์ใบลานที่มีความสำคัญมากที่สุดที่พุทธบริษัททั้ง 4 ร่วมกันสร้างจารเพื่อยกได้อานิสงส์ผลบุญจากการสร้างคัมภีร์ใบลานชุดนี้

4. ข้อความปรารภ

ในท้ายบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานมีการบันทึกจุดมุ่งหมายของการสร้างถวายคัมภีร์ใบลาน โดยแต่ละข้อความปรารภนั้นขึ้นอยู่กับความปรารถนาของผู้จารหรือผู้ถวายเป็นหลัก สามารถจำแนกข้อความปรารภได้ 3 รูปแบบ คือ เพื่อประโยชน์พระศาสนา เพื่อบุชาธรรมครูบาอาจารย์ และเพื่อแสดงความอ่อนน้อมถ่อมตน

¹⁹ ในคัมภีร์หน้าลานที่ (T1^E) สะกดด้วย ล ซึ่งต่างจากหน้าลานอื่น ๆ ที่ใช้ ร เช่น ในหน้าลานที่ (T7^C) และหน้าลานที่ (T8^B) จาก QR Code ประกอบด้วย ภาพและข้อความที่ปริวรรตแล้ว.

ในกรณีตนเองได้จารตกล่อนหรือจารตัวอักษรในบางตัวอักษรที่จารผิดอักขรวิธี เพื่อในอนาคตมีผู้มาศึกษาค้นคว้าใบลานที่ตนจาร และพบว่าบางข้อความที่มีอักขรวิธีที่จากตกล่อนไป มีรายละเอียดดังนี้

1) ประโยชน์ต่อพระศาสนาและอธิษฐานจิต เช่น “สร้างไว้คำชู พระพุทธศาสนาตราบ 5,000 พระวัสสา เพื่อให้ จิรัญญิตี แห่งพระปริยัติธรรม และตราบเท่าอายุลาน” ชาวล้านนาไทยที่นับถือพระพุทธศาสนามีความเชื่อว่า พระพุทธศาสนาจะดำรงได้อยู่เพียง 5,000 ปี หลังจากนั้นจะสูญหายไป ในความเชื่อนี้ปรากฏหลักฐานในตำนานมูลศาสนา แต่ไม่แน่ชัดว่า เป็นสิ่งที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงทำนาย อย่างไรก็ตามก็สันนิษฐานว่า ความเชื่อของชาวล้านนาที่เชื่อมโยงกับเรื่องการอันตรธาน 5 ประการ²⁰ นี่จึงเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ส่งเสริมการกล่ปนาในล้านนาไทย สร้างศาสนสถาน เช่น วัด เจดีย์ และบรมธาตุ ศาสนวัตถุ เช่น พระพุทธรูป เป็นต้น และมีการอุทิศที่ดิน แรงงานคน และสิ่งของต่าง ๆ เพื่อเป็นประโยชน์ในการบำรุงศาสนาและศาสนวัตถุที่ได้สร้างขึ้น เพื่อให้เป็นถาวรวัตถุทางพระพุทธศาสนาสืบจนถึง 5,000 ปี²¹ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่าในเรื่องของการดำรงพระพุทธศาสนาและคำสอน เป็นหน้าที่ของพุทธศาสนิกชนที่จะต้องช่วยกันอุปถัมภ์ให้ยั่งยืนต่อไป จะเห็นได้จากบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานที่ได้ยกมาในข้างต้น (T1^{D,E} T2^{A,B,D,F,H,I} T3^B T4^{A,B} T7^{B,C} T8^B)

2) บุชาธรรมครูบาอาจารย์ เป็นคำที่ผู้จารได้ทำการจารเพื่อแสดงความขอบคุณและเคารพนับถือต่อบุคคลที่สำคัญและมีบุญคุณอย่างมาก เช่น คำชูครูบาอาจารย์ กล่าวคือ ครูบาอาจารย์ผู้สั่งสอนศิษย์ ผู้ถ่ายทอดความรู้ให้แก่ศิษย์ เพราะการศึกษาในสมัยก่อนนั้นส่วนใหญ่จะอยู่ในวัด มีพระภิกษุและเจ้าอาวาสผู้มีภูมิรู้ภูมิธรรมคอยแนะนำให้องค์ความรู้ด้านต่าง ๆ ให้กับพระภิกษุผู้เข้ามา

²⁰ กรมศิลปากร, *ตำนานมูลศาสนา* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม, ม.ป.ป.), 340, 345. <http://164.115.27.97/digital/items/show/15925>.

²¹ ระวีวรรณ ภาคพรต, “การกล่ปนา ในล้านนาไทย ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526), 57.

บวชใหม่ ดังนั้นครูบาอาจารย์เสมือนผู้ให้กำเนิดอีกท่านหนึ่ง (T2^{D,E})

3) **คำถ่อมตน** เป็นสิ่งที่ผู้จารถ่อมตัวว่า ตัวอักษรที่จารไม่งาม หรือเกรงว่าตนเองอาจมีการจารอักษรตกหล่นทำให้เกิดอักษรวิธึ ซึ่งเป็นการออกตัวเองเพื่อไม่ให้ถูกว่าในอนาคตกายภาคหน้า ซึ่งการแสดงการถ่อมตัวลักษณะนี้เป็นเอกลักษณ์เฉพาะในท้ายใบลานในเขตเชียงใหม่ ถือเป็นวัฒนธรรมล้านนา (T1^{C,D} T2^{C,D,E} T4^C T5^A T8^A)

จากข้อความข้างต้นแสดงให้เห็นว่า จุดมุ่งหมายของการสร้างถวายเป็นคัมภีร์ใบลานในยุคของพระเจ้ากาวิละนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ให้ถึง 5,000 ปี ตามความเชื่อของพุทธศาสนิกชนในเมืองเชียงใหม่ และความเชื่อที่ปรากฏในตำนานมูลศาสนา

5. การอภิปรายผลการวิจัย

การปริวรรตและวิเคราะห์ข้อมูลจากบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานจากการสำรวจ ณ วัดดวงดี ได้บ่งบอกเหตุการณ์ในยุคของพระเจ้ากาวิละที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาในบางส่วน ซึ่งการอภิปรายผลการวิจัยจะกล่าวรวมไปถึงประวัติความเป็นมาของพระเจ้ากาวิละในเหตุการณ์ต่าง ๆ ในยุคของพระองค์

5.1 ข้อมูลเบื้องต้นของพระเจ้ากาวิละกับการขึ้นเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่

พระเจ้ากาวิละ แต่เดิมเป็นเจ้าหลวงเมืองลำปาง ช่วยงานราชการกับพระบิดามาตั้งแต่ยังเป็นพระราชโอรส พระเจ้ากาวิละทรงเป็นกษัตริย์นักรบที่ทำสงครามกับพม่าหลายคราว และหันมาสวามิภักดิ์กับสยามตั้งแต่ยุคของพระเจ้ากรุงธนบุรีตั้งแต่ปี พ.ศ. 2317²² และได้รับการสถาปนาให้เป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่โดยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในปี พ.ศ. 2325

²² สรัสวดี อ๋องสกุล, *กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่* (เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557), 96-97.

จุดสำคัญในยุคของพระเจ้ากาวิละ คือ การรวบรวมพลเมืองเข้ามาฟื้นฟูอาณาจักรล้านนา โดยใช้วิธีการกวาดต้อนนครรัฐนำผู้คนจากเมืองต่าง ๆ เข้ามาไว้ในเมืองเชียงใหม่ ทำให้พลเมืองในเชียงใหม่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว หลังจากที่เมืองเชียงใหม่ร้างไปในระหว่างปี พ.ศ. 2325-2339 จากการยึดครองของพม่า การรวบรวมพลเมืองได้รับการขนานนามว่าเป็น “ยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าใส่เมือง” กล่าวคือ การค่อย ๆ เลียบเก็บไพร่ตามเมืองเล็กเมืองน้อยริมแม่น้ำสาละวิน สะสมพลเมืองและสู้รบกับพม่าไปจนถึงราวปี พ.ศ. 2339 ก็สามารถขับไล่พม่าและตั้งเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จหลังจากร้างมากกว่า 20 ปี ในระหว่างปี พ.ศ. 2319-2339

การพัฒนาเมืองเชียงใหม่เริ่มต้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2339 จากในกำแพงเมือง เช่น คูเมือง กำแพงเมือง ประตูเมือง และป้อมปราการ เพื่อป้องกันการรุกรานของพม่า นอกจากนั้น การปฏิสังขรณ์สิ่งศักดิ์สิทธิ์ วัด ที่อยู่ในกำแพงเมืองก็ได้รับการบูรณะเช่นกัน และสิ่งที่เป็นของสำคัญหรือสถานที่สำคัญนอกกำแพงเมือง เช่น วัด โบสถ์ พระพุทธรูป เจดีย์ พระเจ้ากาวิละก็รับสั่งให้ขนย้ายเข้ามาในกำแพงเมืองเชียงใหม่เพื่อทะนุบำรุงต่อไป²³ และเมื่อเห็นว่า การพัฒนาในกำแพงเมืองเป็นไปได้ด้วยดีและเข้มแข็งในระดับหนึ่งแล้ว จึงได้เริ่มขยายอาณาจักรด้วยการไปตีเมืองใหญ่ ทั้งเชียงตุง เชียงแสน ฯลฯ จนถึงราวปี พ.ศ. 2348 ได้กวาดต้อนนครรัฐนำผู้คนในเมืองอื่นบริเวณตอนบนเข้ามาอยู่ในเขตเมืองเชียงใหม่ ทั้งนำผู้คนเข้าไปอยู่ในเมืองเชียงใหม่ที่เป็นศูนย์กลางของอาณาจักร และเกณฑ์ผู้คนลงไปอยู่ในกรุงเทพ ซึ่งนอกจากจะได้ผู้คนจำนวนมากแล้วยังทำให้พม่าหมดอำนาจในทางตอนเหนือของล้านนาอีกด้วย²⁴

²³ สรัสวดี อ๋องสกุล, *ประวัติศาสตร์ล้านนา* (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2557), 326-327.; สรัสวดี อ๋องสกุล, *กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่*, 102.; อนุวัตร อินทนา, “วัดโบราณกับการจัดการภูมิทัศน์แนวใหม่: กรณีศึกษาวัดดวงดี อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่,” 9-10. อ้างถึง สำนักนายกรัฐมนตรี, *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*, 120.

²⁴ สงวน โชติสุขรัตน์, *คนดีเมืองเหนือ* (นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2552), 144-154.

จะเห็นได้ว่า การพัฒนาดินแดนล้านนาให้เป็นปึกแผ่นตั้งแต่พระเจ้ากาวิละเข้ามาในเมืองเชียงใหม่และขยายดินแดนให้กว้างขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2339-2348 เป็นไปเพื่อการจัดการพื้นที่ให้เรียบร้อย ทั้งพื้นที่ภายในกำแพงเมืองเพื่อให้เป็นศูนย์กลางของล้านนา รวมถึงขยายพื้นที่อื่น ๆ ด้วย²⁵ จึงสามารถแบ่งช่วงเวลาของพระเจ้ากาวิละเข้ามาจัดการเมืองเชียงใหม่ได้เป็น 2 ช่วง คือ 1) ช่วงเริ่มต้นพัฒนาเมืองเชียงใหม่และขยายอาณาเขต ระหว่างปี พ.ศ. 2339-2348) และ 2) ช่วงอาณาจักรเป็นปึกแผ่นและมีสงครามน้อยลง ระหว่าง ปี พ.ศ. 2349-2358

5.2 ช่วงเวลาของพระเจ้ากาวิละกับพระพุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่

จากงานของ สรัสวดี อ๋องสกุล และอนุวัตร อินทนา พบข้อมูลด้านการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาในยุคของพระเจ้ากาวิละมักให้ข้อมูลที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน กล่าวคือ พระเจ้ากาวิละมีบทบาทในฐานะองค์อุปถัมภ์พระพุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่ ทั้งการสร้างฐานพระศิลา อัญเชิญพระธาตุจอมทองมาเมืองเชียงใหม่ บูรณะวัดสำคัญ เช่น วัดพระสิงห์ ส่วนวัดร้างนอกกำแพงเมืองที่ยังไม่มีกำลังปฏิสังขรณ์ก็ใช้วิธีการขนย้ายสิ่งสำคัญ ๆ เข้ามาในกำแพงเมืองแทน นอกจากนี้ยังส่งเสริมการศึกษาพระพุทธศาสนา ฟื้นฟูการจารใบลานด้วยการคัดลอกสิ่งที่มีอยู่เดิมที่เคยชำรุดให้เป็นของใหม่ แต่ก็ไม่อาจรู้แน่ชัดว่ามีจุดเริ่มต้นที่ปีใด

แต่หากพิจารณาจากข้อมูลด้านการขยายอาณาจักรข้างต้นอาจสันนิษฐานในเบื้องต้นได้ว่า การทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาเริ่มตั้งแต่ตั้งย้ายไพร่พลมายังเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2339 เป็นต้นมา และการทะนุบำรุงได้แบ่งเป็น 2 ช่วง คือ 1) ระหว่างปี พ.ศ. 2339-2348 น่าจะมีการทะนุบำรุงศาสนสถาน ถาวรวัตถุ ตั้งแต่เข้ามาอยู่ในเมือง และ 2) ระหว่างปี พ.ศ. 2349-2358 น่าจะมีการจารคัมภีร์ใบลาน โดยสันนิษฐานจากปีในการสร้างจากบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานที่ได้

²⁵ สำราญ ผลดี, “หัวเมืองฝ่ายเหนือกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช,” วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ปีที่ 2, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม-ธันวาคม 2562): 16.

จากการสำรวจว่า พบตั้งแต่ พ.ศ. 2343-2358 ซึ่งสอดคล้องกับช่วงอาณาจักรล้านนาเป็นปึกแผ่นและมีสงครามน้อยลง

5.3 กระบวนการจารึกัมภีร์ใบลานในยุคของพระเจ้ากาวิละ

ัมภีร์ใบลานและธรรมเนียมการจารึกัมภีร์ใบลานมีมาตั้งแต่ครั้งพระพุทธศาสนาประดิษฐาน ณ ดินแดนล้านนา ตั้งแต่ยุคของการตั้งนิายนครวาสิ (นิายทองถิ่นดั้งเดิม) นิกายบุพพารามวาสิ (นิกายสิงหลเก่าจากฝั่งมอญหรือนิกายวัดสวนดอก) และนิกายอรัญญวาสิ (นิกายสิงหลใหม่จากลังกาโดยตรงหรือนิกายวัดป่าแดง)²⁶ ทั้ง 3 ยุคจัดว่าเป็นยุคทองของพระพุทธศาสนาในล้านนา ล้วนพบการจารึกัมภีร์ใบลานผ่านเอกสารโบราณ เช่น ในัมภีร์สังคีตยวงส์ ที่กล่าวถึงการชำระอักษรพระไตรปิฎกในมหาโพธารามในยุคพระเจ้าสิริธรรมจักรวรรดิ ดิลกราชาธิราช (ติโลกราช) ช่วง พ.ศ. 2026²⁷ และธรรมเนียมนี้เป็นอิทธิพลมาจากพระพุทธศาสนาสิงหลทั้งสิ้น การจารึกัมภีร์ใบลานที่มีอยู่อย่างต่อเนื่องในอาณาจักรล้านนาและอาณาจักรรอบข้าง แม้ช่วงเวลาหนึ่งราว 200 ปี จะถูกปกครองโดยพม่าแต่ก็แทบไม่มีความกระทบกระเทือนกับวงการพระพุทธศาสนา เนื่องจากพม่าก็นับถือพระพุทธศาสนาในลักษณะเดียวกับล้านนา และมีความสัมพันธ์ทางพระพุทธศาสนามาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 17²⁸ และด้วยอดีตของพระเจ้ากาวิละที่เป็นเจ้าหลวงเมืองลำปางที่ตกอยู่ในการปกครองของพม่าเป็นไปได้สูงว่า พระองค์ต้องรู้จักัมภีร์ใบลานและธรรมเนียมการจาร รวมทั้งความสำคัญของพระพุทธศาสนาต่อการปกครอง

²⁶ อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่ สุชาดา ศรีเศรษฐวรกุล, “การสืบทอดพระไตรปิฎกใบลานอักษรขอมในประเทศไทยและกัมพูชา, วารสารธรรมธารา, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8), (มกราคม-มิถุนายน 2562): 89-91.

²⁷ พระยาปริยัติธรรมธารา (แพ ตาลลักษณ์), *สังคีตยวงส์* (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2521), 407-408.

²⁸ ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว, *200 ปี พม่าในล้านนา* (กรุงเทพมหานคร: TEN MAY PRODUCTION, 2545), 126.

ในงานวิจัยของดิเรก อินจันทร์ เรื่อง “แนวคิดและกระบวนการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกในล้านนาและรัฐฉาน” มีการกล่าวถึง ครุบาทัญจนอรัญญวาสีมหาเถร (เกิดตั้งแต่ พ.ศ. 2332-2421) พระเถระชาวเมืองแพร่ผู้อยู่คาบเกี่ยวระหว่างยุคพระเจ้ากาวิละ พระยาธรรมลังกา และพระยาคำพัน ได้เดินทางไปทำโครงการจัดสร้างและรวบรวมคัมภีร์ใบลานในเมืองเชียงใหม่และได้พบกับพระภิกษุหลายรูป เช่น พระครูบาวชิรปัญญา วัดสวนดอก และครูบาจันทรงสี วัดพระสิงห์ เพื่อแจ้งวัตถุประสงค์และขอความร่วมมือในการสร้างคัมภีร์ใบลานซึ่งได้รับความอนุเคราะห์และสนับสนุนจากทั้งฝ่ายพระภิกษุผู้เป็นราชครูและเจ้าเมืองเชียงใหม่ (ในเวลานั้น คือ พระยาคำพัน) ในการดำเนินงานของโครงการด้านต่าง ๆ ทั้งที่פקจำพรรษา สมาชิกในโครงการเพื่อร่วมจัดทำคัมภีร์ใบลาน และงบประมาณสนับสนุน²⁹ และยังพบบันทึกว่า พระราชครูที่เมืองเชียงใหม่ยังไม่วางการจารหรือคัดลอกคัมภีร์เสียทีเดียว³⁰ จึงพอจะใช้เพื่อการอนุมานได้ว่า การจารหรือคัดลอกใบลานก่อนหน้านี้ทั้งยุคพระเจ้ากาวิละและพระยาธรรมลังกา ยังมีสืบทอดกันอยู่เนื่อง ๆ และในงานวิจัยชิ้นนี้ยังทำให้เห็นถึงการทำงานเป็นคณะทำงานโดยจะมีทั้งผู้นำ คือ ฝ่ายพระภิกษุที่เป็นหัวหน้าโครงการ และคณะทำงานทั้งพระภิกษุ สามเณร รวมไปถึงข้าราชการและศรัทธาสาธุชนทั่วไป ซึ่งจะสอดคล้องกับข้อความที่พบในบันทึกท้ายใบลานยุคพระเจ้ากาวิละที่ได้จากการสำรวจ ณ วัดดวงดี เช่น ปถมมูลศรัทธาภายในหมายมีครูบาเจ้าปัญญาวัชชีระเป็นเคล้าและศิษย์ทุกคนได้ สามัคคี พร้อมพระภิกษุริ้งจาทานเขียน (T2^D), ปถมมูลศรัทธา

²⁹ ดิเรก อินจันทร์, “แนวคิดและกระบวนการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกในล้านนาและรัฐฉาน,” (วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2560), 50-51.

³⁰ “...เมินมาหลายเช่นท้าว บ้านเมืองก็หากเยือกย้าว เป็นวิปลิ้นแผ่ไปมา ยังรู้ข่าวว่าพระญาแก้ว เอาไปไว้ยังถ้ำพุชะตะ ทางราชครูเจ้าท่านก็บ่วางเสียยังเพียร แห่งพระมหาเถรเจ้าแมดีหลี ข้าก็จักอนุโมทนา 2 เราก็ค่อยพากันขวกเขี่ยตากไป ตนทรงวินัยก็มีหลายอยู่ หลอนซ่อนไว้ยังเง้อมถ้ำแลหินผา หลังกุดออกมาสักที บุญเรามีจักควี่ค้อยควี่ออกมาหา...” (ดิเรก อินจันทร์, ตำนานครุบาทัญจนอรัญญวาสีมหาเถรสร้างคัมภีร์ธรรม (เชียงใหม่: สำนักศิลปและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556), 24.)

ภายในหมามี**ปัญญาวชิราวุธราชครู**เป็นเจ้าทั้งเจ้าภิกษุและสามเณรหลายรูปเป็นศิษย์ (T2^H), **ครูบาเจ้าปัญญาวชิรสีสสะ**เจ้าทุกคนพร้อมกันสร้าง ยังตัวบาติปาราชิกกัณฑ์กับนี้ (T2^I)

จะเห็นว่า ในบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานปรากฏชื่อ ครูบาเจ้าปัญญาวชิระ ผู้ได้รับการแต่งตั้งในพิธีสังฆราชาภิเษกโดยพระเจ้ากาวิละให้ขึ้นเป็น พระมหา**ราชครู**³¹ เป็นผู้ดำเนินการจารคัมภีร์ใบลาน และมีศิษยานุศิษย์เป็นพระภิกษุและสามเณรร่วมจารถวายเป็นทาน จึงสามารถอนุมานได้ว่า หากพบข้อความในลักษณะข้างต้น (แบบ (ข) ใน ข้อ 3 ชื่อผู้มีส่วนร่วมในการสร้างใบลาน) อาจกล่าวได้ว่า ชื่อบุคคลที่ใช้บูชาธรรมจะเป็นชื่อพระภิกษุผู้เป็นหัวหน้าโครงการ ส่วนด้านหลังคำเชื่อม เช่น เป็นเกล้า จะหมายถึงผู้ที่ร่วมจารหรือคัดลอกคัมภีร์ใบลาน

มาถึงจุดนี้ มีประเด็นน่าสนใจอย่างหนึ่ง คือ บันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานระบุถึง ครูบาเจ้าปัญญาวชิระ และคณะต่าง ๆ (T2^{D,H,I}) มีชื่อสถานที่ปรากฏเป็นวัดสวนดอกเป็นส่วนใหญ่ (T2^{B,D,F,I}) เมื่อสืบค้นข้อมูลในยุคนั้นที่พระเจ้ากาวิละจะเข้ามาปกครองเมืองเชียงใหม่ก็ทำให้ทราบว่า ในช่วงที่พม่ามีอำนาจปกครองเมืองเชียงใหม่อยู่ บ้านเมืองไม่สงบสุขและยังมีสงครามอยู่ จึงทำให้ในระหว่าง พ.ศ. 2319-2339 เมืองเชียงใหม่เป็นเสมือนเมืองร้างไประยะหนึ่ง พระภิกษุที่อาศัยอยู่ในเมืองก็เห็นว่าพระธรรมเหลือน้อย มีจิตรกรด้อยศรัทธา จึงได้เลือกรวบรวมพระธรรมทั้งที่อยู่ในสภาพสมบูรณ์หรือสมบูรณ์กึ่งหนึ่ง แล้วนำไปเก็บไว้ยังสำนักของตน³² ซึ่งคำว่า “สำนักของตน” นี้ สันนิษฐานว่า วัดสวนดอกก็อาจเป็นวัดหนึ่งในบรรดาวัดที่เปิดเป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมในอดีต ดังนั้น การที่พบชื่อผู้มีส่วนร่วมในการจารเป็นพระภิกษุหรือคณะทำงานจากวัดอื่น และระบุสถานที่จารว่าเป็น วัดสวนดอก ก็เป็นไปได้ที่ผู้จารจะต้องเดินทางไปยังวัดที่เป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมและคัดลอกคัมภีร์ใบลานแล้วนำกลับมายังวัดของตน ซึ่งนั่นก็จะสอดคล้องกับช่วงเวลาปรากฏในบันทึกท้ายคัมภีร์ใบลานที่

³¹ สงวน โชติสุขรัตน์, *วีรกรรมของพระเจ้ากาวิละ* (เชียงใหม่: สงวนการพิมพ์, 2502), 51.

³² พระยาปริยัติธรรมธारा (แพ ตาลลักษณ์), *สังคีตยวงศ์*, 412-413.

พบว่า ส่วนมากจะจารคัมภีร์ใบลานในช่วงเวลาที่มีแสงสว่าง

ดังนั้น การจารคัมภีร์ใบลานในยุคของพระเจ้ากาวิละจึงอาจมีรูปแบบการทำงาน คือ 1) มีพระภิกษุผู้เป็นหัวหน้าโครงการซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นพระภิกษุผู้มีสมณศักดิ์ เป็นที่ศรัทธาของมหาชน มาเป็นผู้นำในการจัดทำ 2) คณะทำงานในการจารหรือคัดลอกคัมภีร์ใบลาน เป็นพระภิกษุสามเณร หรืออาจเป็นสาธุชนที่มีความรู้ในการจารคัมภีร์ใบลาน และ 3) มีผู้สนับสนุนการดำเนินงานของโครงการ โดยคณะทำงานจะเดินทางไปยังวัดที่เป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรมเพื่อจารคัมภีร์ใบลาน

5.4 ศรัทธาในการจารคัมภีร์พระพุทธศาสนาของชาวล้านนาระหว่างสามัญชนและชนชั้นปกครอง

การสร้างบุญกุศลของพุทธศาสนิกชนในล้านนาอย่างหนึ่ง คือ การจารคัมภีร์ใบลาน สร้างพระไตรปิฎก ธรรมเนียมนี้เกิดขึ้นด้วยอิทธิพลจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาบาลีหลาย ๆ เรื่อง ที่ชัดเจนที่สุด คือ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องปัญญาสชาดก โบราณกบิลราชชาดก ที่กล่าวถึงอานิสงส์ของการสร้างพระไตรปิฎกไว้ในพระพุทธศาสนาอันจะนับจะประมาณไม่ได้ จะได้เป็นบรมจักรพรรดิ เจ้าประเทศราช เสวยแต่ความสุขสันต์กาลนานทั้งมนุษย์โลกและสวรรค์โลก และเมื่อมาบังเกิดใหม่ก็จะเป็นคนบริบูรณ์มั่งมีโภคทรัพย์ ไม่เกิดในชาติที่ต่ำ ไม่ขัดสน ไม่เป็นคนกำพร้า รักษาศีล 5 ได้เป็นอย่างดี³³ วรรณกรรมดังกล่าวสันนิษฐานกันว่า รจนาโดยพระภิกษุชาวเชียงใหม่ในราวปี พ.ศ. 2000-2200 เป็นภาษาบาลี³⁴ หรือแม้กระทั่งคัมภีร์ศาสนวงศ์ที่รจนาโดยพระภิกษุพม่า

³³ ศึกษาเพิ่มเติมได้ที่ กรมศิลปากร, *ปัญญาสชาดก ภาคที่ 7* (พระนคร: โรงพิมพ์สำเร็จกิจ, 2501), 34-50.

³⁴ พระอธิการฤทธา สุทธิญาณ (เรื่องศิลป์), ศิริโรจน์ นามเสนา และพระศรีสุทธิพงศ์ (สมส่วน ปฏิกาน), “ศึกษาอิทธิพลของปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย,” *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1, (มกราคม-เมษายน 2563): 458.

ชื่อ ปัญญาสามี ในปี พ.ศ. 2405 ระบุไว้ในช่วงสุดท้ายว่า “อักษรตัวหนึ่ง เท่ากับ พระพุทธรูปองค์หนึ่ง เพราะฉะนั้น คนที่เป็นบัณฑิตควรเขียนพระไตรปิฎกเถิด - อกขรา เอก อเณญจ พุทธรูป สม สียาฯ ตสมา หิ ปณฺทิตโต โปโส ลิกฺขเยยฺย ปิฎกุตตยา”³⁵

ตัวอย่าง วรรณกรรมที่แสดงถึงอานิสงส์ มุมมองของการเป็นคนดี รู้เรื่อง บุญ-บาป โลกนี้-โลกหน้าในพระพุทธศาสนาได้สร้างอิทธิพลทางความเชื่อให้กับพุทธศาสนิกชน และเชื่อว่าเป็นส่วนหนึ่งที่น่าไปสู่ธรรมเนียมการสร้างพระไตรปิฎกในสมัยนั้น คือ จัดทำเป็นคัมภีร์ไบเบิล โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเชื่อมโยงกับความเป็นพระพุทธศาสนาเถรวาทที่ได้รับสมญาว่า เป็นสายดั้งเดิมของพระพุทธศาสนา ก็ยิ่งทำให้ปักใจมั่นด้วยศรัทธาว่า อานิสงส์ที่มาจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาบาลีมีความศักดิ์สิทธิ์และเป็นของแท้ตั้งแต่มาตุภูมิเดิม

ธรรมเนียมการจารคัมภีร์ไบเบิลเพื่อสร้างกุศลให้กับตนเองและสร้างอนาคตเพื่อให้ภพชาติต่อไปของตนเองมีสมบัติ 4 ที่บริบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงจุดสูงสุดของชีวิต ตั้งอยู่ภายใต้ความเชื่อเรื่อง “บุญ-บาป” จากคำสอนในพระพุทธศาสนาแพร่หลายไปยังทุกกลุ่มชนชั้น ตั้งแต่สามัญชนจนถึงกษัตริย์ผู้ปกครองเมือง แต่ในขณะเดียวกันกลุ่มสามัญชนและชนชั้นปกครองก็มีแนวคิดในการสร้างบุญกุศลด้วยคัมภีร์พระไตรปิฎกที่แตกต่างกันด้วยเช่นกัน

กลุ่มสามัญชน พบความปรารถนาจากการจารหรือคัดลอกคัมภีร์ไบเบิลไม่ก็รูปแบบ หากใช้กรณีศึกษาจากบันทึกท้ายคัมภีร์ไบเบิลที่ได้จากการสำรวจพบเพียง 2 ความปรารถนา คือ

1) ให้เกิดประโยชน์ต่อพระศาสนา เช่น สร้างให้คำบูชาศาสนาพระ 5,000 ปี (T1^{D,E}) คำบูชาพุทธศาสนาตราบ 5,000 พระวัสสา เพื่อจิรัฏฐิแห่งพระปริยัติธรรม (T2^{A,H}) สร้างไว้คำบูชาศาสนาเป็นเจ้าตราบเท่าอายุลาน (T2^B) คำบูชาพระศาสนาพระโคตมเจ้าตราบต่อเท่าอายุลาน (T2^D) คำบูชาศาสนาพระพุทธเจ้า (T2^F) คำบูชา

³⁵ พระปัญญาสามี, ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา, แปลโดย แสง มนวิฑูร (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506), ไทย-246, บาลี-192.

พระสัมมาสัมพุทธ 5,000 พระวัสสา (T2¹) ไวัช-ภูชะ-กะ สาสสนาพระโคตมเจ้า
ตราบ 5000 (T4^A) ไวัค้ำชูศาสนาขอหื้อข้า ได้ถึงสุขสามประการมีนิพพานเป็น
ยอดแต่ (T4^B) ไวัค้ำชูศาสนาพระโคตมเจ้าตลาบเท่า 5,000 วัสสาตามอายุลาน
(T7^C T8^B) และ

2) อธิษฐานจิต เช่น ปรรณนาแห่งกระผมทั้งหลายมีด้วยประการฉัณใด
ของจขัสมัฤทธิ์แก่กระผมทั้งหลายฉัณนั้นเกิด (T2^A) ขอเป็นปัจจัยแก้วปฏิเวชะ
ปัจจัย แม้นคำมกคำปรรณนามิได้ประการฉัณใดของจขัสมัฤทธิ์แต่เกิด พอให้แล้ว
บุพพะเจตนาแห่งครุบาเจ้า (T2^D) ขอจงเป็นปัจจัยแกเมืองฟ้าแลนิพพาน (T2^F)
ด้วยเดชกุศลเจตนาเกิดแต่ธรรมที่ได้จารเขียน ขอจงเป็นไปหื้อพ้นไ้รอดจอดถึง
นิพพาน (T4^A)

แต่สำหรับกษัตริย์และชนชั้นปกครองที่เคยบวชเรียน มีความรู้ทาง
พระพุทธศาสนา รู้เรื่อง บุญ-บาป ก็จะทราบความเป็นมาเป็นไปของการเกิด การ
ได้อัตถภาพมนุษย์ กฎแห่งกรรม วัฏสงสาร ฯลฯ จะมีอีกแนวคิดที่จำลองมาซ้อน
ทับอยู่ คือ แนวคิดคติของผู้มีบุญบารมีสูงสุดในอาณาจักร โดยอาศัยวรรณกรรม
จากคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา เช่น ชาดก มาเทียบเคียงกับความเป็นกษัตริย์หรือ
ผู้ปกครองว่า ตนเป็นผู้สั่งสมบุญบารมีมากกว่าจึงสามารถปฏิบัติหลายสิ่งอย่าง
ได้ดีกว่าสามัญชน และด้วยความที่ไม่อยากตกต่ำลงไปอีก จึงทำให้ผู้ที่อยู่ในชนชั้น
ที่สูงกว่าสามัญชนต้องแข่งการสร้างบุญบารมีให้มากกว่า ทั้งนี้นอกจากจะเป็นไป
เพื่อการสร้างบุญอันเป็นวัตถุประสงค์หลักแล้ว ก็ยังมีวัตถุประสงค์เพื่อให้สะท้อน
ถึงความมีอำนาจและบารมีที่มากกว่านั่นเอง ซึ่งแนวคิดนี้มีอิทธิพลมาตั้งแต่สมัย
พระยาเกอิณาและส่งต่อมาถึงยุคเจ้าเจ็ดตนด้วยเช่นกัน³⁶

ดังนั้น พระพุทธศาสนาที่แต่เดิมเป็นเพียงสิ่งคำชู้จิตใจ การสั่งสอนศีลธรรม
ให้รู้จักการทำดี ละชั่ว ทำใจให้ผ่องใสด้วยการสร้างบุญบารมี จึงได้มีบทบาท
สำคัญต่อการปกครองบ้านเมืองด้วยการนำไปใช้เป็นเครื่องมือทางอำนาจอ่อน
(Soft Power) ที่ทรงอิทธิพล ให้กับกลุ่มชนชั้นปกครองโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ

³⁶ สรัสวดี อ๋องสกุล, ประวัติศาสตร์ล้านนา, 186-187.

กษัตริย์ เพื่อสร้างภาพลักษณ์แห่งความเป็นธรรมราชา ศาสนูปถัมภ์ โดยจะให้ความสำคัญกับการอุปถัมภ์ สนับสนุนสถาบันสงฆ์ในรูปแบบต่าง ๆ ทั้งศาสนสถานและศาสนธรรม³⁷

ตัวอย่างในยุคของพระเจ้ากาวิละที่เห็นว่า พระพุทธศาสนามีบทบาทต่อการสร้างภาพลักษณ์ให้กับพระเจ้ากาวิละเป็นอย่างดี คือ หลังยุคเก็บผักใส่ซ้า เก็บข้าวใส่เมือง เนื่องจากพระเจ้ากาวิละได้กวาดต้อนไพร่พลผู้คนจากหลายดินแดนเข้ามายังเมืองเชียงใหม่ มีทั้งเต็มใจและถูกกวาดต้อนเข้ามา ดังนั้น ศูนย์รวมจิตใจในเมืองใหม่อาจยังไม่ใช่ที่พระเจ้ากาวิละเสียทีเดียว แต่เนื่องด้วยผู้คนเหล่านั้นนับถือพระพุทธศาสนา นับถือพระภิกษุเป็นสรณะทางใจ การใช้พระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างความศรัทธาให้กับพระเจ้ากาวิละจึงเป็นอีกหนึ่งหนทางที่ช่วยให้ผู้คนในเมืองเชียงใหม่ได้มีศูนย์รวมจิตใจต่อตนเอง และสร้างภาพลักษณ์ของกษัตริย์องค์ใหม่ให้เป็นธรรมราชา ผู้ทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาทั้งศาสนสถาน ด้วยการปฏิสังขรวัดร้าง และศาสนธรรมด้วยการส่งเสริมการศึกษาพระภิกษุสามเณร และการจารคัมภีร์ใบลาน ซึ่งการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาทั้ง 2 ทางนี้ย่อมต้องใช้กำลังคนมาบูรณะปฏิสังขร ซึ่งเป็นการดีที่สถาบันสงฆ์จะได้สร้างวาทกรรมความเป็นธรรมราชา ศาสนูปถัมภ์ ให้กับพระเจ้ากาวิละในทางที่ดีแก่ผู้คนที่ถูกกวาดต้อนมาให้เคารพ และศรัทธาพระเจ้ากาวิละมากขึ้นเช่นกัน

ศรัทธาในการจารคัมภีร์พระพุทธศาสนาของชาวล้านนาระหว่างสามัญชนและชนชั้นปกครองจึงมีวัตถุประสงค์ที่ทั้งเหมือนกันและแตกต่างกันในคราวเดียวกัน ทั้งเป็นไปเพื่อให้เกิดบุญกุศลตามคำสอนที่สืบทอดผ่านวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ในขณะที่ชนชั้นปกครองจะใช้เป็นอีกหนทางหนึ่งในการสร้างภาพลักษณ์ให้ตนเองเป็นผู้ฝึกฝนในธรรมโดยแต่งตั้งพระภิกษุผู้มีความรู้เป็นที่ศรัทธาของมหาชนให้ได้รับสมณศักดิ์ และให้พระภิกษุเป็นหัวหน้าโครงการในการจารหรือคัดลอกคัมภีร์ใบลาน เพื่อสร้างบุญตามธรรมเนียมและสร้างศรัทธาแก่มหาชนในฐานะธรรมราชาแห่งเมืองเชียงใหม่ผ่านคำบอกเล่าของพระภิกษุ

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 127-130.

ที่ได้รับการแต่งตั้งสมณศักดิ์ และอีกประการหนึ่ง อาจเป็นไปได้ว่าการคัดลอกคัมภีร์ใบลานนั้นส่งผลมาถึงปัจจุบันที่เปลี่ยนมาเป็นธรรมเนียมปฏิบัติทางพระพุทธศาสนา เป็นประเพณีทำบุญกับพระธรรม เรียกว่าการทานธัมม์ ซึ่งอาจทำได้ด้วยการคัดลอกวรรณกรรมด้วยตนเอง การจ้างคนคัดลอก หรือแม้แต่การออกเงินซื้อใบลานหรือเชือกผูกใบลานก็ได้ เชื่อว่าการทำบุญด้วยวิธีนี้ได้านิสงส์มาก³⁸

6. บทสรุป

การสำรวจคัมภีร์ใบลาน ณ วัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่ จ.เชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2560-2563 ของโครงการพระไตรปิฎกฉบับธรรมชัย พบคัมภีร์ใบลานที่สร้างขึ้นในยุคของพระเจ้ากาวิละจำนวน 8 ฉบับ ที่สร้างขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 2343-2358 เมื่อได้ปริวรรตและศึกษาทำให้พบข้อมูลในเบื้องต้นดังนี้ 1) ช่วงเวลาของการจาร ที่จะจารในช่วงเวลาที่มีแสงเพียงพอ คือ 06.00-16.00 น. เป็นช่วงเวลาจารหรือคัดลอกคัมภีร์ใบลานที่เหมาะสม 2) สถานที่จารใบลาน ส่วนใหญ่พบชื่อสถานที่ที่เป็นวัดสำคัญทางด้านการศึกษาพระปริยัติธรรมในอดีต เช่น วัดสวนดอก วัดชมพู วัดพันตอง 3) ชื่อผู้มีส่วนร่วมในการสร้างจารใบลาน พบว่ามีทั้งการระบุชื่อผู้จารโดยตรง และการยกย่องผู้ที่ต้องการจะบูชาธรรมซึ่งส่วนใหญ่เป็นพระภิกษุผู้เป็นหัวหน้าโครงการ และ 4) ข้อความปรารภของผู้จารที่ต้องการให้คัมภีร์ใบลานที่ตนจารนั้นเป็นประโยชน์ต่อพระพุทธศาสนา อธิษฐานจิตให้พระพุทธศาสนายืนยงและความปรารถนาส่วนตัว การบูชาธรรมครูบาอาจารย์ นอกจากนั้นยังแสดงความถ่อมตนด้วยการบอกถึงความไม่งามของตัวอักษรที่ตนจารอีกด้วย

³⁸ จตุพร เพชรบุญ, “ความเชื่อและบทบาทของประเพณีทานธัมม์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาดุษฎีบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559), 1. อ้างถึง ศิราพร ณ ถลาง, *ชนชาติไทในนิทาน : แลลอดแว่นคติชนและวรรณกรรมพื้นบ้าน*, พิมพ์ครั้งที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: มติชน, 2545), 129.

ข้อมูลเหล่านี้สามารถเชื่อมโยงให้เห็นถึงการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา และธรรมเนียมการจารคัมภีร์ไบลานในยุคของพระเจ้ากาวิละได้ว่า ได้เริ่มพัฒนา ศาสนสถานตั้งแต่ช่วงแรกของการเข้ามาในเมืองเชียงใหม่ ราว พ.ศ. 2339-2348 และหลังจากที่บ้านเมืองสงบมากขึ้น ในราวปี พ.ศ. 2343 ก็เริ่มบำรุงศาสนธรรม จึง ทำให้เอื้อต่อการจารหรือคัดลอกคัมภีร์ไบลาน โดยการจารคัมภีร์ไบลานจะอาศัย คณะทำงานมี พระภิกษุผู้เป็นหัวหน้าโครงการที่มีความรู้และเป็นที่น่าเลื่อมใส ศรัทธาของมหาชน อภิเชกขึ้นให้ได้รับสมณศักดิ์และดำเนินโครงการ ดังกรณี ของการอภิเชกพระครูบาเจ้าปัญญาวชิระให้เป็นพระมหาราชครูเพื่อไปเป็นผู้นำ โครงการในการสร้างคัมภีร์ไบลาน ซึ่งการทะนุบำรุงศาสนาด้วยการจารคัมภีร์ไบลาน ถือเป็นปฏิบัติบุญกุริยาอย่างหนึ่งของชาวล้านนาทั้งสามัญชนและชนชั้นปกครอง ที่ได้รับอิทธิพลมาจากแนวคิดในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาของชาวล้านนา เช่น ปัญญาสชาดก ศาสนวงศ์ ส่งผลให้เกิดความเชื่อกับผู้คนในบ้านเมืองได้เห็นถึง อานิสงส์ของบุญด้านการสร้างพระไตรปิฎก จึงทำให้สามัญชนฝึกฝัในบุญ ซึ่ง นัยหนึ่งนั้นก็เป็นหนทางในการรวมใจสามัญชนจากต่างถิ่นต่างแดนที่ได้มาจากการเก็บฝักใส่ข้าว เก็บข้าวใส่เมืองให้ศรัทธาในตัวของพระเจ้ากาวิละมากขึ้นภายใต้ ภาพลักษณ์ธรรมราชาที่ฝึกฝัพระพุทธศาสนา อีกนัยหนึ่งในส่วนชนชั้นปกครอง ก็ได้อาศัยบุญกุริยาให้เป็นทางมาแห่งอำนาจในการปกครองและสร้างภาพลักษณ์ ของการเป็นคนดีในศาสนา และเป็นไปได้ว่าจากการคัดลอกคัมภีร์ไบลานใน สมัยของพระเจ้ากาวิละทำให้เกิดเป็นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา เรียกว่า การทานธัมม์ ด้วยการคัดลอกวรรณกรรมด้วยตนเอง การจ้างคนคัดลอก และ มาถวายในพระพุทธศาสนาเพื่อให้เกิดอานิสงส์แก่ผู้ถวาย

อย่างไรก็ดี การศึกษาบันทึกท้ายคัมภีร์ไบลานจากบทความนี้เป็นเพียง ส่วนหนึ่งขององค์ความรู้ ซึ่งจำเป็นจะต้องมีการศึกษาจากหลักฐานในยุคเดียวกัน ในต่างที่ต่างแห่งเพิ่มเติมหรือหลักฐานอื่น ๆ ที่สอดคล้องกับในยุคของพระเจ้า กาวิละ เพื่อให้เห็นภาพในอดีตของการทะนุบำรุงพระพุทธศาสนาและการจาร หรือคัดลอกคัมภีร์ไบลานในยุคของพระเจ้ากาวิละเพิ่มขึ้นอีก

บรรณานุกรม

1. หนังสือ

กรมศิลปากร. *ตำนานมูลศาสนา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มิตรสยาม, ม.ป.ป..
_____. *ปัญญาสชาดก ภาคที่ 7*. พระนคร: โรงพิมพ์สำเร็จกิจ, 2501.

<http://164.115.27.97/digital/items/show/15925>.

คณะทนายทนายสายสกุล ณ เชียงใหม่ ร่วมกับสำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. *เจ้าหลวงเชียงใหม่*. บรรณาธิการโดย วงศ์ศักดิ์ ณ
เชียงใหม่. กรุงเทพมหานคร: บริษัท อัมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง
จำกัด (มหาชน), 2539.

ดิเรก อินจันทร์. *ตำนานครูบาศรีวิชัยจรรยาวัตรสมาธิมหาเถรสร้างคัมภีร์ธรรม*.
เชียงใหม่: สำนักศิลปะและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2556.

พระปัญญาสาหมิ. *ศาสนวงศ์หรือประวัติศาสนา*. แปลโดย แสง มนวิฑูร. กรุงเทพ
มหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม, 2506.

พระยาประชาภิจักรจักร. *พงศาวดารโยนก*. กรุงเทพมหานคร: คลังวิทยา, 2516.

พระยาปริยัติธรรมธาดา (แพ ตาลลักษณณ). *สังคีตยวงส์*. กรุงเทพมหานคร: กรม
ศิลปากร, 2521.

ลัดดาวัลย์ แซ่เซียว. *200 ปี พม่าในล้านนา*. กรุงเทพมหานคร: TEN MAY
PRODUCTION, 2545.

สงวน โชติสุขรัตน์. *คนดีเมืองเหนือ*. นนทบุรี: ศรีปัญญา, 2552.

_____. *วีรกรรมของพระเจ้ากาวิละ*. เชียงใหม่: สงวนการพิมพ์, 2502.

สร้อยดี อ่องสกุล. *กษัตริย์ล้านนาเชียงใหม่*. เชียงใหม่: ศูนย์ล้านนาศึกษา คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2557.

_____. *ประวัติศาสตร์ล้านนา*. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์
พับลิชชิ่ง, 2557.

2. บทความ

บรรเจิด ขวลิตรื่องฤทธิ์. “การใช้วรรณคดีวินิจัยศัพท์ดั้งเดิม: กรณีศึกษาคัมภีร์ทีมนิกาย.” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 6, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 10), (มกราคม-มิถุนายน 2563): 115-157.

พระอธิการกฤษฎา สุทธิญาณ (เรื่องศิลป์), ศิริโรจน์ นามเสนา และพระศรีสุทธิพงศ์ (สมส่วน ปฏิภาณ). “ศึกษาอิทธิพลของปัญญาสชาดกที่มีต่อสังคมไทย.” *วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 1, (มกราคม-เมษายน 2563): 455-464.

สุชาดา ศรีเศรษฐวรกุล. “การสืบทอดพระไตรปิฎกใบลานอักษรขอมในประเทศไทยและกัมพูชา.” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 8), (มกราคม-มิถุนายน 2562): 74-113.

_____. “การศึกษาเปรียบเทียบพระไตรปิฎก ใบลานอักษรขอมคัมภีร์มัชฌิมนิกาย ที่พบในประเทศไทยและกัมพูชา.” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 12), (มกราคม-มิถุนายน 2564): 65-99.

สำราญ ผลดี. “หัวเมืองฝ่ายเหนือกับพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช.” *วารสารศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล*, ปีที่ 2, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม-ธันวาคม 2562): 14-27.

3. วิทยานิพนธ์

จตุพร เพชรบุญ. “ความเชื่อและบทบาทของประเพณีทานธัมม์ของกลุ่มชาติพันธุ์ไทที่ตำบลเวียงพางคำ อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทชั้นปริญญาโท, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2559.

ดิเรก อินจันทร์. “แนวคิดและกระบวนการสร้างคัมภีร์พระไตรปิฎกในล้านนาและรัฐฉาน.” วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่, 2560.

ระวีวรรณ ภาคพรต. “การกลับมา ในลานนาไทย ตั้งแต่กลางพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2526.

อนุวัตร อินทนา. “วัดโบราณกับการจัดการภูมิทัศน์แนวใหม่: กรณีศึกษาวัดดวงดี อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.” คั่นคว้าวิสาละ, ภาควิชาประวัติศาสตร์ศิลปะ บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2553.

4. ข้อมูลจากเว็บไซต์

ชัยสิทธิ์ ปะนันวงศ์. “การบอกเวลาในหนึ่งวันของวัฒนธรรมล้านนาและล้านช้าง.” เฟซบุ๊กสำนักวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, 14 พฤษภาคม 2563. https://web.facebook.com/346438995404709/photos/a.447404258641515/2991388314243084/?_rdc=1&_rdr.

ตุลาภรณ์ แสนปรน. “มิติวัฒนธรรมจากข้อความท้ายใบลาน.” *culture.lpru.ac.th*, เข้าถึงเมื่อ 20 กรกฎาคม 2565. http://www.culture.lpru.ac.th/ebook/modules/ebook/file/pdf/sub/lampang1_Cut10.pdf.

ฐานข้อมูลแหล่งโบราณคดีที่สำคัญในประเทศไทย. “วัดดวงดี.” สืบค้นเมื่อ 5 มกราคม 2566. <https://db.sac.or.th/archaeology/archaeology/592>.

at-chiangmai. “วัดชมพู ตำบลช้างม่อย อำเภอเมืองเชียงใหม่.” สืบค้นเมื่อ 15 มีนาคม 2566. <https://www.at-chiangmai.com/วัดชมพูตำบลช้างม่อย-อำเภอเมืองเชียงใหม่/>.

Top Chiangmai. “วัดพันตอง เชียงใหม่.” 30 กรกฎาคม 2559. <https://www.topchiangmai.com/trip/วัดพันตอง-เชียงใหม่/>.

Global. “รายพระนาม นาม เหล่าพระประยูรญาติ และเชื้อสายเจ้านายฝ่ายเหนือ.” สืบค้นเมื่อ 20 กุมภาพันธ์ 2566. https://www.globalgroup.in.th/encyclopedia_lanna.html.

งานนิพนธ์พระพุทธศาสนาของพระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร)

Buddhist Literary Works by Phra Brahmamoli (Vilat Nāṇavaro)

พระมหาอนุกุล เงามาม* และสมพรนุช ตันศรีสุข**

Phramaha Anukul NGAONGAM and Sompornnuch TANSRISOOK

* นิสิตระดับดุษฎีบัณฑิต,

* ** ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* Ph.D. Candidate, * ** Department of Eastern Languages,
Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 6 ก.พ. 2566

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 8 ก.ค. 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 17 เม.ย. 2565

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 17 ส.ค. 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของเนื้อหา และการประพันธ์ในงานนิพนธ์พระพุทธศาสนาภาษาไทยของพระพรหมโมลี รวมถึงความสำคัญของงานนิพนธ์ในสังคมไทย โดยศึกษางานนิพนธ์จำนวน 10 เรื่อง ซึ่งท่านแต่งขึ้นในระหว่างปี พ.ศ. 2506-2543 ผลการวิจัยพบว่า งานของพระพรหมโมลีเป็นงานเขียนเชิงวิชาการที่ได้รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีบาลี โดยนำโครงสร้างและรูปแบบการอธิบายจากวรรณคดีบาลีมาใช้ในงานนิพนธ์ ได้แก่ ปณามคาถา (ปณามพจน์), อารัมภกถา, อุทเทส, นิทเทส, นิคมกถา (ปัจฉิมพจน์), การอธิบายคำและความด้วยการตั้งรูปวิเคราะห์ศัพท์, ปทวิจยะ (การให้ความหมายและรายละเอียดของคำ), ไวยาพจน์, ปุจฉา-วิสัชนา, อุปมา และนิทาน นอกจากนี้ชื่องานนิพนธ์ยังใช้ชื่อของวรรณคดีบาลี ซึ่งท่านได้นำมาใช้ทั้งหมด 4 ชื่อ ได้แก่ ทิปปินี 7 เรื่อง, วิลาสินี 1 เรื่อง, รัตนมาลี 1 เรื่อง สำหรับงานอรรถาธิบาย และวงศ์ 1 เรื่อง ซึ่งเป็นงานแสดงเหตุการณ์ตามลำดับเวลา การสร้างวรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาไทยตามแนวทางของวรรณคดีบาลี แสดงถึงอิทธิพลจากประเพณีการศึกษาของพม่า ซึ่งพระเถระมีความเชี่ยวชาญทั้งการศึกษาปริยัติ การสร้างงานวรรณกรรม และการปฏิบัติสมาธิ ตามประวัติของท่าน หลังจากจบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี พระพรหมโมลีได้เข้าเป็นศิษย์กรรมฐานของท่านภักทันทะ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ พระวิปัสสนาจารย์ชาวพม่าผู้มีความรู้แตกฉานทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ งานนิพนธ์ของพระพรหมโมลีมีความสำคัญต่อวรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาไทย 3 ด้าน ได้แก่ (1) เป็นวรรณกรรมไทยที่มีโครงสร้างและรูปแบบการอธิบายตามแนวทางของวรรณคดีบาลี (2) หัวข้องานนิพนธ์แต่ละเรื่องให้ข้อมูลสำคัญทางพระพุทธศาสนา ได้แก่ หลักธรรมคำสอน การปฏิบัติกรรมฐาน พุทธประวัติ และศาสนประวัติ และ (3) สะท้อนการรับแนวคิดในการศึกษาพระพุทธศาสนาตามประเพณีของพม่า

ซึ่งการศึกษาปริยัติและการปฏิบัติกระทำควบคู่กัน งานนิพนธ์ของท่านจึงเป็นงานที่มีคุณค่าสำหรับชาวไทยที่นับถือพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะในยุคนี้ซึ่งมีหนังสือพระพุทธศาสนาภาษาไทยค่อนข้างจำกัด ในขณะที่งานแปลภาษาไทยจากภาษาบาลียังไม่แพร่หลายกว้างขวาง

คำสำคัญ: วรรณคดีบาลี งานนิพนธ์พระพุทธศาสนา พระพรหมโมลี
(วิลาส ญาณวโร)

Abstract

The article aims to study the thematic and literary characteristics of ten Buddhist literary works written in Thai by Phra Brahmanoli (Vilat Nāṇavaro) between 1963 and 2000 and their importance in Thai society. It was found that these works have structure and format based on Pali scholastic work, i.e., they consist of opening verses, prologue, uddesa (topic), niddesa (detail) and epilogue, including explanation methods, morphological analysis, padavicaya (definitions and details of words), vevacana (synonyms), upamā (metaphors), and nidāna (background story). Furthermore, names of Pali works are adopted for the names of the literary works, four of which are applied: dīpanī (seven times), vilāsinī (one time) and ratanamālī (one time), applied for commentary, and vaṃsa (one time) for a chronicle. Following Pali literature, the creation in Thai by Phra Brahmanoli is unsurprisingly influenced by the Myanmarese tradition, in which monk scholars are

skillful in scriptural learning, literary works writing and meditational practice. According to his background, Phra Brahmagoli completed his Pali Study of Thai tradition before becoming a pupil and practicing meditation under the guidance of Venerable Bhaddanta Āsabhathera Dhammācariya, a monk scholar from Myanmar. The works by Phra Brahmagoli are important to Thai Buddhist literature in three ways: (1) They are Thai literary works with structures, formats, and references based on Pali literature; (2) Their topics provide significant knowledge for Buddhists; (3) They show the impact of Myanmarese tradition, in which scriptural and meditational learning is simultaneous. Therefore, they were valuable for Thai Buddhists particularly in that age when Buddhist works in Thai were limited and the Thai translations from Pali texts not widely spread.

Keywords: Pali Literature, Buddhist Literary Works, Phra Brahmagoli
(Vilat Nāṇavaro)

1. บทนำ

ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 25 เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน มีพระภิกษุหลายรูป ซึ่งแต่งวรรณกรรมด้านพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยที่มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักแพร่หลายและได้รับการยอมรับ เช่น พุทธทาสภิกขุ (เงื่อม อินทปยุโธ) สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ป.อ.ปยุตฺโต) พระเมธีวชิโรดม (ว.วชิรเมธี) เป็นต้น ในบรรดาท่านเหล่านั้น พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร) ถือเป็นอีกรูปหนึ่งที่มีผลงานวรรณกรรมพระพุทธศาสนาหลายเรื่อง แม้ว่าท่านจะไม่ใช่ผู้รู้จักมากนักในปัจจุบัน วรรณกรรมของท่านมีชื่อเป็นภาษาบาลี ลงท้ายด้วยคำว่า ทิปนี, วิลาสินี และอื่น ๆ อีกทั้งยังมีโครงสร้างหรือวิธีการอธิบายเนื้อหาอย่างวรรณคดีบาลี ในจำนวนนี้มีวรรณกรรม 3 เรื่อง ได้แก่ ภูมิวิลาสินี, ภูมิตรัตนมาลี และกรรมทิปนี ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณกรรมเพชรน้ำเอกและได้รับรางวัลชนะเลิศวรรณกรรมสาขาศาสนาจากธนาคารกรุงเทพ¹ ผู้วิจัยซึ่งศึกษาความสัมพันธ์ของงานทิปนีภาษาบาลีของพระสิริมังคลาจารย์กับงานทิปนีภาษาไทยของพระพรหมโมลี จึงได้ค้นคว้างานนิพนธ์ทั้งหมดของพระพรหมโมลีนำเสนอเป็นบทความเรื่องนี้ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของเนื้อหาและการประพันธ์ในงานนิพนธ์พระพุทธศาสนาภาษาไทยของพระพรหมโมลี รวมถึงความสำคัญของงานนิพนธ์ในสังคมไทย การศึกษาตามวัตถุประสงค์ข้างต้นจะเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาและความเข้าใจวรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาไทยที่มีชื่อเรียก โครงสร้าง และแนวทางการอธิบายอย่างวรรณคดีบาลี ซึ่งปัจจุบันนี้มีจำนวนมากขึ้นและได้รับความนิยมจากผู้ศึกษาปริยัติในประเทศไทย²

¹ อาจิม จันทน์พร, *โลกทิปนี* (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545), ประวัตติ. อ้างถึงใน พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *โลกทิปนี* (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545), ประวัตติ.

² วรรณกรรมกลุ่มนี้มีทั้งที่แต่งใหม่และแปลจากภาษาพม่า ยกตัวอย่างเช่น เรื่อง อานาปานทิปนี (ภาษาพม่า) ของท่านญาณธชเถระหรือแลดี สยาตอว์, เรื่องยมกัตถทิปนี (ภาษาไทย) ของพระโกณฑัญญะ มหาสัทธัมมโชติกะ ที่มณฑลกะ ธัมมาจริยะ, เรื่องรูปสัททิปนี

แม้จะมีผู้ศึกษาบทความหรืองานวิจัยเกี่ยวกับวรรณกรรมของพระพรหมโมลีบ้างแล้วก็ตาม³ แต่งานเหล่านี้เน้นศึกษาเฉพาะบางเรื่องเท่านั้น ไม่ได้ลงลึกในแง่ประวัติความเป็นมาของท่านหรือเนื้อหาและภาษาในภาพรวม ในการวิจัยนี้จะศึกษาตัวบทเนื้อหาจากวรรณกรรม 10 เรื่อง ได้แก่ (1) โลกที่ปณี (กรกฎาคม 2506) (2) มุนีนารถที่ปณี (ตุลาคม 2506) (3) วิปัสสนาที่ปณี (ธันวาคม 2506) (4) โลกนารถที่ปณี (มีนาคม 2507) (5) ภาวนาที่ปณี (ตุลาคม 2507) (6) โพธิธรรมที่ปณี (ธันวาคม 2507) (7) ภูมิวิลาสินี (พฤศจิกายน 2511) (8) วิมุตติรัตนมาลี (พฤศจิกายน 2515) (9) กรรมที่ปณี (ตุลาคม 2517) และ (10) วิปัสสนาวงศ์ (2543) ซึ่งถือเป็นงานเขียนประเภทวงศ์หรือวงศ์เรื่องแรก และเป็นงานชิ้นสุดท้ายในชีวิตของท่าน ผู้วิจัยเริ่มต้นด้วยการศึกษาภูมิหลังงานนิพนธ์ของพระพรหมโมลี จากนั้นจึงศึกษาวิเคราะห์ตัวงานนิพนธ์ในประเด็นของประเภทและชื่อเรียก เนื้อหา ภาษา และปิดท้ายด้วยความสำคัญของงานนิพนธ์เหล่านี้ในวรรณกรรมพุทธศาสนาภาษาไทย

2. ภูมิหลังงานนิพนธ์พระพุทธศาสนาภาษาไทย ของพระพรหมโมลี

พระพรหมโมลีมีชื่อเดิมว่า วิลาศ ทองคำ เกิดเมื่อปี พ.ศ. 2473 ที่จังหวัดกาญจนบุรี อุปสมบทเมื่อปี พ.ศ. 2493 ณ วัดบรมสถล (วัดดอน) กรุงเทพมหานคร

(ภาษาไทย) ของพระมหาอิทธิพงศ์ อุตตมปญฺโญ เป็นต้น มีข้อสังเกตว่า ผู้ที่ผลิตงานวรรณกรรมเหล่านี้เป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาจากพม่า หรือศึกษาในสำนักที่ได้รับอิทธิพลจากพม่า เช่น สำนักวัดท่ามะโอ, สำนักวัดจากแดง เป็นต้น.

³ เช่น งานวิจัยของพระพัฒน ธรรมสาโร (2557) เรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมในกรรมที่ปณีของพระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), งานวิจัยของอรรถพล เปี่ยมปฐุม (2560) เรื่อง การศึกษาวิเคราะห์กุศลกรรมบถเพื่อพัฒนาชีวิต, บทความของพระภุชญะ ปญฺญาวชิโร (กาแก้วมิตรमार), ภันทิลา น้อยเจริญ และคิด วรณดี (2560) เรื่อง ภูมิวิลาสินี : เครื่องเตือนใจให้สังคมอยู่ในพุทธโอวาท เป็นต้น.

โดยมีพระธรรมปัญญาบดี (พินฺ ชุตินฺธโร)⁴ วัดสามพระยา เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่ออุปสมบทแล้วได้เข้าศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและบาลีจนสำเร็จการสอบไล่ระดับเปรียญธรรม 9 ประโยคในปี พ.ศ. 2503 ภายหลังจึงได้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดดอน (2509) และย้ายไปดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดยานนาวาในปี พ.ศ. 2531⁵ รวมถึงเป็นผู้บริหารการพระศาสนาหลายด้าน⁶ หลังจากสำเร็จการศึกษาชั้นเปรียญธรรม 9 ประโยค พระมหาวีลาศได้เข้าศึกษากรรมฐานกับท่าน ภัททนต์ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ⁷ พระวิปัสสนาจารย์ชาวพม่า ผู้แตกฉานในพระไตรปิฎกและอรรถกถาบาลี ตลอดจนตำราไวยากรณ์ต่าง ๆ ซึ่งได้เดินทางมาสอนกรรมฐาน ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ในปี พ.ศ. 2496 ตามคำเชิญของพระพิมลธรรม (อาจ อาสโภ)⁸ ต่อมาในปี พ.ศ. 2505 ท่านอาสภเถระ

⁴ เป็นสมณศักดิ์ในขณะนั้น สมณศักดิ์สุดท้ายก่อนมรณภาพเป็นสมเด็จพระพุทธิโชชาจารย์.

⁵ อาจิม จันทน์พร อ้างถึงใน พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *โลกที่ปณี*, ประวัตติ.

⁶ ได้แก่ กรรมการสังฆคิติกการสงฆ์ในการสังคายนาพระธรรมวินัยและตรวจชำระพระไตรปิฎกในช่วงปี พ.ศ. 2525-2530, กรรมการสำนักฝึกอบรมพระธรรมทูตผู้ทรงคุณวุฒิ และได้ดำรงตำแหน่งกรรมการศูนย์ควบคุมการไปต่างประเทศสำหรับพระภิกษุสามเณร (ศ.ต.ภ.), ประธานกรรมการแปลพระไตรปิฎกฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเมื่อปี พ.ศ. 2536 เป็นต้น. ดูเพิ่มเติมใน ประกาศสถาปนาสมณศักดิ์, 22 ธันวาคม 2537, 4-8.

⁷ ท่านภัททนต์ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ ชาวพม่ารูปนี้เป็นคนละรูปกับสมเด็จพระพุฒาจารย์ หรือพระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถระ) วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ในบทความนี้ ผู้วิจัยจะเรียกท่านภัททนต์ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ ว่าท่านอาสภเถระ ด้วยความเคารพตามแบบไทย โดยปกติแล้วคำว่า “ภัททนต์” มีความหมายว่า พระเดชพระคุณ เป็นคำเรียกนำหน้าชื่อซึ่งชาวพม่าใช้เรียกพระสงฆ์ที่เป็นพระเถระพรรษา 10 ขึ้นไป หรือพระสงฆ์ที่มีสถานะเป็นอาจารย์สั่งสอนศิษย์ในสำนักต่าง ๆ เพื่อเป็นการยกย่อง ดังนั้นคำว่า ภัททนต์ คำเดียวจึงไม่ใช่ชื่อเฉพาะของพระสงฆ์รูปใดรูปหนึ่ง และไม่ควรถูกใช้เป็นชื่อเรียกท่านในบทความ.

⁸ เป็นสมณศักดิ์ในขณะนั้น สมณศักดิ์สุดท้ายก่อนมรณภาพเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์.

ได้ย้ายไปเป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่สำนักวิปัสสนาวิเวกอาศรม จังหวัดชลบุรี ปีเดียวกันนั้นพระมหาวิลาศได้เข้าฝากตัวเป็นศิษย์ของท่าน ปีถัดมา พ.ศ. 2506 จึงเริ่มมีการเผยแพร่งานเขียนของท่านถึง 3 เรื่องติดกัน

ท่านอาสภเถระเป็นพระภิกษุที่มีความรู้ด้านปริยัติและปฏิบัติอย่างลึกซึ้ง ช่วงที่ยังจำพรรษาอยู่ในพม่าตั้งแต่ปี พ.ศ. 2443 ท่านได้ดำรงตำแหน่งคณะ วาจกษยาดอร์ (ဝါကျ ဆရာတော်/Vācaka Sayadaw) ซึ่งมีฐานะเป็นคณาจารย์ ชั้นผู้ใหญ่ของมหาวิสุตารามมหาวิทยาลัย มีหน้าที่สอนพระไตรปิฎกบาลี อรรถกถา ฎีกา และคัมภีร์สำคัญต่าง ๆ ให้แก่พระนักศึกษา⁹ เมื่อท่านเดินทาง มาสอนกรรมฐานในประเทศไทยก็มีพระภิกษุและคฤหัสถ์มอบตัวเป็นศิษย์จำนวนมาก ศิษย์บางท่านเขียนหนังสือเกี่ยวกับหลักธรรมและการปฏิบัติในพระพุทธ ศาสนา¹⁰ แสดงให้เห็นว่า ท่านอาสภเถระเป็นแบบอย่างของพระภิกษุที่มีความ สามารถทั้งด้านวิปัสสนาธุระและคันถธุระ แม้ท่านจะสอนวิปัสสนาธุระเป็นหลัก แต่ก็น่าจะมีการถ่ายทอดความรู้ด้านคันถธุระให้แก่ศิษย์ด้วย การเป็นศิษย์ของ ท่านอาสภเถระผู้ทรงปริยัติและปฏิบัติน่าจะเป็นแรงบันดาลใจและมีส่วนอย่างยิ่ง ในการสร้างสรรค์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาไทยของพระพรหมโมลี¹¹ แม้ จะไม่มีบันทึกเกี่ยวกับรูปแบบการเรียนกรรมฐานหรือองค์ความรู้ที่ท่านได้รับจาก

⁹ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *วิปัสสนาวงศ์* (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545), 55-56.

¹⁰ เช่น ธนิต อยู่โพธิ์ ซึ่งเป็นผู้เขียนหนังสือ *วิปัสสนานิยม*, *วิสุทธิญาณนิเทศ*, *สติปัญญา* สำหรับทุกคน เป็นต้น. ดูเพิ่มเติมใน เรื่องเดียวกัน, 52-65.

¹¹ ในปัจฉิมพจน์ของโลกทีปนี ซึ่งเป็นผลงานเรื่องแรกของพระพรหมโมลี ปรากฏ ข้อความสื่อถึงปณิธานในการนิพนธ์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาเพื่อเผยแผ่หลักธรรม คำสอน อันเป็นภาระหน้าที่ของผู้ที่ผ่านการศึกษาทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติมาแล้วจะต้อง ทำให้สำเร็จลุล่วง แสดงให้เห็นว่า การได้เข้ามอบตัวเป็นศิษย์และได้ศึกษาวิชาความรู้จาก ท่านอาสภเถระ น่าจะเป็นแรงบันดาลใจให้พระพรหมโมลีเริ่มเขียนวรรณกรรมพระพุทธ ศาสนาในหัวข้อต่าง ๆ จนปรากฏเป็นงานนิพนธ์ถึง 10 เรื่อง. ดูเพิ่มเติมใน พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *โลกทีปนี*, 318.

ท่านอาสภเถระ แต่ผลงานวรรณกรรมพระพรหมโมลีก็เป็นประจักษ์พยานอย่างหนึ่งว่ามีลักษณะเหมือนวรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาพม่าซึ่งเป็นรูปแบบที่ท่านน่าจะได้รับมาจากพระอาจารย์ของท่าน

วรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาพม่าเป็นงานนิพนธ์อย่างหนึ่งของพระเถระที่สำเร็จการศึกษาชั้นธัมมาจริยะ (ဝဏ္ဏဝါဒီ) ซึ่งได้รับการยกย่องอย่างสูงจากรัฐบาลและประชาชนชาวพม่า วรรณกรรมเหล่านี้ใช้ชื่อเรื่องเป็นภาษาบาลี มีรูปแบบ โครงสร้าง และการอธิบายความตามอย่างวรรณคดีบาลี ได้แก่ บทปณามคาถา, อาร์มภกถา, อุทเทส, นิทเทส และบทนิคมกถา เช่น งานนิพนธ์ของท่านแลดี สยาดอร์ หรือพระญาณธชเถระ ชาวพม่า ผู้เขียนวรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาพม่าไว้ในระหว่างปี พ.ศ. 2423-2457¹² แม้จะแต่งเป็นภาษาพม่า แต่ท่านก็รับรองประกอบหรือวิธีการในวรรณคดีบาลีมาใช้ ทำให้งานเขียนยังคงลักษณะของวรรณคดีบาลีทุกประการ ความสามารถของพระเถระสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการศึกษาของคณะสงฆ์พม่า คือ คັນถุระและวิปัสสนาธุระ อันเป็นการศึกษาปริยัติและปฏิบัติที่จะต้องเล่าเรียนควบคู่กันไป พระสงฆ์พม่าที่สำเร็จการศึกษาชั้นสูงจึงมีความสามารถในการถ่ายทอดองค์ความรู้ด้านปริยัติและปฏิบัติในเวลาเดียวกัน เห็นได้ชัดในหมู่พระอาจารย์ชาวพม่าที่มีชื่อเสียงซึ่งทำหน้าที่เป็นครูสอนภาษาบาลีและหัวข้อธรรม ประพันธ์ผลงานใหม่ ๆ เป็นภาษาบาลีหรือภาษาพม่า แต่ก็มีฐานะเป็นพระวิปัสสนาจารย์คอยชี้แนะข้อกรรมฐานให้แก่ศิษย์ในสำนักด้วย¹³

¹² งานนิพนธ์ของท่านแลดี สยาดอร์ เป็นหัวข้อสำคัญในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้นสามารถจำแนกงานเขียนของท่านออกเป็นหัวข้อต่าง ๆ ตามประเภท ได้ดังนี้ (1) หัวข้อบารมี (2) หัวข้อกรรมฐาน (3) หัวข้อธรรม (4) หัวข้ออุโบสถ (5) หัวข้อทาน (6) หัวข้อศีล และ (7) หัวข้อไวยากรณ์บาลี รวมแล้วมีมากกว่า 33 เรื่อง ในจำนวนนี้มีงานที่ใช้ชื่อที่ป็นมากถึง 25 เรื่อง, ชื่อนิสสัย 2 เรื่อง, ชื่อสังเขป 2 เรื่อง, ชื่อกรรมฐาน 2 เรื่อง, ชื่อสมุปบาท 1 เรื่อง และชื่อวินิจัย 1 เรื่อง. ดูเพิ่มเติมใน พระญาณธชเถระ (แลดี สยาดอร์), *อานาปานทีปนี*, แปลโดย พระคันธसारิกวงศ์ (กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, 2551), 11-13.

¹³ เช่น ท่านแลดี สยาดอร์ หรือพระญาณธชเถระ, ท่านโสภณมหาเถระ ธัมมาจริยะ

แนวคิดด้านการศึกษาของพระพรหมโมลีที่ปรากฏในวรรณกรรมสอดคล้องกับการศึกษาพระพุทธศาสนาแบบคณะสงฆ์พม่าที่เรียกว่า ธัมมาจริยะ ผลงานของพระพรหมโมลีแสดงถึงความตั้งใจของท่านที่จะศึกษาปริยัติและปฏิบัติควบคู่กัน โดยเฉพาะหลังจากที่ท่านได้ปฏิบัติวิปัสสนากับท่านอาสภเถระ ท่านมีความมุ่งมั่นที่จะค้นคว้าพระไตรปิฎก อรรถกถา และคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่อแต่งหนังสือตลอดระยะเวลาที่ท่านยังมีชีวิตอยู่

(ข้าพเจ้า)¹⁴ นับแต่อุปสมบทมา ก็ศึกษาเล่าเรียนพระปริยัติธรรมตามกำลังสติปัญญา สำเร็จการศึกษาเปรียญธรรม 9 ประโยค เมื่อปีพุทธศักราช 2503 ครั้นเสร็จธุระในด้านปริยัติศึกษาแล้ว ก็ใส่ใจในการปฏิบัติธรรมตามกำลังศรัทธา ได้เข้าปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน 2 ครั้ง โดยมีพระอาจารย์แข่ง อตฺตรกุโข และพระอาจารย์ภักทันทะ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ เป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้บอกรรณฐาน

ครั้นออกจากการปฏิบัติวิปัสสนาแล้ว พอมีเวลาว่างก็คิดรจนาหนังสือ โลกทิปนี¹⁵ นี้ขึ้น ค้นคว้าเอามาจากถาของท่านบูรพาจารย์แต่ปางก่อน ซึ่งท่านกล่าวไว้ในที่ต่าง ๆ ประมวลมาไว้ตามสมควรแก่เรื่องในที่นี้ เพื่อต้องการจะชี้ทางปฏิบัติแก่ท่านสาธุชนทั้งหลายผู้มีความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย¹⁵

ข้อความจากเรื่องโลกทิปนี ได้แสดงถึงปณิธานอันแน่วแน่ของพระพรหมโมลีที่ประสงค์จะเล่าเรียนคันถธุระและวิปัสสนาธุระไปด้วยกัน เห็นได้จากผลงาน

และท่านภักทันทะ อาสภเถระ ธัมมาจริยะ เป็นต้น. ท่านเหล่านี้เป็นพระอาจารย์ชาวพม่าที่ได้รับการศึกษาเล่าเรียนทั้งคันถธุระและวิปัสสนาธุระ เมื่อสำเร็จการศึกษาได้ทำหน้าที่เป็นพระอาจารย์อบรมสั่งสอนด้านปริยัติและปฏิบัติแก่ศิษย์ของท่าน.

¹⁴ หมายถึง พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร).

¹⁵ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *โลกทิปนี*, 318.

วรรณกรรมของท่านที่เขียนอธิบายในแง่ของปริยัติและหลักปฏิบัติกรรมฐานอยู่หลายเรื่อง

แม้พระพรหมโมลีเป็นผลิตผลของหลักสูตรการศึกษาปริยัติแผนกธรรมและบาลี แต่งานนิพนธ์ทั้ง 10 เรื่องเป็นที่ประจักษ์ว่าท่านมีความรู้และความเชี่ยวชาญด้านพระไตรปิฎกและวรรณคดีบาลี ซึ่งเป็นไปได้ว่าเป็นผลจากการศึกษากับพระอาจารย์ชาวพม่า ในระหว่างนั้นเป็นช่วงที่คณะสงฆ์ไทยมีความเปลี่ยนแปลงด้านการศึกษาปริยัติและปฏิบัติ มีการแปลพระไตรปิฎกบาลีเป็นภาษาไทย การสถาปนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยซึ่งมุ่งเน้นวิชาการพระพุทธศาสนาแก่พระสงฆ์ การนิมนต์พระอาจารย์จากพม่ามาสอนทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ นับว่างานนิพนธ์ของท่านเป็นหลักฐานสำคัญที่สะท้อนประวัติศาสตร์ของพระพุทธศาสนาไทยในช่วงนั้น

3. งานนิพนธ์พระพุทธศาสนาภาษาไทยของพระพรหมโมลี

งานนิพนธ์ของพระพรหมโมลีเป็นงานเขียนประเภทอรรถาธิบายที่ใช้ข้อมูลจากพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสต่าง ๆ โดยเฉพาะการใช้ชื่อที่ป็นซึ่งเป็นชื่อที่นิยมใช้ในวรรณคดีบาลีกลุ่มอรรถาธิบาย การใช้ชื่อเรียกโครงสร้าง และรูปแบบตามอย่างวรรณคดีบาลี ผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงประเด็นเหล่านี้ตามลำดับ ดังต่อไปนี้

3.1 ประเภทงานนิพนธ์และชื่อเรียก

คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเพณีการศึกษาปริยัติของพระสงฆ์อาจเรียกว่า วรรณคดีบาลี เพราะใช้ภาษาบาลีในการเขียน วรรณคดีบาลีมีแนวทางเฉพาะตนจากการยืมวิธีการที่แสดงไว้ในคัมภีร์เนติปริกัม¹⁶ เริ่มตั้งแต่งานชิ้น

¹⁶ กิตติศักดิ์ ลาภสุริยกุล, “ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาเถรวาทต่อการศึกษาพระไตรปิฎก” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

อรรถกถาเรื่อยมาจนถึงปกรณ์วิเสส วรรณคดีบาลีแต่ละเรื่องจะมีชื่อเรียกเป็นของตนเอง โดยมีศัพท์สุดท้ายของชื่อซึ่งเป็นคำสมาสที่แสดงถึงลักษณะของงาน โดยเฉพาะชื่อที่ป็นั้นปรากฏอยู่ในวรรณคดีบาลีกลุ่มอรรถกถาและฎีกาหลายเรื่อง งานวรรณกรรมของพระพรหมโมลีมี 2 ประเภท ได้แก่ อรรถาธิบาย และ วังสะ งานประเภทอรรถาธิบายมี 9 เรื่อง มีใช้อยู่ 3 ชื่อ คือ (1) ที่ปนี 7 เรื่อง ได้แก่ โลกที่ปนี, มุนีนารถที่ปนี, วิปัสสนาที่ปนี, โลกนาถที่ปนี, ภาวนาที่ปนี, โพธิธรรมที่ปนี และกรรมที่ปนี (2) วิลาสินี 1 เรื่อง ได้แก่ ภูมิวิลาสินี (3) รัตนมาลี 1 เรื่อง ได้แก่ วิมุตติรัตนมาลี ส่วนวังสะ มี 1 เรื่อง คือ วงศ์ ซึ่งมีใช้เพียงเรื่องเดียว ได้แก่ วิปัสสนาวงศ์

ตำราไวยากรณ์และอภิธานศัพท์บาลี ได้อธิบายที่มาและให้ความหมายของศัพท์ที่ใช้เป็นชื่อของวรรณคดีเหล่านี้ไว้ว่า ที่ปนี สร้างมาจากรากศัพท์ของคำกริยาหรือธาตุ (Root) ว่า ที่ป (dīp) ใช้ในความหมายว่า จุดไฟ, ส่องแสง, ชี้แจง หรืออธิบาย เมื่อนำมาประกอบกับ ยุ (yu) ปัจจัย (Suffix) และ อี ปัจจัย เพื่อให้เป็นคำนามเพศหญิงหรืออิตถีลิงค์ (Feminine) จะมีรูปเป็น “ที่ปนี” มีความหมายว่า การส่องสว่าง, การชี้แจงหรืออธิบาย¹⁷ งานนิพนธ์ที่ใช้ชื่อที่ปนีทั้ง 7 เรื่อง จึงเป็นการอธิบายหรือชี้แจงประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ เรื่องโลกหรือจักรวาล, เรื่องพุทธประวัติและการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์, เรื่องกรรมฐาน, เรื่องธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ และเรื่องกรรม ส่วนวิลาสินี มาจากคำนามว่า วิลาส (vilāsa) แปลว่า เล่น, ความสนุกสนาน, การกรีดกราย เมื่อคำนี้อยู่กับ อี (หรือ อินี) ปัจจัย (-ī หรือ -inī Suffix) ในต้นทิต จึงได้รูปเป็น วิลาสินี แปลว่า มีเล่น, มีความงาม และมักใช้เป็นคำคุณศัพท์ หากใช้เป็นคำนามจะหมายถึงผู้หญิงหรือสตรี¹⁸ วรรณกรรมเรื่องภูมิวิลาสินีเป็นการแสดงเสน่ห์ความงามของถ้อยคำจากแหล่ง

ลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), 23.

¹⁷ T.W. Rhys Davids and William Stede, *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*, s.v. “Dīpanī.”

¹⁸ A. P. Buddhaddatta Mahāthera, *concise Pali-English Dictionary*, s.v. “Vilāsini.”

คัมภีร์และพระอรรถกถาจารย์ต่าง ๆ ที่พระพรหมโมลีได้ประมวลและเรียบเรียงขึ้นเพื่ออธิบายภูมิในจักรวาลและหลักปฏิบัติที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงภูมินั้น ๆ

(ข้าพเจ้า) จึงมีใจเป็นกุศลคิดค้นคว้าวรรณกรรมไทย เรื่อง **ภูมิวิลาสินี** นี้ขึ้น โดยประมวลความจากถ้อยคำของท่าน บุรพาจารย์ผู้ทรงญาณทั้งหลาย ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ในคัมภีร์ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หลักฐานอ้างอิงส่วนมากนั้น ได้นำมาจากพระบาลีสูตรต้นตอปิฎกและอรรถกถารวบรวมแล้วรจนาไว้¹⁹

ปัจฉิมพจน์ที่ระบุไว้ท้ายเรื่องภูมิวิลาสินีทำให้เข้าใจว่าชื่อวิลาสินีในงานนิพนธ์ของพระพรหมโมลี คืองานเขียนที่นำเสนอหรือความงดงามจากเนื้อหาพุทธพจน์ ตัวบทพระสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถา รวมถึงแหล่งข้อมูลจากคัมภีร์ชั้นหลังมาเรียบเรียงขึ้นเป็นวรรณกรรมของท่านเอง

แต่สำหรับบางชื่อเป็นการสร้างสรรค์ใหม่โดยอาศัยหลักการตั้งชื่อแบบวรรณคดีบาลี นั่นคือคำว่า รัตนมาลี ซึ่งสร้างจากคำนาม 2 คำ คือ รตน (ratana) + มาลา (mālā) รตน เป็นศัพท์ประเภทพยางค์หรือเพศกลาง (Neuter) แปลว่า อัญมณี, สมบัติ, ดวงแก้ว และเครื่องวัด ส่วน มาลา เป็นคำนามเพศหญิง แปลว่า พวงมาลัย, พวงดอกไม้, ระเบียบ, แถวหรือแนว²⁰ เมื่อนำคำทั้ง 2 เข้าสมaskan แล้วลง อี ปัจจัยเช่นเดียวกับวิลาสินี จึงได้รูปเป็น รัตนมาลี²¹ วิมุตติรัตนมาลี

¹⁹ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *ภูมิวิลาสินี* (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545), 679.

²⁰ มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, *พจนานุกรม บาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพลโลกิขุ พิมพ์ครั้งที่ 2*. อ้างคำว่า “มาลา และ รตน.”

²¹ งานวิจัยของอนันต์ เหล่าเลิศวรกุล ได้ให้ความเห็นว่า ปกติแล้วชื่อคัมภีร์พุทธศาสนา ภาษาบาลีส่วนใหญ่จะเป็นศัพท์เพศหญิงหรืออดีลิ่งค์ (Feminine) เช่น คัมภีร์ปรมัตถโชติกา, คัมภีร์มโนรถปुरुณี, คัมภีร์ปรมัตถทีปนี, คัมภีร์สุมังคลวิลาสินี, คัมภีร์อัฐสาธินี เป็นต้น เหล่านี้ล้วนเป็นศัพท์เพศหญิงทั้งสิ้น น่าสังเกตว่าชื่อ *รตนมาลี* ในงานนิพนธ์ของพระพรหมโมลี

จึงหมายถึง “วรรณกรรมที่เป็นเสมือนพวงมาลัยแห่งรัตนะหรือดวงแก้ว อันแสดงวิมุตติธรรมคือความหลุดพ้น” ความหมายดังกล่าวนี้สอดคล้องกับ ปณิธานที่ผู้แต่งได้กล่าวไว้ท้ายเรื่องวรรณกรรมของท่านด้วย²²

ชื่อสุดท้ายคือ วงศ์ หรือ วศ์ (Vaṃśa) เป็นชื่อที่ใช้ทั่วไปสำหรับงานเขียน เกี่ยวกับพงศาวดารหรือเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ตามลำดับเวลา เป็นคำ ในภาษาสันสกฤต บาลีมีรูปเป็น วंस (Vaṃsa) คำนี้ทั้งสองภาษาใช้เป็นคำนาม เพศชาย (Masculine) แปลว่า วงศ์ตระกูล, ไม้ไผ่, ปี่, ชลู่, สาย และราว²³ ผลงานของท่านที่ชื่อ วิปัสสนาวงศ์ มีเนื้อหาแสดงลำดับการสืบทอดแนวคิดและ หลักปฏิบัติธรรมฐานที่พระเถระแต่ละรุ่นได้รับการถ่ายทอดจากพระโสณะและ พระอุตตระชาวชมพูทวีปเข้ามาสู่พม่า ภายหลังจึงเริ่มเผยแพร่มาสู่สยามโดยท่าน ภัททันตะ อาสภเถระ อัมมาจริยะ ชาวพม่า ในปี พ.ศ. 2496

นั้นลงท้ายด้วย อี ปัจจัย (-ī Suffix) ซึ่งบ่งบอกว่าศัพท์นี้เป็นคำนามเพศชาย (Masculine) หากเป็นนามเพศหญิงจะได้รูปเป็น รตนมาลี ผู้วิจัยเห็นว่าชื่อวรรณกรรมที่ลงท้ายด้วย อินี ปัจจัย (-inī Suffix) ประกอบท้ายศัพท์เพื่อใช้เป็นคำนามเพศหญิงอาจลดรูปกลับไปใช้ อี ปัจจัยที่เป็นคำนามเพศชายได้ ตัวอย่างที่เห็นได้ชัดคือคัมภีร์ ชินกาลมาลี ซึ่งเป็นชื่อ เพศหญิง แต่ก็มีผู้เรียกคัมภีร์นี้ในรูปคำนามเพศชายว่า ชินกาลมาลี เช่นกัน. ดูเพิ่มเติมใน อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล, “วรรณกรรมล้านนา : ภูมิปัญญา ลักษณะเด่น และคุณค่า,” (รายงานการวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.), 2559), 170-171.

²² ปัจฉิมพจน์ท้ายเรื่องวิมุตติรัตนมาลี ได้กล่าวถึงปณิธานในการเขียนวรรณกรรม เรื่องนี้ไว้ว่า “(ข้าพเจ้า) จึงตั้งใจงานวรรณกรรมเรื่องนี้ขึ้น โดยตั้งชื่อว่า วิมุตติรัตนมาลี ซึ่ง มีความหมายว่าเป็นวรรณกรรมที่ประจักษ์แก่ใจให้เป็นระเบียบเรียบร้อยสวยงามประหนึ่ง สร้อยเพชรสำหรับประดับดวงใจของเมธีชนคนมีปัญญา อันว่าด้วยวิมุตติธรรม ความพ้นทุกข์ ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” ดูเพิ่มเติมใน พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), วิมุตติ รัตนมาลี (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545), 636-637.

²³ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต พิมพ์ครั้งที่ 5. อ้างคำว่า “วโส (Vaṃso).”

โดยสรุป บรรดาวรรณกรรมทั้งหมดของพระพรหมโมลีล้วนมีการตั้งชื่อเรียกโดยใช้ชื่อบริกรรมจากวรรณคดีบาลีทั้งสิ้น

3.2 เนื้อหาวรรณกรรม

เนื้อหาของวรรณกรรมทั้ง 10 เรื่องของพระพรหมโมลี จำแนกตามลักษณะเนื้อหาเป็น 4 ประเภท ได้แก่ งานที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับหลักธรรมในพระพุทธศาสนา กรณียาณ ประวัติของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ และโลกศาสตร์และพงศาวดาร มีรายละเอียดดังนี้

3.2.1 หลักธรรม

โพธิธรรมที่ปณี (2507) เป็นงานอรรถาธิบายอริยสัจ 4 อันเป็นหลักธรรมเพื่อการรู้แจ้งในพระพุทธศาสนา เรื่องนี้มีเนื้อหา 3 บท มีประเด็นย่อย ๆ รวมแล้วมากกว่า 50 ประเด็น ซึ่งมุ่งอธิบายความหมายและลักษณะของทุกข์ ที่มาของทุกข์ ความดับทุกข์ และวิธีดับทุกข์ หลักการสำคัญที่นำไปสู่อริยสัจเหล่านี้คืออริยมรรคมีองค์ 8 ที่เหลืเน้นอธิบายหลักปฏิบัติและอานิสงส์ของอริยสัจ รวมถึงแสดงตัวอย่างของผู้ที่ได้รับผลเมื่อปฏิบัติตามหลักอริยสัจ ส่วน วิมุตติรัตนมาลี (2515) มีวัตถุประสงค์เพื่ออธิบายหลักวิมุตติธรรม (ความหลุดพ้น) ในระดับโลกียะและโลกุตระ ดังที่พระพรหมโมลีแสดงถึงความประสงค์ของท่านไว้ในบทปณามพจน์ ว่า

ข้าพเจ้าขอถวายนมัสการแด่องค์สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์
พระองค์ผู้ทรงมีพระมหากรุณาใหญ่แผ่ไปในไตรภพ และพระนพ
โลกุตรธรรมอันล้ำเลิศ กับทั้งพระอริยสงฆ์ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ด้วย
เศียรเกล้า แล้วจักอภิวัตน์ไปให้ซึ่งท่านบูรพาจารย์ทั้งหลายผู้ทรงไว้
ซึ่งญาณและคุณอันบริสุทธิ์ด้วยคารวะเป็นอย่างยิ่งแล้ว จักรณ
เรียบเรียงอรรถวรรณนาซึ่งตั้งชื่อว่า วิมุตติรัตนมาลี เพื่อชี้แจงถึงเรื่อง

วิมุตติธรรมความหลุดพ้น ตามอนุสาสนีแห่งองค์สมเด็จพระทศพล
สัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเหล่าเมธีผู้มีปกติเห็นภัยในวัฏสงสารได้พากัน
แนะนำและประพฤติปฏิบัติสืบทอดกันมานานเข้า ขอมวลชนผู้มีปัญญา
ทั้งหลายจงตั้งใจศึกษาอรรถธรรมนาอันมีชื่อว่า วิมุตติรัตนมาลี ใน
โอกาสต่อไปนี้ด้วยดีเทอญ²⁴

บรรดาวรรณกรรมทั้งหมดของพระพรหมโมลี วิมุตติรัตนมาลีเป็น
งานเขียนที่มีรายละเอียดมากกว่าเรื่องอื่น ๆ เนื้อหาในเล่มมุ่งอธิบายหัวข้อ
วิมุตติ 5 ประเภท ได้แก่ (1) วิกขัมภณวิมุตติ (2) ตทังควิมุตติ (3) สมุจเฉทวิมุตติ
(4) ปฏิปัสสัทธิวิมุตติ และ (5) นิสสรณวิมุตติ ส่วนที่มีรายละเอียดมากที่สุด คือ
วิกขัมภณวิมุตติและตทังควิมุตติซึ่งมีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับการหลุดพ้นด้วยการข่ม
กิเลสและการหลุดพ้นด้วยองค์วิปัสสนาที่เป็นคู่ปรับกิเลสแต่ละประเภท โดย
วิมุตติทั้ง 2 มีความสำคัญต่อความเข้าใจและการปฏิบัติให้เข้าถึงความหลุดพ้น
ในเบื้องต้น ตลอดจนเป็นหลักการสำคัญที่นำไปสู่วิมุตติข้ออื่น ๆ *กรรมที่ปิณี*
(2517) ได้แสดงประเด็นสำคัญ 3 ส่วน ส่วนแรก คือ การจำแนกประเภทของ
กรรม 3 กลุ่ม ส่วนที่ 2 เป็นหัวข้อเรื่องผลกรรมหรือวิบากที่สัตว์จะได้รับจาก
กรรมที่สั่งสมไว้ และส่วนที่ 3 เกี่ยวกับการเพาทำลายกรรม ซึ่งเนื้อหาส่วนนี้
มีรายละเอียดมากกว่าส่วนอื่น ๆ ในตอนท้ายยังแสดงหลักปฏิบัติสำหรับทำลาย
วิบากกรรมด้วยมรรคญาณ 4 ประเภทตามลำดับ เริ่มจากโสดาปัตติมรรคญาณ
จนถึงอรหัตมรรคญาณ

3.2.2 กรรมฐาน

วิปัสสนาที่ปิณี (2506) เป็นงานอรรถาธิบายวิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็น
หลักปฏิบัติที่นำไปสู่ความดับทุกข์ อารัมภกถาของเรื่องกล่าวเชิญชวนให้ผู้อ่าน
ได้สนใจและปรารถนาที่จะเข้าถึงหลักวิปัสสนาเพื่อเห็นแจ้งทุกข์และความดับทุกข์

²⁴ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *วิมุตติรัตนมาลี*, 25.

เนื้อหามุ่งให้รายละเอียดเกี่ยวกับวิปัสสนาญาณ 16 ประการ²⁵ โดยแทรกการอธิบายความหมาย ความสำคัญ และหลักปฏิบัติของวิปัสสนา รวมถึงตัวอย่างของผู้สำเร็จผลจากวิปัสสนาที่นำมาแสดงเพิ่มเติมเพื่อให้ผู้อ่านเข้าใจวิปัสสนาญาณชัดเจนขึ้น ส่วน *ภาวนาทีปนี* (2507) เป็นการอธิบายหัวข้อกรรมฐานทั้งสมถะและวิปัสสนา ต่างจากเรื่องวิปัสสนาทีปนีที่อธิบายเฉพาะวิปัสสนา หากไม่นับส่วนที่เป็นอารัมภกถา ทีปนีเรื่องนี้มีเพียง 2 ส่วน แยกเป็นภาวนาภาคที่ 1 คือ สมถภาวนา และภาวนาภาคที่ 2 คือ วิปัสสนาภาวนา สารสำคัญของงานเขียนเรื่องนี้ปรากฏรายละเอียดเกี่ยวกับสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนาเท่า ๆ กัน ตามที่ผู้แต่งได้กล่าวไว้ชัดในงานนิพนธ์

สมเด็จพระสรรเพชญ์สัมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ยิ่งใหญ่ด้วยพระภาวนาคุณอันประเสริฐสุด ได้ทรงมีพระพุทธานุญาตแยกประเภทแห่งภาวนากรรมไว้เพื่อให้จำง่าย ๆ ว่า ภาวนานั้น มีอยู่ 2 ภาค คือ 1. สมถภาวนา 2. วิปัสสนาภาวนา อรรถาธิบายแห่งภาวนาทั้ง 2 ภาคนี้ จะมีเป็นประการใดบ้างนั้น จักได้นำเอามาชี้แจงแสดงตามสมควรแก่รูปเรื่องที่ตั้งชื่อว่า ภาวนาทีปนี ซึ่งจักกล่าวในโอกาสต่อไปนี้ ฉะนั้นจึงขอเชิญท่านผู้มีปัญญาทั้งหลายจงได้สละเวลาอันมีค่าของท่านอุตสาหะติดตามต่อไป ตามสมควรแก่อริยาศยแห่งตนเถิด²⁶

²⁵ วิปัสสนาญาณ 16 ประการ ได้แก่ (1) นามรูปปริจเฉทญาณ (2) ปัจจยปริคคหญาณ (3) สัมมสนญาณ (4) อุทยัพพญาณ (5) ภังคญาณ (6) ภยญาณ (7) อาทีนวญาณ (8) นิพพิทาญาณ (9) มุญจิตุกัมมตาญาณ (10) ปฏิสังขญาณ (11) สังขารุเปกขญาณ (12) อนุลोมนญาณ (13) โคตรภูญาณ (14) มรรคญาณ (15) ผลญาณ และ (16) ปัจจเวกขณญาณ.

²⁶ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *ภาวนาทีปนี* (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545), 18.

เนื้อหาส่วนสมถภาวนาแสดงอารมณ์และวิธีฝึกสมาธิเพื่อให้ได้รับความสงบ เรียกว่ากรรมฐาน 40²⁷ การอธิบายส่วนที่เป็นวิปัสสนาภาวนาเน้นประเด็นเรื่องวิภูษังสาร, การแสดงทศนทสูตร, เรื่องกิเลส 1,500 อย่าง, เรื่องต้นหา 108 อย่าง และเรื่องอารมณ์ของวิปัสสนาภาวนา เป็นต้น

3.2.3 ประวัติของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์

มุนีนาคทีปนี (2506) เป็นวรรณกรรมพุทธประวัติเล่าถึงการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ก่อนการตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า เนื้อหาสำคัญของวรรณกรรม คือ การบำเพ็ญบารมีของพระพุทธเจ้าและพระโพธิสัตว์ 25 พระองค์ ช่วงแรกของงานนิพนธ์เป็นส่วนของอาร์มภพที่แสดงมหาวิบัติ 6 ประการ²⁸ รวมถึงประเด็นอื่น ๆ ได้แก่ การตั้งปณิธานของพระโพธิสัตว์ เรื่องพระพุทธเจ้า 3 ประเภท เรื่องอสงไขย เรื่องมหากัป การตั้งมโนปณิธาน การบำเพ็ญบารมีในช่วงแรกของพระโพธิสัตว์ เป็นต้น โลกนาถทีปนี (2507) เนื้อหาส่วนใหญ่มุ่งอธิบายหัวข้อบารมี 3 ระดับ ตั้งแต่ระดับสามัญ ระดับอุปปารมี จนถึงระดับปรมัตถบารมี มีการแสดงนิทานของบารมีแต่ละข้อ แต่ละระดับ เพื่อยกตัวอย่างประกอบและความชัดเจนของเนื้อหา นอกจากนี้ยังแสดงรายละเอียดของประเด็นอื่น ๆ ไว้ในเรื่อง ได้แก่ ความหมายของวิภูษังสาร เภฏฐิมสังสาร มัชฌิมสังสาร อุปริมสังสาร อาสวะ และการกำจัดอาสวะ

3.2.4 โลกศาสตร์และพงศาวดาร

โลกทีปนี (2506) มีเนื้อหาเกี่ยวกับโลกศาสตร์ อธิบายภพภูมิต่าง ๆ ตามคติพุทธศาสนาตั้งแต่ทุกคติภูมิจนถึงสุคติภูมิและจบลงด้วยอรหัตโลกุตรภูมิ แม้โลกทีปนีจะนำเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับจักรวาลพุทธศาสนาทั้งหมด แต่เนื้อหาหลัก ๆ เน้นเรื่องสุคติภูมิ ส่วนทุกคติภูมินั้น พระพรหมโมลีได้เสนอไว้อย่างย่อ

²⁷ กรรมฐาน 40 ได้แก่ กสิณ 10, อสุภะ 10, อนุสสติ 10, อัปปมัญญา 4, อาหาระ ปฏิกุศลสัญญา 1, จตุธาตววัตถาน 1 และอรุพमान 4.

²⁸ ได้แก่ 1. วิบัติกาล 2. วิบัติคติ 3. วิบัติประเทศ 4. วิบัติตระกูล 5. วิบัติอุปัธิ และ 6. วิบัติทูลี.

ที่มีรายละเอียดมากที่สุด คือ หัวข้อเกี่ยวกับนรกภูมิ นอกจากนี้ท่านยังแสดงความเห็นในประเด็นเรื่องอสุรกายภูมิไว้ว่าสัตว์ภูมินี้ไม่นับเป็นเปรตวิสัยภูมิ ต่างจากวรรณกรรมโลกศาสตร์อื่น ๆ ของไทย เช่น จักกวาฬทีปนี ไตรภูมิโลกวินิจฉยถา เป็นต้น ที่นับอสุรกายเป็นสัตว์จำพวกเปรต ภูมิวิลาสินี (2511) มีเนื้อหาคล้ายโลกทีปนี แต่เน้นไปที่การอธิบายเหตุปัจจัย (วิธีการ) ที่ทำให้หมู่สัตว์เข้าถึงภพภูมิที่แตกต่างกัน โดยยกนิทานสาธก แสดงตัวอย่างสัตว์ที่ไปอุบัติในภูมิต่าง ๆ ตามวิบากของตน ช่วงแรกของภูมิวิลาสินีมีการชี้แจงหัวข้อปฏิบัติพากังขาไว้เป็นส่วนหนึ่งของงานนิพนธ์เพื่อคลี่คลายมุมมองและข้อสงสัยเกี่ยวกับทางดำเนินไปสู่ปรโลกเมื่อสิ้นชีวิต²⁹ ทั้งยังสอดแทรกประเด็นเรื่องทุกตภูมิ สุกตภูมิ และโลกุตระภูมิ คล้ายโลกทีปนี แต่มีรายละเอียดมากกว่า

นอกจากนี้ยังมี วิปัสสนาวงศ์ (2543) เป็นวรรณกรรมประเภทสังเขปหรือพงศาวดารเพียงเรื่องเดียวของพระพรหมโมลี กล่าวถึงการสืบทอดหรือการส่งต่อกรรมฐานโบราณจากชมพูทวีปมาสู่สยาม และประวัติของพระวิปัสสนาจารย์เริ่มจากพระโสณะและพระอุตตระชาวอินเดียซึ่งนำพระพุทธศาสนามาประดิษฐานในสุวรรณภูมิตามที่ได้รับมอบหมายจากพระโมคคัลลีสบุตรเถระผู้เป็นพระอุปัชฌาย์พระเถระทั้ง 2 เป็นพระวิปัสสนาจารย์รุ่นแรกที่น่าหลักวิปัสสนากรรมฐานจากชมพูทวีปมาเผยแผ่ในสุวรรณภูมิและได้แพร่หลายเข้าไปถึงพม่าจนถึงยุคพระธรรมทัสสี พระเขมมาเถระ พระนโมรหันท์ พระโสภณมหาเถระ และพระภักทันทะ อาสเถระ ธัมมาจริยะ ชาวพม่า จึงเท่ากับเป็นการยืนยันว่า วิปัสสนากรรมฐานที่ถือปฏิบัติในพม่า ซึ่งท่านได้เรียนนั้นเป็นองค์ความรู้ที่มาจากชมพูทวีปโดยตรง เนื้อหาสำคัญของหนังสือมาจาก วิปัสสนาที่ปณีฎีกา ที่ท่านอาสเถระ

²⁹ ข้อสงสัยดังกล่าวสามารถจำแนกได้เป็น 5 ประการ ได้แก่ 1. ตายไปแล้ว จะได้เกิดหรือไม่หนอ ? 2. ตายไปแล้ว จะสูญหายไปหรืออย่างไรหนอ ? 3. ตายไปแล้ว ถ้าเกิดอีกจะเป็นอะไรหนอ ? 4. ตายไปแล้ว ถ้าเกิดอีก จะมีรูปพรรณสัณฐานเป็นอย่างไรหนอ ? และ 5. ตายไปแล้ว ถ้าเกิดอีกจะเป็นอย่างไร และจะเป็นอย่างไรต่อไปอีกหนอ ? (ดูเพิ่มเติมใน พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), ภูมิวิลาสินี, 28-29.)

แต่งไว้ในปี พ.ศ. 2513³⁰

วิปัสสนาวงศ์เป็นวรรณกรรมเรื่องสุดท้ายที่เขียนขึ้นก่อนการมรณภาพของพระพรหมโมลีราว 1 ปีเท่านั้น งานเขียนเรื่องนี้มีเนื้อหาน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับผลงานเรื่องอื่น ๆ ของท่าน เพราะมีจำนวนเพียง 67 หน้า อีกทั้งโครงสร้างของวรรณกรรมเรื่องนี้ไม่ได้ขึ้นต้นด้วยบทปณามพจน์และจบลงด้วยบทปัจฉิมพจน์เหมือนเรื่องอื่น ๆ จึงชัดเจนว่าเป็นงานที่ท่านเขียนไม่จบ เนื้อหาท้ายเรื่องยังปรากฏข้อความที่ศิษยานุศิษย์ของท่านได้เล่าถึงอาการป่วยและการมรณภาพกะทันหันของท่านไว้ด้วย

3.3 โครงสร้างและรูปแบบของงานนิพนธ์

วรรณคดีบาลีประเภทอรรถาธิบายประกอบไปด้วยองค์ประกอบ 4 ส่วน³¹

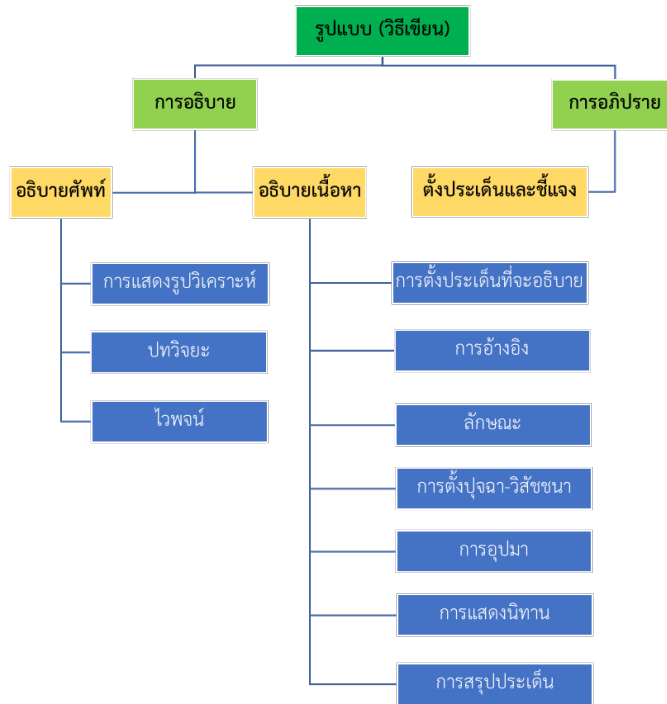
³⁰ วิปัสสนาวงศ์ของพระพรหมโมลีมีเนื้อหาตรงกับหัวข้อ “วิปัสสนาวงศ์” ในเรื่องวิปัสสนาที่ปณีตของท่านอาสภเถระ. ดูเพิ่มเติมใน พระภิกขุทันต๊ะ อาสภมหาเถระ อัครมหากรรมฐานาจารย์, *วิปัสสนาที่ปณีต* (กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532), ประวัติผู้รจนา.

³¹ องค์ประกอบทั้ง 4 ส่วน ได้แก่ 1. นิทาน (พาหิรนิทาน, อัปภันตรนิทาน, นิทานกลา) 2. บทอุทเทส (บทตั้ง) 3. บทนิทเทส (บทขยาย) และ 4. นิคมกถา สุภาพรรณ บางช่วง ให้ความเห็นว่า แม้หลักการเขียนอรรถกถาจะมี 10 วิธี แต่เวลาเขียนจริง อรรถกถาจารย์แต่ละรูปก็ได้ปฏิบัติตามวิธีการดังกล่าวทั้งหมด มีการปรับเปลี่ยน ตัดทอนวิธีการบางอย่างออกไปตามที่ท่านเห็นว่าเหมาะสม ดังนั้น การเขียนคัมภีร์บาลีที่พบจริงในอรรถกถาจึงมีองค์ประกอบหลัก ๆ 4 ส่วนเท่านั้น ความเห็นดังกล่าวนี้สอดคล้องกับกิตติศักดิ์ ลากสุริยกุล เพียงแต่กิตติศักดิ์แยกบทคันถารัมภกถา (ปณามคาถา) ออกจากนิทาน และเรียกส่วนอุทเทส นิทเทส ว่า วรรณนา แต่โดยรวมยังคงเป็นองค์ประกอบสำคัญ 4 ส่วนเท่ากัน. ดูเพิ่มเติมใน สุภาพรรณ บางช่วง, *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา* (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556), 311-316. และ กิตติศักดิ์ ลากสุริยกุล, “ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาเถรวาทต่อการศึกษาพระไตรปิฎก” (วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560), 58-69.

เริ่มจากนิทานซึ่งมีปณามคาถาและอาร์มภทเป็นองค์ประกอบของนิทาน เพื่อแสดงความนอบน้อมพระรัตนตรัยและบอกวัตถุประสงค์ของงาน ถัดมาเป็นส่วนของอุทเทส (บทตั้ง) และนิทเทส (บทขยาย) สำหรับอธิบายขยายความ และจบลงด้วยนิคมนกถา

วรรณกรรมของพระพรหมโมลีก็มีโครงสร้างและรูปแบบเช่นเดียวกับวรรณคดีบาลี มีการเปิดเรื่องด้วยปณามพจน์และอาร์มภกถาเพื่อแสดงความนอบน้อมต่อพระรัตนตรัย บอกวัตถุประสงค์ของงานนิพนธ์แต่ละเรื่อง และการกล่าวเชิญชวนให้ผู้ที่ศึกษาได้อ่าน มีการตั้งประเด็นที่จะอธิบายเช่นเดียวกับการยกอุทเทสเพื่อที่จะขยายความด้วยนิทเทสเหมือนวรรณคดีบาลี โครงเรื่องของงานนิพนธ์หลัก ๆ แบ่งเนื้อหาออกเป็นบทใหญ่-บทย่อย แต่ละส่วนของบทย่อยประกอบไปด้วยประเด็นต่าง ๆ เมื่อเนื้อหาของบทใหญ่จบลง จะปรากฏข้อความบอกให้ผู้อ่านทราบว่า เป็นการสิ้นสุดประเด็นนั้น บางครั้งบอกให้ผู้อ่านทราบถึงเนื้อหาที่ผู้แต่งจะกล่าวถึงในบทถัดไปด้วย งานนิพนธ์ทุกเรื่องจะปิดท้ายด้วยปัจฉิมพจน์ภาษาไทยและคาถาบาลี ซึ่งเทียบได้กับบทนิคมนกถาที่ผู้แต่งจะกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของผู้แต่งและงานนิพนธ์ รวมถึงการตั้งสัตยาธิฐานและอำนวยการแก่ผู้อ่าน

ส่วนรูปแบบหรือกระบวนการเขียนสามารถจำแนกออกเป็น 3 ลักษณะใหญ่ได้แก่ การอธิบายศัพท์ การอธิบายเนื้อหา และการอธิบายข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยจะแสดงด้วยแผนภาพ ดังนี้

แผนภาพที่ 1 แผนภาพแสดงรูปแบบการเขียนวรรณกรรมของพระพรหมโมลี

จากแผนภาพข้างต้น วรรณกรรมของพระพรหมโมลีมีการอธิบายและ อภิปราย การอธิบายประกอบด้วย การอธิบายศัพท์และการอธิบายเนื้อหา การอธิบายศัพท์มีลักษณะอย่างเดียวกับวรรณคดีบาลีซึ่งมีการตั้งรูปวิเคราะห์ ปทวิจยะ และการแสดงคำไวพจน์ ส่วนการอธิบายเนื้อหามีวิธีการหลากหลาย ทั้งการตั้งประเด็นที่จะอธิบาย การอ้างอิง การอธิบายลักษณะ การตั้งปุจฉา วิสัชนา การแสดงนิทาน และการสรุปประเด็น³² ส่วนการอภิปรายเป็นการตั้ง

³² การตั้งปุจฉา-วิสัชนา เช่น เกิดมีปัญหาคือว่า วิภังค์คือการที่สัตว์โลกทั้งมวล ผู้มีกรรมต้องคำพิพากษาว่าตายเกิดอยู่อย่างซ้ำซากภายในวัฏฏะเป็นเวลานานนักหนานั้น อยากจะทราบว่าเป็นเวลานานสักเท่าไร จะบอกให้ทราบพอเป็นเค้า ๆ ไฉนที่นี่จะได้หรือไม่ ? มีคำวิสัชนาว่า ความยาวนานแห่งวัฏฏะสังสารนั้นไม่สามารถที่จักพรรณนาให้ถูกต้องได้ว่า

ประเด็นและชี้แจงในกรณีที่มีข้อสงสัยหรือประเด็นขัดแย้ง ต่อไปนี้เป็นตัวอย่างการอธิบายศัพท์ด้วยการตั้งรูปวิเคราะห์

มหานรกขุมสุดท้ายมีชื่อว่า อเวจีนรก ซึ่งแปลว่า นรกปราศจากกลิ่น คือระหว่างเปลวไฟและความทุกข์ไม่มีว่างแม้สักนิดเดียวเลย ในนรกนั้นปราศจากการหยุดพัก บันดาลให้สัตว์นรกได้รับทุกข์ทรมานไม่มีสร่าง ไม่มีหยุด ฉะนั้น จึงชื่อว่า อเวจีนรก = นรกที่ปราศจากความบางเบาแห่งทุกข์³³

การตั้งรูปวิเคราะห์เป็นการอธิบายความหมายของศัพท์จากรากศัพท์ในภาษาบาลี แต่งานนิพนธ์ของพระพรหมโมลีแม้จะเขียนด้วยภาษาไทยก็ยังคงใช้วิธีการดังกล่าว จึงต้องเสริมด้วยบทวิจยะซึ่งเป็นการให้ความหมายและรายละเอียดของคำ รวมถึงการแสดงไวยากรณ์ เพื่อให้การอธิบายคำศัพท์สมบูรณ์ขึ้น

ส่วนการอธิบายเนื้อหา มีการตั้งประเด็นที่จะอธิบายในแต่ละบทของงานเป็นหัวข้อย่อยที่กำหนดขึ้นเพื่ออธิบายประเด็นที่เกี่ยวข้อง เช่น การกำหนด

เป็นเวลานานสักเท่าใด ทั้งนี้ก็เพราะว่าวัฏสงสารไม่มีกำหนด ไม่มีที่สิ้นสุด เบื้องต้น เบื้องปลาย ฯลฯ (พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *กรรมที่ปณี* (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545), 18).

การอุปมา เช่น เจ้าศาสดลัทธิตี (อื่น) คนนั้นจะปล้นนับได้ว่าเป็นผู้พิลึกพิลั่น นำตนให้เข้าถึงวิปริตภาวะ อุปมาเหมือนกระต่ายตัวน้อย ดังจะกระทำตนเทียมเสมอเป็นคู่แข่งกับด้วยพญาควาญช้างใหญ่ชั่มมัน (พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *ภูมิวิลาสินี*, 2).

การแสดงนิทาน เป็นการแสดงตัวอย่างเพื่อสาธก หรือบางครั้งเป็นการแสดงเหตุเพื่อบอกที่มาของสิ่งที่กำลังอธิบาย เช่น นิทาน 6 เรื่องในบทที่ 2 ของมุนีนารถที่ปณินที่ผู้แต่งยกมาแสดงเพื่อเป็นตัวอย่างการบำเพ็ญบารมีของพระโพธิสัตว์ เป็นต้น

การสรุปประเด็น เช่น การสรุปประเด็นเรื่องอสุภกายภูมิ, การสรุปประเด็นไตรภวานุภูมิ ในโลกที่ปณี เป็นต้น.

³³ พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร), *โลกที่ปณี*, 36-37.

ประเด็นต่าง ๆ ของโลกัณตฺตกรในเรื่องภูมิวิลาสินี ซึ่งจะประกอบไปด้วยประเด็นย่อย 5 ประเด็น คือ จำนวนนรก ทุกข์ในนรก บาปที่ทำให้ตกนรก คนหลงทาง และการบำเพ็ญกุศลในนรก เป็นต้น มีการอ้างอิงคัมภีร์ที่ใช้เขียนงานนิพนธ์ ทำให้ผู้อ่านทราบได้ว่าข้อมูลที่ถูกกล่าวอ้างนั้นมาจากแหล่งใด และผู้อ่านยังสามารถสืบค้นข้อมูลเหล่านั้นได้เมื่อต้องการ

ยังมีวาทะแห่งพระอรรถกถาจารย์ทั้งหลายผู้มีดวงตา
ผ่องแผ้วแสดงเรื่องพระพรหมทั้งหลายยังเป็นผู้ไม่พ้นจากอบายไวั
ในคัมภีร์ปัญจสุทนี อรรถกถาหมัชฌิมนิคายอีก ดังต่อไปนี้ “ชื่อว่า
สมบัติในอรุณภูมิทั้ง 4 มีอาภาสอันฉายยตนะ เป็นต้น ก็ปรากฏว่า
มีอยู่เป็นธรรมดา แท้จริงอรุณพรหมทั้งหลายซึ่งสถิตเสวยพรหม
สมบัติอยู่ในปฐมโลก คือ อาภาสอันฉายยตนภูมินั้น ย่อมมีอายุ
ยืนนานถึง 20,000 มหากัป ฯลฯ”³⁴

การอ้างอิงส่งผลให้เนื้อหาของงานนิพนธ์น่าเชื่อถือและมีคุณค่าในทาง
วิชาการ เป็นวิธีการในวรรณคดีบาลีโดยเฉพาะในงานของพระสิริมังคลาจารย์³⁵

ส่วนการตั้งประเด็นและชี้แจง เป็นรูปแบบของการอภิปรายข้อมูล การ
ชี้แจงคือ การยกประเด็นที่เป็นปัญหาหรือข้อสงสัยขึ้นอธิบายโดยการแสดง
เหตุผลหรือบางครั้งอาจมีการแสดงหลักฐานประกอบ ตัวอย่างเช่น การชี้แจง
ความแตกต่างของเปรตวิสัยภูมิกับอสุรกายภูมิแม้จะมีส่วนคล้ายกัน แต่ไม่ใช่ภูมิ
เดียวกัน เพราะมีส่วนของความแตกต่างที่พอสังเกตได้

³⁴ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *กรรมทีปนี*, 15.

³⁵ แม่ชีวิมุตติยา (สุภาพรณ ญ บางช้าง), “จักกวัตทีปนี : ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา
และคุณค่า,” (รายงานการวิจัย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2554), 270.

อสุรกายสัตว์นี้มีภาวะที่ละม้ายเหมือนกับเปรตเป็นส่วนมาก ทั้งชีวิตความเป็นอยู่ และอกุศลกรรมที่เขาได้ทำไว้แต่ชาติปางก่อน ทั้งนี้ก็เพราะว่า ภูมิทั้ง 2 นี้ใกล้เคียงติดกันมาก ฉะนั้น จึงมีชื่อเรียกติดต่อกันต่อไปว่า เปรตอสุรกาย แต่จะอย่างไรก็ตาม เปรตกับอสุรกายนี้ก็มี ความแตกต่างกัน ฯลฯ แม้เปรตกับอสุรกายนี้ จะมีชีวิตความเป็นอยู่เหมือน ๆ กันก็จริง ถึงกระนั้นก็มีภาวะแตกต่างกันพอที่จะสังเกตได้ คือเปรตทั้งหลายมีความอดอยากเป็นลักษณะเครื่องหมาย แต่อสุรกายทั้งหลายมีความกระหายน้ำเป็นลักษณะเครื่องหมาย สัตว์ในภูมิทั้ง 2 นี้ ต้องประสบกับความลำบากในการครองชีวิตอย่างแสนสาหัส เพราะว่าเขาเป็นสัตว์ใน อบายภูมิ = ภูมิที่มีแต่ความชั่วร้ายไม่มีความสุข³⁶

การตั้งประเด็นและชี้แจงอาจควบคู่ไปกับปุจฉา-วิสัชนาหรือการถามตอบ แต่บางครั้งอาจไม่อยู่ในรูปปุจฉา-วิสัชนา ขึ้นอยู่กับบริบทหรือประเด็นที่กำลังชี้แจง การตั้งประเด็นและชี้แจงเป็นลักษณะหนึ่งของการแสดงเหตุผล ช่วยคลายข้อสงสัยซึ่งอาจเป็นคำถามสำหรับผู้อ่าน เป็นวิธีอภิปรายข้อมูลที่จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจปัญหาหรือประเด็นที่ยังเป็นข้อสงสัยได้

3.4 ลักษณะภาษาในงานนิพนธ์

ภาษาเป็นองค์ประกอบสำคัญของงานนิพนธ์ ภาษาไทยในงานเขียนของท่านมีลักษณะเป็นร้อยแก้วมีสัมผัส³⁷ ต่างจากร้อยแก้วที่พบในตำราหรือหนังสือ

³⁶ พระพรหมโมลี (วิลาศ ฉานวโร), ภูมิวิลาสินี, 192-193.

³⁷ งานวิจัยของปรีชา ช่างขวัญยืน อธิบายไว้ว่า การเขียนข้อความร้อยแก้วให้มีคำสัมผัสในประโยคคล้ายร้อยกรอง แต่ไม่ใช่คำประพันธ์ตามระเบียบวิธีอย่างร้อยกรอง ลักษณะงานเขียนเช่นนี้เรียกว่า “ร้อยแก้วมีสัมผัส” ดูเพิ่มเติมใน ปรีชา ช่างขวัญยืน, “การใช้ภาษาร้อยแก้วในภาษาไทยสมัยอยุธยา,” (ปริญาญอักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515), 380-383.

ทั่วไป แม้จะไม่มีระเบียบการประพันธ์เป็นร้อยกรอง แต่ก็สร้างความไพเราะและความงดงามด้านภาษาให้แก่งานเขียน

บัดนี้ จักขอถือโอกาสชี้แจงแก่ท่านพุทธศาสนิกชนทั้งปวงว่า บรรดาเราท่านทั้งหลายที่เกิดมาเป็นมนุษย์พบพระพุทธศาสนา พร้อมกับมีศรัทธาเลื่อมใสและมีใจประกอบด้วยสัมมาทิฐิ น้อมนำเอาพระบรมพุทธศาสนามาเป็นศาสนาประจำชีวิตของตนเช่นที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้นั้น ถ้าถือว่าเป็นโชคเวลานี้เรากำลังได้ประสบโชคอย่างมหาศาลซึ่งไม่มีโชคอื่นใดจะเปรียบปาน³⁸

สำนวนที่ยกมาข้างต้นแสดงให้เห็นว่า ภาษาร้อยแก้วของท่านมีการใช้สัมผัสของคำ ทำให้ดูคล้ายร้อยกรอง มีคำคล้องจองเชื่อมต่อกัน ฟังดูไพเราะ เกิดจังหวะทำนองในการอ่าน

นอกจากนี้ งานนิพนธ์ของพระพรหมโมลีบางช่วงยังปรากฏลักษณะการแปลยกศัพท์หรือนิสสยะ (nissaya) เป็นการแปลโดยยกศัพท์บาลีควบคู่คำแปลทีละคำ การแปลเช่นนี้บางทีเรียกว่า Lifting Words (Word-for-Word Translation)³⁹ ซึ่งอาจยกบาลีขึ้นมาหนึ่งคำ (หรือหลายคำ) แล้วแปลเป็นภาษาไทยสลับกันไป สำนวนยกศัพท์ในงานของพระพรหมโมลีส่วนใหญ่เป็นการเขียนแปลและเสริมความ มีการยกคำบาลีขึ้นหนึ่งคำหรือมากกว่านั้นแล้วอธิบายคำนั้น ๆ เพิ่มเติมเพื่อให้ความหมายชัดเจนขึ้น⁴⁰ มีการใช้สำนวนยกศัพท์สลับกับ

³⁸ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *มุนีนารถที่ปณี* (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545), 2.

³⁹ Justin Thomas McDaniel. “The Culture of Translation,” *Gathering Leaves and Lifting Words: Histories of Buddhist Monastic Education in Laos and Thailand*, (University of Washington Press, 2008): 166.

⁴⁰ เช่น ตัวอย่างสำนวนยกศัพท์ในมุนีนารถที่ปณี “วิชาจรณสมปโนนทรงไฟบุลย์ด้วยไตรสิกขาและอัฐางควิชา พร้อมทั้งจรณะสิบห้าประการ ฯลฯ อนุตตโร ปุริสทมมสารถิ

คำแปลภาษาไทยในบางช่วงบางตอน ในการอ้างอิงหลักฐานจากคัมภีร์สำคัญ ได้แก่ พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา เป็นต้น ท่านจะยกบทบาลีในคัมภีร์นั้นพร้อมคำแปลมาแสดงไว้ในขณะที่เนื้อหาโดยเฉพาะส่วนที่เป็นนิทานจากอรรถกถาซึ่งแสดงเหตุคือ ที่มาที่ไปของบุคคล สถานที่ และเรื่องที่กำลังกล่าวถึงในงานจะนำมาเรียบเรียงใหม่เป็นภาษาของท่าน การเล่าใหม่ด้วยภาษาของผู้เขียนเองจึงช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจเนื้อเรื่องได้ง่าย

ส่วนสุดท้ายคือ การใช้โวหาร เป็นการใช้อ้อยคำในการเขียนอย่างมีชั้นเชิงให้เหมาะกับวัตถุประสงค์และเนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อสาร โวหารในภาษาไทยมี 5 ประเภท⁴¹ งานนิพนธ์ของพระพรหมโมลีได้นำโวหารมาเป็นเครื่องมือในการประพันธ์ โดยเฉพาะพรรณนาโวหารและสาธกโวหารที่พบมากเป็นพิเศษ พรรณนาโวหารเป็นการให้รายละเอียดเกี่ยวกับบุคคล, สถานที่, สิ่งของ, ธรรมชาติ, สภาพแวดล้อม ตลอดจนความรู้สึกรู้สีกของผู้เขียน

ทรงเป็นสารถิมีพระปรีชารู้ตรมานบุรุษผู้ควรทราบอย่างประเสริฐ เลิศยิ่งในไตรภพเป็นอันดีไม่มีผู้เสมอเหมือน **สตถา เทวมนุสฺสานิ** ทรงเป็นบรมครูใหญ่ ได้โอกาสตรัสพระพุทธฎีกา แก่ฝูงสัตว์ เทพยดา และหมู่มนุชย์พุทธเวไนยทั่วโลกสันนิวาสน์ให้สามารถบรรลุถึงคุณธรรมอันมีผลเป็นสุขพิเศษ มีพระนิพพานเป็นที่สุด” เป็นต้น (พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), มุนีนารถที่ปณี, 124).

⁴¹ สำนวนโวหารในภาษาไทย 5 ประเภท ได้แก่ 1. บรรยายโวหาร คือ สำนวนที่อธิบายหรือเล่าเรื่องราวต่าง ๆ โดยละเอียด 2. พรรณนาโวหาร คือ สำนวนที่เขียนเพื่อให้ผู้อ่านเห็นภาพพจน์ 3. เทศนาโวหาร คือ สำนวนที่เขียนเพื่อการสอน 4. สาธกโวหาร คือ สำนวนที่เขียนเพื่อยกตัวอย่าง และ 5. อุปมาโวหาร คือ สำนวนที่เขียนเพื่อใช้เปรียบเทียบ (ดูเพิ่มเติมในงานวิจัยของ ดารณี สมบูรณ์อนุกุล, “ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เกี่ยวกับลักษณะโวหารและความสามารถในการอ่าน เพื่อความเข้าใจกับความสามารถในการเขียนภาษาไทยของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กรุงเทพมหานคร,” (ปริญาญครุศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), 3-12.

สวรรค์ชั้นฟ้าซึ่งมีนามว่า จาตุมหาราชิกาภูมินี้ มีเทพนคร
ใหญ่อยู่ 4 เทพนคร แต่ละเทพนครมีกำแพงทองเหลืองอร่าม ซึ่ง
ประดับไปด้วยแก้ว 7 ประการ แลดูงามนักหนา บานประตูกำแพง
นั้นแล้วไปด้วยแก้ว และมีปราสาทซึ่งรุ่งเรืองสวยงามอยู่เหนือประตู
ทุกประตู ภายในเทพนครอันกว้างใหญ่ไพศาลนั้น มีปราสาทแก้ว
อันเป็นวิมานที่อยู่ของชาวฟ้าเทพยดาทั้งหลายปรากฏอยู่มากมาย
พื้นภูมิภาคนั้นเล่า ก็ทำให้เป็นพื้นแผ่นดินเช่นมนุษย์โลกนี้ไม่ โดยที่
แท้เป็นพื้นแผ่นดินทองคำมีสีเหลืองอร่ามรุ่งเรืองเลื่อมพรรณรายราบ
ดุจหน้ากลองและอ่อนนุ่มดุจพุกผ้านี้ เมื่อฝูงเทพยดาเหยียบลงไปก็
อ่อนยุบลงแล้วก็เต็มขึ้นมาดุจเดิม มิได้เห็นรอยเท้ารอยบาทของ
เทพยดานั้นเลย.⁴²

เนื้อหาข้างต้นเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องโลกทิปนี เป็นการใช้พรรณนาโวหาร
สื่อถึงความงดงามและความสุขสบายของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชาซึ่งเป็นเทว
ภูมิชั้นที่ 1 ในหมู่เทวดากามาวจร พรรณนาโวหารเป็นวิธีการทางภาษาที่ใช้สื่อสาร
เพื่อบอกลักษณะต่าง ๆ ให้ผู้อ่านสามารถเกิดจินตภาพตามได้ ส่วนสาธกโวหาร
เป็นวิธีการยกตัวอย่างหรือยกเรื่องราวประกอบเพื่อให้ความชัดเจน ส่วนใหญ่มัก
ใช้ประกอบเทศนาโวหาร เพื่อสาธกยกตัวอย่างประกอบเรื่อง เช่น เรื่องภูมิวิลาสินิ
ตอนดาวติงสเทวภูมิ (บทที่ 6) ได้ยกนิทานเรื่องจุฬารัตนเทพบุตรมาแสดงตัวอย่าง
ของผู้ที่ไปอุบัติในสวรรค์ชั้นดาวติงสเพราะกุศลที่เทวดาตนนี้ได้สั่งสมไว้เมื่อครั้ง
ยังเป็นมนุษย์ เป็นต้น

ลักษณะทางภาษาในงานนิพนธ์ของพระพรหมโมลินับเป็นองค์ประกอบ
สำคัญ เป็นส่วนช่วยให้งานเขียนบรรลุเป้าหมายในเรื่องการสื่อสารแก่ผู้อ่าน งาน
นิพนธ์ทุกเรื่องของท่านได้นำลักษณะทางภาษาทั้งส่วนที่เป็นร้อยแก้วมีสัมผัส การ
ใช้สำนวนยกศัพท์บาลีควบคู่กับคำแปล การนำข้อความในคัมภีร์มาเล่าใหม่ด้วย

⁴² พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *โลกทิปนี*, 138.

ภาษาของผู้เขียน และการใช้โวหาร ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะทางภาษาไทยมาใช้ในการนิพนธ์ของท่าน

4. ความสำคัญของงานนิพนธ์ในวรรณกรรม พระพุทธศาสนาภาษาไทย

งานนิพนธ์ของพระพรหมโมลี (วิลาศ ฉานวโร) มีความโดดเด่นทั้งในแง่ของเนื้อหาและลักษณะเฉพาะทางภาษา ทั้งยังมีความสำคัญต่อสังคมไทย และประวัติศาสตร์วรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาไทย เนื่องจากเป็นวรรณกรรมร่วมสมัยที่นำเอาประเด็นสำคัญในพระพุทธศาสนาจากคัมภีร์ปฐมภูมิซึ่งเป็นภาษาบาลีมาอธิบายเป็นภาษาไทย ในขณะเดียวกันก็สะท้อนแนวคิดค่านิยมในการศึกษาปฏิบัติของท่านในฐานะตัวแทนของพระภิกษุสงฆ์ผู้เชี่ยวชาญการศึกษาปริยัติในยุคหนึ่ง ความสำคัญของงานนิพนธ์ที่ผู้วิจัยจะกล่าวถึงมีดังนี้

ประการแรก วรรณกรรมพระพุทธศาสนาของพระพรหมโมลีคือวรรณคดีบาลีที่เขียนเป็นภาษาไทย วรรณกรรมของท่านมีองค์ประกอบของวรรณคดีบาลีครบถ้วน มีการตั้งบทประณามพจน์ต้นเรื่องและปัจฉิมพจน์ท้ายเรื่อง เนื้อเรื่องมีลักษณะของการอุทเทศ-นิทเทศประเด็นต่าง ๆ การอธิบายจะแยกออกเป็นส่วนของ การอธิบายศัพท์และการอธิบายเนื้อหา การแสดงรูปวิเคราะห์ศัพท์ การให้ความหมายและรายละเอียดของคำ ไวยากรณ์ อุปมา การอ้างอิงแหล่งคัมภีร์ การแสดงนิทานสาธก เป็นต้น เหล่านี้เป็นรูปแบบและวิธีการที่พระคันธกรนาจารย์ใช้อธิบายงานของตน มีการอธิบายข้อมูล คือ ตั้งประเด็นและชี้แจงหากมีข้อสงสัยหรือคำถามแก่ผู้อ่านโดยอ้างอิงหลักฐาน วรรณกรรมของท่านซึ่งอธิบายหลักคำสอนที่สำคัญทางพระพุทธศาสนาได้เหมือนคัมภีร์ภาษาบาลี จึงนับว่าเป็นงานที่มีคุณค่าอย่างยิ่ง ทำให้คนไทยส่วนใหญ่ซึ่งไม่รู้ภาษาบาลีสามารถเข้าถึงวรรณกรรมพระพุทธศาสนา “แบบคลาสสิก” ที่ถ่ายทอดด้วยภาษาไทยอย่างประณีต มีวรรณศิลป์

ประการต่อมา หัวข้องานนิพนธ์แต่ละเรื่องเป็นประเด็นสำคัญทางพระพุทธศาสนา พระพรหมโมลีได้คัดสรรหัวข้องานนิพนธ์ไว้หลากหลายทั้งหลักธรรม หลักการปฏิบัติ พุทธประวัติและศาสนประวัติ รวมถึงโลกศาสตร์ เป็นความรู้สำคัญในศาสนาซึ่งไม่เป็นที่แพร่หลายในหมู่คนไทย เพราะพระไตรปิฎกเพิ่งมีฉบับแปลเป็นภาษาไทยออกมาในปี พ.ศ. 2500 ในขณะที่วรรณคดีบาลีในหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกบาลีซึ่งพระภิกษุสามเณรเล่าเรียนมีอยู่เพียง 5 เรื่อง⁴³ หนังสือธรรมะภาษาไทยที่ตีพิมพ์เผยแพร่เป็นที่ระลึกในโอกาสต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นผลงานของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย เรียบเรียงเป็นภาษาไทยที่เข้าใจง่าย บางเล่มนำมาเป็นหนังสือในหลักสูตรพระปริยัติธรรมแผนกธรรม จึงเห็นได้ว่า หนังสือภาษาไทยเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในสมัยนั้นมีจำกัดมาก งานนิพนธ์ที่พระพรหมโมลีแต่งขึ้นใหม่น่าจะเป็นหัวข้อที่ท่านเห็นว่ามีคุณค่าสมควรที่จะเผยแพร่แก่ชาวพุทธ

อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลการตีพิมพ์วรรณกรรมทั้งหมดของท่านที่จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ดอกหญ้า ครึ่งล่าสุดอยู่ในปี พ.ศ. 2545 ปัจจุบันยังไม่ปรากฏการพิมพ์ซ้ำจากสำนักพิมพ์อื่น แสดงให้เห็นว่างานนิพนธ์ของท่านไม่ได้รับความนิยมในปัจจุบัน ซึ่งคงมาจากการที่งานนิพนธ์มีรูปแบบเป็นวรรณคดีบาลี คู่มือสมัย หัวข้อเรื่องและวิธีการนำเสนอไม่ใช่แนวทางที่ผู้คนในสังคมสนใจ ไม่ได้มาจากคำถาม หรือการวิพากษ์วิจารณ์ของผู้คนในสังคม รวมถึงทางเลือกในการเข้าถึงหรือการสืบค้นข้อมูลต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนามีมากขึ้น โดยเฉพาะแหล่งข้อมูลออนไลน์ที่สะดวก รวดเร็ว และเข้าถึงง่าย

ประการสุดท้าย งานนิพนธ์ของพระพรหมโมลีแสดงถึงการรับอิทธิพลการศึกษาจากพม่า พระสงฆ์ชาวพม่าซึ่งได้สำเร็จการศึกษาในระดับมัธยมศึกษา นิยมเขียนอรรถาธิบายประเด็นสำคัญทางพระพุทธศาสนาด้วยภาษาพม่าซึ่งเป็น

⁴³ ได้แก่ คัมภีร์ธัมมปาฏฐกถา, คัมภีร์มังคลัตถทีปนี, คัมภีร์สมันตปาสาทิกา, คัมภีร์วิสุทธิมรรค และคัมภีร์อภิธัมมัตถวินิ.

ภาษาท้องถิ่นมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24⁴⁴ โดยมีรูปแบบและโครงสร้างงานนิพนธ์ ตลอดจนวิธีการอ้างอิงข้อมูลจากแหล่งคัมภีร์ต่าง ๆ ตั้งแต่พระไตรปิฎกบาลีจนถึงปกรณ์วิเสส ลักษณะเหล่านี้ปรากฏในวรรณกรรมของพระพรหมโมลีด้วย แสดงให้เห็นว่าท่านได้แบบอย่างมาจากงานนิพนธ์พุทธศาสนาของพระสงฆ์พม่า ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ ท่านอัสสเถระ พระวิปัสสนาจารย์ของท่าน นอกจากนี้ ข้อมูลที่ท่านนำมาใช้เขียนยังเป็นข้อมูลที่แตกต่างจากงานภาษาไทย แสดงให้เห็นว่าท่านน่าจะได้รับข้อมูลจากทางฝ่ายพม่า ผ่านการศึกษาจากท่านอัสสเถระ เห็นได้ชัดจากผลงานเรื่องวิปัสสนาวงศ์ ซึ่งแสดงถึงการรับเอาแนวคิดเรื่องความบริสุทธิ์ถูกต้องของการศึกษาปฏิบัติพระพุทธศาสนาของคณะสงฆ์พม่าที่สืบทอดจากพระธรรมทูตสายตรงจากชมพูทวีป ความคิดดังกล่าวนี้ไม่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนาของสยาม

แม้แต่ตัวท่านเองในยามว่างจากภารกิจการปกครองก็จะแต่งหนังสือและปฏิบัติธรรมอยู่เนือง ๆ ซึ่งเป็นการดำรงวิถีตามแบบพระสงฆ์พม่าที่มีแนวคิดเรื่องการศึกษาปริยัติและปฏิบัติที่ต้องกระทำควบคู่กัน ดังที่ปรากฏในข้อความท้ายเรื่องวิปัสสนาที่ปนีและภาวนาที่ปนี ทำให้เข้าใจได้ว่าหลังจากที่ท่านเรียนกรรมฐานกับท่านอัสสเถระแล้ว ท่านยังได้ปฏิบัติธรรมและแต่งหนังสือใหม่ ๆ อยู่ตลอดเวลา ดังนี้

นี่ถึงคุณท่านพระอาจารย์แข่ง อุดตกรโข ผู้ชักนำให้เข้าปฏิบัติเป็นครั้งแรก และระลึกถึงคุณท่านอาจารย์พระภักทันตะ อัสสเถระ ธัมมาจริยะ ผู้มีเมตตาแก่ข้าพเจ้าอย่างลึกซึ้ง โดยได้เป็นพระวิปัสสนาจารย์ผู้บอกกรรมฐานและหลังจากออกกรรมฐานแล้ว ท่านยังได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาวิปัสสนาจารย์ให้อีกด้วย รู้สึกว่า

⁴⁴ วรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาพม่าที่รับอิทธิพลมาจากวรรณคดีบาลีปรากฏขึ้นช่วงแรกในงานของพระญาณธเถระหรือท่านแลติ สยาดอร์ ในปี พ.ศ. 2423 (พุทธศตวรรษที่ 24). ดูเพิ่มเติมใน พระญาณธเถระ (แลติ สยาดอร์), *อานาปานที่ปนี*, 11-13.

ท่านต้องเหน็ดเหนื่อยเนื่องจากข้าพเจ้ามากนัก⁴⁵

ระลึกถึงโอวาทของ พระอาจารย์ภัททันตะ อาสภเถระ ผู้เป็น พระวิปัสสนาจารย์ ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า “การทดแทนบุญคุณ พระพุทธศาสนานั้น ในฐานะที่เราเป็นพุทธสาวก อาจจะทำได้ หลายทาง การรจนาหนังสืออันเป็นการเผยแพร่หลักธรรมคำสอน ก็เป็นทางหนึ่งที่จะทดแทนบุญคุณแห่งพระศาสนา ฉะนั้น อาจารย์ จึงขออาราธนาให้รจนาหนังสืออีกสักเรื่องหนึ่ง จะเป็นเรื่องอะไรนั้น ก็สุดแต่ท่านจะพิจารณาเอาเองเถิด” เมื่อได้ประสบการณ์ดังนี้ จึง มีใจเป็นกุศลคิดรจนาเรียบเรียงหนังสือ *ภาวนาทีปนี* นี้ขึ้น⁴⁶

การเป็นผู้เชี่ยวชาญภาษาบาลีและวรรณคดีพระพุทธศาสนาของท่าน แสดงออกผ่านการนิพนธ์เป็นหนังสือซึ่งรักษาระรมเนียมของวรรณคดีบาลี ใน ขณะที่ยังคงปฏิบัติกรรมฐานอย่างต่อเนื่อง และเป็นพระวิปัสสนาจารย์ด้วย แนวทางดังกล่าวเป็นการเจริญรอยตามพระสงฆ์พม่าซึ่งกระทำธุระทั้งสองใน พระศาสนาอันได้แก่ คันถธุระและวิปัสสนาธุระ ควบคู่กัน แตกต่างจากสยาม ซึ่งแบ่งแยก “คามวาสี” และ “อรัญญวาสี” อย่างชัดเจน⁴⁷ หรือแม้จะมีพระสงฆ์

⁴⁵ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *วิปัสสนาทีปนี* (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545), 341-342.

⁴⁶ พระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร), *ภาวนาทีปนี*, 240-241.

⁴⁷ ในสังคมไทย พระสงฆ์คามวาสีและอรัญญวาสี มีวัตรปฏิบัติและพำนักในพระ อารามซึ่งตั้งอยู่ในสถานที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน คามวาสี หมายถึง พระสงฆ์ที่อาศัยอยู่ ในวัดในหมู่บ้านหรือในเมืองหลวง ส่วนใหญ่มีหน้าที่เล่าเรียน ทรงจำพระธรรมวินัยจาก คัมภีร์ต่าง ๆ เช่น พระไตรปิฎก, อรรถกถา, ฎีกา เป็นต้น เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจ หลักคำสอนอย่างลึกซึ้งแล้วนำไปประพฤติปฏิบัติ การจำพรรษาในอารามตามหมู่บ้าน ชุมชน หรือเมืองหลวง มีความสะดวกต่อการเดินทางไปศึกษาหาความรู้จากแหล่งต่าง ๆ โดยเฉพาะในสำนักที่อยู่ใกล้วัดของท่านเอง พระสงฆ์กลุ่มนี้บางครั้งเรียกว่า *ผู้ทรงคันถธุระ* ส่วน อรัญญวาสี หมายถึง พระสงฆ์ที่นำเอาพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้าไปปฏิบัติ

ไทยซึ่งเป็น “ผู้ปฏิบัติ” และเป็น “ผู้รจนา” หนังสือพระพุทธศาสนาหลายเล่มแต่ท่านก็ไม่ได้ยึดถือวรรณคดีบาลีและขนบการประพันธ์ของวรรณคดีบาลีอย่างเคร่งครัด พระพรหมโมลีจึงถือว่าเป็นพระภิกษุไทยรูปแรกที่ได้รับอิทธิพลจากการศึกษาฝ่ายพม่า แสดงออกผ่านการสร้างสรรค์วรรณกรรม ซึ่งปัจจุบันมีพระภิกษุที่เจริญรอยตามอย่างท่านหลายรูป

5. สรุป

พระพรหมโมลีเป็นนักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทของไทยผู้นิพนธ์วรรณกรรมที่ทรงคุณค่าเป็นภาษาไทย บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์ลักษณะของเนื้อหาและการประพันธ์ในงานนิพนธ์พระพุทธศาสนาภาษาไทยของพระพรหมโมลี รวมถึงความสำคัญของงานนิพนธ์ในสังคมไทย ผลการศึกษาพบว่า งานนิพนธ์ของพระพรหมโมลีมีรูปแบบทางวรรณกรรมเหมือนวรรณคดีบาลี ซึ่งเป็นอิทธิพลที่ได้รับมาจากวรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาพม่า การศึกษาของคณะสงฆ์พม่ามีความโดดเด่นในแง่ของการให้ความสำคัญต่อการศึกษาค้นถุระและวิปัสสนาธุระควบคู่กัน ทำให้พระสงฆ์ที่สำเร็จการศึกษา มีความเชี่ยวชาญและสามารถถ่ายทอดองค์ความรู้ทั้ง 2 ด้านให้แก่ศิษย์ของตน พระพรหมโมลีได้ผ่านระบบการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมและแผนกบาลีของคณะสงฆ์ไทย ตลอดจนได้เป็นศิษย์ของท่านอาสภเถระ พระวิปัสสนาจารย์

อย่างเคร่งครัด โดยเน้นที่การฝึกจิตให้เป็นสมาธิ เพื่อความหลุดพ้นจากสังสารวัฏอันเป็นเป้าหมายสูงสุดของพุทธศาสนา ส่วนใหญ่พระสงฆ์อรัญญวาสีมักปลีกวิเวกไปศึกษาปฏิบัติกรรมฐานในวัดที่อยู่ห่างจากหมู่บ้าน ชุมชน หรือเมืองหลวง เนื่องจากต้องการความเงียบสงบ หลีกเลียงความวุ่นวายในสังคม ซึ่งเป็นวิธีการที่เอื้อต่อการเข้าถึงความสุขจากการปฏิบัติธรรมเพื่อขัดเกลากิเลส พระสงฆ์กลุ่มนี้บางครั้งเรียกว่า ผู้ทรงวิปัสสนาธุระ. ดูเพิ่มเติมใน พรหมนิภา หลินปิยวรรณ, “การศึกษาเปรียบเทียบวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์คามวาสีกับพระสงฆ์อรัญญวาสี ในสังคมไทยปัจจุบัน” (ปริญาญศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), 38-39.

ชาวพม่าผู้แตกฉานทั้งด้านปริยัติและปฏิบัติ รวมถึงความเป็นปราชญ์ผู้รอบรู้พระไตรปิฎกบาลี พร้อมอรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสสต่าง ๆ ของพระพรหมโมลี ทำให้ท่านสร้างสรรค์งานนิพนธ์ภาษาไทยที่ยังคงเอกลักษณ์ของวรรณคดีบาลีได้อย่างมีวรรณศิลป์

งานนิพนธ์จำนวน 10 เรื่องของพระพรหมโมลีมีลักษณะเป็นงานเขียนเชิงวิชาการพระพุทธศาสนา การเขียนหัวข้อแต่ละเรื่องของวรรณกรรมโดยอาศัยแหล่งอ้างอิงจากคัมภีร์ต่าง ๆ เพื่ออธิบายและอภิปรายข้อมูลเป็นวิธีการอธิบายหรือชี้แจงด้วยหลักฐาน ทำให้งานเขียนมีความน่าเชื่อถือสำหรับเป็นแหล่งศึกษาอ้างอิงทางพระพุทธศาสนา นอกจากนี้ งานนิพนธ์ของพระพรหมโมลียังปรากฏรูปแบบทางวรรณคดีบาลีอย่างเห็นได้ชัด งานเขียนของท่านได้นำชื่อเรื่องจากวรรณคดีบาลีซึ่งเดิมทีเป็นชื่อคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา และปกรณ์วิเสส มาใช้งานนิพนธ์มากถึง 4 ชื่อ รวมถึงการนำรูปแบบและโครงสร้างจากวรรณคดีบาลี ได้แก่ บทปณามคาถา (ปณามพจน์) อารัมภกถา อุทเทส นิทเทส การแสดงรูปวิเคราะห์ ปทวิจยะ ไวพจน์ ปุจฉา-วิสัชนา อุปมา นิทาน และนิคมนกถา (ปัจฉิมพจน์) มาใช้ในงานนิพนธ์ ส่วนลักษณะทางภาษามีการใช้ร้อยแก้วแบบมีสัมผัส สำนวนยกศัพท์ และสำนวนโวหาร งานนิพนธ์ของพระพรหมโมลีจึงเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนาภาษาไทยที่ยังปรากฏลักษณะทางวรรณคดีบาลีอย่างชัดเจน พระพรหมโมลิน่าจะเป็นพระสงฆ์ไทยรูปแรกที่ทำให้ความสนใจและริเริ่มงานวรรณกรรมพระพุทธศาสนาในลักษณะดังกล่าว ซึ่งเป็นความพยายามในการรักษาและสืบทอดแนวทางการศึกษาปริยัติและปฏิบัติให้ควบคู่กันเหมือนกับแนวทางที่สามารถพบได้ในคณะสงฆ์พม่า

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. หนังสือ

พระญาณธชเถระ (แลตี่ สยาตอว์). *อานาปานทีปนี*. แปลโดย พระคันธสาราภิงศ์.
กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวันการพิมพ์, 2551.

พระพรหมโมลี (วิลาส ญาณวโร). *วิปัสสนาวงศ์*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า,
2545.

_____. *กรรมทีปนี*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545.

_____. *โพธิธรรมทีปนี*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545.

_____. *ภาวนาทีปนี*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545.

_____. *ภูมิวิลาสินี*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545.

_____. *มุนีนารถทีปนี*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545.

_____. *โลกทีปนี*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545.

_____. *โลกนาถทีปนี*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545.

_____. *วิปัสสนาทีปนี*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545.

_____. *วิมุตติรัตนมาลี*. กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, 2545.

พระภักทันทตะ อาสภมหาเถระ อัครมหาภิกษุญาณจริยะ. *วิปัสสนาทีปนีฎีกา*.
พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2532.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. *ประวัติวรรณคดีบาลีในอินเดียและลังกา*. กรุงเทพฯ
มหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2556.

2. พจนานุกรม

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ. *ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ
สันสกฤต*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2553.

มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ. พจนานุกรม บาลี-ไทย-อังกฤษ : ฉบับภูมิพลโลกิขุ.
กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ, 2556.

3. วิทยานิพนธ์

กิตติศักดิ์ ลาภสุริยกุล. “ความสำคัญของคัมภีร์อรรถกถาเถรวาทต่อการ
ศึกษาพระไตรปิฎก.” วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2560.

ดารณี สมบูรณ์อนุกุล. “ความสัมพันธ์ระหว่างความรู้เกี่ยวกับลักษณะโวหารและ
ความสามารถในการอ่าน เพื่อความเข้าใจกับความสามารถในการเขียน
ภาษาไทย ของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 กรุงเทพมหานคร.” ปริญญา
ครุศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.

ปรีชา ช่างขวัญยืน. “การใช้ภาษาร้อยแก้วในภาษาไทยสมัยอยุธยา.” ปริญญา
อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2515.

พรณิภา หลินปิยวรรณ. “การศึกษาเปรียบเทียบวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์
คามวาสี กับพระสงฆ์ธรรมาวาสีในสังคมไทยปัจจุบัน.” ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.

พระพัฒนา ธรรมสารโร. “เรื่องการศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องกรรมในกรรมที่ปณีของ
พระพรหมโมลี (วิลาศ ฉานวโร).” ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต,
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2557.

4. รายงานการวิจัย

แม่ชีวิมุตติยา (สุภาพรรณ ณ บางช้าง). “จักกวางที่ปณี : ลักษณะเด่น ภูมิปัญญา
และคุณค่า.” รายงานการวิจัย: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, 2554.

อนันต์ เหล่าเลิศวรกุล. “วรรณกรรมล้านนา : ภูมิปัญญา ลักษณะเด่น และ
คุณค่า.” รายงานการวิจัย, สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.),
2559.

5. รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎหมาย ประกาศ

ประกาศสถาปนาสมณศักดิ์. 22 ธันวาคม 2537.

<https://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2537/D/102/1.PDF>.

• ภาษาต่างประเทศ

1. บทความ

McDANIEL, Justin Thomas. “Gathering Leaves and Lifting Words: Histories of Buddhist Monastic Education in Laos and Thailand.” *The Culture of Translation*. University of Washington Press, 2008: 161-190.

2. พจนานุกรม

BUDDHADATTA, A. P. Mahāthera, *concise Pali-English Dictionary*. Colombo: Colombo Apothecaries’ Co, 1887-1962.

DAVIDS, T.W. Rhys, and William STEDE. *The Pali Text Society’s Pali-English Dictionary*. London: PTS, 1921-1925.

**นิตยสารธรรมจักษุ (พ.ศ. 2437-2454):
ความเป็นมาและสารัตถะ***

**Dhammacakṣu magazine (1894-1911):
Its background and contents**

พระมหาสารวุธ โพธิ์ศรีขาม* และณัชพล ศิริสวัสดิ์**

Phramaha Sarawut PHOSRIKHAM and Natchapol SIRISAWAD

* นิลิตระดับดุขฎฐิบัณทิต,

* ** ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

* Ph.D. Candidate, * ** Department of Eastern Languages,
Faculty of Arts, Chulalongkorn University, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 30 เม.ย. 2566

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 8 ก.ค. 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 21 พ.ค. 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 17 ส.ค. 2566

* บทความนี้เรียบเรียงมาจากส่วนหนึ่งของดุขฎฐิบัณทิต เรื่อง “พุทธธรรมในนิตยสารธรรมจักษุ ในสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นบรรณาธิการ พ.ศ. 2437-2454: ความเป็นมา สารัตถะ และบทบาทต่อพุทธศาสนาไทย” หลักสูตรอักษรศาสตร์ดุขฎฐิบัณทิต สาขาวิชาภาษาบาลี-สันสกฤต และพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยมี ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ณัชพล ศิริสวัสดิ์ ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นอาจารย์ที่ปรึกษา

บทคัดย่อ

นิตยสารธรรมจักษุ (พ.ศ. 2437-2454) เป็นนิตยสารทางพุทธศาสนาเล่มแรกของประเทศไทย ก่อตั้งโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เพื่อฝึกหัดแปลพระสูตรและอธิบายธรรมแก่บุคลากรของมหามกุฏราชวิทยาลัย และเพื่อเผยแผ่พุทธธรรม การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาความเป็นมาของนิตยสารธรรมจักษุ พ.ศ. 2437-2454 เพื่อวิเคราะห์สารัตถะและกลวิธีนำเสนอพุทธธรรมที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ พ.ศ. 2437-2454 และเพื่อศึกษาบทบาทสำคัญของพุทธธรรมในนิตยสารธรรมจักษุที่มีต่อพุทธศาสนาไทย เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร

จากการศึกษาความเป็นมาของนิตยสารธรรมจักษุ สรุปได้ 3 ประการ คือ 1) การเข้ามาของสื่อสิ่งพิมพ์ของตะวันตก 2) ความปริวิตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวต่อการเข้าใจพุทธธรรมของพระภิกษุสามเณรในสยามประเทศ 3) การเป็นหนึ่งในวัตถุประสงค์ของการเผยแผ่พุทธธรรมของมหามกุฏราชวิทยาลัย ส่วนการศึกษาสารัตถะและกลวิธีนำเสนอพุทธธรรมที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ พบว่า สารสำคัญของพุทธธรรม จำแนกเนื้อหาออกเป็น 10 หมวด ได้แก่ 1. พุทธสมัย (พระสูตรแปล) 2. วรรณพุทธสมัย (อธิบายความพระสูตรแปล) 3. พุทธานุพุทธประวัติ 4. คำอธิบายความแห่งพุทธานุพุทธประวัติ 5. ปกิณกเทศนา 6. กลามรรค 7. ธรรมหัตถ์ 8. สุภาสิต นิทานสาธก 9. หนังสือนักปราชญ์เก่า 10. เรื่องเบ็ดเตล็ด อาจสรุปได้ว่า ความเป็นมาและสารัตถะพุทธธรรมที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ สะท้อนให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงด้านความรู้ ความเข้าใจที่มีต่อพุทธธรรม และการเผยแผ่พุทธธรรมของฝ่ายศาสนจักรสามารถประยุกต์เข้ากับบริบทสังคมไทยร่วมสมัยภายใต้สังคมไทยที่มีความเจริญก้าวหน้าตามกระแสโลกตะวันตก

คำสำคัญ: นิตยสารธรรมจักษุ พุทธธรรม ความเป็นมา สารัตถะ

Abstract

The earliest Buddhist publication in Thailand was Dhammacakṣu Magazine (1894–1911), which was established by His Royal Highness Prince-Patriarch Vajirañāṇavarorasa during the reign of King Chulalongkorn, Rama V. The periodical's goal was to practice sutra translation as well as to spread the Buddha Dhamma and enlighten the faculty and staff of Mahamakut Buddhist College. This study's objectives are to investigate the Dhammacakṣu Magazine's (1894–1911) background, the Buddhadhamma's contents and techniques of presentation within, and the significant influence the Buddhadhamma has had on Thai Buddhism. A documentary study was thus conducted.

From an analysis of the background of Dhammacakṣu, three things can be inferred: 1) the appearance of Western print media, 2) King Chulalongkorn's concern over the Buddhist monks' comprehension of Siam, and 3) the propagation of Buddhism as one of the aims of Mahamakut's College of Buddhism. Regarding the examination of the Buddhadhamma's content and methods of presentation that were used in the Dhammacakṣu magazine, it was discovered that the Buddhadhamma's content were divided into ten categories as follows: 1. The Buddhasamaya (translated sutras) 2. The Buddha-samaya Vaṇṇana (the explanation of the translated sutra) 3. The Buddhānubuddhapravatti (Buddha's life story) 4. A description of Buddha's life story 5. Pakiṇṇakadeṣaṇa (the various Buddhadhamma) 6. Kathamagga (the various teachings of monks)

7. Dhammaharuethai (the essence of Buddhadhamma) 8. Proverbs and Tales of Buddhism 9. The Book of Old Philosophers 10. Trivia. In conclusion, The Background and Contents of Buddhadhamma as published in Dhammacakṣu magazine, which reflects changes in knowledge and understanding of Buddhism and the propagation of a Buddhist Dhamma that could be applied to the context of a Thai society under the influence of western ideas.

Keyword: Dhammacakṣu Magazine, Buddhadhamma, Background, Content

1. บทนำ

พุทธธรรมเป็นรากฐานของสังคมไทยมาช้านาน มีส่วนในการสร้างคุณลักษณะไทยที่มีความมั่นคงในพระพุทธศาสนาศรัทธาในพระรัตนตรัย นิยมการทำนุบำรุงพระศาสนา มีความสุภาพอ่อนโยน รักสันติประนีประนอม ประสานประโยชน์ กตัญญู เคารพผู้ใหญ่ มีเมตตา ไม่จมปลักในความทุกข์ และรักอิสระ¹ หากพิจารณาจากหลักฐานทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนาของไทย จะเห็นได้ว่า ในแต่ละยุคจะมีคำสอนทางพระพุทธศาสนา เข้ามามีบทบาทในฐานะที่เป็นรากฐานของคติ ความเชื่อ และวิถีชีวิตของผู้นับในสังคมไทย ตั้งแต่ก่อนประวัติศาสตร์สุโขทัย ถึงก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยตามแบบอย่างตะวันตกในช่วงรัชกาลที่ 3 อย่างไรก็ตาม แนวความเชื่อความศรัทธาในการนับถือพระพุทธศาสนาของชาวไทยได้สืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์นั้นไม่ได้มีการเปลี่ยนแปลงเลย ในแง่ของการสืบทอดในเรื่องของบาปบุญ กฎแห่งกรรม ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ การนับถือผี โชคลาง ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ที่ปะปนอยู่ในพระพุทธศาสนา² เมื่อวัฒนธรรมตะวันตกได้ไหลบ่าเข้ามาสู่สังคมไทยจึงทำให้มีความพยายามในการอธิบายและตีความหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาให้สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์และแสดงถึงควมมีเหตุผลของพระพุทธศาสนา ดังหนังสือแสดงกิจจานุกิจของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค) ที่ได้อธิบายหลักสาระพุทธธรรมและโลกภูมิให้สอดคล้องกับแนวคิดทางวิทยาศาสตร์ โดยการตีความใหม่และเน้นควมมีเหตุผลของพระพุทธศาสนา ดังความตอนหนึ่งว่า

¹ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, *พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนสมัยสุโขทัย ถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง*, โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536). บทนำ.

² พาสณา กิจถาวร, “บทบาทของคณะสงฆ์ในเรื่องการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” (วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524), 86.

ถ้าจะถือว่า ตายไปสวรรค์ทีเดียว ไม่กลับมาเกิดอีก ตกนรก
ก็ตกอยู่ทีเดียว ไม่พ้นทุกข์ได้ ก็บุคคลนั้นๆ ที่ได้ไปสวรรค์ประพาส
ความชั่วก็มี ก็ความชั่วนั้น จะไปเสียที่ไหนเล่า ถ้าจะถือว่ามิได้รับ
ความชั่ว คือรับบาปนั้นไว้เสียหมด ให้เหลืออยู่แต่บุญ ก็ท่านผู้รับ
บาปนั้น จะมีขาดเมตตาจิตราข้างหนึ่งภา ก็บุคคลที่ไปตกนรก ไม่มี
ผู้ได้รับบาป แลความดีกุศลผลบุญเขาทำไว้ก็มี ก็ความดีจะให้ของ
เขาสูญเสียไปเสียไหนเล่า จึงไม่ให้เค้าพ้นทุกข์ได้ ความเหล่านี้ จำจะต้อง
ตฤกตรองให้เอนจริงในใจก่อน ด้วยท่านผู้รับบาปก็ไม่เห็นเนื้อเห็น
ตัวว่าท่านอยู่ที่ไหน เปนแต่คำคนโบราณกล่าวต่อ ๆ กันมา ถ้าไม่มี
ผู้รับบาปเหมือนยังว่า จะมีเสียที่ไฟภา ข้อที่ว่ามิได้รับบาปนี้ เปรียบ
เหมือนยังกับจะมูกของตัวมิไม่หายใจ ไปขอยืมจะมูกของท่านผู้อื่น
มาหายใจ ขอให้ท่านทั้งหลายตฤกตรองดูให้ดี ถ้าสิ่งไหนว่าจะเปน
ที่พึงแก้ตัว จะได้ปฏิบัติให้ถูกต้องไปในปะระโลกเบื้องหน้านั้นแล³

เมื่อสังคมไทยต้องเผชิญกับระบบความคิดอีกรูปแบบหนึ่งที่ต้องการคำ
อธิบายในเรื่องต่าง ๆ ที่เป็นเหตุเป็นผลไม่ขัดกับสามัญสำนึกที่เกี่ยวกับสภาพ
แวดล้อม ธรรมชาติ ชีวิต และวิทยาศาสตร์ ดังนั้น ความเชื่อในเรื่องศาสนาที่
ปะปนกับไสยศาสตร์ จึงค่อย ๆ เสื่อมลงไป เกิดความพยายามในการปฏิรูป
พระพุทธศาสนา เพื่อให้หลุดพ้นจากขนบธรรมเนียมและความเชื่อดังกล่าว โดย
ให้ตระหนักถึงความบริสุทธิ์ของพระธรรมวินัยและมุ่งเน้นไปในเรื่องของพระพุทธ

³ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), หนังสือแสดงกิจจานุกิจด้วย
The Modern Buddhist, LIST OF COMMON TREES, SHRUBS, ETC. IN SIAM,
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทาน ในงานพระราชทานเพลิงศพ
พลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม., ภ.ป.ร. 3 ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลา
อิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ ที่ 26 มิถุนายน พุทธศักราช 2559
(กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ที่ บริษัท อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน),
2559), 405.

ศาสนาจารีตนิยม⁴ กล่าวคือ ส่งเสริมให้ชาวพุทธใช้โยนิโสมนสิการ (ปัญญา) เป็นหลักการใช้เหตุผล⁵ และถือว่าเป็นช่วงเวลาที่พระพุทธศาสนาได้รับอิทธิพลอย่างมากจากวัฒนธรรมตะวันตก โดยเฉพาะเรื่องวิทยาศาสตร์ และวิทยาการศึกษา เป็นต้น ทำให้เกิดการสร้างพระพุทธศาสนารูปแบบใหม่⁶ โดยเน้นความเข้าถึงสาระ ในแนวสันนิยัม เหตุผลนิยม และมนุษยนิยม มีการปฏิเสธชีวิตตามกรรมทั้งมีความพยายามที่จะนำเสนอการปฏิบัติระบบทาน ศีล ภาวนา สำหรับคฤหัสถ์ และระบบศีล สมาธิ ปัญญา สำหรับพระสงฆ์ รวมทั้งได้เริ่มต้นการเสนอพุทธธรรมแนววิทยาศาสตร์ เพื่อรักษาคุณค่าแห่งพุทธธรรม⁷ ซึ่งมีนัยสำคัญต่อการสร้างรากฐานของสังคมให้เข้มแข็งมั่นคงยิ่งขึ้น โดยขอบเขตสาระพุทธธรรมจะถูกเลือกสรรและนำมาสร้างคุณลักษณะไทยที่เหมาะสมกับบริบทของยุคต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม จะเห็นว่าการรู้จักเลือกสรรและสื่อสารพุทธธรรมที่เหมาะสมแก่สังคมไทยในแต่ละช่วงกาลสมัย จึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยรัชกาลที่ 5 มีแนวทางเลือกสรรและสื่อสารพุทธธรรมสู่สังคมในลักษณะที่เป็นแก่นแท้และทันสมัย มีการเน้นธรรมชาติประพัตติให้มีความสุข การแสวงหาความสุขของมนุษย์โดยนิยามความสุขว่า ประพัตติช่วยให้ความทุกข์ ค่านิยมพฤติกรรมที่เรียกว่าสัมมาจारी ได้เน้นการทำหน้าที่แก่บุคคลและสถาบันในขอบข่ายที่กว้างขึ้นตามสภาพการขยายตัวของสังคม ซึ่งสาระธรรมในช่วงนี้ได้มีส่วนสร้างความสามัคคีของคนในชาติ ช่วยพัฒนาคนให้มีคุณสมบัติความ

⁴ ภัทรพร สิริกาญจน, พระพุทธศาสนาในประเทศไทย: เอกภาพในความหลากหลาย (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557), 81.

⁵ เรื่องเดียวกัน, 113.

⁶ อเล็กซานเดอร์ บี. กริสวอลด์, พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม, แปลโดย สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. จงจิตรลอนอม ดิศกุล ทรงพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในมหามงคลสมัยพระชนมายุสมอด้วยสมเด็จพระราชบิดา วันอาทิตย์ที่ 29 สิงหาคม พุทธศักราช 2508 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2508), 45.

⁷ สุภาพรรณ ณ บางช้าง, พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง, บทนำ.

ประพจน์ติชอบควบคู่ไปกับการเลี้ยงชีวิตชอบ⁸ ดังนั้น เพื่อให้พระพุทธรศาสนาในสังคมไทยเปลี่ยนแปลงไปจากพระพุทธรศาสนาที่ตั้งอยู่บนฐานของความเชื่อสู่พระพุทธรศาสนาที่สามารถอธิบายได้ด้วยหลักเหตุผล และสามารถประยุกต์เข้ากับบริบทสังคมร่วมสมัย พร้อมทั้งปฏิรูปความรู้ ความเข้าใจที่มีต่อพุทธรธรรมของพุทธรศาสนิกชน และการเผยแผ่ธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในยุคสมัยนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พร้อมทั้งพระเถรานุเถระ และนิสิตของมหาสมณกุฎราชวิทยาลัย มีพระดำริที่จะแปลความหมายพระสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก พร้อมทั้งอธิบายหรือตีความพุทธรธรรมที่เป็นวรรณกรรมบาลีแปลในรูปแบบหนังสือฝรั่ง⁹ โดยผ่านสื่อสิ่งพิมพ์ที่เข้ามามีอิทธิพลในยุคสมัยนั้น คือการออกนิตยสารธรรมจักขุ เผยแพร่ประจำทุก ๆ เดือน

นิตยสารธรรมจักขุ ตีพิมพ์เผยแพร่ออกสู่สาธารณชนฉบับแรก เมื่อเดือนตุลาคม พ.ศ. 2437 ฉบับสุดท้าย ฉบับที่ 17 เดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2454 จำนวน 156 ฉบับ รวมกับฉบับที่ตีพิมพ์เนื่องในโอกาสพิเศษอีก 3 ฉบับ มีจำนวนทั้งสิ้น 159 ฉบับ (เบื้องต้นจำหน่ายเป็นรายเดือน ครั้นภายหลังจึงปรับเป็นรายไตรมาส เมื่อปีพุทธรศักราช 2448 โดยตีพิมพ์เดือน/ไตรมาสละ 1 ฉบับ) ตลอดระยะเวลา 17 ปี ถือว่าเป็นเครื่องมือสื่อสารที่สำคัญและรวดเร็วที่สุด สำหรับเผยแผ่คำสอนทางพุทธรศาสนาไปสู่สาธารณชนชาวไทยและสร้างความเปลี่ยนแปลงด้านการเผยแผ่พุทธรธรรมในยุคสมัยนั้น ดังที่ปีเตอร์ สกิลลิง และซานติ ภัคดีคำ (Peter Skilling, Santi Pakdeekham) กล่าวว่า นิตยสารธรรมจักขุ เป็นงานวรรณกรรมหรืองานแปลแนวบุกเบิกที่เป็นการตีพิมพ์ในรูปแบบการแปลใหม่¹⁰ จากความสำคัญของนิตยสารธรรมจักขุในฐานะที่เป็นนิตยสารทางพระพุทธรศาสนาเล่ม

⁸ ที่เดียวกัน

⁹ Skilling Peter and Santi Pakdeekham, *Pali and vernacular literature transmitted in Central and Northern Siam* (Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, Lumbini International Research Institute, 2004), preface.

¹⁰ Id.

แรกของประเทศไทย ทำให้ผู้วิจัยต้องการทราบถึงความเป็นมาและสาร์ตละพุทธธรรมที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ ว่าเกิดขึ้นเพราะสาเหตุใดและตีพิมพ์สาร์ตละพุทธธรรมใดบ้าง

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเป็นมาของนิตยสารธรรมจักษุ พ.ศ. 2437-2454
2. เพื่อวิเคราะห์สาร์ตละและกลวิธีนำเสนอพุทธธรรมที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ พ.ศ. 2437-2454
3. เพื่อศึกษาบทบาทสำคัญของพุทธธรรมในนิตยสารธรรมจักษุที่มีต่อพระพุทธศาสนาไทย

วิธีดำเนินการวิจัย

บทความวิจัยนี้ เป็นบทความวิจัยเชิงเอกสาร โดยผู้วิจัยแบ่งขั้นตอนการวิจัยเป็น 4 ขั้นตอน คือ

ขั้นตอนที่ 1 รวบรวมข้อมูลที่ปรากฏอยู่ในนิตยสารธรรมจักษุ ระหว่างปี พ.ศ. 2437-2454 รวมทั้งพระราชหัตถเลขาของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษาและการคณะสงฆ์ บทพระนิพนธ์ต่าง ๆ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส รายงานการจัดการคณะสงฆ์ การพระศาสนา ราชกิจจานุเบกษา ข่าวนเทศาภิบาล และสรุปรายงานการประชุมต่าง ๆ ของคณะสงฆ์

ขั้นตอนที่ 2 ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล

ขั้นตอนที่ 3 เรียบเรียงผลการวิจัย

ขั้นตอนที่ 4 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

2. ความเป็นมาและปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้น ของนิตยสารธรรมจักษุ

ในเบื้องต้น ผู้วิจัย จะได้กล่าวถึงปัจจัยที่ส่งผลต่อการเกิดขึ้นของนิตยสารดังกล่าว 3 ประการ คือ ข้อสันนิษฐานว่าด้วย 1) การเข้ามาของสื่อสิ่งพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 4 2) ความปรีวิตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เกี่ยวกับการเผยแผ่พุทธธรรมในสังคมสยามสมัยนั้น 3) เป็นหนึ่งในวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัย

2.1 การเข้ามาของสื่อสิ่งพิมพ์ในสมัยรัชกาลที่ 4

พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 เมื่อครั้งดำรงพระราชอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้ามงกุฎสมมติเทววงศ์ ทรงยศวรกษัตริย์ วรขัตติยราชกุมาร ทรงผนวชและได้เสด็จมาครองวัดบวรนิเวศวิหาร ได้มีพระดำริในการจัดตั้งโรงพิมพ์ขึ้น เพื่อตีพิมพ์หนังสือหรือตำราทางพระพุทธศาสนา เนื่องจากในสมัยนั้นมีแต่โรงพิมพ์ของมิชชันนารีชาวตะวันตก ดังคำปรารภว่า “ครั้งนั้น การตีพิมพ์หนังสือยังไม่แพร่หลาย มีโรงพิมพ์แต่ของพวกมิชชันนารี พิมพ์หนังสือสอนศาสนา ทรงตั้งโรงพิมพ์ขึ้นที่วัด (วัดบวรนิเวศวิหาร) พิมพ์พระปาฏิโมกข์บ้าง สวดมนตร์บ้าง แบบแผนอย่างอื่นบ้าง เปนอักษรอริยะใช้กันในสำนักนี้แทนหนังสือลาน”¹¹

อาจกล่าวได้ว่าการปฏิรูปการศึกษาสงฆ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นส่วนหนึ่งของกระแสการปรับประเทศให้ทันสมัย และแนวคิดหลายประการถูกนำมาใช้ในการปฏิรูปการศึกษาของสงฆ์ เช่น การนำระบบโรงเรียนมาใช้ในการศึกษาเล่าเรียนโดยมีชั้นเรียนที่ทุกคนเรียนเหมือนกัน ได้รับการถ่ายทอดอย่างเดียวกันและมีเวลาเรียนแน่นอน การให้ความสำคัญกับการรู้หนังสือ (literacy) ถือว่าการเรียนรู้ผ่านหนังสือหรือตำราเหนือกว่าการเรียนรู้จากการฟังหรือประเพณีมุขปาฐะ¹²

¹¹ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, *ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2504), 20.

¹² พระไพศาล วิสาโล, *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*,

การให้ความสำคัญกับการอ่านหนังสือนี้แพร่หลายในหมู่พระสงฆ์ชั้นนำถึงขั้นเชื่อว่า การรู้หนังสือจะทำให้พระประพฤติตนเรียบร้อย และควรกล่าวด้วยว่า ความคิดที่ว่าคำสอนทางพระพุทธศาสนาสามารถเรียนรู้ได้ด้วยการอ่านตำราหรือคัมภีร์เท่านั้น เป็นความคิดที่แพร่หลายมากในหมู่นักวิชาการทางพระพุทธศาสนาของตะวันตก เมื่อศตวรรษที่แล้ว¹³ และดูเหมือนจะมีอิทธิพลต่อนักคิดและนักปฏิบัติชั้นนำของฝ่ายพุทธในเอเชีย อาทิ ท่านธรรมปาละ และอาจารย์สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสด้วย

2.2 ความปริวิตกของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เกี่ยวกับการเผยแผ่พุทธธรรมในสังคมสยามสมัยนั้นที่มีอิทธิพลต่อการเกิดขึ้นของนิตยสารธรรมจักร

ประมาณปีพุทธศักราช 2430 (จุลศักราช 1249) ก่อนการตีพิมพ์นิตยสารธรรมจักรประมาณ 7 ปี (ตุลาคม พ.ศ. 2437) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5) ทรงมีความปริวิตกด้านการเข้าใจผิดต่อพุทธธรรม การเทศนา และการเผยแผ่พุทธธรรมของคณะสงฆ์ทั่วสังฆมณฑล จึงได้นำปัญหาที่ทรงพบเจอมากราบทูลแด่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (เมื่อครั้งดำรงฐานะเป็น กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส) เพื่อหาทางออก และทรงแนะนำให้ทางคณะสงฆ์แต่งหนังสือเทศน์ และแปลพระสูตรต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎกในรูปแบบใหม่ ทันต่อยุคสมัยใหม่มากขึ้น และเพื่อความง่ายต่อความเข้าใจของพุทธศาสนิกชน ดังพระราชหัตถเลขา ตอนหนึ่งว่า

พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2559), 339.

¹³ Charles Hallisey, "Roads taken and not taken in the study of Theravāda Buddhism," *Defining Buddhism(s) A Reader*. Edited by Karen Derris and Natalie Gummer (Chicago: University of Chicago Press, 1995): 37.

ด้วยหม่อมฉันมาเที่ยวครั้งนี้ ได้มาทำบุญพระบรมอัฐิ
พระหม่อมที่เมืองจันทบุรี ได้ฟังเทศนาที่พระครูสังฆปาโมกข์
มาเทศน์ มีเนื้อความเป็นนิทานมากข้อปฏิบัติมีแต่เล็กน้อยไม่
เป็นที่เลื่อมใส เห็นว่าการศาสนาในหัวเมืองอยู่ข้างจะเหลวไหล
เลื่อมทรมามาก เพราะไม่มีหนังสือแสดงข้อปฏิบัติที่จริงแท้สำหรับ
เล่าเรียน มีแต่หนังสือที่เหลว ๆ ไหล ๆ ฤ็หนังสือที่ลึกลับไปผู้อ่าน
เข้าใจบ้างไม่เข้าใจบ้าง จึงเห็นว่าถ้าแต่งหนังสือเทศน์ที่เข้าใจง่าย ๆ
เหมือนหนังสือสมเด็จพระวันรัตน์ (สมเด็จพระวันรัตน์ (พุทธสิริ ทับ)
วัดโสมนัสวิหาร) แต่งให้เป็นคำไทย ๆ อย่าให้ติดศัพท์มากฤ็ติด
ศัพท์ต้องแปลทุกคำตีพิมพ์ส่งออกมาให้พระสงฆ์ตามหัวเมือง
เทศนาสั่งสอนสัปรุศ เห็นว่าการศาสนาที่จริงแท้จะแพร่หลายเป็น
ประโยชน์มาก¹⁴

ด้วยเหตุนี้พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 5)
พระองค์ทรงมีพระดำริว่า หลักพุทธธรรมที่ควรนำมาตอบสนองความต้องการ
ของสังคมในยุคสมัยของพระองค์ควรอยู่ในรูปแบบ “ปริณสีเปอล” (principle)
กล่าวคือ พุทธธรรมที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา ดังพระราชหัตถเลขา ตอน
หนึ่งว่า “ฉันมีความเห็นแต่พูดออกไปมันชวนจะเป็นมิจฉาทิฎฐิ ว่า หินยานก็ดี
มหายานก็ดี ที่จะเหลือแก่นเดิมนั้นน้อย ผู้ที่แต่งขึ้นก็แต่งไปตามความเข้าใจของ
ตัว และตามกาลตามสมัยและชั้นชั่วอายุคน และไม่ใช่แต่พุทธศาสนาถึงศาสนา
เก่า ๆ อื่น ๆ เช่น ศาสนาพระเยซู ก็เช่นใดอะไรต่ออะไร แก่แต่งไปตามใจต่าง ๆ
กัน จะมีแต่ปริณสีเปอล คือข้อที่ตั้งของศาสนายังคงอยู่เท่านั้นทุก ๆ ศาสนา”¹⁵

¹⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ
วโรรส (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472), 54.

¹⁵ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระวิจารณ์เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกับ

2.3 วัตถุประสงค์ของการจัดพิมพ์นิตยสารธรรมจักขุ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเห็นว่า สำนวนการแปลความหมายและอธิบายหลักพุทธธรรมเมื่อครั้งสมัยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาปวเรศวริยาลงกรณ์ (สมเด็จพระสังฆราชไทย พระองค์ที่ 8 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์) นั้น เป็นสำนวนที่ไม่อ่าน และการใช้ภาษาไม่เข้ากับสมัยนิยม เนื่องจากการยกศัพท์บาลีขึ้นมาแปลทีละศัพท์ ไม่เป็นที่เข้าใจของผู้อ่านและความเข้าใจต่อพุทธธรรมของผู้อ่านก็ไม่ชัดเจนมากนัก ดังนั้น พระองค์จึงทรงแปลความหมายโดยเอาความเข้าใจเป็นประมาณ¹⁶ การที่ประชาชนจะเข้าใจหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาได้นั้น จำเป็นที่จะต้องมีการชำระสำนวนหรือเนื้อหาของคำสอนทางพระพุทธศาสนาใหม่ โดยมีการอธิบายด้วยการใช้ภาษาร่วมสมัยมากยิ่งขึ้น เนื่องจากหนังสือหรือตำราที่เผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาที่มีอยู่นั้น ก็ยังไม่ได้แสดงออกถึงคำสอนที่เป็นแก่นแท้ของพระพุทธศาสนา และควรที่จะมีหนังสือหรือตำราที่แสดงออกถึงเนื้อหาที่หลากหลายเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา จึงเป็นเหตุให้พระองค์ทรงนำพระเถรานุเถระ และนิสิต นักศึกษา ของมหามกุฏราชวิทยาลัย มาแปลความหมายพระสูตรต่าง ๆ เสียใหม่ พร้อมทั้งอธิบายหรือตีความพุทธธรรม เพื่อความเข้าใจมากยิ่งขึ้นของพุทธศาสนิกชน ตีพิมพ์เผยแพร่ผ่านนิตยสารธรรมจักขุประจำทุก ๆ เดือน วัตถุประสงค์ของการจัดทำนิตยสารธรรมจักขุ จึงมี 2 ประการ คือ 1) เพื่อเป็นสื่อสิ่งพิมพ์สำหรับเผยแพร่ธรรมะและกิจกรรมของมหามกุฏราชวิทยาลัย 2) เพื่อฝึกหัดแปลพระสูตรและอธิบายธรรมะของบุคคลากรมหามกุฏราชวิทยาลัย

3. ผู้ก่อตั้ง บรรณาธิการ และกลุ่มบุคคลที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับนิตยสารธรรมจักขุ

มหายาน และเรื่องสร้างพระพุทธรูปหลวง (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2556), 57.

¹⁶ สภาการศึกษามหามกุฏราชวิทยาลัย, *ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521), 47-48.

นิตยสารธรรมจักษุ จะสำเร็จตามวัตถุประสงค์ของคณะผู้จัดทำด้วยความ เป็นไปด้วยดีนั้น จะต้องอาศัยบุคคลากรผู้มีความสามารถ ทั้งที่เป็นผู้ก่อตั้งและ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการช่วยแปลพระสูตร เรียบเรียงเนื้อหา หรือภาระหน้าที่ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับนิตยสาร คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในขณะที่พระองค์ดำรงสมณศักดิ์ที่ “กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส” เป็นบุคคลที่มี ส่วนสำคัญอย่างมากต่อนิตยสารธรรมจักษุ ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้ก่อตั้ง และทรงเป็นบรรณาธิการของนิตยสารธรรมจักษุในระยะแรกของการจัดทำ เป็นต้น

3.1 ผู้ก่อตั้งและบรรณาธิการนิตยสารธรรมจักษุ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในขณะดำรง สมณศักดิ์ที่ “กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส” เป็นบุคคลที่มีส่วนสำคัญอย่างมากต่อนิตยสารธรรมจักษุ ในฐานะที่พระองค์ทรงเป็นผู้ก่อตั้ง

สำหรับคณะผู้จัดทำนิตยสารธรรมจักษุนั้น บุคคลผู้ที่มีบทบาทสำคัญ ต่อนิตยสาร คือ “บรรณาธิการ” (Editor) เพราะบุคคลที่ดำรงตำแหน่งเป็น บรรณาธิการนั้น ต้องเป็นผู้รับและรวบรวมสารัตถะพุทธธรรมที่พระเถรานุเถระ ช่วยแปลหรือแต่งอธิบายความมาลงตีพิมพ์ และต้องเรียบเรียงสำหรับส่วนของ ตนเองด้วยเช่นกัน¹⁷ ในระยะ 2 ปีแรกแห่งการจัดทำนิตยสารธรรมจักษุนั้น สมเด็จพระ มหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรับหน้าที่เป็นบรรณาธิการ (Editor) ด้วยพระองค์เอง จัดทำนิตยสารธรรมจักษุด้วยพระองค์เองบ้าง ขอแรง ผู้อื่นช่วยเหลือบ้าง โดยเป็นผู้คอยควบคุม ดูแลการจัดทำ แปลความหมาย เรียบเรียง และตรวจสอบ แก้ไขต้นฉบับที่ส่งมา หรือถ้าไม่ได้รับต้นฉบับหรือไม่ทัน กำหนด จำต้องกลุ่กัจจอตข้อความลงด้วยพระองค์เอง¹⁸ ตั้งแต่ปีที่ 3 เป็นต้นไป

¹⁷ มหามกุฏราชวิทยาลัย, *ธรรมจักษุ เล่ม 7* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2443), คำนำ.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, 139-140.

เนื่องด้วยพระองค์ทรงมีพระกรณียกิจมาก เป็นเหตุให้ไม่มีเวลาเพียงพอที่จะดูแลเรื่องการแปลพุทธธรรมหรือแต่งอธิบายความเพื่อตีพิมพ์ในนิตยสารธรรมจักษได้¹⁹ จึงทรงให้บุคคลอื่นที่เป็นบุคคลากรของมหาวิทยาลัย ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ผลัดเปลี่ยนกันเป็นคนคอยดูแลงานของนิตยสารธรรมจักษ ส่วนว่าพระองค์เองนั้น จะทรง “เป็นแต่ผู้บำรุงตามหน้าที่เจ้าคณะ” คือ คอยให้คำปรึกษาเท่านั้น

ตารางที่ 1 แสดงรายพระนาม/นามบรรณาธิการ (Editor) ของนิตยสารธรรมจักษ

ลำดับ	รายพระนาม/นาม	ปีพุทธศักราช	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
1	พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส	2437-2438	สภานายกมหามกุฏฯ	
2	พระเทพกวี ²⁰ (อ่อน อหิสโก)	2438-2439	นายกมหามกุฏฯ	
3	หม่อมเจ้าพระศรีสุคติคัตยานุวัตร วัดเทพศิรินทราวาส	2439-2441	นายกมหามกุฏฯ	
4	หม่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต ²¹ วัดราชบพิธ	2441-2443	นายกมหามกุฏฯ	
5	พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส	2443-2444	นายกมหามกุฏฯ	วาระที่ 2

¹⁹ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมจักษ เล่ม 2 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มกุฏราชวิทยาลัย, 2438), 188.

²⁰ พระธรรมไตรโลกาจารย์ (อ่อน อหิสโก) ขณะดำรงสมณศักดิ์ พระเทพกวี สถิต ณ วัดราชบพิธ

²¹ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงชินวราลงกรณ สิริวัฒน สมเด็จพระสังฆราชเจ้า แห่งคณะสงฆ์ไทย องค์ที่ 11

ตารางที่ 1 แสดงรายพระนาม/นามบรรณาธิการ (Editor) ของนิตยสารธรรมจักษุ (ต่อ)

ลำดับ	รายพระนาม/นาม	ปีพุทธศักราช	ตำแหน่ง	หมายเหตุ
6	นายนาท เปรียญ	2444-2452	ไวยาวัจกรมหมากุฎ ๑	ถึงแก่กรรม
7	พระเจ้านั่งยาเธอ กรมหมื่น วชิรญาณวโรรส	2452-2454	นายกมหมากุฎ ๑	วาระที่ 3 ก่อนปิดตัวลง

จากที่กล่าวมาข้างต้น พบว่า บุคคลผู้ดำรงตำแหน่งเป็นบรรณาธิการ (Editor) ของนิตยสารธรรมจักษุ มีหน้าที่กำกับดูแลนิตยสารธรรมจักษุ ไม่ว่าจะเป็นการแปลพระสูตร การเรียบเรียงเนื้อหา ตรวจสอบ และแก้ไขต้นฉบับที่พระเถรานุเถระและนิสิตของมหามกุฏราชวิทยาลัยส่งมาเพื่อตีพิมพ์ ตั้งแต่ฉบับแรกเริ่มจนถึงฉบับสุดท้ายนั้น รวมทั้งสิ้น 5 รูป/คน ด้วยกัน มีการสับเปลี่ยนกันทำหน้าที่ตามวาระที่ได้รับมอบหมายของตนอย่างดีที่สุด

3.2 กลุ่มบุคคลผู้ร่วมจัดทำนิตยสารธรรมจักษุ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระองค์ทรงมุ่งหวังนิตยสารธรรมจักษุ ที่ถูกตีพิมพ์เผยแพร่ทุก ๆ เดือนนั้น เป็นเวทีทางความคิดและการแสดงออกของพระเถรานุเถระและนิสิตของมหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งมีการแปลหนังสือและแต่งหนังสือเพื่อเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา ผ่านการตีความพุทธธรรม โดยเป็นการอธิบายในรูปแบบปจฺฉาวิสัชนาวิธีย์ เพื่อง่ายต่อความเข้าใจและเข้าถึงพุทธศาสนิกชนมากที่สุด โดยวัตถุประสงค์หรือเหตุผลสำคัญของการตีพิมพ์นิตยสารธรรมจักษุ คือ การเป็นสถานที่ฝึกหัดและเป็นเวทีให้พระเถรานุเถระ และพระภิกษุ สามเณร นิสิตของมหามกุฏราชวิทยาลัยได้แสดงความสามารถของการแปลพระสูตรและการอธิบายความหมายของพระสูตร ดังความตอนหนึ่งว่า “...และก็นื่องมาจากวัตถุประสงค์ของมหามกุฏ ๑

ข้อนี้เอง สมเด็จพระมหาสมณเจ้า ฯ จึงต้องทรงจัดหาพระเถระที่มีความรู้ความสามารถมาช่วยกันแต่งหนังสือหรือตำราทางพระพุทธศาสนา เพื่อพิมพ์เผยแผ่ไปยังพุทธศาสนิกชนและพระภิกษุสามเณรทั่วไป”²²

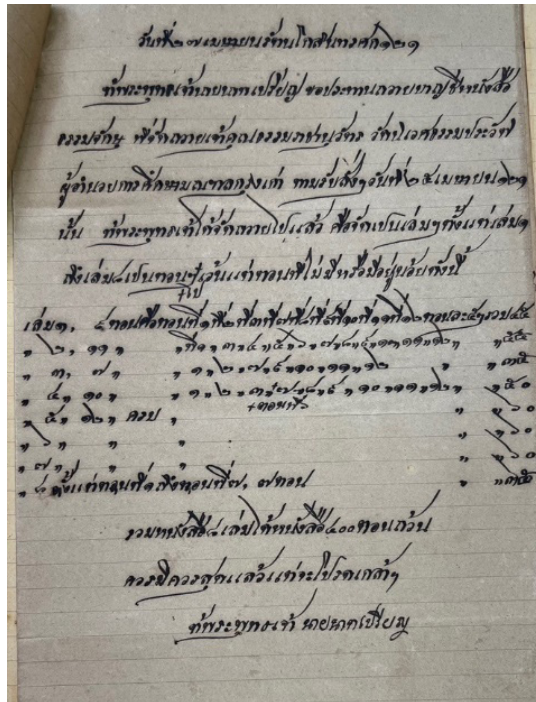
3.3 กลุ่มผู้อ่าน (Audience)

หนึ่งในวัตถุประสงค์ของการจัดพิมพ์นิตยสารธรรมจักขุ คือ การเผยแพร่วรรณกรรมไปยังพุทธศาสนิกชนชาวไทย ซึ่งมีเป้าหมายอยู่ที่กลุ่มผู้อ่านทุกระดับชั้นทั้งที่เป็นบรรพชิตและคฤหัสถ์ ซึ่งทางคณะกรรมการมหายานมหาวิทยาลัยมุ่งหมายว่า กลุ่มผู้อ่านที่เป็นสมาชิกของนิตยสารนั้น นอกเสียว่าจะได้รับความรู้ทางพระพุทธศาสนาแล้ว ยังถือว่าได้ทำนุบำรุงวิทยาลัยและอุปถัมภ์ค้ำชูพระพุทธศาสนาในทางที่ขอบอกด้วย²³ ดังนั้น กลุ่มบุคคลที่เป็นผู้อ่านนิตยสารธรรมจักขุ มี 1) กลุ่มของบรรพชิต (พระภิกษุและสามเณร) ผู้เป็นนักเรียนของมหายานวิทยาลัย และพระภิกษุสามเณรที่อยู่ต่างมณฑล เช่น จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ดังจะเห็นได้จากหนังสือตอบรับของนายนาท เปரியัญ บรรณาธิการนิตยสารธรรมจักขุ ที่จัดถวายต่อเจ้าคุณพระธรรมราชานุวัตร วัดนิเวศธรรมประวัติ มณฑลกรุงเก่า (ภาพที่ 1) 2) กลุ่มผู้อ่านที่เป็นคฤหัสถ์ คือ ภายหลังจากนิตยสารธรรมจักขุตีพิมพ์และสื่อสารไปสู่สาธารณชน นับว่าได้รับกระแสตอบรับที่ดีพอสมควรจากกลุ่มผู้อ่านที่เป็นคฤหัสถ์ทุกระดับชั้น ตั้งแต่พระราชวงศ์ คือ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ดังตัวอย่างพระราชหัตถเลขาของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ทรงนิพนธ์ถึงสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เรื่องการได้รับถวายนิตยสารธรรมจักขุ ตอนหนึ่งว่า “ด้วยเมื่อเวลาวานนี้ประทานหนังสือลูกชายโต (พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว) มีตอบมา ด้วยส่งหนังสือธรรมจักขุไปประทานนั้น หม่อมฉันได้อ่านแล้ว

²² สภาการศึกษา มหายานวิทยาลัย, *ประวัติมหายานวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์*, 71.

²³ มหายานวิทยาลัย, *ธรรมจักขุ เล่ม 7*, 8-9.

มีความชื่นชมยินดีที่เห็นว่า ยังมีน้ำใจรักใคร่มั่นคงดำรงอยู่ในพระพุทธศาสนา
สมดังประสงค์ ขอได้โปรดทรงตักเตือนสั่งสอนเนื่อง ๆ ควรแก่กาลสมัย ได้ส่งต้น
หนังสือนั้นถวายคืนมา จะได้ทรงเก็บไว้ในหนังสือโต้ตอบทั้งปวง”²⁴

ภาพที่ 1 จดหมายตอบรับ จัดถวายนิตยสารธรรมจักษุไปทีมนทลกรุงเก่า
(พระนครศรีอยุธยา)

ที่มา: พระมหาสมณานุสรณ์-จดหมายเหตุ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตึกกวีบรรณาลัย
วัดบวรนิเวศวิหาร เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร.

²⁴ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระ
จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมากับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณ
วโรรส, 10.

3.4 เสียงตอบรับจากผู้อ่าน (Feedback)

กระแสการตอบรับจากผู้อ่านนิตยสารธรรมจักษุ ไม่ปรากฏว่ามีหลักฐานตอบกลับมายังมหาวิทยาลัยโดยตรง อาจจะเป็นเพราะว่าสาระสำคัญของนิตยสารธรรมจักษุ มีเนื้อหาเป็นไปในรูปแบบการแปลและอธิบายความพระสูตรหรือหลักธรรมต่าง ๆ มุ่งเน้นด้านการเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา ไม่ใช่ในนิตยสารที่สะท้อนมุมมองสังคม การเมือง หรือตีแผ่เรื่องราวที่เป็นข้อโต้เถียงหรือข้อพิพาทต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม เมื่อวันที่ 26 กรกฎาคม ร.ศ. 117 (พ.ศ. 2441) สมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ก็ทรงมีพระราชวิจารณ์ต่อเนื้อหาการแปลสารัตถะพุทธธรรมที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ ตอนหนึ่งว่า “..จึงเห็นว่า ถ้ามีหนังสืออ่านสำหรับโรงเรียน ที่บังคับให้โรงเรียนต้องสอนกัน แต่ให้เป็นอย่างใหม่ ๆ ที่คนจะเข้าใจง่าย ๆ และเป็นความประพจน์ของคฤหัสถ์ ชั้นต่ำ ๆ ขึ้นได้ จะเป็นคุณเป็นประโยชน์มาก หนังสือเช่นนี้ เสมอ “อธิบายธรรมจักษุ” ก็ยังสูงอยู่ ต้องให้เป็นหนังสือชาวบ้านมาก ๆ ขึ้นและระวังอย่าให้มีไช้²⁵ และถ้ามีคำสำหรับครูสอบถาม เช่น ศีล 5 ถามว่า อะไร เป็นองค์ที่ 1 ที่ 2 เป็นต้น ซึ่งให้เด็กต้องจำในใจในคำซึ่งเป็นหัวข้อเช่นนั้นได้ จะเป็นการดี”²⁶

3.5 สถานที่รับนิตยสารธรรมจักษุ

ระยะเริ่มแรก การแจกนิตยสารธรรมจักษุ มีจุดแจกจำหน่ายตามสถานที่ประชุมชนมีโรงเรียนและธรรมสภา หรือหอสมุด โรงธรรม สถานที่สำหรับประชุมฟังพระธรรมเทศนา และมีข้อกำหนดสำหรับการแจกจำหน่ายไว้ว่า ควรแจกแก่สมาชิกสองจำพวก (ผู้อุปการะเป็นนิจและผู้อุปการะเฉพาะปี) และแก่บุคคลผู้

²⁵ ไช้ หรือ ไช้ด คือ sot มาจากภาษาฝรั่งเศส แปลว่า โง่ เป็นศัพท์สแลงในภาษาไทยสมัยรัชกาลที่ 5.

²⁶ มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย, *ประมวลพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสสายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย 2514), 2.

อุดหนุนแก้อูกุลวิทยาลัย ทั้งยังสามารถแจกจ่ายให้แก่เอกชน ที่กรรมการสภาเห็นสมควร²⁷ อย่างไรก็ดี สมาชิกหรือกลุ่มผู้อ่าน ตลอดจนผู้ที่สนใจทั่วไป สามารถทำได้ 2 กรณี คือ 1) ทางคณะกรรมการของมหาวิทยาลัยจะทำการจัดส่งไปให้สมาชิกทางไปรษณีย์²⁸ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ เช่น ปีนังและสิงคโปร์ 2) หากสมาชิกสะดวกที่จะมารับด้วยตนเอง สามารถรับได้ในวันที่ 1 ของทุกเดือน ได้ที่ วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมกุฏกษัตริยาราม วัดเทพศิรินทราวาส วัดพิชัยญาติการาม วัดราชประดิษฐ์ วัดราชบพิธ และวัดนิเวศน์ธรรมประวัติ เกาะบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา²⁹ (ภาพที่ 2)

ชื่อ	จำนวน	วันที่
กรมพระยาทิพวิไล	๑๓๐	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๓๓	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๓๔	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๓๕	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๓๖	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๓๗	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๓๘	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๓๙	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๔๐	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๔๑	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๔๒	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๔๓	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๔๔	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๔๕	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๔๖	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๔๗	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๔๘	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๔๙	๑๓/๑๒
กรมพระยา...	๑๕๐	๑๓/๑๒

ภาพที่ 2 เอกสารรายงานนิตยสารธรรมจักษุที่จัดส่งไปยังสถานที่ต่าง ๆ

ที่มา: เอกสารต้นฉบับ, พระมหาสมณานุสรณ์-จดหมายเหตุ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า
กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ตึกกวีบรรณาลัย วัดบวรนิเวศวิหาร
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร.

²⁷ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมจักษุ เล่ม 1 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2438), 1066.

²⁸ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมจักษุ เล่ม 7, 7.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 10.

4. รูปแบบของนิตยสารธรรมจักขุ

ความสำคัญขององค์ประกอบนิตยสารธรรมจักขุ ปรากฏถึงที่มาของชื่อนิตยสาร ตราสัญลักษณ์ และรูปเล่มของนิตยสารธรรมจักขุ ดังนี้

4.1 ที่มาของชื่อนิตยสารธรรมจักขุ

คำว่า ธรรมจักขุ ชื่อของนิตยสารนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ในฐานะผู้ดำริและริเริ่ม ทรงไม่ได้ให้ความหมายของคำไว้ในระยะแรกของการจัดทำ อย่างไรก็ตาม หน่อมเจ้าพระสถาพรพิริยพรต ผู้เป็นนายกแห่งมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปีที่ 7 ได้ให้ความหมายไว้ว่า “หนังสือธรรมจักขุ ชื่อว่า เปนเหมือนดวงตา (จักขุ) ได้แลเห็นหนทางกล่าวคือการปฏิบัติชอบปฏิบัติผิดของผู้มีปัญญาจะพึงคำนึงคิดแล้วเว้นการปฏิบัติผิด ตั้งตนไว้ใน การปฏิบัติชอบ”³⁰

4.2 ตราสัญลักษณ์

สำหรับตราสัญลักษณ์ที่ปรากฏอยู่ด้านบนของหน้าแรกของนิตยสารธรรมจักขุ มีลักษณะและรูปแบบเหมือนกับตราสัญลักษณ์ของมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปรากฏเครื่องหมาย 8 สัญลักษณ์ด้วยกัน คือ 1. พระมหามงกุฏและอุณาโลม 2. พระเกี้ยวประดิษฐานบนหมอนรอง 3. หนังสือ 4. ปากกาปากไก่ ดินสอ และ ม้วนกระดาษ 5. ช่อดอกไม้แย้มกลีบ 6. พานรองรับหนังสือหรือคัมภีร์ 7. วงรัศมี และ 8. คำว่า มหามกุฏราชวิทยาลัย ซึ่งสัญลักษณ์เหล่านี้สะท้อนความหมาย³¹ ทั้งนี้ คำว่า “ธรรมจักขุ” ปรากฏอยู่ด้านบนของตราสัญลักษณ์ โดยคำว่า “ธรรม”

³⁰ มหามกุฏราชวิทยาลัย, *ธรรมจักขุ เล่ม 6* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2442), คำนำ.

³¹ มหามกุฏราชวิทยาลัย. *ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการกำหนดสี และความหมายดวงตรามหาวิทยาลัย พ.ศ. 2546* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551), 206.

อยู่ด้านซ้าย และคำว่า “จักษุ” อยู่ด้านขวา ของวงรัศมี และได้คำว่า มหามกุฏ
ราชวิทยาลัย ระบุปีพุทธศักราชที่ก่อตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย คือหมายเลข 2436
(ปีพุทธศักราช 2436) โดยตัวเลข 24 อยู่ด้านซ้ายและตัวเลข 36 อยู่ด้านขวา
ทั้งนี้ ภายในตราสัญลักษณ์ ยังได้ระบุถึงคำว่า “เล่มที่...ตอนที่...เดือน...และ
ปี ร.ศ. ...ของนิตยสาร เช่น ธรรมจักษุ เล่มที่ 1 ตอนที่ 1 จำนวนเดือน ตุลาคม
ร.ศ. 113 (ภาพที่ 3)

ภาพที่ 3 ตราสัญลักษณ์นิตยสารธรรมจักษุ

ที่มา: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมจักษุ เล่ม 1

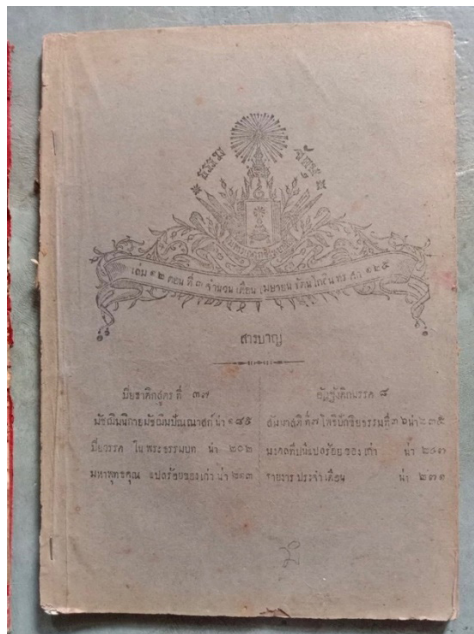
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย), 2437. สารบาญ.

4.3 รูปเล่มของนิตยสารธรรมจักษุ

ระยะเริ่มแรก นิตยสารธรรมจักษุ ตีพิมพ์เผยแพร่ไปยังสาธารณชนเดือนละ
1 ฉบับ (เล่ม) เย็บเป็นสมุดใบปกอ่อน ขนาดเชิงน้อยเพื่อไว้ตัดเย็บเล่มใบปก
แข็งขนาดเท่าเล่มสามก๊กในภายหลัง ซึ่งแต่ละฉบับมีประมาณ 96 หน้า ราคาซื้อ
ขายเล่มละ 1 บาท³² (ภาพที่ 4) ครั้นภายหลัง นิตยสารธรรมจักษุ มีการนำทั้ง 12

³² มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมจักษุ เล่ม 1 ตอนที่ 1 (ตุลาคม 2437), 6-7.

เล่ม (ตอน) เย็บรวมเป็นเล่มเดียว เป็นสมุดปกแข็ง ขนาดเท่าเล่มสามก๊ก สันขอบสีแดง เย็บกี่ พิมพ์ตัวหนังสือสีทอง ประมาณ 1008 หน้า³³ (ภาพที่ 5) ตีพิมพ์จำหน่ายเป็นรายเดือนและรายไตรมาส ตลอด 17 ปี โดยฉบับแรก เริ่มตั้งแต่ฉบับที่ 1 เดือนตุลาคม พ.ศ. 2437 เป็นต้นไป จนถึงฉบับสุดท้าย คือ ฉบับที่ 17 เดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2454 จำนวน 156 ฉบับ รวมกับฉบับที่ตีพิมพ์เนื่องในโอกาสพิเศษอีก 3 ฉบับ มีจำนวนทั้งสิ้น 159 ฉบับ

ภาพที่ 4 นิตยสารธรรมจักรฉบับไปปกอ่อน
ที่มา: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมจักร เล่ม 12
(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย), 2449.

³³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมจักร เล่ม 12 ตอนที่ 1 (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2449), คำนำ.

ภาพที่ 5 นิตยสารธรรมจักษุฉบับปกแข็ง
ที่มา: เอกสารต้นฉบับ, วัดสีตลาราม อำเภอเมือง จังหวัดตาก, 2472.

5. โครงสร้างเนื้อหาของนิตยสารธรรมจักษุ

นิตยสารธรรมจักษุ ประกอบด้วยโครงสร้างเนื้อหา 3 ส่วนหลัก คือ สารบัญ
คำนำ และสารัตถะพุทธธรรม ดังนี้

5.1 สารบัญ

สารบัญ (หน้าปก) หมายถึง บัญชีเรื่องหรือรายชื่อเรื่อง บ่งบอกถึงจุด
ประสงค์ในการที่จะพรรณานเนื้อหาที่ปรากฏในนิตยสารตามลำดับหมวดหมู่ที่
ได้เรียบเรียงไว้ โครงสร้างสารบัญของนิตยสารธรรมจักษุ จัดเรียงคอลัมน์ออก
เป็น 2 ซ้าย-ขวา เริ่มต้นด้วยคำนำ พระสูตร และลงท้ายด้วยรายงานกิจกรรม
ของมหาวิทยาลัย อย่างไรก็ตาม รูปแบบสารบัญของนิตยสารธรรมจักษุ
แต่ละฉบับ มีความแตกต่างกัน (ภาพที่ 6)

สารบัญ /

ประกาศนียบัญ	หน้า ๑	นกุลปัฐสูตร ปริเฉทที่ ๔	หน้า ๖๓
คำนำ	หน้า ๑๑	จุติปุณณมสูตร	ปริเฉทที่ ๕
กาลามสูตร ปริเฉทที่ ๑	หน้า ๑๙		หน้า ๗๓
อธิบาย ความ	แห่ง กาลามสูตร	คำนำ	เรื่อง พุทธานุพุทธประวัติ
	หน้า ๓๑		หน้า ๘๒
สังคาโลวาทสูตร	ปริเฉทที่ ๒	ปภิรณกัเทศนา	หน้า ๙๑
	หน้า ๔๑	สภายิต	หน้า ๙๓
อธิบาย ความ	แห่ง สังคาโลวาท	นิทาน สภายิต	หน้า ๙๔
	สูตร หน้า ๕๔	รายการ	หน้า ๙๗
กลโกปมสูตร	ปริเฉทที่ ๓		หน้า ๖๒

ภาพที่ 6 หน้าสารบัญ (หน้าปก) ของนิตยสารธรรมจักษุฉบับแรก

ที่มา: มหามกุฏราชวิทยาลัย, *ธรรมจักษุ เล่ม 1*

(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย), 2437.

5.2 คำนำ

คำนำ หมายถึง ส่วนแรกของงานที่อธิบายให้ผู้อ่านเห็นภาพรวมว่าจะพรรณนาเกี่ยวกับเนื้อหาหมวดพุทธธรรมในแต่ละฉบับ มีอะไรบ้าง โดยเกริ่นนำถึงวัตถุประสงค์ แหล่งที่มาที่ไปของข้อมูล ขอบเขตของเนื้อหา รวมถึงประโยชน์ที่ผู้อ่านจะได้รับจากนิตยสารธรรมจักษุ

5.3 สารัตถะพุทธธรรมในนิตยสารธรรมจักษุ

การนำเสนอเนื้อหาพุทธธรรมในนิตยสารธรรมจักษุ ใช้วิธีการแปลและอธิบายความพระสูตรต่าง ๆ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก รวมทั้งพุทธสาขิต อธิบายข้อธรรมและปกิณณกธรรมเทศนา เป็นต้น แบ่งออกเป็น 10 ปริจเฉท³⁴ ได้แก่ 1) พุทธสมัย 2) วรรณภาพุทธสมัย 3) พุทธานุพุทธประวัติ 4) คำอธิบายความแห่งพุทธานุพุทธประวัติ 5) ปกิณณกเทศนา 6) กถามรรค 7) ธรรมหัตถ์ 8) สุสาขิต นิทานสุสาขิต 9) หนังสือนักปราชญ์เก่า 10) เรื่องเบ็ดเตล็ด มีสาระสำคัญดังนี้

1) **พุทธสมัย** หมายถึง พระสูตรพุทธสาขิตที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนประชุมชนในสถานที่นั้น ๆ เป็นการรวมพระสูตรแปล สำหรับพระสูตรใน “พุทธสมัย” ที่นำมาแปลเป็นภาษาไทยนั้น จากพระไตรปิฎกฉบับพิมพ์สมัยรัชกาลที่ 5 สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พร้อมด้วยบุคลากรของมหามกุฏราชวิทยาลัย จำนวน 49 รูป/คน แบ่งเป็นบรรพชิต 48 รูป และคฤหัสถ์ 1 คนในฐานะคณะผู้จัดทำ แปลความหมายและจัดเป็นหมวด ๆ ที่เรียกว่า ปริจเฉท ตามลักษณะหรือเรื่องราวของพระสูตรเหล่านั้น แบ่งประเภทได้ 6 ปริจเฉท ได้แก่ ปริจเฉทที่ 1 เป็นพระพุทธสาขิตตรัสแก่ชนผู้ยังไม่เลื่อมใสแล้ว ปริจเฉทที่ 2 แสดงอนุสาสนีที่เป็นธรรมของคฤหัสถ์ ปริจเฉทที่ 3 แสดงธรรมที่ตรัสสอนภิกษุสงฆ์ ปริจเฉทที่ 4 แสดงธรรมที่เป็นส่วนพระปรมาัตถ์ธรรม ปริจเฉทที่ 5 กล่าวด้วยข้อธรรมเป็นสาธารณะ ปริจเฉทที่ 6 ว่าด้วยสาวกสาขิต เป็นคำสอนของพระสาวกทั้งหลาย

การนำเสนอพุทธสมัยนั้น ปรากฏว่ามีการระบุ ชื่อปริจเฉท ชื่อพระสูตรแหล่งที่มาในพระไตรปิฎก และชื่อผู้แปล ตามลำดับ ก่อนเข้าเนื้อหา ดังเช่นตัวอย่างว่า “พุทธสมัย ปริจเฉทที่ 1, กาลามสูตร, ในอังคุตตรนิกาย ติกนิบาต หน้า 242, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงแปล” และตีพิมพ์สารัตถะพุทธธรรมที่ปรากฏในพระไตรปิฎก โดยเฉพาะพระสูตรแปล เผยแพร่

³⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, *ธรรมจักษุ เล่ม 1*, 12-13.

สู่สาธารณชนตลอด 17 ปี คือ ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2437-2454 (ร.ศ. 113-130) มีจำนวน 276 เรื่อง (พระสูตร) โดยจำแนกจำนวนแต่ละปีพุทธศักราช ตามตารางดังนี้

ตารางที่ 2 แสดงจำนวนพระสูตรแปล (พุทธสมัย) ในนิตยสารธรรมจักร
ตีพิมพ์ตามปีพุทธศักราช ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2437-2454 (ร.ศ. 113-130)

นิตยสารธรรมจักร			การตีพิมพ์	
ปีที่	พ.ศ.	จำนวนพระสูตรแปล (พุทธสมัย)	รายเดือน	รายไตรมาส
1	2437-2438	45	✓	
2	2438-2439	39	✓	
3	2439-2440	33	✓	
4	2440-2441	18	✓	
5	2441-2442	11	✓	
6	2442-2443	12	✓	
7	2443-2444	11	✓	
8	2444-2445	10	✓	
9	2445-2446	8	✓	
10	2446-2447	31	✓	
11	2447-2448	20	✓	
12	2448-2449	4		✓
13	2449-2450	6		✓
14	2450-2451	8		✓
15	2451-2452	19		✓
16	2452-2453	10		✓
17	2453-2454	1		✓
รวม		276		

อย่างไรก็ตาม ตั้งแต่ปีที่ 5 รัตนโกสินศก 117-118 หรือปีพุทธศักราช 2441-2442 เป็นต้นไป ไม่มีการจัดพระสูตรไว้ในหมวดปริจเฉททั้ง 6 ปริจเฉทตามลักษณะของพุทธธรรม แต่ยังพบว่า มีการแปลพระสูตรต่าง ๆ ตีพิมพ์ลงในนิตยสารธรรมจักษุเป็นลำดับเรื่อยมา

2) **วรรณภาพุทธสมัย** หมายถึง คำอธิบายความแห่งพระสูตรที่ได้แสดงไว้ในพุทธสมัยแล้วนั้น โดยมีการแต่งและอธิบายความในรูปแบบ “ปุจฉาแลวิสัชนา” เพื่อผู้อ่านจะได้เข้าใจชัดถึงอรรถาธิบายของพระสูตรนั้น ๆ มากยิ่งขึ้น มีระบุชื่อผู้อธิบายความไว้เหมือนในพุทธสมัย โดยระบุชื่อปริจเฉท ชื่อพระสูตร ลักษณะการอธิบายความ (ปุจฉาแลวิสัชนา) และผู้แต่งอธิบาย ดังเช่นตัวอย่างว่า “อธิบายพุทธสมัย, ในกาลามสูตร โดยปุจฉาแลวิสัชนา, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงแต่ง” มีจำนวน 120 เรื่อง (พระสูตร) อย่างไรก็ตาม จากการสืบค้นพบว่า พระสูตรแปล (พุทธสมัย) และคำอธิบายความพระสูตรแปล (วรรณภาพุทธสมัย) บางเรื่อง มีผู้แปลและอธิบายเป็นบุคคลคนเดียวกัน เช่น สิงคาลวาทสูตร³⁵ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงแต่งและทรงเรียบเรียงโดยปุจฉาแลวิสัชนา แต่ว่าบางเรื่องปรากฏเป็นคนละรูป เช่น จุนทสูตร³⁶ หม่อมราชวงศ์พระชิน³⁷ เปรียญ วัดบวรนิเวศวิหาร แปล, พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงเรียบเรียงโดยปุจฉาแลวิสัชนา ทั้งนี้ ในธรรมจักษุเล่มหลัง ๆ มักมีแต่พระสูตรที่ได้รับการแปล ไม่มีคำอธิบายความวรรณภาพุทธสมัยแต่อย่างใด

³⁵ เรื่องเดียวกัน, 41-62.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, 229-240.

³⁷ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า แห่งคณะสงฆ์ไทย องค์ที่ 13.

ตารางที่ 3 แสดงจำนวนพระสูตรที่อธิบายความ (วรรณापुठसम्य)
ในนิตยสารธรรมจักขุ ตีพิมพ์ตามปีพุทธศักราช ตั้งแต่ปีพุทธศักราช
2437-2454 (ร.ศ. 113-130)

นิตยสารธรรมจักขุ			การตีพิมพ์	
ปีที่	พ.ศ.	จำนวนพระสูตรอธิบายความ (วรรณापुठसम्य)	รายเดือน	รายไตรมาส
1	2437-2438	36	✓	
2	2438-2439	33	✓	
3	2439-2440	32	✓	
4	2440-2441	17	✓	
5	2441-2442	-	✓	
6	2442-2443	3	✓	
7	2443-2444	-	✓	
8	2444-2445	-	✓	
9	2445-2446	-	✓	
10	2446-2447	20	✓	
11	2447-2448	11	✓	
12	2448-2449	-		✓
13	2449-2450	-		✓
14	2450-2451	-		✓
15	2451-2452	11		✓
16	2452-2453	5		✓
17	2453-2454	1		✓
รวม		179		

3) พุทธานุพุทธประวัติ เป็นงานนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ที่ทรงรวบรวมเรื่องราวหรือประวัติของพระพุทธเจ้าและพุทธสาวกจากแหล่งต่าง ๆ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา มาเรียบเรียงเป็นประวัติของพระพุทธเจ้าและพระสาวก เช่น ตอนประสูติ จากมหาปทานสูตร³⁸ ตอนทรงพระเยาว์ จากสุขุมาลสูตร ดิกนิบาต อังคุตตรนิกาย³⁹ เรื่องราวตั้งแต่ปรารภเหตุที่เสด็จออกบรรพชา จนพวกภิกษุปัญจวัคคีย์บรรลุนิพพานจากปาสราสีสูตร⁴⁰ ตอนเสด็จออกบรรพชาแล้วบำเพ็ญทุกรกิริยาจนได้ตรัสรู้จากมหาสังจกสูตร⁴¹ เรื่องตั้งแต่ตรัสรู้แล้วจนถึงอัครสาวกบรรพชา มาในมหาวรรคแห่งพระวินัย⁴² ตอนทรงบำเพ็ญพุทธกิจนั้น ๆ จากพระสูตรต่าง ๆ หลายแห่ง ตอนใกล้จะนิพพานจนถึงปรินิพพานแล้ว และมัลลกะชฎิยาในเมืองกุสินาราทำการถวายพระเพลิงพระพุทธสรีระแล้วแบ่งพระสารีริกธาตุไว้บ้าง แจกไปในพระนครอื่น ๆ บ้าง จากมหาปรินิพพานสูตร⁴³ เรื่องสังคายนาร้อยกรองพระธรรมวินัยตั้งไว้เป็นแบบแผน มาในจุลวรรคแห่งพระวินัย⁴⁴ และเรื่องนอกจากนี้ มาในบาลีบ้าง ในอรรถกถาบ้าง มีจนตลอดเรื่อง

พุทธานุพุทธประวัติ ตีพิมพ์ลงในนิตยสารธรรมจักษุ จำนวน 11 ปริจเฉท⁴⁵

³⁸ ที.มหา. 10/1-56/1-59 (ไทย.หลวง)

³⁹ อญ.ติก. 21/478/162-163 (ไทย.หลวง)

⁴⁰ ม.ม. 12/312-328/219-233 (ไทย.หลวง)

⁴¹ ม.ม. 12/405-432/310-324 (ไทย.หลวง)

⁴² วิ.มหา. 4/1-76/1-62 (ไทย.หลวง)

⁴³ ที.มหา. 10/181-185 (ไทย.หลวง)

⁴⁴ วิ.จุล. 7/614-663/302-342 (ไทย.หลวง)

⁴⁵ เมื่อตรวจสอบดูหนังสือพุทธานุพุทธประวัติต้นฉบับ ที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรจนาวัดตั้งแต่นั้น มีเนื้อหาทั้งสิ้น 13 ปริจเฉท แต่ว่าสารัตถะหมวดพุทธานุพุทธประวัติที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ มีเพียง 11 ปริจเฉทเท่านั้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปริจเฉทที่ 11 ว่าด้วยมูลเหตุการณอกบวชของเจ้าศากยวงศ์ ก็มีเนื้อหาไม่ครบสมบูรณ์ตามที่ปรากฏในหนังสือพุทธานุพุทธประวัติ

ดังนี้ คือ ปริจเฉทที่ 1 ว่าด้วยประวัติชมพูทวีป การสร้างกรุงกบิลพัสดุ์และศากยวงศ์ เจ้าชายสิทธัตถะ และลำดับพระวงศ์ ปริจเฉทที่ 2 ว่าด้วยเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกบรรพชา บำเพ็ญทุกรกิริยา และตรัสรู้ ปริจเฉทที่ 3 ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยวิมุตติสุข และแสดงปฐมเทศนาแก่ฤๅษีปัญจวัคคีย์ ปริจเฉทที่ 4 ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคทรงอนุญาตเอหิภิกขุอุปสัมปทาและทรงแสดงแสดงอนัตตลักษณะสูตรแก่ฤๅษีปัญจวัคคีย์ และยสกุลบตรพร้อมทั้งสหายออกบวช ปริจเฉทที่ 5 ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงส่งพระสาวก 60 รูป ประกาศศาสนาและแสดงธรรมโปรดชฎิล 3 พี่น้อง และทรงรับเวฬุวันเป็นอารามสงฆ์แห่งแรก ปริจเฉทที่ 6 ว่าด้วยประวัติสังเขปของพระอัครสาวกทั้ง 2 คือ พระสารีบุตรและพระมหาโมคคัลลานะ ปริจเฉทที่ 7 ว่าด้วยประวัติสังเขปของพระมหากัสสปะเถระและพระมหา กัจจายนะเถระ ปริจเฉทที่ 8 ว่าด้วยโสฬสमानวกปัญหา ปริจเฉทที่ 9 ว่าด้วยอุปสมบทวิธีและประวัติสังเขปของพระราธะและพระปุลณณะ ปริจเฉทที่ 10 ว่าด้วยพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ โปรดพุทธบิดา หม่อมพระญาติและบวชสามเณรราहुล ปริจเฉทที่ 11 ว่าด้วยมูลเหตุการณ์ออกบวชของเจ้าศากยวงศ์

4) คำอธิบายความแห่งพุทธานุพุทธประวัติ คำอธิบายเนื้อหาพุทธานุพุทธประวัติที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุทั้งหมด เรียบเรียงขึ้นโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เพียงพระองค์เดียว ซึ่งเป็นการนำเอาหลักเกณฑ์หรือเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์และภูมิศาสตร์ เป็นต้น อันเป็นข้อเท็จจริงในปัจจุบันสมัยมาเป็นองค์ประกอบอธิบายเนื้อหาดังกล่าว เพื่อให้เห็นถึงความชัดเจนของคำอธิบายความที่พระองค์ทรงเรียบเรียงขึ้น ผู้วิจัย ขอยกตัวอย่างคำอธิบายความพุทธานุพุทธประวัติเกี่ยวกับภูมิศาสตร์มัชฌิมชนบทของชมพูทวีปในอดีต เทียบเคียงกับประเทศอินเดียในปัจจุบัน ตอนหนึ่งว่า “ถึงอย่างนั้น การที่แบ่งเป็นมัชฌิมประเทศก็ยังมีปรากฏในแผนที่อินเดีย กำหนดที่ซึ่งเรียกว่า มัชฌิมประเทศ ในบัดนี้ ในทิสบูรพา ภายในแต่ประเทศเบงกอล

(Bengal) เข้ามา ในทิศทักษิณ ภายในแต่ประเทศเดกกัน (Deccan) เข้ามา ในทิศ
ปักษิม ภายในแต่ประเทศบอมเบ⁴⁶ (Bombay) เข้ามา ในทิศอุดร ภายในแต่
ประเทศเนปาล (Nepal) เข้ามา”⁴⁷

5) ปกิณกเทศนา หมายถึง ธรรมเทศนาเบ็ดเตล็ดที่พระพุทธเจ้าตรัสใน
สถานที่ต่าง ๆ ไม่ถึงกับจะจัดไว้ในพุทธสมัยได้ ซึ่งเป็นการคัดเลือกหลักธรรม
ที่ปรากฏในคัมภีร์ขุททกนิกาย ธรรมบท อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เช่น จาก
ธรรมบท ยมกวรรค ในขุททกนิกาย หม่อมราชวงศ์พระชิน เปரியู วัดบวรนิเวศ
วิหาร ทรงแปลและเรียบเรียง และหลักธรรมตามที่ปรากฏในเทศนาพิเศษเนื่อง
ในโอกาสพิเศษต่าง ๆ ซึ่งปรากฏบุคคลผู้แปลและเรียบเรียง เป็นต้นว่า พระเจ้า
น้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส หม่อมราชวงศ์พระชิน เปரியู วัดบวรนิเวศ
วิหาร พระธรรมไตรโลกาจารย์ วัดพิชัยญาติการาม หม่อมเจ้าพระศรีสุคติศัทยา
นุวัตร และพระเถรานุเถระ พระภิกษุสามเณร บุคลากรของมหาวิทยาลัย

ในส่วนของหลักธรรมที่ปรากฏในเทศนาพิเศษเนื่องในโอกาสพิเศษ
ต่าง ๆ นั้น ยกตัวอย่างเช่น พระธรรมเทศนาพิเศษ ปราบปรามการที่สมเด็จพระบรม
โอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ สยามมกุฎราชกุมาร เสด็จสวรรคต เมื่อวันที่ 4
มกราคม ร.ศ. 113 พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส ทรงเรียบเรียง,
พระมณฑลวิเสสสภา ของสมเด็จพระสังฆราช (สา) วัดราชประดิษฐ์ เนื่องในงาน
ฉลองพระชนมพรรษาสมปฐมิการ ในรัชกาลที่ 5, ศราทธพรดเทศนา เนื่องใน
การพระราชกุศลสักการพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส และทศพิธราชธรรมจรรยาติกถา
ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวโรรส ถวายในการพระราชพิธีบรม
ราชาภิเษก ร.ศ. 129 ของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6)

6) กถามรรค หมายถึง เนื้อหาสาระพุทธธรรมหรือเรื่องที่แต่งตามอัธยาศัย
ของผู้แต่ง ว่าด้วยอธิบายความพระสูตรจำนวน 33 พระสูตร เช่น มงคลสูตร

⁴⁶ เมืองบอมเบ (Bombay) ประเทศอินเดีย ในปัจจุบันนี้ เรียกว่า เมืองมุมไบ (Mumbai)

⁴⁷ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมจักษุ เล่ม 1, 85-86.

รัตนสูตร และหลักธรรมต่าง ๆ หรือแนวทางวิธีปฏิบัติธรรม โดยอาศัยข้อมูลจาก คัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา หรือคำสอนของพระโบราณาจารย์ทั้งหลายมาเป็น องค์ความรู้ในการอธิบาย เช่น “อภินิหารจะเวกขณะกะถา” งานนิพนธ์ของ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส, “วิธีเจริญวิปัสสนาภาวนา” “พรรณนาคุณพระระตะนะไตรโดยสังเขป” งานรจนาของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) วัดโสมนัสวิหาร เรียบเรียงไว้

7) **ธรรมหลัทย** หมายถึงข้อความที่เป็นแก่นแท้หรือหัวใจธรรม โดยคัดเลือกข้อธรรมต่าง ๆ จากคัมภีร์พระไตรปิฎก 3 แห่ง คือ ทสุตรสูตร สังคิติสูตร ในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค, วิภังคปกรณ และอังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต มาเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่ มีจำนวน 51 ข้อธรรม แบ่งเป็นลักษณะธรรมวิภาค (จำแนกธรรมเป็นหมวด ๆ) ตั้งแต่หมวดที่ 1-4 โดยมีพระเถระ 2 ท่าน คือ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส (ขณะทรงดำรงตำแหน่งสมณศักดิ์ที่ พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส) และพระธรรมไตรโลกาจารย์ วัดพิชยญาติการาม ทรงแปลความหมายและเรียบเรียง

8) **สุภาสิต นิทานสุภาสิต มินิทานสาธก** หมายถึงเนื้อหาสาระที่คัดเลือกมาจากพระสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎก เช่น อาฬวกสูตร เทวตาสังยุตต์ พรหมณสังยุตต์ ในสังยุตตนิกาย สคาถวรรค มาแปลความหมาย มีการยกพุทธสุภาสิตแปลขึ้นเป็นนิกเขปบท แล้วนำนิทานชาดกหรือนิทานท้องเรื่องมาเป็นอุปมาอุปไมย แสดงอุทาหรณ์ให้เห็นถึงเหตุการณ์ที่สอดคล้องกันกับสุภาสิต ประกอบเนื้อหาแต่ละสุภาสิต เพื่อถ่ายทอดความเข้าใจ ตัวอย่างเช่น นิทานสุภาสิต: การลงกันจะลงกันได้ก็แต่คนโง่เท่านั้น ถ้าลงคนฉลาด เขาอาจรู้ทัน, นิทานสาธก: คัดจากพงศาวดาร เรื่องนกกระยางเจ้าเล่ห์ จากอรรถกถาเอกนิบาต ชาดก, ผู้แต่ง: พระเฮียะ นักเรียน วัดบวรนิเวศวิหาร⁴⁸

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 198.

9) หนังสือนักปราชญ์เก่า หมายถึง หนังสือที่นักปราชญ์เก่าได้เรียบเรียงขึ้นไว้ แล้วนำมาตีพิมพ์ลงในนิตยสารแต่ละฉบับ ได้แก่

(1) หนังสือมิลินทปัญหา หนังสือมิลินทปัญหาคัมภีร์นี้ แต่งขึ้นเมื่อพระพุทธศาสนากาลประมาณ 500 พรรษา พระคันถรจนาจารย์ประสงค์จะชี้แจงข้อพระธรรมวินัยในพระพุทธศาสนาให้แจ่มแจ้งพันวิมติกังขา จึงเอาอดีตนิทานเรื่องพระนาคเสนแก้ปัญหาพระยามิลินท์โยนกกราช อันมีเรื่องมีความจริงเป็นเค้ามูลมาตั้งเป็นเค้าแล้วแต่งอธิบายพระธรรมวินัยตามอนุมัตติของท่าน ซึ่งพระคันถรจนาจารย์ ผู้แต่งคัมภีร์มิลินทปัญหานี้ มีนามปรากฏในคำนำมัสการข้างต้นว่า พระปิฎกจุฬารักษ์⁴⁹ อย่างไรก็ตาม สารัตถะมิลินทปัญหาที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส และพระเถรานุเถระ บุคคลากรมหามกุฏราชวิทยาลัย ทรงแปลจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทยและแต่งอธิบายเป็นสำนวน “สนาม” คือ สำนวนที่พระแปลหนังสือกันในเวลาสอบพระปริยัติธรรม⁵⁰

(2) หนังสือมังคลัตถทีปนี หนังสือมังคลัตถทีปนีที่ตีพิมพ์ลงในนิตยสารธรรมจักษุนี้ เป็นฉบับแปลจากภาษามคธเป็นภาษาไทย เมื่อปีพุทธศักราช 2364 (จุลศักราช 1183 ปีมะเส็ง ตรีศก) ซึ่งพระเจ้าลูกยาเธอ กรมหมื่นเจษฎาบดินทร์ (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3) ทรงมีพระราชศรัทธาในคำสอนของพระพุทธเจ้า จึงรับสั่งโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้หมื่นราชวัตร เสด็จพระราชาคณะ ฐานานุกรมเปรียญ อาราธนาแปลพระบาลี เรียงเป็นเนื้อความตามอรรถาธิบาย ในคัมภีร์มังคลัตถทีปนี อรรถกถาของมงคลสูตร⁵¹ แปลจากภาษามคธเป็นภาษาไทย (สยาม) โดยพิสดาร มีพระเถรานุเถระและนักปราชญ์ราชบัณฑิต ร่วมมือในการแปลและตรวจชำระ

⁴⁹ ยิ้ม ปันทยางกูร, ปัญหาพระยามิลินท์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ (กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร), 2520. คำนำ.

⁵⁰ ที่เดียวกัน

⁵¹ ขุ.ขุ.อ. 25/5-6/3-4 (ไทย.มมร)

(3) หนังสือวิสุทธิมรรค หนังสือวิสุทธิมรรคที่ปรากฏในนิตยธรรมจักขุนี้ ปรากฏเนื้อหาเฉพาะในส่วนของปัญญานิเทศ⁵² พรรณนาถึงสมถกรรมฐาน-วิปัสสนากรรมฐาน ซึ่งเป็นการนำบทบาลีที่ปรากฏในปัญญานิเทศมาแปลความหมายและอธิบายเพิ่มเติม ซึ่งเนื้อหาของหนังสือวิสุทธิมรรค (บั้นปลาย) หมวดยุทธปัญญานิเทศ ที่นำมาตีพิมพ์ลงในนิตยสารธรรมจักขุ เป็นสำนวนการแปลของพระยาบวรปริชา (ชู) และปรากฏเนื้อหาในส่วนของมหาพุทธคุณกถา ว่าด้วยการนำบทพระพุทธคุณนาม 9 ประการ ได้แก่ บท พระอรหันต์ สัมมาสัมพุทธโธ วิชาจรณสัมปันโน สุคโต โลกาวิทู อนุตตโร ปุริสทัมมสารถิ สัตถา เทวมนุสสานัง พุทโธ และบทว่า ภควา หรือเรียกว่า นวหรรค⁵³

(4) หนังสือมawangศ์สังเขป หนังสือมawangศ์สังเขปเล่มนี้ เป็นงานนิพนธ์ของพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงวชิรญาณวรโรรส (สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส) ที่ทรงแปลและเรียบเรียงขึ้นตามพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ปีพุทธศักราช 2439 (ร.ศ. 115) โดยเนื้อหาเกี่ยวกับตำนาน เรื่องราวพระพุทธศาสนา และภูมิประเทศของเกาะลังกา (ศรีลังกา) จากคัมภีร์มawangศ์⁵⁴

นอกจากนี้แล้ว ยังพบว่า มีหนังสือของนักปราชญ์เก่าที่นำมาตีพิมพ์ เช่น หนังสือโสฬสปัญหาและกถามรรคโพธิปักขิยธรรม ของสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสสเทวมหาเถระ) วัดราชประดิษฐ์ หนังสือสมถภาวนาและวิปัสสนาภาวนา ของสมเด็จพระวันรัต (ทับ) วัดโสมนัส และหนังสือพระราชนิพนธ์เรื่องพระพันตธาตุของสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

⁵² แต่ในหนังสือวิสุทธิมรรค ฉบับภาษาบาลี เนื้อหาจัดอยู่ในชั้นธนิเทศ (หน้า 1).

⁵³ มหามกุฏราชวิทยาลัย, *ธรรมจักขุ เล่ม 11* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2448), 768.

⁵⁴ มหามกุฏราชวิทยาลัย, *ธรรมจักขุ เล่ม 17* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2454), 345.

10) **เรื่องเบ็ดเตล็ด** ว่าด้วยสาระสำคัญของพุทธธรรมที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรแปลนอกเหนือคัมภีร์พระไตรปิฎกของพุทธศาสนาเถรวาท เช่น การแปลและอธิบายความของพระสูตรของนิกายมหายาน ชื่อว่า วัชรเจตทิกาสูตร เป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนามหายานภาษาสันสกฤต แล้วสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงนำมาแปลความหมายเป็นภาษาไทย พร้อมทั้งมีการอธิบายความรูปแบบปจฺฉาแลวีสฺสนาวิธีด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้เนื้อหาในปริจเฉทว่าด้วยเรื่องเบ็ดเตล็ด ยังปรากฏเนื้อหาในส่วนของเอกสารการแจ้งข่าวสารของมหาวิทยาลัย สำเนาลายพระหัตถ์นำ สำเนาแถลงการณ์ ตรวจการคณะสงฆ์ และระเบียบคำสั่งต่าง ๆ ของคณะสงฆ์ทั่วสังฆมณฑล เป็นต้น

จะเห็นว่า สารัตถะพุทธธรรมที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุทั้ง 10 ปริจเฉทนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส พระองค์ทรงประทานเกณฑ์หรือแนวทางเพื่อทำความเข้าใจในเนื้อหาทั้ง 10 ปริจเฉท ดังนี้ 1) (เนื้อหาสารัตถะ) บางเรื่องก็สั่งสอนโดยตรง เช่น กาลามสูตร ในคัมภีร์ติกนิบาต อังคุตตรนิกาย เป็นคำสอนที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนพวกชาวบ้านกาลามะ อย่าถือตามเหตุต่าง ๆ มิตามได้ฟังกันมา เป็นต้น ให้ตรึกตรองเห็นได้ตนเอง เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้อ่านเห็นชอบแล้ว ควรปฏิบัติตาม 2) บางเรื่องเป็นแต่การแสดงคุณและโทษ (ข้อดีและข้อเสีย) เช่น กรณียาภรณ์สูตร ในคัมภีร์ทุกนิบาต อังคุตตรนิกาย แสดงโทษของทุจฺจริตและคุณของสุจฺจริต เรื่องเช่นนี้ ผู้อ่านควรใช้โยนิโสมนสิการ ตรិตรองเห็นผิดและชอบแล้วจึงปฏิบัติตามสมควรแก่ธรรม 3) บางเรื่องเป็นแต่แสดงความประพฤติที่ควรเอาเป็นแบบหรือไม่ เช่น โลกธรรมสูตร ในคัมภีร์อัฐกนิบาต อังคุตตรนิกาย แสดงถึงโลกธรรมทั้ง 8 เรื่องเช่นนี้ ผู้อ่านเห็นชอบแล้ว ควรถือเอาเป็นแบบอย่าง 4) บางเรื่องก็แสดงสุภาษิตด้วยนิทานเปรียบ ดังเรื่องในชาดกนิบาต เช่น กัจฉปชาดกในทุกนิบาต แสดงถึงเรื่องของสหายทั้ง 2 คือ หงส์และเต่า เรื่องเช่นนี้ ผู้อ่านไม่ต้องคิดว่าหงส์กับเต่าพูดได้จริงหรือ ควรถือเอาแต่ความเข้าใจว่า วาจาที่พูดในเวลาไม่ควร อาจให้ร้ายแก่ตนเองได้หรือทำให้เสียการ

5) บางเรื่องก็แสดงเรื่องราวในปางหลัง เช่น มหาปริณีพพานสูตร ในคัมภีร์ทีฆนิกาย มหาวรรค เล่าถึงพระพุทธประวัติในปัจฉิมสมัย เรื่องเช่นนี้ ผู้อ่านควรทรงไว้อย่างเป็นตำนานอย่างทรงเรื่องพงศาวดาร 6) บางเรื่องก็แสดงนิสัยใจคอและความถือความนิยมของคนในครั้งนั้น เช่น พรหมชาลสูตร ในคัมภีร์ทีฆนิกาย สลักขันธวรรค แสดงทฎฐิ 62 ประการของสมณะพราหมณ์ในครั้งนั้น เป็นต้น พระสูตรเช่นนี้ ผู้อ่านควรทรงไว้อย่างเป็นขนบธรรมเนียมโบราณ เช่นเดียวกับเราอ่านคำให้การของขุนหลวงหาวัด อันเล่าถึงขนบธรรมเนียมกรุงเก่า 7) บางเรื่องเป็นเครื่องให้เกิดความคิด ความฉลาดไหวพริบ เช่น เรื่องมิลินทปัญหา อันแสดงสักัจจาของพระนาคเสนเถระและพระเจ้ามิลินท์ เรื่องเช่นนี้ ผู้อ่านควรสังเกตที่ถามที่แก้ปัญหาวไว้ 8) บางเรื่องก็เป็นอย่างกฎหมาย เช่น คัมภีร์พระวินัย อันแสดงสิกขาบทบัญญัติ เรื่องเช่นนี้ ผู้อ่านควรถืออย่างกฎหมาย 9) บางเรื่องก็เป็นอย่างตำรา เช่น วิสุทธิมรรค อันกล่าวเรื่องบำเพ็ญพระกรรมฐาน เรื่องเช่นนี้ ผู้อ่านควรถืออย่างตำรา⁵⁵

อย่างไรก็ดี เมื่อว่าด้วยเนื้อหาสารัตถะพุทธธรรมที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ ทั้ง 10 ปริจเฉท ตีพิมพ์เผยแพร่ตลอดระยะเวลา 17 ปี รายเดือน และรายไตรมาส คือ ตั้งแต่ฉบับแรกปีพุทธศักราช 2437 จนถึงฉบับสุดท้ายปีพุทธศักราช 2454 ผู้วิจัยพบว่า นิตยสารธรรมจักษุ แต่ละเล่ม/ปี มีความแตกต่างกันด้านการนำเสนอเนื้อหาทั้ง 10 ปริจเฉท เพราะว่า บางเล่มปรากฏเนื้อหาเกือบครบทั้ง 10 ปริจเฉท บางเล่มปรากฏเพียง 3-4 ปริจเฉทเท่านั้น และมีการปรับเปลี่ยนแปลงการตีพิมพ์จากรายเดือนเป็นรายไตรมาสในปีพุทธศักราช 2448 เป็นต้นไป ดังแสดงในตารางต่อไปนี้

⁵⁵ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ธรรมจักษุ เล่ม 7, คำนำ.

ตารางที่ 4 แสดงเนื้อหาหมวดพุทธธรรม จำนวน 10 ประจักษ์ ของนิตยสารธรรมจักษุ
ตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2437 (ร.ศ. 113) ถึงปีพุทธศักราช 2454 (ร.ศ. 130)

นิตยสารธรรมจักษุ		สารัตถะพุทธธรรม จำนวน 10 ประจักษ์									ตีพิมพ์	
ปีที่	พ.ศ.	พุทธ สมัย	วรรณนา พุทธสมัย	พุทธาณ พุทธ ประวัติ ⁵⁶	ปณิณก เทศนา	กถา มรรค	ธรรม หฤทัย	สุภาสิต (นิทาน)	หนังสือ นักปราชญ์	ธรรม เบ็ดเตล็ด	ราย เดือน	ราย ไตรมาส
1	2437-2438	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
2	2438-2439	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-	✓	-
3	2439-2440	✓	✓	-	✓	✓	-	✓	-	✓	✓	-
4	2440-2441	✓	✓	-	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓	-
5	2441-2442	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	✓	✓	-
6	2442-2443	✓	✓	-	-	✓	-	✓	✓	✓	✓	-
7	2443-2444	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	✓	✓	-
8	2444-2445	✓	-	-	-	✓	-	-	✓	-	✓	-
9	2445-2446	✓	-	-	-	✓	-	-	✓	-	✓	-
10	2446-2447	✓	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	✓	-
11	2447-2448	✓	✓	-	-	✓	-	-	✓	-	✓	-
12	2448-2449	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	-	-	✓
13	2449-2450	✓	-	-	✓	✓	-	-	✓	-	-	✓
14	2450-2451	✓	-	-	-	-	-	-	✓	-	-	✓
15	2451-2452	✓	✓	-	✓	✓	-	-	✓	-	-	✓
16	2452-2453	✓	✓	-	✓	✓	-	-	✓	-	-	✓
17	2453-2454	✓	✓	-	✓	✓	-	-	✓	✓	-	✓

6. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาความเป็นมาของนิตยสารธรรมจักษุ ทำให้พบว่า นิตยสารธรรมจักษุ เป็นนิตยสารทางพระพุทธศาสนาเล่มแรกของประเทศไทย เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสความนิยมในการตีพิมพ์นิตยสารและสนองพระบรมราโชบาย

⁵⁶ หมวดประจักษ์ที่ว่าด้วย “คำอธิบายเนื้อหาพุทธาณพุทธประวัติ” ผนวกเข้ากับหมวดประจักษ์พุทธาณพุทธประวัติ

ของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 เกี่ยวกับการเผยแพร่พุทธธรรมในยุคนั้น พร้อมกันกับเป็นวัตถุประสงค์ของมหาวิทยาลัยที่เปิดพื้นที่ให้นิสิต นักเรียน แปลและอธิบายความพระสูตรหรือหลักธรรม เพื่อเผยแพร่คำสอนของพระพุทธศาสนา

นิตยสารธรรมจักษุ ที่ก่อตั้งโดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ขณะดำรงตำแหน่งพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส มีบุคคลและกลุ่มบุคคลต่าง ๆ ส่วนใหญ่เป็นบุคลากรของมหาวิทยาลัย เป็นบรรณาธิการและผู้ช่วยในการจัดทำ มีการแปลความหมาย อธิบายความ และเรียบเรียงพระสูตรต่าง ๆ ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา และหนังสือของนักปราชญ์ต่าง ๆ แล้วนำมาตีพิมพ์ลงในนิตยสารธรรมจักษุ เป็นรายเดือนและรายไตรมาส ตั้งแต่ฉบับแรกในปีพุทธศักราช 2437 ถึงฉบับสุดท้ายในปีพุทธศักราช 2454 จำนวน 159 เล่มฉบับ (ตามจำนวนเดือนหรือไตรมาส) ตลอดระยะเวลา 17 ปี

อย่างไรก็ดี ผู้วิจัย ขอสรุปเนื้อหาสาระัตถะพุทธธรรมที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ ดังนี้

1. หมวดสารัตถะพุทธธรรมที่ถูกตีพิมพ์มากที่สุด (จากมากไปน้อย) ได้แก่ กถามรรค พุทธสมัย และหนังสือนักปราชญ์เก่า ตามลำดับ โดยพบว่า ตลอด 17 ปีของการตีพิมพ์นิตยสารธรรมจักษุ ปริจเฉททั้ง 3 หมวดนี้ ปรากฏอยู่เกือบทุกเล่ม/ปีที่ตีพิมพ์

2. หมวดสารัตถะพุทธธรรมที่ถูกตีพิมพ์น้อยที่สุด (จากน้อยไปมาก) ได้แก่ พุทธานุพุทธประวัติ ธรรมหัตถ์ และวรรณภาพพุทธสมัย ตามลำดับ เพราะปรากฏการตีพิมพ์เพียง 2 ปีแรกเท่านั้น

3. สารัตถะพุทธธรรมที่ปรากฏในนิตยสารธรรมจักษุ ประกอบด้วยหลักธรรมในพระสูตรตันตปิฎก พระวินัยปิฎก ในคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาเถรวาท เป็นการแปลพระสูตรจำนวน 276 เรื่อง (พระสูตร) และอธิบายความ 179 เรื่อง

(พระสูตร), พระสูตรของมหายาน คือ วัชรเจตึกาสูต, หนังสือแปลของนักปราชญ์เก่าทั้งหลายจากต้นฉบับที่เป็นภาษาบาลี เช่น หนังสือมังคลัตถปิณี หนังสือวิสุทธิมรรค, พระนิพนธ์ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เรื่องมหาวงศ์สังเขป หรือพระนิพนธ์ของสมเด็จพระสังฆราช (สาปุสสเทวมหาเถระ) วัดราชประดิษฐ์ เรื่องโสฬสปัญหา และสารัตถะพุทธธรรม ส่วนพระธรรมเทศนาในวโรกาสพิเศษต่าง ๆ ในพระราชพิธีหลวงอีกหลายกัณฑ์ เช่น ศราทธพรวเทศนา มงคลวิเสสกลา มีบุคลากรผู้มีส่วนร่วมในการแปลพระสูตรและอธิบายความพระสูตร จำนวนทั้งสิ้น 50 รูป/คน แบ่งเป็นบรรพชิต 49 รูป และคฤหัสถ์ 1 คน โดยมีพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณวโรรส เป็นผู้นำ พร้อมด้วยพระเถรานุเถระ และบุคลากรของมหามกุฏราชวิทยาลัย

4. นิตยสารธรรมจักษุ นอกจากจะนำเสนอสารัตถะพุทธธรรมแล้ว ยังปรากฏว่ามีการตีพิมพ์กระดานข่าว แจ้งประกาศ กิจกรรมของมหามกุฏราชวิทยาลัย ข่าวสารคณะสงฆ์ เหตุบ้านการเมือง พระราชกิจจานุเบกษา สำเนาการตรวจการต่าง ๆ เป็นต้น เพื่อแจ้งข่าวสารสื่อไปยังสาธารณชนทั่วราชอาณาจักร

สุดท้าย ในความเห็นผู้วิจัย นิตยสารธรรมจักษุ เสมือนเป็นเครื่องเตือนสติ เป็นคู่มือแนะนำข้อปฏิบัติที่ถูกที่ควร ตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ดังความหมายของนิตยสารที่ว่า “หนังสือธรรมจักษุ ชื่อว่า เป็นเหมือนดวงตา (จักษุ) ได้แลเห็นหนทางกล่าวคือ การปฏิบัติชอบปฏิบัติผิด ของผู้มีปัญญาจะพึงคำนึงคิดแล้วเว้นการปฏิบัติผิด ตั้งตนไว้ใน การปฏิบัติชอบ” และยังเป็นสื่อกลางระหว่างพุทธจักรและอาณาจักร สำหรับหล่อหลอมความสามัคคีของคนในชาติผ่านพุทธธรรมที่ถูกนำเสนอเพื่อประยุกต์เข้ากับสังคมร่วมสมัย

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. พระไตรปิฎกและอรรถกถา

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับหลวง*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2514.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกและอรรถกถา แปล ชุด 91 เล่ม*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2552.

2. หนังสือ

กริสโวลด์, อเล็กซานเดอร์ ปี.. *พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้ากรุงสยาม*. แปลโดย สุภัทรดิศ ดิศกุล. ม.จ. จงจิตรถนอม ดิศกุล ทรงพิมพ์โดยเสด็จพระราชกุศลในมามงคลสมัย พระชนมายุเสมอด้วยสมเด็จพระราชบิดา วันอาทิตย์ที่ 29 สิงหาคม พุทธศักราช 2508. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, 2508.

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค). *หนังสือแสดงกิจจานุกิจ The Modern Buddhist, LIST OF COMMON TREES, SHRUBS, ETC. IN SIAM*. ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พิมพ์พระราชทานในงานพระราชทานเพลิงศพ พลอากาศเอกสิทธิ เสวตศิลา ป.จ., ม.ป.ช., ม.ว.ม., ภ.ป.ร. 3 ณ เมรุหลวงหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันอาทิตย์ ที่ 26 มิถุนายน พุทธศักราช 2559. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), 2559.

พระไพศาล วิสาโล. *พุทธศาสนาไทยในอนาคต แนวโน้มและทางออกจากวิกฤต*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2559.

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. พระราชหัตถเลขา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระวิจารณ์เทียบลัทธิพระพุทธศาสนาฝ่ายหินยานกับมหายาน และเรื่องสร้างพระพุทธรูปหลวง. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2556.

_____. พระราชหัตถเลขาพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีไปมา กับสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2472.

ภัทรพร สิริกาญจน. พระพุทธศาสนาในประเทศไทย: เอกภาพในความหลากหลาย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2557.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. ข้อบังคับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ว่าด้วยการกำหนดสี และความหมายดวงตรามหาวิทยาลัย พ.ศ. 2546. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2551.

_____. ธรรมจักษุ เล่ม 1. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2437.

_____. ธรรมจักษุ เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2438.

_____. ธรรมจักษุ เล่ม 6. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2442.

_____. ธรรมจักษุ เล่ม 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2443.

_____. ธรรมจักษุ เล่ม 11. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2448.

_____. ธรรมจักษุ เล่ม 12. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2449.

_____. ธรรมจักษุ เล่ม 17. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2454.

มูลนิธิมหามกุฏราชวิทยาลัย. *ประมวลพระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ลายพระหัตถ์เกี่ยวกับการศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2514.

ยิ้ม ปั่นทยางกูร. *ปัญหาพระยาமிลินท์ ฉบับหอสมุดแห่งชาติ*. กรุงเทพมหานคร: กรมศิลปากร, 2520.

วชิรญาณวโรรส, สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยา, *ตำนานวัดบวรนิเวศวิหาร*, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2504.

สภาการศึกษาหามกุฏราชวิทยาลัย. *ประวัติมหามกุฏราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2521.

สุภาพรรณ ณ บางช้าง. *พุทธธรรมที่เป็นรากฐานสังคมไทย ก่อนสมัยสุโขทัยถึงก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง*. โครงการเผยแพร่ผลงานวิจัย ฝ่ายวิจัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536.

3. วิทยานิพนธ์

พาสนา กิจถาวร. “บทบาทของคณะสงฆ์ในเรื่องการศึกษา ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2524.

• ภาษาต่างประเทศ

1. หนังสือ

SKILLING, Peter, and Santi Pakdeekham. *Pali and vernacular literature transmitted in Central and Northern Siam*. Bangkok: Fragile Palm Leaves Foundation, Lumbini International Research Institute, 2004.

2. บทความ

HALLISEY, Charles. "Roads taken and not taken in the study of Theravāda Buddhism." *Defining Buddhism(s) A Reader. Edited by Karen Derris and Natalie Gummer.* (Chicago: University of Chicago Press, 1995): 37.

3. วิทยานิพนธ์

SIRIKANACHANA, Pataraporn. "The Concept of 'Dhamma' in Thai Buddhism: A Study in the Thought of Vajiranana and Buddhadasa." PhD diss., University of Pennsylvania, 1985.

การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูทเวที
ของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย:
การวิจัยเชิงคุณภาพแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล*

An Analysis of Gratitude among High School
Students: Grounded Theory Study

เจนจิรา แวงวรรณ* ดุษฎี อินทรประเสริฐ** และฐาศุกร์ จันประเสริฐ***
Janjira WANGWAN, Dusadee INTRAPRASERT and Thasuk JUNPRASERT

* นิสิตปริญญาเอก ** บัณฑิตวิทยาลัย
* * * * * สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
* Ph.D. Candidate, ** The Graduate School,
* * * * * Behavioral Science Research Institute,
Srinakharinwirot University, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 15 พ.ค. 2566
รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 8 ก.ค. 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 13 มิ.ย. 2566
เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 17 ส.ค. 2566

* บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง ผลของโปรแกรมเสริมสร้างความกตัญญูทเวที
โดยการปรับพฤติกรรมปัญญาด้วยวิธีคิดแบบโยนิโสมนสิการ: การวิจัยผสวนวิธี, สาขาวิชาจิตวิทยาประยุกต์
สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2566.

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาของความกตัญญูตเวที 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์เงื่อนไขความกตัญญูตเวทีของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย มีระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีประสบการณ์ความกตัญญูตเวทีจำนวน 10 คน ของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา โดยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจงและมีเกณฑ์ในการเลือก และทำการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล โดยการให้รหัสข้อมูล เชื่อมโยงข้อมูลที่ให้รหัสแล้วเข้าด้วยกันเป็นกลุ่ม และเชื่อมข้อมูลที่จัดกลุ่มแล้วให้เกิดแนวคิดที่เป็นข้อเสนอทางทฤษฎี ผลการวิจัยพบว่า

1) ความกตัญญูตเวทีความหมายเชิงเนื้อหา มี 2 ส่วน ส่วนที่ 1 คือ “การรู้จักคุณ” ของผู้อื่นที่ให้คุณประโยชน์แก่ตน และส่วนที่ 2 คือ “การตอบแทนคุณ” ต่อผู้มีบุญคุณโดยตรงและโดยอ้อมด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการรู้จักคุณนี้เกิดขึ้นเมื่อนักเรียนตระหนักรู้ว่า ตนเองเป็นผู้รับคุณประโยชน์ที่จัดเตรียมให้โดยผู้มีบุญคุณ และการรู้จักคุณนี้เองที่กระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะทำการตอบแทนบุญคุณ โครงสร้างของความกตัญญูตเวทีประกอบด้วย 2 ด้าน คือ ด้านอารมณ์และด้านพฤติกรรมของความกตัญญูตเวที โดยด้านอารมณ์ของความกตัญญูตเวทีที่กระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมการตอบแทนต่อผู้มีบุญคุณ ประกอบด้วย 1) ความรู้สึกเชิงบวกต่อสิ่งที่ได้รับ 2) ความรู้สึกสำนึกในบุญคุณ และ 3) ความรู้สึกรักและผูกพันกับผู้มีบุญคุณ ส่วนด้านพฤติกรรมของความกตัญญูตเวทีแสดงออกได้ 4 วิธี คือ 1) การแสดงความขอบคุณด้วยกิริยา วาจา 2) การให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มีบุญคุณ 3) การพัฒนาตนเองตามความคาดหวังของผู้มีบุญคุณ และ 4) การแสดงพฤติกรรมเอื้อสังคม

2) เจื่อนไขความกตัญญูทเวทีของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย มี 2 ส่วน คือ เจื่อนไขภายนอกและเจื่อนไขภายใน เจื่อนไขภายนอก ได้แก่ สิ่งแวดล้อมภายในครอบครัว โรงเรียนและสังคม เจื่อนไขภายใน ได้แก่ 1) การตระหนักรู้คุณค่าของสิ่งที่ได้รับ 2) การตระหนักรู้ในความห่วงใยเอาใจใส่ 3) การตระหนักรู้ในความตั้งใจช่วยเหลือของผู้มีบุญคุณ และ 4) การตระหนักรู้ในความเสียสละของผู้มีบุญคุณ

ผลการวิจัยที่ได้นี้มีนัยสำคัญสำหรับการปฏิบัติงานของครูและนักการศึกษาในการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างความกตัญญูทเวที

คำสำคัญ: ความกตัญญูทเวที การรู้คุณค่า การตอบแทนคุณ
นักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย การวิจัยเชิงคุณภาพแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล

Abstract

This study focuses on the analysis of gratitude content and the conditions that influence gratitude among high school students. A qualitative research methodology was employed, utilizing semi-structured interviews to collect and analyze data through a grounded theory approach. The key informants consisted of ten high school students with experience in gratitude, specifically from a Buddhist temple school. The selection of participants followed a purposive sampling and inclusion criteria-based approach. The data was examined using a grounded theoretical framework. This involved giving codes to the data, putting together the coded data into

thematic groups, and combining the grouped data to come up with theoretical propositions. The research findings reveal that gratitude structural meaning encompasses two aspects: the recognition of benefits received from others and the reciprocation towards benefactors, either directly or indirectly. Students become aware of being beneficiaries supported by benefactors, which triggers the desire to reciprocate. As a result, gratitude structure involves two dimensions: emotional and behavioral. The emotional dimension includes positive feelings towards received benefits, awareness of gratitude, and love and attachment towards benefactors. The behavioral dimension manifests in four ways: expressing gratitude through gestures and words, providing assistance to benefactors, personal development based on benefactors' expectations, and displaying prosocial behavior. The study identifies external and internal factors as influencing gratitude development among high school students. External factors encompass the family, school, and societal environment, while internal factors consist of awareness of the value of received benefits, empathy and compassion, intentionality of the benefactors, and recognition of benefactors' expenses. The research findings have significant implications for the practical work of teachers and scholars in designing learning activities to enhance gratitude.

Keywords: Gratitude, Grateful, Reciprocate, High School Student, Grounded Theory Study

1. ที่มาและความสำคัญของปัญหาวิจัย

ปัจจุบัน ในยุคโลกาภิวัตน์ที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วของสภาพสังคมและเศรษฐกิจ ทำให้สังคมมีแนวโน้มกลายเป็นสังคมปัจเจก ที่ส่งเสริมการแยกตัวจากส่วนรวมของปัจเจกบุคคล คนในสังคมแสวงหาทุกอย่างเพื่อความพอใจส่วนตัว ยึดถือตัวเองเป็นศูนย์กลางในการตัดสินใจคุณค่าของสรรพสิ่ง¹ เยาวชนที่ถูกหล่อหลอมในกระแสสังคมปัจจุบัน มีแนวโน้มเป็นปัจเจกชนนิยม ที่มีความคิดจำกัดอยู่แต่เรื่องของตนเอง หากมีใครให้ความช่วยเหลือหรือทำดีด้วย ก็มักมองไม่เห็นความดีของคนอื่น แม้ภายนอกจะดูเปี่ยมล้นด้วยอิสรภาพแต่ภายในจิตใจกลับว่างเปล่า ไร้หลักยึดเหนี่ยว เมื่อต้องเจอความผิดหวังในชีวิต ก็อาจจะทำให้คิดทำร้ายตนเองหรือผู้อื่น นำไปสู่ปัญหาทั้งของบุคคลและสังคมในที่สุดดังจะเห็นได้จากข่าวปัญหาสังคมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เช่น วัยรุ่นอายุ 16 ปี ติดเกม แทะแม่จนได้รับบาดเจ็บสาหัส ต้องการให้แม่ตาย เพื่อตนเองจะได้มีชีวิตอิสระ² ลูกสาววัย 14 ร่วมมือกับแฟนหนุ่มวางแผนฆ่าแม่แท้ ๆ เพราะถูกขัดขวางความรัก³ สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงการยึดตนเองเป็นศูนย์กลางตัดสินใจต่าง ๆ จากการมองเพียงด้านวัตถุภายนอก มองไม่เห็นความดีของคนอื่นที่มีต่อตนเอง จึงทำให้พบปัญหาความเสื่อมถอยของความกตัญญูทุกเวทีของเยาวชน โดยเฉพาะระยะวัยรุ่นได้บ่อยในปัจจุบัน ซึ่งอาจจะเนื่องจากเป็นช่วงวัยที่กำลังแสวงหาอัตลักษณ์ ต้องการความเป็นอิสระ รวมทั้งการได้รับอิทธิพลจาก

¹ เสกสรรค์ ประเสริฐกุล, *วิชาชีพแห่งจิตตปัญญา: จากศีล 5 ถึงปรัชญาปารมิตา* (นครปฐม: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2553), 18-20.

² “มอบตัวแล้ว ! ลูกวัย 16 แทะแม่สาหัส ลั่นตั้งใจจะฆ่าให้ตาย อยากมีชีวิตอิสระ,” *Kapook*, สืบค้นเมื่อ 14 มิถุนายน 2564, <https://hilight.kapook.com/view/203267>.

³ “ช็อกสังคม ด.ญ.14 ฆ่าแม่ บงการวางแผนแฟนหนุ่มวัย 16 พี่ชายสาหัส,” *ไทยรัฐออนไลน์*, สืบค้นเมื่อ 9 เมษายน 2565, <https://www.thairath.co.th/news/local/central/2363512>.

กระแสนิยม ทำให้วัยรุ่นมีแนวโน้มเป็นปัจเจกชนนิยม ไม่สนใจผู้อื่น พัฒนาความเห็นแก่ตัวและวัตถุนิยม ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่เป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาประสบการณ์ความรู้สึและการแสดงความกตัญญูที่ เป็นสาเหตุทำให้ความกตัญญูที่มีแนวโน้มลดลงในระยะวัยรุ่นมากกว่าช่วงวัยอื่น⁴ ซึ่งความกตัญญู (Gratitude) ในสาขาจิตวิทยาเชิงบวกนั้นเป็นคุณลักษณะที่เป็นจุดแข็ง (Character strength) และเป็นอารมณ์เชิงจริยธรรม (Moral affect) ที่มีบทบาทส่งเสริมความเจริญของบุคคลและสังคม⁵ โดยมีหลักฐานจากผลการวิจัยเชิงประจักษ์ในวัยรุ่นที่สนับสนุนว่า ความกตัญญูมีความสัมพันธ์ทางบวกกับสุขภาวะ การมองโลกในแง่ดี ความพอใจในชีวิต⁶ มีความสัมพันธ์ทางลบกับภาวะซึมเศร้า วัตถุนิยม ความอิจฉา⁷ มีบทบาทส่งเสริมให้บุคคลสร้างและรักษาความสัมพันธ์ทางสังคม⁸ และมีแนวโน้มแสดงพฤติกรรมเพื่อคนอื่นหรือสังคมส่วนรวม⁹ จึงกล่าวได้ว่า ความกตัญญูเป็นแหล่งทรัพยากรที่ช่วยส่งเสริม

⁴ Takashi Naito, and Naoko Washizu, "Gratitude in Life-span Development: An Overview of Comparative Studies between Different Age Groups," *The Journal of Behavioral Science*, 14, no. 2, (May 2019): 86.

⁵ Robert A. Emmons, and Charles M. Shelton, "Gratitude and Science of Positive Psychology," *Handbook of Positive Psychology*, ed. C. R. Snyder and Shane. J. Lopez (New York: Oxford University Press, 2002): 460.

⁶ Jeffrey J. Froh, William J. Sefick., and Robert A. Emmons, "Counting Blessings in Early Adolescents: An Experimental Study of Gratitude and Subjective Well-Being," *Journal of School Psychology*, 46, no. 2, (April 2008): 213.

⁷ Jeffrey J. Froh et al., "Gratitude and the Reduced Costs of Materialism in Adolescents," *Journal of Happiness Studies*, 12, no. 2, (April 2011): 289.

⁸ Monica Y. Bartlett et al., "Gratitude: Prompting Behaviors That Build Relationships," *Cognition and Emotion*, 26, no. 2, (January 2012): 2.

⁹ Giacomo Bono, and Jason T. Sender, "How Gratitude Connects Humans to the Best in Themselves and in Others," *Research in Human*

ทั้งสุขภาวะส่วนบุคคล ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับสังคม และการทำเพื่อคนอื่นและสังคมส่วนรวม ซึ่งเป็นบทบาทที่มีความสำคัญในการช่วยแก้ปัญหาของคนในสังคมปัจเจกชนนิยม

ในสังคมไทย แนวความคิดของความกตัญญูมีพื้นฐานจากหลักธรรมในพระพุทธศาสนา “ความกตัญญู” คือ การรู้คุณ หมายถึง ความเป็นผู้มีสติปัญญา รู้อุปการคุณที่ผู้อื่นหรือสิ่งอื่นทำให้แก่ตน¹⁰ กตัญญูมักใช้คู่กับ “กตเวที” คือ การตอบแทนคุณ เมื่อบุคคลมีความกตัญญูรู้บุญคุณที่ผู้อื่นมีให้ตนแล้วย่อมแสวงหาโอกาสตอบแทนบุคคลผู้มีพระคุณด้วยวิธีการใดวิธีการหนึ่ง ดังนั้นแนวคิดความกตัญญูในสังคมไทย จะหมายถึง “ความกตัญญูกตเวที” คือ การสำนึกบุญคุณหรืออุปการคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่นที่มีแก่ตนและการทำตอบแทนคุณด้วยการแสดงออกทางกายและทางวาจาอย่างถูกต้องเหมาะสม¹¹ ซึ่งแนวคิดเหล่านี้ถูกถ่ายทอดสู่เยาวชนชนด้วยกระบวนการขัดเกลาทางสังคมผ่านสถาบันทางสังคม เช่น ครอบครัว โรงเรียน และองค์กรทางสังคม ซึ่งคำถามของงานวิจัยนี้คือ ในกระบวนการถ่ายทอดทางสังคม มีเงื่อนไขสำคัญใดที่ทำให้เยาวชนเกิดมีความกตัญญูกตเวทีขึ้น และภายในบุคคลมีกระบวนการเกิดความกตัญญูกตเวทีขึ้นได้อย่างไร ซึ่งคำตอบของคำถามเหล่านี้ให้ข้อมูลที่สำคัญในการสร้างโปรแกรมการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมความกตัญญูกตเวทีสำหรับเยาวชน

ด้วยผลการวิจัยเชิงประจักษ์สนับสนุนประโยชน์เชิงบวกของการปลูกฝังความกตัญญูดังกล่าว ปัจจุบันนักการศึกษา นักจิตวิทยา ให้ความสนใจศึกษาโปรแกรมเสริมสร้างความกตัญญูสำหรับเยาวชนในโรงเรียนเพิ่มมากขึ้น อย่างไรก็ตาม จากผลการศึกษาของเรนชอร์และโอลิงเกอร์ สตีฟ ที่ทำการ

Development, 15, no. 3-4 (2018): 224.

¹⁰ พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ, *มงคลชีวิต ฉบับทางก้าวหน้า* (กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2551): 226.

¹¹ อำนวย สงวนกลาง, “การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนาเถรวาท,” *วารสารธรรมธรรมา*, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 12), (มกราคม-ธันวาคม 2564): 112.

ศึกษาโดยทบทวนวรรณกรรมเชิงระบบและการวิเคราะห์เชิงอภิมาณ (Meta-analysis) ของงานวิจัยเกี่ยวกับผลลัพธ์ของโปรแกรมส่งเสริมความกตัญญู (Gratitude-based intervention outcomes) ที่ได้รับการตีพิมพ์จนถึงเดือนกันยายน 2014 (N = 20) ผลการวิจัยพบว่า ค่าความตรงเชิงพยากรณ์ของเครื่องมือที่ใช้วัดความกตัญญูที่ใช้ในงานวิจัยเหล่านั้น คือ GQ-6, GAC, VIA-Y, GRAT ค่อนข้างต่ำ และแบบวัดเหล่านั้นวัดความกตัญญูที่มีเนื้อหาตรงกันเพียง 22% ของความแปรปรวนทั้งหมด ซึ่งแสดงให้เห็นว่า นิยามหรือโครงสร้างของความกตัญญูที่ถูกศึกษาในงานวิจัยเหล่านั้นมีความแตกต่างกัน¹² เนื่องจาก นิยามความกตัญญูของการศึกษาเหล่านั้นถูกสร้างขึ้นมาจากการศึกษาทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และถูกตีความโดยอยู่บนพื้นฐานมุมมองของผู้วิจัย นอกจากนี้มีผลการศึกษาเชิงคุณภาพพบว่า ความกตัญญูในความเข้าใจตามประสบการณ์ของคนทั่วไปมีขอบเขตที่กว้างกว่าแนวคิดความกตัญญูที่นักวิจัยให้ความหมาย¹³ จึงเกิดคำถามว่า แนวคิดความกตัญญู รูปแบบความคิด ความรู้สึก และพฤติกรรม การแสดงความกตัญญูของเยาวชนไทยในปัจจุบันนั้นเป็นอย่างไร จะเป็นสิ่งเดียวกับความกตัญญูที่นักวิจัยหรือสังคมไทยให้ไว้หรือไม่

แม้ว่าปัจจุบันจะมีงานวิจัยของไทยหลายชิ้นที่มีความพยายามในการพัฒนาส่งเสริมความกตัญญูของเด็กสำหรับเยาวชน แต่นิยามความกตัญญูของเด็กที่ของงานวิจัยเหล่านั้นมาจากการวิจัยเอกสาร แนวคิดทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ไม่ได้ศึกษาและสร้างขึ้นด้วยข้อมูลที่มาจากกลุ่มผู้เข้าร่วมการวิจัย¹⁴

¹² Tyler L. Renshaw, and Rachel M. Olinger Steeves, "What Good Is Gratitude in Youth and Schools? A Systematic Review and Meta-analysis of Correlates and Intervention Outcomes," *Psychology in the School*, 53, no. 3, (March 2016): 300.

¹³ Patty Hlava, and John Elfers, "The Lived Experience of Gratitude," *Journal of Humanistic Psychology*, 54, no. 4, (October 2014): 434.

¹⁴ นวลลออ วรชีนา, "ผลของโปรแกรมพัฒนาการแสดงความกตัญญูของเด็กไทย," (สารนิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2550): 57.

มีงานวิจัยที่ทำการศึกษาเชิงคุณภาพ โดยแหล่งข้อมูลมาจากหลายกลุ่ม ทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ในเชิงนโยบายเกี่ยวกับแนวทางการปลูกฝังความกตัญญูกตเวที¹⁵ แต่ยังไม่พบบงานวิจัยที่ทำการศึกษาศึกษาการเรียนรู้ความกตัญญูกตเวทีด้วยข้อมูลจากกลุ่มผู้เข้าร่วมวิจัย ซึ่งมีหลักฐานจากการศึกษาเชิงคุณภาพสนับสนุนว่า อารมณ์ความรู้สึกจากประสบการณ์จริงของผู้เข้าร่วมวิจัยมีความกว้างกว่านิยามที่ผู้วิจัยสร้างมาจากการประมวลเอกสาร

ในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษา นิยามและเงื่อนไขของความกตัญญูกตเวที เพื่อนำผลที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาโปรแกรมส่งเสริมความกตัญญูกตเวทีซึ่งเป็นคุณลักษณะที่เป็นจุดแข็งสำหรับเยาวชน ผู้วิจัยเลือกกลุ่มเป้าหมายเป็นนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายที่อยู่ในระยะวัยรุ่นตอนกลาง โดยนำระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพรูปแบบการวิจัยแบบการสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded theory approach) มาใช้ในการศึกษาทำความเข้าใจ ความหมายรูปแบบการรู้จักคิด ความรู้สึก และพฤติกรรมการแสดงความกตัญญูกตเวที รวมทั้งเงื่อนไขของความกตัญญูกตเวที ที่มาจากประสบการณ์ในชีวิตจริงของผู้เข้าร่วมวิจัย และสร้างข้อสรุปเชิงแนวคิดทฤษฎีที่มีฐานมาจากข้อมูลของผู้เข้าร่วมวิจัยโดยตรง ซึ่งได้ความรู้ ความเข้าใจกระบวนการเรียนรู้ความกตัญญูกตเวทีในแง่มุมที่ลุ่มลึกในการสร้างแบบวัดความกตัญญูกตเวทีที่มีความเที่ยงตรงและการพัฒนาโปรแกรมเสริมสร้างความกตัญญูกตเวทีที่มีประสิทธิภาพ

¹⁵ เบญจวรรณ ชยางกูร ณ อยุธยา, “การปลูกฝังความกตัญญูกตเวทีเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยเชิงพุทธบูรณาการ,” วารสาร มจร การพัฒนาสังคม, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1, (มกราคม-เมษายน 2565): 167.

2. วัตถุประสงค์ของงานวิจัย

- 2.1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์เชิงเนื้อหาของความกตัญญูตเวที
- 2.2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์เงื่อนไขความกตัญญูตเวทีของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย

3. วิธีดำเนินการวิจัย

3.1 รูปแบบการวิจัย เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded theory) มีหลักการสำคัญคือ มโนทัศน์ สมมติฐาน และกรอบแนวคิด สำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษาจะต้องมาจากข้อมูลหรือจากปรากฏการณ์ที่ศึกษานั้นโดยตรง คำว่า “ทฤษฎี” ของวิธีการวิจัยนี้มักหมายรวมถึงมโนทัศน์หรือกรอบแนวคิดสำหรับการอธิบายปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยทำการศึกษา ทฤษฎีจะถูกค้นพบ พัฒนา และได้รับการตรวจสอบจากการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปรากฏการณ์ที่ศึกษานั้น ๆ อย่างเป็นระบบ โดยมีวิธีวิจัยดังนี้ 1) การเลือกกลุ่มเป้าหมายหรือผู้ร่วมวิจัย มักใช้วิธีการสุ่มตัวอย่างเชิงทฤษฎี (Theoretical sampling) หมายถึง การเลือกตัวอย่างหรือผู้เข้าร่วมวิจัยที่น่าจะให้ความกระจ่างในประเด็นหรือมโนทัศน์ที่ต้องการศึกษา 2) การเก็บรวบรวมข้อมูล การวิจัยแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลให้ความสำคัญกับการเก็บข้อมูลกับการวิเคราะห์ข้อมูลไปพร้อม ๆ กัน ทำได้หลายวิธี เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การอภิปราย และการสังเกต 3) การวิเคราะห์ข้อมูล แบ่งออกเป็น 3 ขั้นตอน ขั้นตอนแรก คือ การให้รหัสขั้นต้น (Initial coding) คัดเลือกเอาเฉพาะข้อความในข้อมูลที่เห็นที่น่าสนใจ เป็นประโยชน์เพื่อการพัฒนาทฤษฎี แล้วให้รหัสเป็นคำหรือวลีสั้น ๆ แทนความหมายในข้อความที่เลือก ขั้นตอนที่สอง คือ การให้รหัส

เน้นประเด็น (Focused coding) เป็นการเชื่อมโยงข้อมูลที่ให้รหัสแล้วเข้าด้วยกันให้เป็นกลุ่มตามความสัมพันธ์ที่รหัสเหล่านั้นมีต่อกัน ขั้นตอนที่สาม คือ การเชื่อมประเด็นที่สำคัญที่ได้ในขั้นตอนที่ผ่านมาและสร้างข้อเสนอเชิงทฤษฎี หรือ สมมติฐาน สำหรับอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา และคัดเลือกข้อเสนอเชิงทฤษฎี ที่ดีที่สุดมาตรวจสอบกับข้อมูลเชิงประจักษ์ที่มีอยู่ ด้วยการสุมเชิงทฤษฎีเพื่อให้ได้ข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่ดีที่สุดเพียงหนึ่งเดียวเท่านั้นที่จะถูกเลือกเป็นทฤษฎีจากข้อมูล และขั้นตอนต่อจากนั้นเป็นการนำเสนอข้อสรุปในเชิงแนวคิดหรือทฤษฎี ซึ่งอาจจะแสดงเป็นภาพจำลองทางความคิด สำหรับการอธิบายปรากฏการณ์ที่ศึกษา¹⁶

3.2 ผู้ให้ข้อมูลหลัก คือนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายที่มีประสบการณ์ความกตัญญูกตเวทีจำนวน 10 คน ของโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาแห่งหนึ่งในจังหวัดอ่างทอง ใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive sampling) โดยมีเกณฑ์คัดเข้า (Inclusion criteria) ดังนี้ 1) กำลังศึกษาอยู่ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย 2) นักเรียนมีบิดามารดาหรือผู้ปกครองเลี้ยงดู 3) นักเรียนมีประสบการณ์ของความกตัญญูและการแสดงพฤติกรรมความกตัญญูกตเวทีต่อผู้ให้อุปการคุณ โดยใช้การประเมิน 2 วิธี คือ ประเมินโดยครูผู้สอนและแบบคัดกรองความกตัญญูกตเวที

3.3 พื้นที่ที่ศึกษา เป็นโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนาที่เปิดสอนตั้งแต่ระดับชั้นอนุบาลจนถึงมัธยมศึกษาตอนปลาย มีนักเรียน 2 กลุ่ม คือ นักเรียนหอพัก และนักเรียนชุมชน โรงเรียนสนับสนุนค่าเล่าเรียนให้ทุกคนเรียนฟรี มีอาหาร 3 มื้อ รถรับส่ง เครื่องแบบ อุปกรณ์การศึกษา และทุนการศึกษาต่อ ดังนั้นจึงมีความคาดหวังว่านักเรียนของโรงเรียนที่ได้รับโอกาสเล่าเรียน

¹⁶ ฐาศุภร์ จันประเสริฐ, กระบวนทัศน์สร้างสรรค์นิยม หลากหลายรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพทางพฤติกรรมศาสตร์ (ปทุมธานี: โอเดียนาลิ้น มีเดีย โซลูชัน, 2565), 108-114.

ได้รับความช่วยเหลือจากโรงเรียน ได้เห็นความลำบากของผู้ปกครองที่ทำงาน เพื่อเลี้ยงดูครอบครัว จะนำไปสู่การมีประสบการณ์ความกตัญญูตเวทีภายใน ครอบครัวและโรงเรียน

3.4 เครื่องมือการวิจัยและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือแบบสัมภาษณ์เชิงลึกกึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) โดยมีอาจารย์ที่ปรึกษาและผู้เชี่ยวชาญจำนวน 3 ท่าน ช่วยตรวจสอบแล้วปรับปรุงแก้ไข หลังจากนั้นได้ทำการทดลองใช้ก่อนจะนำไปเก็บข้อมูลกับผู้ให้ข้อมูลหลัก ประเด็นสำคัญของการสัมภาษณ์คือ ความเข้าใจต่อความกตัญญูตเวที ความรู้สึกที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ที่ผู้ให้ข้อมูลเป็นผู้ได้รับประโยชน์จากการกระทำของผู้มีพระคุณ พฤติกรรมการแสดงความกตัญญูตเวที และเงื่อนไขของการเกิดความกตัญญูตเวที

3.5 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามรูปแบบ

การสร้างทฤษฎีจากข้อมูล (Grounded theory approach) จากบทสัมภาษณ์นักเรียนจำนวน 10 คน โดยเริ่มด้วยถอดคำให้สัมภาษณ์และการกำหนดรหัสขั้นต้น (Initial coding) เพื่อจำแนกข้อมูลที่พิจารณาว่า มีความเกี่ยวข้องกับ ความหมายและเงื่อนไขความกตัญญูตเวที แล้วทำการจัดกลุ่มของประเด็นที่มีความเกี่ยวข้องกัน (Focused coding) และทำการเชื่อมโยงและหารูปแบบความสัมพันธ์ที่น่าจะเป็นระหว่างประเด็นสำคัญ สรุปและตีความ สร้างคำอธิบายเชิงทฤษฎี และคัดเลือกเอาข้อเสนอเชิงทฤษฎีที่ดีที่สุดไปตรวจสอบกับแนวคิดทฤษฎีที่มีอยู่ และตรวจสอบความถูกต้องเหมาะสมของความหมายและเงื่อนไขของความกตัญญูตเวทีที่ได้โดยอยู่ภายใต้การให้คำชี้แนะของอาจารย์ที่ปรึกษา

4. ผลการวิจัย

4.1 ผลการศึกษาวិเคราะห์เชิงเนื้อหาของความกตัญญูทเวที พบว่า ความหมายของความกตัญญูทเวที ประกอบด้วย 2 ส่วน ส่วนที่หนึ่ง คือ “การรู้คุณ” ของผู้อื่นที่ให้คุณประโยชน์แก่ตน และส่วนที่สอง คือ “การตอบแทนคุณ” ต่อผู้มีบุญคุณโดยตรงและโดยอ้อมด้วยวิธีการอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งการรู้คุณนี้เกิดขึ้นเมื่อนักเรียนตระหนักรู้ว่า ตนเองเป็นผู้รับคุณประโยชน์ที่จัดเตรียมให้โดยผู้มีบุญคุณ และการรู้คุณนี้เองที่กระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะทำการตอบแทนบุญคุณ ดังคำที่กล่าวว่า

“เราได้รับความช่วยเหลือจากคนอื่นแล้วเราควรจะมีจิตสำนึกว่าเราควรจะตอบแทนพระคุณของเขา ในสิ่งที่เขาช่วยมา หรือสิ่งอื่นที่เขาเกิดปัญหา เราก็ควรจะช่วยเหลือเขา” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2)

“กตัญญู คือ เรารู้คุณค่ะ เหมือนกับพ่อแม่อย่างนี้ เขาเลี้ยงเรามาตั้งแต่เด็กนะค่ะ เราก็เหมือนกับรู้ว่าเขาให้ความรัก เขาให้ทุกอย่างกับเราแบบนี้ค่ะ ส่วนกตเวที หนูคิดว่าจะเป็นการตอบแทนบุญคุณของเขาค่ะ หนูคิดว่าสองคำนี้ถ้าแยกกันมันก็ไม่สมบูรณ์ มันต้องรวมกัน เป็นรู้คุณ และก็จะสามารถตอบแทนบุญคุณของพ่อแม่ได้ ของคุณครูที่อบรมสั่งสอนให้ความรู้เรา และก็คนอื่น ๆ ด้วยค่ะที่มาช่วยเหลือ เรากลับบ้านไปเราไปทำงานบ้าน ไปช่วยเขาเก็บกวาดล้างจาน หรือไปช่วยเขาทำไร อันนี้ถือว่าการกตัญญู ถ้าเป็นคุณครูเราก็ช่วยเขาถือของ เพราะว่าเขามาให้ความรู้เรา หรือว่าจะเป็นในวันครูเราก็ทำพานให้แบบนี้ เอาดอกไม้ ธูปเทียนให้ มันก็ถือเป็นการขอบคุณ แล้วก็ถือเป็นการแทนคุณ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4)

“ความกตัญญูทเวทีก็คือ การไม่ลืมบุญคุณผู้มีพระคุณ ไม่ว่าจะเป็นพ่อแม่ ครู หรือว่าคนที่คอยสนับสนุนเรา ถ้าเรามีโอกาสเราก็พร้อมที่จะตอบแทน” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 7)

จากคำกล่าวข้างต้นจะเห็นว่า “การรู้คุณ” เป็นสภาวะภายในจิตใจของบุคคลที่กระตุ้นให้เกิดความต้องการตอบแทนผู้มีบุญคุณ ซึ่งสามารถเทียบเคียงได้กับ “เวทนา ปัจจยา ตัณหา” ที่หมายถึง ความรู้สึกกระตุ้นให้เกิดความอยาก (Desire) ในปฏิจสมุปบาท 5 ชั้น จากทั้งหมด 11 ชั้นที่สาโรช บัวศรี ได้นำมาอธิบายเกี่ยวกับการเกิดค่านิยมและเจตคติ กล่าวคือ ชั้นที่ 1 ผัสสะ ปัจจยา เวทนา คือ การได้ประสบ หรือ สัมผัส กระตุ้นให้เกิดความรู้สึก ชั้นที่ 2 เวทนา ปัจจยา ตัณหา คือ ความรู้สึก กระตุ้นให้เกิดความอยาก ชั้นที่ 3 ตัณหา ปัจจยา อุปาทาน คือ ความอยากกระตุ้นให้เกิดความยึดมั่นเป็นค่านิยม ชั้นที่ 4 อุปาทาน ปัจจยา ภพ คือ ค่านิยมกระตุ้นให้เกิดสภาวะรุ่มร้อนหรือพร้อมอยู่ในใจแต่ยังไม่แสดงออกเป็นเพียงความโน้มเอียง นั่นก็คือเป็นเจตคติ และชั้นที่ 5 ภพ ปัจจยา ชาติ คือ เจตคติกระตุ้นให้เกิดการกระทำที่ปรากฏออกมาภายนอก (Action)¹⁷ จึงกล่าวได้ว่า การรู้คุณที่กระตุ้นให้เกิดความต้องการตอบแทนคุณที่นักเรียนกล่าวถึง เป็นความรู้สึก หรือ “สภาวะอารมณ์” ที่เกิดขึ้นในสถานการณ์เกี่ยวกับความกตัญญูตเวที และความรู้สึกนั้นกระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะแสดง “พฤติกรรม” การตอบแทนคุณ

1. อารมณ์ของความกตัญญูตเวที : การรู้คุณ เมื่อตระหนักรู้ว่าตนเป็นผู้รับคุณประโยชน์จากการกระทำอันมีน้ำใจของผู้อื่นหรือสิ่งอื่น นักเรียนรายงานความรู้สึกต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์นั้น ความรู้สึกแรกที่เกิด คือ ความรู้สึกเชิงบวกต่อสิ่งที่ได้รับ และเมื่อคิดใคร่ครวญถึงที่มาของสิ่งที่ได้รับ คือ การกระทำของผู้มีบุญคุณที่ตั้งใจมุ่งให้คุณประโยชน์แก่นักเรียน จึงเกิดความรู้สึกสำนึกในบุญคุณ และยกผู้มีบุญคุณไว้ในฐานะพิเศษ มีความรู้สึกรัก ผูกพันและห่วงใยในสุขภาวะของผู้มีบุญคุณ ดังนี้

1.1 ความรู้สึกเชิงบวกต่อสิ่งที่ได้รับ คือ ความรู้สึกที่ดีต่อผลทางบวกที่ตนเองได้รับจากการกระทำของผู้มีบุญคุณ มีความรู้สึกต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

¹⁷ สาโรช บัวศรี, จริยธรรมศึกษา (กรุงเทพมหานคร: ครุสภา, 2526), 22-24.

1) **รู้สึกดีใจที่ห่วงใย ไม่ทอดทิ้ง** คือ ความพึงพอใจที่เกิดขึ้นจากการรับรู้ว่าคุณได้รับความห่วงใย การดูแล อยู่เคียงข้างไม่ทอดทิ้งให้รู้สึกโดดเดี่ยว ดังคำกล่าวที่ว่า

“หนูรู้สึกดีใจค่ะ เหมือนกับว่าถึงแม้แม่จะไม่ได้อยู่กับเราแต่แม่ก็ไม่เคยทอดทิ้งเรา ท่านคอยซัพพอร์ตหนูตลอด ไข่ค่ะ เหมือนหนูไม่มีโทรศัพท์ พอท่านมีท่านก็จะซื้อให้ เหมือนท่านคอยซัพพอร์ตหนูเรื่องการเรียน การใช้ชีวิตตลอด” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1)

“รู้สึกว่าเขาห่วงใยเราตลอด และก็เหมือนเขาไม่ทิ้งเรา เขาเป็นที่พึ่งทางใจอย่างเดียวกับที่เราารู้สึกว่าเราไม่ได้อยู่ตัวคนเดียว ถึงแม้ว่าเราจะอยู่ไกลบ้าน บางครั้งปัญหาบางเรื่องเราไม่สามารถคุยกับเขาได้ แต่เราสามารถโทรไปคุยกับเขายังได้ยินเสียงค่ะ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4)

2) **รู้สึกอบอุ่นใจที่เอาใจใส่เหมือนคนในครอบครัว** คือ ความมั่นคงทางใจที่เกิดจากการได้รับความเอาใจใส่เหมือนเป็นคนในครอบครัว ดังคำที่กล่าวว่า

“หนูนึกถึง พี่สะใภ้ เพราะว่าหนูเห็นพี่เขามาตั้งแต่เด็ก แล้วพี่เขาเป็นทุกอย่าง ก็คือ เหมือนเป็นทั้งพี่สาว และก็เป็นทั้งแม่ (เสียงเครือ น้ำตาไหล) เป็นคนดูแล เป็นเพราะ ไม่ได้อยู่กับแม่ พี่เขาทำให้เรารู้สึกอบอุ่นเหมือนเราได้อยู่กับแม่ของตัวเอง ก็ตั้งแต่เด็ก พี่สะใภ้เป็นคนซักผ้า อาบน้ำให้ บางทีไม่สบาย ดื่มนมยอมนินข้าว พี่เขาก็เป็นคนป้อน ก็เป็นคนเช็ดตัว หายามาให้ ถ้าพี่เขาไม่ว่าง พี่เขาออกไปทำไร เดี๋ยวตอนเที่ยงพี่เขาก็จะกลับมาดูแล มาทำกับข้าวให้เรากิน” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1)

“ก็คือบางครั้งที่คุณตาคุณยายอาจจะไม่ว่าง หรือมีงาน ท่านก็จะมารับเราไปอยู่ด้วย ดูแล เพราะว่าท่านมีบ้านอีกหลังหนึ่งคือบ้านของแฟน ท่านก็จะพาเราไปอยู่ที่นั่น แล้วแฟนท่านก็จะทำโน่นทำนี่ให้เรา กิน ก็เหมือนอยู่กันเป็นครอบครัว บางครั้งก็ให้ตังค์ คนที่บ้านแฟนท่านก็เอ็นดูเรา ให้ตังค์ ดูแล ซื่อของให้ เพราะท่านรู้จักเรามาตั้งแต่เล็ก ๆ ก็มีความสุขมาก” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 9)

3) **รู้สึกโชคดีที่มีกัลยาณมิตรช่วยเหลืออย่างจริงใจ** คือ ความยินดีที่เกิดจากการรับรู้ว่ามีผู้อื่นทำเพื่อช่วยเหลือให้นักเรียนได้รับประโยชน์ ด้วยความปรารถนาดีอย่างจริงใจ ดังคำที่กล่าวว่า

“รู้สึกโชคดีค่ะ เพราะว่าเขามาสอนเต็มที่มาก สอนทุกอย่าง มีเทคนิคต่าง ๆ ก็สอนแบบไม่เสียความรู้ของเขาเลยคะ เขาไม่ได้ดั่งค์ เขาก็มาสอน แล้วก็สอนเหมือนไม่เสียความรู้ ก็รู้สึก โชคดีที่เขาเอ็นดูเรา” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4)

“หนูรู้สึกว่เอาเรามีเพื่อนอย่างงี้ดีมากเลยนะ อะไรที่เราไม่รู้เขาก็สอนเราหมดเลย แล้วก็แบบว่าเขาก็ช่วยเหลือเราตลอดจนถึงทุกวันนี้คะ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 5)

1.2 **ความรู้สึกสำนึกในบุญคุณ** คือ ความซาบซึ้ง ขอบคุณผู้มีบุญคุณที่เกิดจากการตระหนักรู้ในคุณค่าของสิ่งได้รับ การกระทำที่เอาใจใส่ เสียสละเพื่อให้คุณประโยชน์แก่นักเรียนของผู้มีบุญคุณ ดังต่อไปนี้

1) **รู้สึกซาบซึ้งใจในความเอาใจใส่** คือ ความซาบซึ้งใจที่เกิดขึ้นเมื่อตระหนักรู้ถึงความเอาใจใส่ของผู้มีบุญคุณในการให้ความช่วยเหลือ ให้คุณประโยชน์แก่นักเรียน ดังคำที่กล่าวว่า

“เขาก็ดีกับหนู เวลาหนูไม่มีอะไร หนูยังไม่ได้เอ่ยปากขอ เขาก็ให้ตั้งค้มา เป็นค่าขนมให้เราไปกิน เวลาหนูจะมาเรียนก็ เหมือนกับพี่ชายเขาก็ให้ตั้งค้เรามาแล้วเหมือนกับไม่ยากให้แม่หลวงให้ตั้งค้เรามาอีก เขาก็แอบเอาให้หนูรู้สึกซาบซึ้งใจ เขาดูแลหนูกับน้อง ก็ไม่เชิงดูแลคะ แต่ว่าเขาเหมือนใส่ใจหนูกับน้องเหมือนกับลูกของตัวเอง ก็คือ เมื่อเขาได้อะไรเขาก็จะให้พวกหนูมาเหมือนกัน” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1)

“หนูรู้สึกดีใจแล้วก็ซาบซึ้งในสิ่งที่ครูเขาให้พวกหนูทำ คือตั้งแต่หนูเรียนมา หนูอยู่ ม. 1 ครูเขาให้หนูช่วยทำงานเกี่ยวกับเอกสารห้องสมุด ก็คือจัดหนังสือ ให้งานให้เราทำ แล้วทำให้เรามีความสามารถในด้านใดด้านหนึ่ง ก็คือใน

สิ่งที่เราไม่เคยทำแล้วเขาก็ให้เราทำ แล้วก็ทำให้เราทำได้ในสิ่งที่ครูเขาให้ทำ แล้วครูเขาช่วยสอนแล้วก็ช่วยให้ประสบการณ์กับเราค่ะ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8)

2) รู้สึกขอบคุณในความเสียสละ คือ การขอบคุณผู้มีบุญคุณที่เสียสละร่างกาย ยอมลำบาก เสียสละเวลา ทรัพย์สิน เงินทอง เพื่อทำคุณประโยชน์ให้แก่นักเรียน ดังคำที่กล่าวว่า

“ดีใจเหมือนกันแต่ว่าหนูรู้สึกว่่าหนูสงสารพี่เขาต้องเสียสละเพื่อครอบครัวแบบนี้ พี่สาวคนโต เพราะว่าพี่สาวก็ทำงานเหนื่อยแล้วก็หาเงินให้พวกหนูอีก ทั้งหนู ทั้งพี่ชาย ทั้งน้อง ๆ อีก ก็คือหนูมีความตั้งใจของหนูคือ หนูอยากจะเก็บเงินหนึ่งก้อนแล้วก็ให้พี่สาวเขาได้เรียนต่อ สิ่งพี่สาวชอบค่ะ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8)

“สงสารพ่อกับแม่ค่ะ ที่เขาดูเราจนกว่าจะมาเป็นเราในวันนี้ท่านต้องเหนื่อย รู้สึกขอบคุณแล้วก็ดีใจที่ได้มาเป็นลูกพ่อกับแม่ (เงียบ น้ำตาคลอ) หนูเกิดมาเลยเนี่ย พ่อกับแม่ทำงานวิ่งรถขนอิฐบล็อก ซึ่งเป็นงานที่เหนื่อยมากแล้วในขณะนั้นที่ท้องหนูก็ทำงานไม่ได้ เพราะถ้าเราไม่ทำงานก็ไม่มีเงิน ก็ตอนนั้นเรากียังเด็กมาก ๆ เป็นทารกที่ร้องบ่อย ท่านก็ต้องเหนื่อยมาก ๆ แน่ ๆ ค่ะ เพราะทำงานไปด้วยแล้วเลี้ยงหนูไปด้วย ท่านก็ต้องสละเวลาตรงนั้นมาดูหนูไม่ค่อยมีเวลาพักกัน ก็เลี้ยงหนูจนโตมา” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 10)

3) รู้สึกขอบคุณที่ทำให้ได้รับสิ่งที่ดี คือ การขอบคุณผู้มีบุญคุณที่ทำให้ได้รับสิ่งดี ๆ มีคุณค่า เป็นประโยชน์สำหรับนักเรียน ดังคำกล่าวที่ว่า

“ความรู้สึกคือรู้สึกขอบคุณท่านที่ทำให้มีผมทุกวันนี้ ท่านคือคนที่ให้กำเนิดผม มีบุญคุณกับผมมาก ทำให้ผมได้มาเจอตายายที่คอยดูแลผมมาอย่างดีครับ ก็ขอบคุณท่านทั้งสองคนครับ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2)

“รู้สึกขอบคุณค่ะ แล้วก็รู้สึกดีใจและก็ตื่นตันใจที่มีสถานที่..ที่มีสถานสงเคราะห์นี้ทำให้เด็กที่ด้อยโอกาสได้มาศึกษาเล่าเรียนโรงเรียนวัดสระแก้ว หนูมาอยู่ที่นี่นานมาก เขาดูแลหนูหรือเด็กคนอื่น ๆ ที่ไม่มีโอกาสที่จะศึกษา

มาเรียนที่นี่ก็ได้ทั้งอาหารการกิน แล้วก็การศึกษาที่ดี ได้ความรู้ที่มากขึ้นมากกว่าตอนที่เรายู่ที่บ้านที่อยู่บนดอย” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 10)

1.3 ความรู้สึกรักและผูกพันกับผู้มีบุญคุณ เมื่อนักเรียนมีความรู้สึกซาบซึ้ง ชอบคุณในการกระทำของผู้มีบุญคุณ ผู้มีบุญคุณได้ถูกยกให้อยู่ในฐานะคนพิเศษที่นักเรียนมีความรู้สึกต่าง ๆ ดังต่อไปนี้

1) รู้สึกผูกพันกับผู้มีบุญคุณ คือ ความมีใจพะวงคิดถึงผู้มีบุญคุณ เอื้ออาทร ห่วงใยในสุขภาวะ ประารถนาให้ผู้มีบุญคุณมีความสุข มีความสุขดังคำกล่าวที่ว่า

“พี่เขาก็คงจะเป็นความผูกพันของหนูกับพี่เขาด้วย อยู่มาตั้งแต่เด็กจนโตกับพี่เขา หนูอยากดูแลพี่เขาตอบ ไข่คะ เหมือนกับถ้าอนาคตถ้าเกิดว่าตัวหนูมีอาชีพมั่นคงนะคะ หนูอยากดูแลพี่สะใภ้ พี่ชาย หนูอยากให้อุ๊ย ๆ หลาน ๆ ของพี่สะใภ้ได้ดี (ร้องไห้)” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1)

“มันคือความผูกพันด้วยคะ หนูรู้สึกว่าพวกท่านคือคนที่สำคัญของเราจะ รู้สึกว่าบางครั้งหนูก็ไม่อยากให้ทำเพราะว่าท่านก็เหนื่อยมามากพอแล้วคะ แต่จริง ๆ หนูคิดว่าหนูจะไม่เรียนต่อ เพราะว่าหนูจะกลับไปช่วยท่านบ้าง แต่ว่าท่านก็บอกมาให้หนูเรียนต่อเลยเดี๋ยวท่านหาเงินส่งให้ แต่ว่า หนูก็บอกกับตัวเองว่า เราต้องหาเงินด้วยตัวเองให้ได้ก่อน ถ้ามันไม่พอหรือมันจำเป็นที่เราไม่มีจริง ๆ แล้วก็ค่อยไปขอท่านก็ได้คะ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8)

2) รู้สึกรักผู้มีบุญคุณ คือ ความรักใคร่ ยอมรับอย่างไม่มีเงื่อนไข ห่วงใย ต้องการอยากให้ผู้มีบุญคุณมีความสุข ไม่มีความทุกข์หรือผิดหวัง ดังคำที่กล่าวว่า

“เป็นความรู้สึกที่เราขอบคุณท่าน เรารักท่าน ท่านทำสิ่งที่ท่านเต็มใจทำ ท่านทำด้วยความรัก ถึงแม้ท่านจะดุเราบ้างแต่ท่านก็จริงใจ ท่านดูที่เราทำผิดเราก็ควรยอมรับ ท่านสั่งสอนเรา ก็ควรรับฟังและนำไปปรับใช้ก็คือมีความรักและความผูกพันกับท่านครับ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2)

“ก็รักท่านมากค่ะ แล้วก็ห่วงทุกเรื่องไม่ว่าจะเป็นสุขภาพ หรือที่ท่านทำงานหนัก เพราะถ้าท่านเป็นอะไรไปขึ้นมาเราจะต้องเสียใจเพราะยังไม่ได้ตอบแทนพระคุณท่านเลย” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 9)

จากคำกล่าวข้างต้นแสดงให้เห็นว่า เมื่อนักเรียนตระหนักรู้ว่าตนเป็นผู้รับคุณประโยชน์ที่ผู้อื่นจัดเตรียมให้ จะมีความรู้สึกหลาย ๆ อย่างเกิดขึ้น ซึ่งความรู้สึกเหล่านั้นมีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกัน กล่าวคือ เมื่อเกิดความรู้สึกเชิงบวกต่อสิ่งที่ได้รับ ทำให้มีความรู้สึกสำนึกในบุญคุณและความรู้สึกรักและผูกพันกับผู้มีบุญคุณตามมา ซึ่งเป็นความรู้สึกที่เชื่อมโยงตนเอง “กับ” ผู้อื่น และทุกความรู้สึกของความกตัญญูที่เกิดขึ้นนั้นเป็นอารมณ์เชิงบวก

2. พฤติกรรมการแสดงความกตัญญูทเวที: การตอบแทนคุณ
หมายถึง การแสดงพฤติกรรมการตอบแทน หรือความตั้งใจที่จะกระทำการตอบแทนต่อผู้มีบุญคุณเมื่อมีโอกาสในอนาคต โดยกระทำการตอบแทนต่อผู้มีบุญคุณโดยตรง หรือทำการตอบแทนทางอ้อมด้วยการแสดงพฤติกรรมเอื้อสังคม (prosocial behavior) ซึ่งสรุปพฤติกรรมการแสดงความกตัญญูทเวทีได้ 4 กลุ่ม ดังนี้คือ

2.1 การแสดงความขอบคุณด้วยกริยา วาจา คือ การแสดงความขอบคุณด้วยการพูด การเขียน อากัปกิริยาที่เป็นสัญลักษณ์การแสดงความขอบคุณ ดังคำกล่าวที่ว่า

“ในวันเกิดของเขาก็จะทำการดอวยพรให้ จะเขียนความรู้สึกว่า เขามาสอนเราเรารู้สึกขอบคุณเขาแบบนี้” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4)

“ทุกครั้งผมก็จะขอบคุณก่อน ไหว้แล้วก็ขอบคุณแล้วก็บอกว่า จะไม่ลืมบุญคุณ ขอบคุณท่านที่ทำให้เรามีทุกวันนี้ได้” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 7)

“ครั้งหนึ่งก็อยากไปกราบท่าน ขอบคุณท่านที่ทำให้เรามีทุกวันนี้ได้” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2)

2.2 การให้ความช่วยเหลือที่เป็นรูปธรรมแก่ผู้มีบุญคุณ คือ การช่วยเหลือผู้มีบุญคุณในเรื่องที่ปรากฏเห็นได้ง่าย ๆ เพื่อส่งเสริมสุขภาวะของผู้มีบุญคุณ เช่น ช่วยทำงานแบ่งเบาภาระ ดูแลให้ความสะดวกสบาย ให้สิ่งของที่ต้องการ การให้กำลังใจ เป็นต้น ดังคำที่กล่าวว่า

“ตอนคุณพ่อไม่อยู่หนูก็จะช่วยคุณแม่ทำงานบ้านและก็ขับรถไปส่งคุณแม่ และก็ช่วยคุณแม่ทำไรกันสองคน ก็เป็นการแบ่งเบาภาระของคุณแม่”
(ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3)

“หนูก็จะซื้อบ้านให้สักหลังคะ แล้วก็ซื้อบ้านในเมืองที่ใกล้ ๆ ที่หนูทำงานด้วยคะ แล้วก็ถ้าหนูทำงานเสร็จ หนูก็กลับมาหาพ่อแม่ แล้วก็ทำอาหารให้ แล้วก็อยู่กับพ่อแม่ เลี้ยงดูพ่อแม่คะ แล้วก็สมมติพ่อแม่อยากได้อะไรหนูก็ให้”
(ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 6)

2.3 การพัฒนาตนเองตามความคาดหวังของผู้มีบุญคุณ คือ ความพยายามปรับปรุงความสามารถ ศักยภาพของตนเองให้ดีขึ้นเพื่อให้ผู้มีบุญคุณพึงพอใจ สบายใจ เช่น เป็นเด็กดี ตั้งใจเรียน ประสบความสำเร็จในชีวิต เป็นต้น ดังคำที่กล่าวว่า

“แต่ก่อนหนูจะเป็นคนที่ไม่ตั้งใจเรียนแต่พอเราเห็นสิ่งที่พ่อแม่ทำแล้วเราก็ตัดใจเรียน เรียนให้เก่งให้ได้ มีงานทำจะได้ตอบแทนพ่อแม่เขา แต่ว่าตอนนี้เหมือนเรายังไม่มีดั่งค์ จินสิ่งที่เราทำได้ก็คือเป็นเด็กดี แล้วก็ตั้งใจเรียนคะ”
(ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 7)

“เขาผลักดันให้เราเรียนจบสูง ๆ จะได้มีงานทำ หนูอยากทำให้มันสำเร็จให้เขาภูมิใจในตัวเราว่าเราทำสำเร็จ เราเป็นพลเมืองดีของสังคม”
(ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4)

2.4 การแสดงพฤติกรรมเอื้อสังคม คือ พฤติกรรมที่ผู้แสดงตั้งใจจะช่วยเหลือผู้อื่น ตั้งใจทำงานให้เป็นประโยชน์ต่อผู้อื่น โดยไม่หวังผลตอบแทนเพื่อเป็นการตอบแทนต่อคุณประโยชน์ที่ได้รับจากผู้มีบุญคุณ เช่น การช่วยดูแลน้อง

ให้ความรู้แก่น้อง บริจาคสิ่งของที่จำเป็น ให้ความช่วยเหลือแก่ผู้ที่กำลังประสบความลำบากในสังคม เป็นต้น ดังคำที่กล่าวว่า

“คิดว่าถ้าเกิดต่อไปวันหนึ่งผมมีโอกาสเจอคนที่เหมือนผม ผมก็จะช่วยเหลือ ช่วยเหลือโดยไม่คิดอะไรตอบแทน ก็คือเหมือนเขาต้องการอะไรผมก็จะคอยช่วยเหลือเขา ถ้าเขาขาดโอกาส” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 7)

“สิ่งที่อยากจะตอบแทนโรงเรียนนี้คือ อยากจะกลับมาบริจาคของให้ที่นี่ ปรับปรุงที่นี่ แล้วก็กลับมาทำที่นี่ให้คงอยู่ตลอดไป ให้น้อง ๆ รุ่นต่อไปได้มาเรียน” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 10)

จากคำกล่าวข้างต้นชี้ว่า บุคคลผู้มีความกตัญญูจะกระทำการตอบแทนหรือตั้งใจที่จะตอบแทนคุณด้วยวิธีการต่าง ๆ ตามความคิด สติปัญญา ความสามารถของตน โดยมีเป้าหมายทำเพื่อสุขภาวะทางกายและจิตใจของผู้มีบุญคุณ ตั้งแต่วิธีการง่าย ๆ เช่น การพูดขอบคุณ การช่วยเหลือทางกาย การให้กำลังใจ ตลอดจนการปฏิบัติตน พัฒนาตนตามความคาดหวังของสังคมเพื่อให้ผู้มีบุญคุณสุขใจ และในบางคนได้สร้างสรรค์วิธีการตอบแทนคุณโดย การเป็นผู้ส่งเสริมสุขภาวะแก่คนอื่นด้วยการแสดงพฤติกรรมเอื้อสังคม (Prosocial behavior) กับบุคคลที่สาม

4.2 ผลการศึกษาวิเคราะห์เงื่อนไขความกตัญญูทเวทีของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย เงื่อนไขของความกตัญญูทเวที หมายถึง หลักการหรือข้อตกลงที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดทิศทาง ความเข้มของความกตัญญูทเวทีซึ่งประมวลจากประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับความกตัญญูทเวทีของนักเรียนผู้ให้ข้อมูลหลัก แบ่งได้เป็น 2 ประเภท ดังนี้

1. เงื่อนไขภายนอก หมายถึง สถานการณ์ที่อยู่แวดล้อมรอบตัวบุคคล ที่ส่งผลทำให้ความรู้สึกและพฤติกรรมการแสดงความกตัญญูทเวทีของบุคคลเปลี่ยนแปลงจากไม่มีเป็นมี หรือจากมีน้อยเป็นมีมากขึ้น ดังนี้คือ

1.1 สิ่งแวดล้อมภายในครอบครัว หมายถึง สถานการณ์ภายในครอบครัวที่นักเรียนได้สัมผัส รับรู้ข้อมูลแล้วส่งผลทำให้นักเรียนเกิดมีความกตัญญูตเวที หรือมีความกตัญญูตเวทีมากขึ้น ได้แก่

1) การมีตัวแบบความกตัญญูตเวทีของคนในครอบครัว คือ การสังเกตตัวแบบที่เป็นสมาชิกในครอบครัว เช่น พ่อ แม่ พี่น้อง หรือญาติแสดงความกตัญญูตเวทีต่อผู้มีบุญคุณ แล้วเกิดการเรียนรู้ความกตัญญูตเวที ดังคำที่กล่าวไว้ว่า

“แล้วน้ำหนักก็เหมือนกันค่ะ ช่วยเหลือครอบครัวมาตั้งแต่เด็ก ๆ เหมือนกัน ก็คือการเล่นลิเก หนูคิดว่านี้ก็เป็นความกตัญญูเหมือนกัน ก็เป็นแบบอย่างสำหรับตัวของหนู เพราะว่าหนูคิดว่าถ้าหนูไม่มีต้นแบบ หรือว่าไม่มีใครที่ทำให้ดู หนูก็ไม่รู้ว่าจะต้องทำอย่างไรเราก็ไม่รู้ว่าความกตัญญูสามารถตอบแทนในรูปแบบไหน ได้บ้าง...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 9)

“แม่ก็จะบอกตลอดว่าการที่ไปช่วยตากับยายที่บ้าน เพราะตอนนี้เขาแก่แล้วค่ะ ถ้าที่บ้านมีอะไร ที่แม่ช่วยได้แม่ก็จะไปช่วยตลอด เพราะว่าเวลาที่บ้านหนูมีปัญหาอะไรแม่ก็ตากับยายเค้ามารับช่วยตลอด...” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4)

2) การมีหน้าที่ช่วยงานแบ่งเบาภาระพ่อแม่ผู้ปกครอง คือ การได้รับหน้าที่ให้ช่วยงานบ้าน งานของครอบครัว เพื่อแบ่งเบาภาระของพ่อแม่ผู้ปกครอง แล้วเกิดความตระหนักในสิ่งที่ทำว่าเป็นการตอบแทนคุณที่ตนสามารถทำได้ ทำให้เกิดการเรียนรู้ความกตัญญูตเวที ดังคำกล่าวที่ว่า

“ตอนเด็ก ๆ พี่สะใภ้ จะบอกหน้าที่ไว้ ว่าให้ใครทำอะไรอย่างนี้จะเป็นการฝึกเรา พวกหนูก็ทำ ต่างคนต่างทำหน้าที่ ตั้งแต่เด็กจนโต ตอนนี้ก็ยังทำหนูได้ช่วยเตรียมกับข้าว เตรียมข้าว เวลาที่เขาไปทำงานไร หนูไม่อยากให้พี่เขา มาทำ พี่เขาเหนื่อยจากการทำงาน หนูก็จะทำงานในบ้านทุกอย่างที่หนูทำได้ พี่เขากลับมาเขาจะได้สบายใจ ไม่ต้องเหนื่อย กินข้าว อาบน้ำ แล้วก็นอน” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1)

“ถ้าเป็นวันหยุดก็ทำงานบ้านทุกอย่างครับ ซักผ้า ตัดหญ้า เลี้ยงไก่ ซ่อมแซมบ้านที่มันผุพัง กวาดบ้าน หุงข้าวตอนเช้า ล้างจาน เพราะต้องช่วยยาย ครับ ยายแก่แล้วถ้าเป็นวันหยุดนาน ๆ ก็จะไปทำงาน part-time ทำครับ เช่น ตอนนั้นผมก็จะเดินขายนมเปรี้ยวบ้าง แล้วก็ไปขายของอย่างอื่น จัปปลาก็มีครับ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2)

1.2 สิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียน หมายถึง สถานการณ์ภายใน โรงเรียนที่นักเรียนได้สัมผัส รับรู้ข้อมูลแล้วส่งผลทำให้นักเรียนเกิดความกตัญญู กตเวทีหรือมีเพิ่มมากขึ้น มีดังนี้ คือ

1) การถูกสอนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอน คือ การสอนความ กตัญญูกตเวทีในกิจกรรมการเรียนการสอนของโรงเรียน แล้วนักเรียนเกิดการ เรียนรู้ความกตัญญูกตเวที ดังคำที่กล่าวว่า

“การสอนหลายรูปแบบ เคยมีทั้งการจัดอบรมที่ให้พระมาพูด มาสอน ให้นั่งสมาธิแล้วเขาก็จะพูดเกี่ยวกับพ่อแม่ของเรา ตั้งแต่เล็กจนโต เขาเลี้ยงดูเรามาเราได้ตอบแทนอะไรเขาหรือยัง มันจะเป็นฟิล แบบนี้ ถ้าเป็น คุณครูก็สอนตรง ๆ เลย สอนว่าเราจะต้องเป็นคนที่มีรู้จักทดแทนบุญคุณคนอื่นที่มี บุญคุณกับเรา ถ้าเกิดตามหลักการพระพุทธศาสนาจะเชิญพระอาจารย์ วิทยากร มาบรรยายให้ฟัง หนูรู้สึกว่าการให้นั่งสมาธิแล้วก็เปิดเสียงเพลงเบา ๆ แล้วพูด เชิงให้เรานึกคิด หนูว่า อันนั้นเป็นการสอนเรื่องความกตัญญูได้ระดับหนึ่งเลย สำหรับที่หนูเคยผ่านมานะคะ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 1)

“จะมีตามวิชาพระพุทธศาสนา ตามที่คุณครูสอนก็จะเปิดเรื่อง ความกตัญญูกตเวทีให้ดู พูดคุย กันบ้าง เรื่องเล่าก็มีเหมือนกันคือให้เพื่อน ๆ มาแชร์ประสบการณ์ พูดถึงเกี่ยวกับความกตัญญูของเขาที่ทำ ต่อครอบครัว” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 9)

2) การเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมความกตัญญูกตเวที หมายถึง การ ที่นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมส่งเสริมความกตัญญูกตเวทีที่โรงเรียนจัดขึ้น แล้วเกิด

การเรียนรู้ความกตัญญูทเวท ดังคำที่กล่าวว่า

“ถึงวันครูที่ไรพวกหนูก็จะเอาดอกไม้ไปไหว้เอาพวงมาลัยที่เรา
ทำเองทั้งคั่นคะ ไปไหว้ครูเราไม่ได้ทำแค่อันเดียวเราตั้งใจที่จะไปไหว้ครูที่คอยสอน
เราให้เป็นคนดี คอยสอนเราตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนเราโตขึ้นมาได้ คือพวก
หนูทำแบบไม่หลับไม่นอนทั้งคั่น ถึงแม้ว่าได้ไม่เยอะแล้วก็ไม่สวเราก็เอาไปไหว้
ครู ครูก็รับแล้วก็ให้พรพวกเรา การที่เราทำทั้งคั่นนั้นมันก็มีค่า” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8)

“เรื่องประธานนักเรียนไม่ค่อยได้ทำคะแต่ถ้าเป็นจิตอาสา
เกี่ยวกับหอก็มีคะ ก็มีมหัณผักที่โรงอาหาร หนูจะทำคนละเวลากับพี่คนเมื่อกี
คะ หนูก็จะมาทำอาหารทุกเย็นวันอาทิตย์ถึงวันพฤหัสบดีตอนเย็นคะ ส่วนในหอ
ก็จะมีการแบ่งเวรแบ่งกลุ่ม พวกหนูก็ทำเวรภายในบ้านกวาดบ้าน ล้างห้องน้ำ ก็
วนกันทำไปแบบนี้คะ หนูก็คิดว่าเหมือนกับเป็นหน้าที่และเป็นการตอบแทนด้วย
เพราะว่าเรามาอยู่ที่นี่ก็ฟรี ทุกอย่างเลยคะ เหมือนทำเพื่อเป็นการตอบแทนเขาคะ”
(ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 6)

1.3 สิ่งแวดล้อมทางสังคม หมายถึง สถานการณ์หรือเหตุการณ์ใน
สังคมที่นักเรียนได้สัมผัส รับรู้ข้อมูลแล้วทำให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ความกตัญญู
ทเวท มีดังนี้ คือ

1) สื่อทางสังคม หมายถึง สื่อทางสังคมประเภทต่าง ๆ ที่เผยแพร่
ข้อมูลเกี่ยวกับความกตัญญูทเวทแล้วทำให้นักเรียนเกิดความกตัญญูทเวท หรือ
มีความกตัญญูทเวทเพิ่มมากขึ้น ดังคำที่กล่าวว่า

“หนูไปเห็น ในสื่อโซเชียล ผ่านช่องยูทูป อะไรต่าง ๆ ที่เขาถ่าย
มาให้ดูที่เห็นแบบชีวิตเขา ความเป็นอยู่ ความลำบาก เหมือนคนแก่ที่แบบไม่มี
ลูกหลานมาคอยดูแล ที่อยู่ตามลำพัง เช่น คุณตาคุณยายอะไรแบบนี้คะ แล้วก็
หนูเดินไปเห็นเองที่เค้าแบบ อยู่ตามสะพานลอย ที่เขาไม่มีบ้านให้อยู่ อะไรแบบนี้คะ
หนูรู้สึกว่าคุณมีคนเดียวเขา” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3)

“เป็นหนังสือ ประมวลว่าเขาทะเลาะกับพ่อแม่ เป็นคนที่ไม่รู้จักความกตัญญูแล้วสุดท้ายมีบทสรุปเป็น อย่างไร กลับมาอีกทีก็คือเราก็ไม่มีเขาแล้ว ไม่มีเขาให้เราตอบแทนบุญคุณได้อีกแล้ว หนูว่าหนังสือแบบนี้มัน สะท้อนมันสะท้อนความรู้สึก” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 9)

2) คำสอนทางศาสนา คือ การถ่ายทอดคำสอนของศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความกตัญญูทเวทีโดยวิธีการต่าง ๆ ทำให้นักเรียนรับรู้ข้อมูลและเกิดการเรียนรู้ความกตัญญูทเวที ดังคำที่กล่าวว่า

“หนูชอบฟัง บางวันที่หนูรู้สึกเครียดก็จะชอบฟังเกี่ยวกับพระสอนเรื่องความกตัญญูในยุทูป ฟังก่อนนอน หนูชอบฟัง เพราะเรารู้สึกว่าเราฟังแล้วสบายใจ ท่านก็พูดเกี่ยวกับความกตัญญูว่า เราต้องกตัญญูต่อพ่อแม่อย่างไร ครูบาอาจารย์หรือว่าญาติพี่น้อง หรือทุกคนที่มีพระคุณกับเราเราต้องตอบแทนเขาอย่างไร” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 3)

“คุณครูเค้าก็จะสอนเรื่องความกตัญญูทเวทีให้เรา แล้วหนูก็เป็นเด็กวัด หนูอยู่ที่วัดด้วย หลวงพ่อท่านก็จะสอนเรา ทุกเรื่องเลยคะ หลวงพ่อก็จะสอนเกี่ยวกับการทำความดีคะ ถ้าเราเจอผู้ใหญ่หรือว่าหรือผู้ใหญ่ถือของหนักหนักหรือว่าเจอครูถือของหนักมากหรือเจออะไรแบบนี้ถ้าตอนนั้นเรามีถุงหรือว่าไม่ติดขัดอะไรก็ให้เข้าไปช่วยครู” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 8)

2. เจื่อนไขภายใน หมายถึง การรู้คิดที่เกี่ยวข้องกับสถานการณ์ของความกตัญญูทเวที แล้วมีผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของความรู้สึกและพฤติกรรมการแสดงความกตัญญูทเวทีตามมา จากผลการสัมภาษณ์ สรุปเจื่อนไขภายในได้ 4 ประการดังนี้

2.1 การตระหนักรู้ในคุณค่าของสิ่งที่ได้รับ หมายถึง การที่บุคคลรู้ว่าสิ่งที่ได้รับจากการกระทำดีของผู้มีบุญคุณนั้น มีประโยชน์ มีคุณค่า มีความสำคัญสำหรับตนเอง ดังคำที่กล่าวว่า

“ก่อนที่หนูจะตัดสินใจมาเรียนที่นี่ หนูไม่มีโรงเรียนอื่นให้เลือก กลัว

ด้วยว่าตัวเองจะไม่มีที่เรียน จะไม่มีอนาคต จนได้มาเจอกับโรงเรียนนี้ ทุกอย่างก็คือฟรีหมด มีหนังสือให้เราได้เรียน มีห้องเรียนดี ๆ มีเทคโนโลยีที่ทันสมัย ทำให้หนูมองเห็นอนาคตของตัวเองในวันข้างหน้า” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 10)

“ช่วงหนึ่งที่พ่อแม่ไม่ค่อยมีตังค์ พ่อแม่ก็จะเก็บตังค์ซื้อของที่เราต้องใช้ในการศึกษา อย่างผมบอกว่าผมอยากได้การ์ตูนญี่ปุ่นเล่มที่มีแบบเอาไว้ฝึกภาษา พ่อก็บอกว่าเดี๋ยวพ่อเก็บตังค์ก่อนแล้วพอประมาณครึ่งเดือนพ่อก็ซื้อให้ ถ้าพ่อเขาไม่ทำให้เราขนาดนั้นเราก็ไม่มีทุกวันนี้ อย่างการเรียนญี่ปุ่นถ้าเราไม่ได้หนังสือเล่มนั้นมาเราก็ไม่ได้ความรู้เพิ่มขนาดนี้” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 7)

2.2 การตระหนักรู้ในความห่วงใย เอาใจใส่ของผู้มีบุญคุณ หมายถึง การที่บุคคลรู้ว่าตนได้รับคุณประโยชน์จากการกระทำด้วยความรัก ความห่วงใย ความเอาใจใส่ของผู้มีบุญคุณ ดังคำที่กล่าวว่า

“รู้สึกว่าเขาห่วงใยเราตลอด และก็เหมือนเขาไม่ทิ้งเรา เขาเป็นที่พึ่งทางใจอย่างเดียวเรารู้สึกว่าเราไม่ได้อยู่ตัวคนเดียว ถึงแม้ว่าเราจะอยู่ไกลบ้าน บางครั้งปัญหาบางเรื่องเราไม่สามารถคุยกับเขาได้ แต่เราสามารถโทรไปคุยกับเขายังได้ยินเสียงค่ะ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4)

“ครูทุกคนก็จะมี เขาจะคอยสั่งสอนทุกเรื่อง เรื่องการเรียนบ้าง เรื่องการใช้ชีวิตรวมกันกับผู้อื่น ทุกเรื่องครูจะเป็นคนสอนทุก ๆ อย่าง เพื่อให้เราไปใช้ชีวิตอยู่กับคนอื่นได้ ครูก็จะเป็นคนสอนเพื่อให้เราเข้าสังคม ไปข้างนอกก็ใช้ชีวิตอยู่กับคนอื่นได้ ครูคอยเอาใจใส่เรา เรื่องเรียนหรือว่าเรื่องงานที่เราพลาด สอบตก เขาก็จะคอยดู และเขาจะคอยแก้ไขจุดบกพร่องในตัวเราเปรียบเสมือนพ่อแม่อีกคนครับ จะคอยเป็นที่ปรึกษาให้เราครับ ดีใจที่เจอครูที่เอาใจใส่เราดี คอยเห็นอกเห็นใจ อยู่ข้าง ๆ เวลาที่เราทุกข์” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 2)

2.3 การตระหนักรู้ในความตั้งใจช่วยเหลือของผู้มีบุญคุณ หมายถึง การที่บุคคล รู้ว่าผู้มีบุญคุณกระทำด้วยความตั้งใจที่จะให้ประโยชน์เกิดแก่ตนอย่างแท้จริง ดังคำที่กล่าวว่า

“ครูเขามาสอนเต็มทีมาก สอนทุกอย่าง มีเทคนิคต่าง ๆ ก็สอนแบบ ไม่เสียตายความรู้ครูเขาตั้งใจมาสอนด้วยใจเราก็งตั้งใจซ่อม แล้วก็เอาสิ่งที่เขามาสอน มาจำและก็ปฏิบัติต่อไปค่ะ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 4)

“ครูเขาตั้งใจสอนมากเลยคะ นักเรียนบางคนไม่ตั้งใจก็ยังมาสอน ให้ทุกวัน ไม่ว่างก็ยังมีมา แล้วก็เวลาไปแข่งกีฬา บางทีโรงเรียนไม่พอใช้มีเยอะ ครูก็เป็นคนช่วยออกให้ทั้งลูกบอลหรือว่าชุดเสื้อผ้างีฬาทอนไปแข่งครูเขาก็เป็นคน จัดหาให้คะ” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 6)

2.4 การตระหนักรู้ในความเสียสละของผู้มีบุญคุณ หมายถึง การที่บุคคลรู้ว่าตนได้คุณประโยชน์จากความเสียสละความสละความสละสบาย อดทน ยอมลำบาก ยอมเสียเวลา ทรัพย์สินเงินทอง เพื่อให้คุณประโยชน์ ส่งเสริมสุขภาพ ของนักเรียน ดังคำที่กล่าวว่า

“ของหนูก็คือการที่หนูมาเรียนที่นี่แล้วก็หนูก็จะจบม. 6 แล้วท่าน ต้องช่วยหาเงินที่จะส่ง หนูเรียนต่ออีกคะ เขาต้องเหนื่อยเพื่อที่จะได้เงินมาส่งเรา เพราะท่านต้องไปตากแดด ตากลม ตากฝนที่ไรต์ลอดเพื่อนำเงินมาให้เราแล้วท่าน ก็ต้องเผชิญกับวิกฤต โควิดอีก คือสินค้าคือผลผลิตที่เราปลูกไว้ไม่สามารถนำไป ขายข้างนอกได้ เราต้องเอาเงินให้คนอื่นด้วยเพื่อที่เขาจะเอาไปขายให้เราคะ ก็จะได้ กำไรไม่มาก” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 10)

“ตอนผมไปหาพี่ ตอนกลับมาผมไม่เคยออกไปข้างนอก ผมหลงทาง แล้วพี่คนที่ขับรถบอกว่าผมขึ้นรถสายผิด เขาก็เลยไปจอดให้อีกสถานีหนึ่งแล้ว เขาบอกว่าเขาไม่คิดตังค์ ก็เหมือนเขาอุทิศสำหรับรถกลับมา แล้วก็สละเวลาในการ ทำหน้าที่ของเขาเพื่อจะมาช่วยผม” (ผู้ให้ข้อมูลคนที่ 7)

จากคำกล่าวข้างต้นสรุปว่า เงื่อนไขภายนอกที่ทำให้ความกตัญญูตเวที ของบุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลง คือ สิ่งแวดล้อมภายในครอบครัว โรงเรียน และ สังคม ที่มีสถานการณ์ให้ข้อมูลความกตัญญูตเวทีแก่บุคคล เช่น การมีตัวแบบ ของสมาชิกภายในครอบครัว การสอน การจัดกิจกรรมส่งเสริมความกตัญญูตเวที

และสื่อทางสังคมรูปแบบต่าง ๆ เป็นต้น ส่วนเงื่อนไขภายใน คือ การรู้คิดเกี่ยวกับสถานการณ์ที่ตนเองได้รับคุณประโยชน์ ได้แก่ การตระหนักรู้ในคุณค่าของสิ่งที่ได้รับ การตระหนักรู้ในความห่วงใย เอาใจใส่ ความตั้งใจช่วยเหลือ ความเสียสละของผู้มีบุญคุณ แล้วทำให้ความกตัญญูตเวทีของบุคคลเกิดการเปลี่ยนแปลง

5. สรุปผลการวิจัย

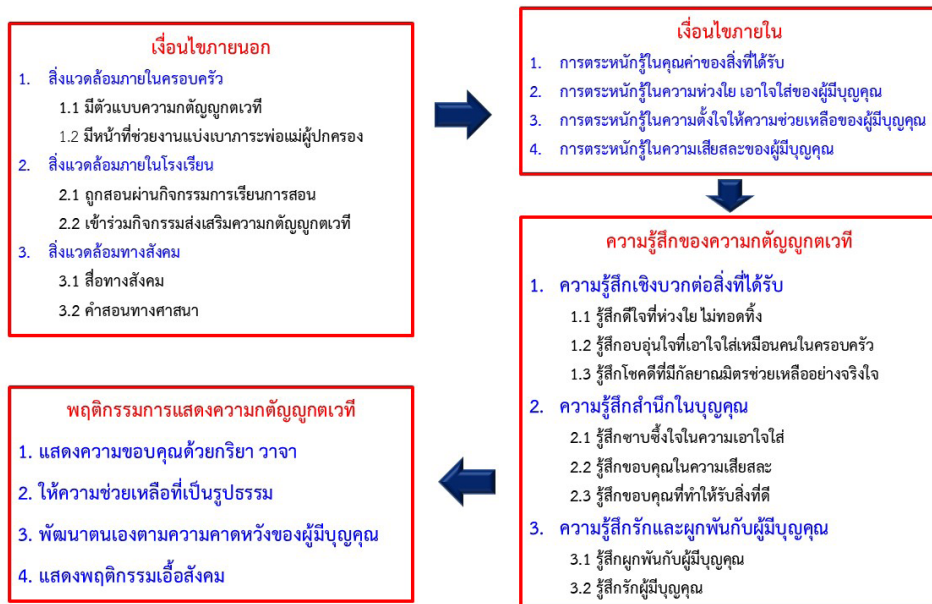
จากผลการวิจัยดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสรุปเนื้อหาและเงื่อนไขของความกตัญญูตเวทีของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย ดังนี้

เมื่อนักเรียนรู้ว่าตนได้รับคุณประโยชน์ที่มาจากการกระทำดีของผู้อื่นหรือสิ่งอื่น ในความเข้าใจของนักเรียนความกตัญญูตเวทีที่เกิดขึ้นในสถานการณ์นั้น คือ “การรู้คุณ” และ “การตอบแทนคุณ” ซึ่งการรู้คุณ คือ สภาวะอารมณ์ที่เกิดขึ้นและกระตุ้นให้เกิดความต้องการตอบแทนคุณ จากการประมวลผลการสัมภาษณ์ในงานวิจัยนี้ จึงสรุปนิยามความกตัญญูตเวทีว่า หมายถึง สภาวะอารมณ์ของบุคคลที่เกิดขึ้นเมื่อตระหนักรู้ว่าคุณประโยชน์ที่ตนได้รับนั้นเกิดจากการกระทำดีของบุคคลอื่นหรือสิ่งอื่น และอารมณ์นั้นกระตุ้นให้บุคคลกระทำการตอบแทนต่อผู้มีบุญคุณโดยตรงและโดยอ้อมด้วยการแสดงพฤติกรรมเอื้อสังคมต่อบุคคลที่สามหรือสังคม จากนั้นมาข้างต้น ความกตัญญูตเวทีมี 2 องค์ประกอบ คือ อารมณ์ของความกตัญญูตเวที และพฤติกรรมของความกตัญญูตเวที โดยอารมณ์ของความกตัญญูตเวที ประกอบด้วย 3 ความรู้สึก คือ ความรู้สึกเชิงบวกต่อสิ่งที่ได้รับ ความรู้สึกสำนึกในบุญคุณ และความรู้สึกรักและผูกพันกับผู้ที่มีบุญคุณ ซึ่งสภาวะอารมณ์ของความกตัญญูตเวทีที่เกิดขึ้นจะกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมการตอบแทนหรือตั้งใจแสดงพฤติกรรมการตอบแทนต่อผู้มีบุญคุณโดยตรงและโดยอ้อม โดยพฤติกรรมการแสดงความกตัญญูตเวที แบ่งได้ 4 วิธี คือ

- 1) การแสดงความขอบคุณด้วยกิริยา วาจา
- 2) การให้ความช่วยเหลือที่เป็น

รูปธรรมแก่ผู้มีบุญคุณ 3) การพัฒนาตนเองตามความคาดหวังของผู้มีบุญคุณ และ 4) การแสดงพฤติกรรมเอื้อสังคม

หลักการที่ส่งผลต่อการกำหนดทิศทางหรือความเข้มของความกตัญญูกตเวที คือ เงื่อนไขของความกตัญญูกตเวที แบ่งออกได้เป็น 2 ส่วน คือ เงื่อนไขภายนอกและเงื่อนไขภายใน โดยเงื่อนไขภายนอก เป็นสถานการณ์แวดล้อมที่นักเรียนได้มีปฏิสัมพันธ์ ซึ่งได้แก่ สิ่งแวดล้อมภายในครอบครัว โรงเรียน และสังคม อันเป็นแหล่งของข้อมูลที่นักเรียนได้ดูดซึมภาพ และเหตุการณ์ต่าง ๆ แล้วสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับความกตัญญูกตเวทีที่ตนพบเห็นมาสร้างเป็นโครงสร้างทางสติปัญญาเข้ามาไว้ในโครงสร้างทางสติปัญญา เมื่อมีเหตุการณ์ที่ตนเองได้รับคุณประโยชน์จากการกระทำของผู้มีบุญคุณ นักเรียนมีการรับรู้และแปลความหมายโดยข้อมูลความรู้เดิมที่เก็บไว้ในโครงสร้างทางสติปัญญากระตุ้นให้เกิดเงื่อนไขภายใน คือ การตระหนักรู้คุณค่าของสิ่งที่ได้รับ การตระหนักรู้ในความห่วงใยเอาใจใส่ การตระหนักรู้ในความตั้งใจช่วยเหลือ และการตระหนักรู้ในความเสียสละของผู้มีบุญคุณ การรู้คิดของเงื่อนไขภายในเหล่านี้ ส่งผลต่อการเรียนรู้ของอารมณ์และพฤติกรรมความกตัญญูกตเวทีตามมา ดังแสดงไว้ในแผนภาพกระบวนการเรียนรู้ความกตัญญูกตเวที

6. อภิปรายผลการวิจัย

แนวคิดความกตัญญูทศเวทของเยาวชนไทยระยะวัยรุ่น แสดงไว้ด้วยคำว่า “การรู้คุณและการตอบแทนคุณ” ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดความกตัญญูทศเวทในคำสอนของพระพุทธศาสนาในสังคมไทยที่วิเคราะห์ว่า กตัญญู หมายถึง การสำนึกในอุปการคุณของผู้อื่นหรือสิ่งอื่นเป็นภาวะทางจิตใจหรือมโนกรรม ส่วนกตเวทีย หมายถึง การตอบแทนคุณที่แสดงออกมาเป็นการกระทำหรือการพูด จัดเป็นกายกรรมและวจีกรรม¹⁸ ซึ่งภาวะทางจิตใจของความกตัญญูนั้นมีลักษณะ กระตุ้นให้เกิดความต้องการตอบแทนคุณซึ่งเทียบเคียงได้กับแนวคิดปฏิจจสมุปบาท ขึ้น “เวทนา ปัจจยา ตัณหา” หมายถึง ความรู้สึกกระตุ้นให้เกิดตัณหา คือ ความอยากได้หรือความต้องการ ที่สาโรช บัวศรี นำมาอธิบายขั้นตอนของการ

¹⁸ อำนาจ สงวนกลาง, “การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูทศเวทในพระพุทธศาสนา เถรวาท,”: 112.

เกิดความรู้สึก ค่านิยม เจตคติ และพฤติกรรม¹⁹ ในงานวิจัยนี้จึงสรุปว่า สำหรับเยาวชนไทยความกตัญญูทศเวทที่ประกอบด้วย “อารมณ์” คือ การรู้คุณ และ “พฤติกรรม” คือ การตอบแทนคุณ ซึ่งแนวคิดนี้มีขอบเขตกว้างกว่าแนวคิดความกตัญญู (Gratitude) ในการศึกษาของสาขาจิตวิทยาเชิงบวกที่เน้นเฉพาะด้านอารมณ์ดังที่แมคคัลลอคและคณะ เสนอไว้ว่า “ความกตัญญูเป็นอารมณ์เชิงจริยธรรม (Moral emotion) ที่กระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมเพื่อตอบแทนคุณ”²⁰ โดยการให้ความสำคัญกับด้าน “พฤติกรรมการตอบแทน” นี้เป็นลักษณะร่วมของแนวคิดความกตัญญูทศเวทในสังคมตะวันออก ซึ่งอาจจะมาจากการได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา โดยในสังคมญี่ปุ่นที่ได้รับอิทธิพลจากคำสอนพระพุทธศาสนาในจีนที่ปรับตัวผสมผสานกับปรัชญาหลักคำสอนของลัทธิขงจื้อ ได้เน้นย้ำแนวคิด “บุญคุณ (On)” เป็นบรรทัดทางศีลธรรมของความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล เมื่อรับบุญคุณหรือความช่วยเหลือ จะเกิดความรู้สึกเป็นหนี้บุญคุณและต้องตอบแทนคืนไปให้ผู้มีบุญคุณ²¹ ดังนั้นเมื่อได้รับความช่วยเหลือจากผู้อื่น นักศึกษาญี่ปุ่นจะเกิดความรู้สึกเป็นหนี้ซึ่งเป็นความรู้สึกเชิงลบพร้อมกับความรู้สึกเชิงบวก และทั้งสองความรู้สึกมีความสัมพันธ์ทางบวกกับ “แนวโน้มแสดงพฤติกรรมการตอบแทน”²² ส่วนในเยาวชนไทย อารมณ์ของความกตัญญูทศเวทที่กระตุ้นความต้องการตอบแทนคุณ คือ ความรู้สึกเชิงบวกต่อสิ่งที่ได้รับ

¹⁹ สาโรช บัวศรี, *จริยธรรมศึกษา*, 22-24.

²⁰ Michael E. McCullough, Shelly D. Kilpatrick, Robert A. Emmons, and David B. Larson, “Is Gratitude a Moral Affect?,” *Psychological Bulletin*, 127, no. 2, (March 2001): 253.

²¹ Takashi Naito, and Naoko Washizu, “Note on Cultural Universals and Variations of Gratitude from an East Asian Point of View,” *The Journal of Behavioral Science*, 10, no. 2, (July 2015): 4.

²² Takashi Naito, Janjira Wangwan, and Motoko Tani, “Gratitude in University Students in Japan and Thailand,” *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36, no. 2, (March 2005): 247.

ความรู้สึกสำนึกในบุญคุณ และความรู้สึกรักและผูกพันกับผู้มีบุญคุณ

ข้อมูลอารมณ์ของความกตัญญูตเวทีที่ได้จากประสบการณ์ของนักเรียนในงานวิจัยนี้มีความกว้าง สามารถอธิบายได้ครอบคลุมและให้แง่มุมเชิงลึกที่น่าสนใจในการอธิบายกระบวนการเรียนรู้ความกตัญญูตเวที เมื่อนักเรียนรับรู้ว่าเป็นผู้รับคุณประโยชน์จากการกระทำดีของผู้มีบุญคุณ ความรู้สึกแรกที่เกิดขึ้นคือ ความรู้สึกเชิงบวกต่อสิ่งที่ได้รับ หลังจากนั้นนักเรียนที่มีความกตัญญูจะพิจารณาถึงต้นเหตุหรือที่มาของคุณประโยชน์และมองเห็นการกระทำของผู้มีบุญคุณมีความต่างต่าง ๆ และเกิดความรู้สึกซาบซึ้งขอบคุณ ซึ่งสอดคล้องกับเอมมอนส์²³ ที่กล่าวว่า ความกตัญญูตเวที เป็นความรู้สึกซาบซึ้งของบุคคลที่เกิดขึ้นเมื่อมีใครบางคนทำสิ่งที่ใจดีและช่วยเหลือเขา เป็นความรู้สึกขอบคุณ (thankful) และร่าเริง (joy) ที่ตอบสนองต่อการรับคุณประโยชน์

ความรู้สึกสำนึกบุญคุณ มีความซาบซึ้งใจในความเอาใจใส่ ความขอบคุณในความเสียสละของผู้มีบุญคุณ เป็นความรู้สึกที่เกิดจากการได้ประสบหรือสัมผัสสถานการณ์ที่ตนได้รับคุณประโยชน์ แล้วมองเห็นที่มาหรือต้นเหตุของคุณประโยชน์ มาจากการกระทำที่เอาใจใส่ เสียสละของผู้อื่น ผู้ที่มีความกตัญญูจะเรียนรู้การมองด้านดีของผู้อื่น การเอาใจเขามาใส่ใจเรา มีการร่วมความรู้สึกและเกิดความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น ทำให้เกิดความซาบซึ้งขอบคุณผู้มีบุญคุณ และผู้มีบุญคุณกลายมาเป็นบุคคลพิเศษ มีความรู้สึกรักและผูกพัน ห่วงใยในสุขภาวะและปรารถนาให้ผู้มีบุญคุณมีความสุข ซึ่งความรู้สึกของความกตัญญูนี้สอดคล้องกับผลการศึกษาเชิงคุณภาพของฮลาวาและเอลเฟอส์²⁴ ที่กล่าวว่า ความกตัญญูเป็นอารมณ์ความรู้สึกหนึ่งที่เกิดจากการผสมผสานร่วมกันระหว่างอารมณ์ของการเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับคนอื่น เช่น ความใกล้ชิด ความรู้สึกไม่โดดเดี่ยว และอารมณ์

²³ Robert A. Emmons, "Gratitude," *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*, ed. Christopher Peterson and Martin E. P. Seligman (New York: Oxford University Press, 2004): 554.

²⁴ Patty Hlava, and John Elfers, "The Lived Experience of Gratitude," 449-450.

ที่มีสุขภาวะ เช่น รู้สึกอบอุ่นที่หัวใจ รัก โชคดี เป็นต้น ข้อค้นพบเกี่ยวกับอารมณ์ของความกตัญญูนี้จึงสนับสนุนว่าผู้ที่มีความกตัญญูกตเวที มีความสามารถในการร่วมความรู้สึกเอาใจเขามาใส่ใจเราคิดถึงจิตใจผู้อื่น มีความรู้สึกของการมีความสัมพันธ์กับผู้อื่น สามารถที่จะสร้างและรักษาความสัมพันธ์กับผู้อื่นได้

7. ความรู้ใหม่ที่ได้จากการวิจัย

ข้อค้นพบใหม่ของงานวิจัยนี้ คือ ในนักเรียนไทย การตระหนักรู้ในความห่วงใยเอาใจใส่ของผู้มีบุญคุณ เป็นเงื่อนไขภายในความกตัญญูกตเวทีของที่มีผลทำให้เกิดการเรียนรู้ความกตัญญูกตเวที กล่าวคือ ผลการศึกษาวิจัยในอดีต เทสเซอร์ เกทวูดและดริเวอร์²⁵ แสดงหลักฐานเชิงประจักษ์สนับสนุนว่า ปัจจัยทางจิตสังคม 3 ประการ คือ 1) การรับรู้ถึงความตั้งใจ (Intention) ในการให้อุปการคุณ 2) การรับรู้ต้นทุน (Cost) ด้านต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในการให้อุปการคุณ 3) การรับรู้ถึงคุณค่า (Value) ของอุปการคุณ เป็นปัจจัยกำหนดความเข้มของความกตัญญู แต่ผลการวิจัยรูปแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูลครั้งนี้ นอกจากจะพบเงื่อนไขภายในของความกตัญญูกตเวที 3 ประการที่สอดคล้องกับผลการศึกษาของเทสเซอร์และคณะแล้ว ยังพบว่า การตระหนักรู้ความห่วงใยเอาใจใส่ของผู้มีบุญคุณเป็นเงื่อนไขภายในที่ส่งผลทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความกตัญญูกตเวทีในนักเรียนด้วย ซึ่งแสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของเยาวชนไทยในปัจจุบันที่นอกจากจะตระหนักในความสำคัญของการกระทำและผลลัพธ์ที่แสดงออกมาภายนอก คือ การมีความตั้งใจ มีความเสียสละแรงกาย เวลา ทรัพย์สินเพื่อให้ความช่วยเหลือของผู้มีบุญคุณ และคุณค่าของสิ่งที่ได้รับแล้ว เยาวชนไทยยังให้ความสำคัญกับจิตใจที่มีความปรารถนาดี โดยผู้ที่มีความกตัญญูกตเวทีจะตีความ เชื่อมโยงคุณประโยชน์

²⁵ Abraham Tesser, Robert Gatewood, and Michael Driver, "Some Determinants of Gratitude," *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, no. 3, (July 1968): 233.

ที่ตนได้รับนั้นมาจากจิตใจที่มีความห่วงใย เอาใจใส่ของผู้มีบุญคุณ ซึ่งผลการวิจัยนี้ มีนัยสำคัญในการออกแบบกิจกรรมเสริมสร้างความกตัญญูตเวที โดยการเน้น สร้างสถานการณ์ที่กระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของความรู้คิดที่เป็นเงื่อนไข ภายใน เพื่อให้นักเรียนเกิดการเรียนรู้ความกตัญญูตเวทีตามมา

สถานการณ์แวดล้อมที่นักเรียนมีปฏิสัมพันธ์ ตั้งแต่ภายในครอบครัว โรงเรียน และสังคม เป็นแหล่งของประสบการณ์เกี่ยวกับความกตัญญูตเวทีเข้ามาไว้ในโครงสร้างทางสติปัญญา สถาบันทางสังคมเหล่านี้เป็นแหล่งที่จะสามารถ ปลุกฝังความกตัญญูให้กับเยาวชนไทยได้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น การมีตัวแบบ ความกตัญญูตเวที การสอน ถ่ายทอดผ่านกิจกรรมทางศาสนา กิจกรรมการเรียนการสอน ตลอดจนสื่อทางสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะสื่อสังคมออนไลน์ที่เน้น เนื้อหา ให้แง่คิดด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับเงื่อนไขภายในของความกตัญญูตเวที จะช่วย ส่งเสริมการเรียนรู้ความกตัญญูตเวที ซึ่งจะเป็ประโยชน์ในเชิงนโยบายของ แนวทางการปลุกฝังความกตัญญูตเวทีให้แก่เยาวชนทั้งในระบบการศึกษาใน โรงเรียนและในสังคม

8. ข้อเสนอแนะ

8.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย การนำข้อค้นพบเกี่ยวกับเงื่อนไขภายนอก ไปใช้เป็นแนวทางในการส่งเสริมการปลุกฝังความกตัญญูตเวทีแก่เยาวชน เช่น ส่งเสริมการนำคำสอนทางศาสนาไปเผยแพร่ทางสื่อรูปแบบต่าง ๆ ที่เยาวชน มีความคุ้นเคย เข้าถึงได้ง่าย การส่งเสริมการจัดกิจกรรมอบรมคุณธรรมความ กตัญญูตเวทีสำหรับเยาวชนหรือสำหรับนักเรียนในโรงเรียน เป็นต้น

8.2 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้ การนำข้อค้นพบเกี่ยวกับเงื่อนไขภายในไปใช้ในการออกแบบจัดประสบการณ์การเรียนรู้ความกตัญญูกตเวที โดยเน้นพัฒนาการรู้คิดที่เป็นเงื่อนไขภายใน คือ การตระหนักรู้ในคุณค่าของสิ่งที่ได้รับ การตระหนักรู้ความห่วงใยเอาใจใส่ ความตั้งใจช่วยเหลือ ความเสียสละของผู้มีบุญคุณ เพื่อกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ความกตัญญูกตเวที

8.3 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป

1) งานวิจัยนี้มีข้อจำกัด คือ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักเป็นนักเรียนในโรงเรียนการกุศลของวัดในพระพุทธศาสนา ในการวิจัยครั้งต่อไปควรขยายกลุ่มผู้เข้าร่วมวิจัยที่มีลักษณะทั่วไป เช่น นักเรียนของโรงเรียนสามัญศึกษา

2) งานวิจัยครั้งนี้ ส่วนใหญ่นักเรียนรายงานความกตัญญูกตเวทีต่อบุคคล งานวิจัยครั้งต่อไปควรเน้นศึกษาความกตัญญูกตเวทีต่อโรงเรียน องค์กร สังคม

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. หนังสือ

ฐาศุภร์ จันประเสริฐ. *กระบวนการทัศน์สร้างสรรค์นิยม หลากหลายรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพทางพฤติกรรมศาสตร์*. ปทุมธานี: ไอเดียนาสิน มีเดีย โซลูชั่น, 2565.

พระมหาสมชาย ฐานวุฑโฒ. *มงคลชีวิต ฉบับทางก้าวหน้า*. กรุงเทพมหานคร: รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2551.

สาโรช บัวศรี. *จริยธรรมศึกษา*. กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, 2526.

เสกสรรค์ ประเสริฐกุล. *วิภาววิธีแห่งจิตตปัญญา: จากศีล 5 ถึงปรัชญาปารมิตา*. นครปฐม: ศูนย์จิตตปัญญาศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล, 2553.

2. บทความ

เบญจวรรณ ชยางกูร ณ อยุธยา. “การปลูกฝังความกตัญญูกตเวทีเพื่อพัฒนาเยาวชนไทยเชิงพุทธบูรณาการ.” *วารสาร มจร การพัฒนาสังคม*, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1, (มกราคม-เมษายน 2565): 167-176.

อำนาจ สงวนกลาง. “การศึกษาวิเคราะห์ความกตัญญูกตเวทีในพระพุทธศาสนาเถรวาท.” *วารสารธรรมธारा*, ปีที่ 7, ฉบับที่ 1 (ฉบับรวมที่ 12), (มกราคม-มิถุนายน 2564): 101-130.

3. วิทยานิพนธ์

นวลลออ วรชีนา. “ผลของโปรแกรมพัฒนาการแสดงความกตัญญูกตเวทีของเด็กไทย.” *สารนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต*, มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, 2550.

4. ข้อมูลจากเว็บไซต์

ไทยรัฐฉบับพิมพ์. “ช็อกสังคม ด.ญ.14 ข่าแม่ม บงการวางแผนแผนหนีม้วย 16 พี่ชายสาหัส.” *ไทยรัฐออนไลน์*, 9 เมษายน 2565.

<https://www.thairath.co.th/news/local/central/2363512>.

Kapook. “มอบตัวแล้ว ! ลูกวัย 16 แหวงแม่สาหัส ลั่นตั้งใจจะฆ่าให้ตาย อยากมีชีวิตอิสระ.” สืบค้นเมื่อ 14 มิถุนายน 2564.

<https://hilight.kapook.com/view/203267>.

• ภาษาต่างประเทศ

1. บทความ

BARTLETT, Monica Y., Paul CONDON, Jourdan CRUZ, Jolie BAUMANN, and David DESTENO. “Gratitude: Prompting Behaviors That Build Relationships.” *Cognition and Emotion*, 26, no. 1, (January 2012): 2-13.

BONO, Giacomo, and Jason T. SENDER. “How Gratitude Connects Humans to the Best in Themselves and in Others.” *Research in Human Development*, 15, no. 3-4, (2018): 224-237.

EMMONS, Robert A.. “Gratitude.” *Character Strengths and Virtues: A Handbook and Classification*. Edited by Christopher Peterson and Martin E. P. Seligman. New York: Oxford University Press, 2004: 553-568.

EMMONS, Robert A., and Charles M. SHELTON. “Gratitude and the Science of Positive Psychology.” *Handbook of Positive Psychology*. Edited by C. R. Snyder and Shane J. LOPEZ. New York: Oxford University Press, 2002: 459-471.

- FROH, Jeffrey J., Robert A. EMMONS, Noel A. CARD, Giacomo BONO, and Jennifer A. WILSON. "Gratitude and the Reduced Costs of Materialism in Adolescents." *Journal of Happiness Studies*, 12, no. 2, (April 2011): 289-302.
- FROH, Jeffrey J., William J. SEFICK, and Robert A. EMMONS. "Counting Blessings in Early Adolescents: An Experimental Study of Gratitude and Subjective Well-Being." *Journal of School Psychology*, 46, no. 2, (April 2008): 213-233.
- HLAVA, Patty, and John ELFERS. "The Lived Experience of Gratitude." *Journal of Humanistic Psychology*, 54, no. 4, (2014): 434-455.
- McCULLOUGH, Michael E., Shelly D. KILPATRICK, Robert A. EMMONS, and David B. LARSON. "Is Gratitude a Moral Affect?." *Psychological Bulletin*, 127, no. 2, (March 2001): 249-266.
- NAITO, Takashi, and Naoko WASHIZU. "Gratitude in Life-span Development: An Overview of Comparative Studies between Different Age Groups." *The Journal of Behavioral Science*, 14, no. 2 (May 2019): 80-93.
- _____. "Note on Cultural Universals and Variations of Gratitude from an East Asian Point of View." *The Journal of Behavioral Science*, 10, no. 2, (July 2015): 1-8.
- NAITO, Takashi, Janjira WANGWAN, and Motoko TANI. "Gratitude in University Students in Japan and Thailand." *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 36, no. 2, (March 2005): 247-263.

RENSHAW, Tyler L., and Rachel M. OLINGER STEEVES. "What Good Is Gratitude in Youth and Schools? A Systematic Review and Meta-analysis of Correlates and Intervention Outcomes." *Psychology in the School*, 53, no. 3, (March 2016): 286-305.

TESSER, Abraham, Robert GATEWOOD, and Michael DRIVER. "Some Determinants of Gratitude." *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, no. 3, (July 1968): 233-236.

**การใช้วงจรคุณภาพในการบริหารงาน
ที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการ
ของโรงเรียนในเครือข่าย**

**The Use of the PDCA Quality Cycle in
Administration that Affects Academic
Administration of Schools in the Sarasas
Affiliated Schools**

ชุตินันท์ ตู้นนบัตร* และนิพิฐพนธ์ สนิทเหลือ**

Chutipon TOOTANABAT and Nipitpholt SANITLOU

* นิสิตปริญญาโท สาขาวิชาการบริหารการศึกษา,

* ** คณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ

* Master of Education Program in Educational Administration,

* ** Faculty of Education and Liberal Arts,

Suvarnabhumi Institute of Technology, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 13 ม.ค. 2566

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 8 ก.ค. 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 5 มิ.ย. 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 17 ส.ค. 2566

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาระดับการใช้วงจรคุณภาพในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่าย 2) เพื่อสร้างสมการพยากรณ์การบริหารงานวิชาการโดยใช้วงจรคุณภาพของโรงเรียนในเครือข่าย และ 3) เพื่อศึกษาการใช้วงจรคุณภาพกับหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่าย งานวิจัยนี้เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพแบบการวิจัยภาคสนาม กลุ่มตัวอย่างคือ ครูในสถานศึกษาโรงเรียนในเครือข่าย จำนวน 368 คน จากการกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างคำนวณด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป G*POWER จำนวนทั้งสิ้น 49 โรงเรียน ครูผู้สอนจำนวน 8,342 คนในปีการศึกษา 2565 เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถาม 3 ลักษณะ คือ แบบตรวจสอบรายการ แบบมาตราส่วนประมาณค่า และแบบปลายเปิด ได้ค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ 0.981 สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ได้แก่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทดสอบสมมติฐานโดยใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน และการวิเคราะห์การถดถอยพหุคูณแบบหลายขั้นตอน ผลการวิจัยพบว่า

1) ระดับการใช้วงจรคุณภาพในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่าย ทั้ง 4 ด้าน คือ 1) การวางแผน 2) การดำเนินการตามแผน 3) การตรวจสอบ และ 4) การปรับปรุงแก้ไข พบว่า การใช้วงจรคุณภาพโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.03$) โดยการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่าย มีองค์ประกอบ 6 ด้าน คือ (1) ด้านหลักสูตรและการบริหารหลักสูตร (2) ด้านการวิจัยในชั้นเรียน (3) ด้านการจัดการเรียนการสอน (4) ด้านการนิเทศภายใน (5) ด้านการวัดและประเมินผล และ (6) ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้กับการประกันคุณภาพการศึกษา

2) การใช้วงจรคุณภาพที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือสารสาสน์ที่นำมาวิเคราะห์จำนวน 6 ด้าน พบว่า การใช้วงจรคุณภาพมีจำนวน 3 ด้านที่สามารถพยากรณ์การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือสารสาสน์ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .01 ได้แก่ ด้านการวางแผน (X_1) ด้านการดำเนินงานตามแผน (X_2) และด้านการปรับปรุงแก้ไข (X_4) ตัวแปรที่มีอำนาจพยากรณ์ดีที่สุดคือ ด้านการปรับปรุงแก้ไข (X_4) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยของการพยากรณ์เท่ากับ .466 รองลงมา คือ ด้านการดำเนินงานตามแผน (X_2) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยของการพยากรณ์เท่ากับ .249 รองลงมา คือ ด้านการวางแผน (X_1) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยของการพยากรณ์เท่ากับ .208 ซึ่งตัวแปรทั้ง 3 ด้านนี้สามารถร่วมกันพยากรณ์การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือสารสาสน์ได้ร้อยละ 80.2 และสามารถเขียนสมการการวิเคราะห์พหุคูณถดถอยในรูปคะแนนดิบ คือ $\hat{Y} = 0.262 + 0.262(X_1) + 0.249(X_2) + 0.466(X_4)$ และ สมการการวิเคราะห์พหุคูณถดถอยในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ $\hat{Z} = 0.215(X_1) + 0.261(X_2) + 0.474(X_4)$

3) การใช้วงจรคุณภาพกับหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือสารสาสน์บูรณาการด้วยอิทธิบาท 4 ได้แก่ 1) การวางแผน – ฉันทะ คณะผู้บริหาร คณาจารย์และบุคลากรมีความยินดี เต็มใจ มีใจรักที่จะร่วมกันวางแผนปฏิบัติงาน 2) การดำเนินการตามแผน – วิริยะ มีการปฏิบัติงานตามแผนงานอย่างจริงจัง มุ่งมั่น แน่วแน่ อุตุน 3) การตรวจสอบ – จิตตะ บุคลากรช่วยกันตรวจสอบ ให้กำลังใจ มีความยุติธรรม และ 4) การปรับปรุงแก้ไข – วิมังสา มีกระบวนการพิจารณาทบทวนปัญหา ไตร่ตรองด้วยปัญญาอย่างรอบคอบ พร้อมปรับปรุง แก้ไข และพัฒนาให้งานสมบูรณ์สำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

คำสำคัญ: การบริหารงานวิชาการ วงจรคุณภาพแบบ PDCA

โรงเรียนในเครือสารสาสน์ พุทธธรรม

Abstract

The objectives of this research article are 1) to study the usage level of the quality cycle in academic administration of Sarasas Affiliated Schools, 2) to create a forecasting equation for academic administration by using the quality cycle of Sarasas Affiliated Schools, and 3) To study the use of quality cycles and Buddhhadhamma used in academic administration of Sarasas Affiliated Schools. This study was undertaken with field and qualitative research. A sample size of 368 teachers in the Sarasas Affiliated Schools was calculated by the program G*POWER, from a total of 8,342 teachers in 49 schools in the 2022 academic year. The research tools were questionnaires of three types: item check form, estimation scale, and open-ended. The confidence value was 0.981. The statistics used in data analysis were percentage, mean, and standard deviation. The hypothesis was tested using Pearson Product Moment Correlation Coefficient and Stepwise Multiple Rgression Analysis.

The research results are as follows:

1) Regarding the four aspects of quality cycle usage in academic administration of Sarasas Affiliated Schools (planning, implementation of the plan, inspection and improvement), the quality cycle was found to be used to a large extent ($\bar{X} = 4.03$). The academic administration of Sarasas Affiliated Schools consists of six components: (1) curriculum and curriculum administration, (2) classroom research, (3) instructional management, (4) internal supervision, (5) measurement and evaluation, and (6) learning process development and educational quality assurance.

2) The use of quality cycles affecting academic administration of schools in the Sarasas Affiliated Schools was analyzed in six aspects. It was found that three aspects of quality cycle usage could predict the academic administration of Sarasas Affiliated Schools with a statistical significance of 0.01. These aspects were planning (X_1), plan implementation (X_2), and improvement (X_4). The variable with the best predictive power was the improvement aspect (X_4) with a forecast regression coefficient of .466, followed by the planning aspect (X_2) with a forecast regression coefficient of .249, followed by the planning aspect (X_1) with a predictive regression coefficient of .208. These three variables can predict the academic administration of Sarasas Affiliated Schools at 80.2% and can be expressed as a multiple regression equation of raw score as $\hat{Y} = 0.262 + 0.262(X_1) + 0.249(X_2) + 0.466(X_4)$, and a regression multiple analysis equation of standard score as $\hat{Z} = 0.215(X_1) + 0.261(X_2) + 0.474(X_4)$.

3) The use of quality cycles and Buddhaddhamma used in academic administration of Sarasas Affiliated Schools is integrated with the Four Iddhipāda, namely (1) Planning – Willing, faculty and staff are willing to join in the operation; (2) Practice – Viriya, faculty and staff are working with determination and patience; (3) Checking – Citta, team work that helps each other to inspect, encourage and give; and (4) Corrective practice – Vimansa, having a process for solving problems, deliberate with wisdom to improve and develop the work to complete and achieve the goals.

Keywords: Academic Administration, PDCA Quality Cycle Theory, Sarasas Affiliates Schools, Buddhaddhamma

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ปัจจุบันสถานศึกษาแต่ละแห่งได้รับอิสระในการออกแบบระบบการประกันคุณภาพ เพื่อให้สอดคล้องกับมาตรฐานการศึกษาในแต่ละระดับและประเภทของสถานศึกษา การบริหารองค์กรในปัจจุบันมีเครื่องมืออยู่มากมายที่องค์กรสามารถนำไปใช้ในการบริหารและพัฒนาองค์กร สถานศึกษาเป็นองค์กรที่สำคัญองค์กรหนึ่ง ที่ต้องปรับตัวในการรองรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในโลกยุคใหม่ ทำให้ผู้บริหารต้องเรียนรู้เครื่องมือใหม่ ๆ ที่จะนำพาสถานศึกษาไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย การดำเนินกิจกรรมหรือการบริหารจัดการการประกันคุณภาพการศึกษาจะประสบความสำเร็จและเป็นไปตามนโยบายและเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้มีการนำหลักการบริหารการจัดการเชิงคุณภาพแบบต่อเนื่องตามวงจรเดมมิง (Deming Cycle) หรือ PDCA มาจากคำภาษาอังกฤษ 4 คำ ได้แก่ Plan (วางแผน) Do (ลงมือปฏิบัติ) Check/Study (ตรวจสอบ/ศึกษา กำหนดมาตรการปรับปรุงแก้ไข) Act (เน้นให้มีการปรับปรุงอย่างต่อเนื่องเป็นวงจร)¹ ซึ่งการบริหารด้วยวงจรคุณภาพ (PDCA) ถือเป็นเครื่องมือการบริหารที่จัดเป็นแกนร่วมของนักบริหารที่หลากหลายบนพื้นฐานเดียวกัน ปัจจุบันพบว่า โรงเรียนเอกชนกำลังเผชิญกับปัญหาต่าง ๆ เกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการ เช่น ด้านการใช้หลักสูตรสถานศึกษาพบว่า หลักสูตรสถานศึกษาบางโรงเรียนมีโครงสร้างเวลาเรียนที่อาจจะไม่เอื้อต่อการส่งเสริมความแตกต่างระหว่างบุคคลที่จะสามารถแข่งขันได้อย่างหลากหลายทั้งในระดับภาคและระดับชาติ เช่น โครงสร้างเวลาเรียนของกลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ ซึ่งประกอบด้วยหลายสาระ มีเวลาเรียนในระดับมัธยมศึกษาตอนต้นสัปดาห์ละ 2 ชั่วโมง (3 ปีรวม 120 ชั่วโมง) ส่งผลทำให้ไม่สามารถค้นพบความถนัดของตนเอง การนำวงจรคุณภาพ PDCA มาใช้เป็นแนวทางในการแก้ปัญหา ก็คือ การวางแผนการดำเนินงานตามแผนที่

¹ สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579 (กรุงเทพมหานคร : פרקหวานกราฟฟิค, 2560), ง.

กำหนดไว้แล้วทำการประเมินผลอย่างต่อเนื่อง มีขั้นตอนการแก้ไขปรับปรุงใน 4 ส่วนต่างที่ขาดตกบกพร่อง พัฒนางานด้านวิชาการ พัฒนาสถานศึกษา จัดหางบประมาณสนับสนุนภารกิจของโรงเรียนในแต่ละด้าน มีการส่งเสริมให้ครูปรับเปลี่ยนวิธีการสอนโดยพัฒนาครูอย่างต่อเนื่อง ประสานความร่วมมือกับชุมชน และท้องถิ่น ประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการเพื่อนิเทศภายในอย่างต่อเนื่อง ประโยชน์ที่ได้จากการนำไปใช้พัฒนาในงานวิชาการ คือ สร้างประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่ดีกว่า เกิดการปรับปรุงพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ทำให้ตัดสินใจง่ายขึ้นและลดความเสี่ยงในการจัดการ อย่างไรก็ตาม PDCA ไม่เหมาะกับโครงการที่ต้องการแก้ไขอย่างเร่ง เพราะต้องใช้ระยะเวลายาวนานในการดำเนินการ ทั้งนี้ PDCA ยังเป็นเครื่องมือที่สำคัญสำหรับการวางแผน แก้ปัญหาอย่างยั่งยืน ซึ่งหลักการของ PDCA สามารถนำมาใช้เพื่อการปรับปรุง และพัฒนาระบบการทำงานขององค์กรให้ดีขึ้นได้และยังสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้กับทุกงานแม้กระทั่งในการดำเนินชีวิตประจำวัน

โรงเรียนในเครือสารสาสน์เป็นสถานศึกษาที่มุ่งจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีพัฒนาการโดยองค์รวม ทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา คิตรีเริ่มสร้างสรรค์ คิดได้เป็นระบบ มีคุณธรรม จริยธรรม เป็นเลิศทางวิชาการตามมาตรฐานสากล เป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคมและประเทศ มีทักษะในการใช้ภาษาอังกฤษ มีเหตุผลใช้สติปัญญา คิดเป็น ทำเป็น และสามารถแก้ปัญหาได้อย่างสร้างสรรค์ควบคู่ไปกับคุณธรรมและจริยธรรม ให้มีประสิทธิภาพในการดำรงชีวิตกับผู้อื่นอย่างมีความสุข มีคุณภาพชีวิตที่ดีบนพื้นฐานของความเป็นไทย พร้อมกับพัฒนาบุคลากร อาคารสถานที่และการบริหารจัดการ โรงเรียนสารสาสน์เป็นโรงเรียนที่มีการสอนแบบสองภาษาแห่งแรกของประเทศไทย เป็นโรงเรียนแม่แบบของหลักสูตรการเรียนการสอนแบบสองภาษา จึงมีชื่อเสียงการเรียนการสอนด้านภาษาเป็นพิเศษ ซึ่งได้รับการคาดหวังจากนักเรียนและผู้ปกครองที่ต้องการให้บุตรหลานมีความเก่งด้านภาษาที่สองเป็นพิเศษ โดย

เปิดหลักสูตรการเรียนการสอน 2 แผนก คือ 1) แผนกสองภาษา (Bilingual Programme) 2) แผนกสามัญ (Mini-Bilingual Programme) โดยอิงตามหลักสูตรแกนกลางของกระทรวงศึกษาธิการ มุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีระบบการบริหารจัดการศึกษาตามแบบ PDCA เป็นการบริหารจัดการหลักสูตรที่มีคุณภาพและยังมีความหลากหลายของหลักสูตรเพื่อเพิ่มทางเลือกให้แก่ผู้ปกครอง นอกจากนี้โรงเรียนยังให้ความสำคัญกับระเบียบวินัยเป็นอย่างยิ่ง มีวัตถุประสงค์เพื่อปลูกฝังให้ผู้เรียนมีระเบียบวินัยในตนเองทั้งครูและนักเรียน รวมถึงด้านมาตรฐานการศึกษา/ตรวจสอบ โรงเรียนมีการตรวจสอบคุณภาพการศึกษาและการบริหารการศึกษาโดยกองอำนวยการกลางโรงเรียนในเครือสารสาสน์เป็นประจำสม่ำเสมอ พร้อมรับการตรวจสอบอยู่เสมอ

แม้โรงเรียนในเครือสารสาสน์จะมีจุดเด่นอยู่หลายด้าน แต่ก็ยังพบจุดอ่อน (Weaknesses) บางด้าน ดังนี้

1. ความคล่องตัวด้านการบริหาร การบริหารจัดการในโรงเรียนต้องขออนุญาตจากกองอำนวยการกลางโรงเรียนในเครือสารสาสน์ จึงทำให้การบริหารงานล่าช้าและขาดความคล่องตัวในการบริหารจัดการ

2. ขาดแคลนครู/บุคลากรที่มีความถนัดเฉพาะด้าน โรงเรียนในเครือสารสาสน์เป็นโรงเรียนเอกชน ซึ่งมีการแข่งขันด้านการศึกษาสูง อีกทั้งโรงเรียนเอกชนสองภาษาและนานาชาติเกิดขึ้นใหม่หลายแห่ง ประกอบกับการเปิดสอบบรรจุครูผู้ช่วย จึงทำให้เกิดการโยกย้ายของครูและบุคลากรทางการศึกษา ส่งผลกระทบต่อการจัดการและบริหารการศึกษาและทรัพยากรบุคคลภายในโรงเรียน ทำให้โรงเรียนขาดแคลนครูที่มีความถนัดเฉพาะด้าน และต้องหากำลังคนมาทดแทนอยู่เสมอ ทำให้งานขาดความต่อเนื่อง

แต่ในช่วงระยะเวลา 2 ปีที่ผ่านมาพบปัญหาการทดสอบทางการศึกษาแห่งชาติขั้นพื้นฐาน (Ordinary national educational test: O-NET) ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ของโรงเรียนในเครือสารสาสน์ เขตการปกครองภาคส่วนที่ 3 มีผลการ

ประเมินกลุ่มสาระการเรียนรู้คณิตศาสตร์มีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 30 กลุ่มสาระวิทยาศาสตร์มีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 31 กลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา โดยรวมมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 39.54 กลุ่มสาระการเรียนรู้สุขศึกษาและพลศึกษา โดยรวมมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 64.80 กลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โดยรวมมีคะแนนเฉลี่ย 49.02 กลุ่มสาระการเรียนรู้การงานอาชีพและเทคโนโลยี โดยรวมมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 57.00 และกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างประเทศ โดยรวมมีคะแนนเฉลี่ยร้อยละ 43.52 สรุปจากภาพรวมผลการประเมินในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ อยู่ในระดับต่ำกว่าเกณฑ์มาตรฐานที่โรงเรียนในเครือข่ายศาสน์ สังกัดเขตการปกครองภาค ส่วนที่ 3 ตั้งเป้าหมายไว้

จากประเด็นดังกล่าวข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษากระบวนการบริหารงานวิชาการโดยใช้วงจรคุณภาพ (PDCA) ซึ่งน่าจะส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายศาสน์ เพื่อนำวงจรคุณภาพ PDCA ที่นำมาใช้ในงานวิชาการของโรงเรียนเครือข่ายศาสน์นี้เป็นรูปแบบศึกษาสภาพจริงและตรวจสอบสมมติฐานของผู้วิจัย นอกจากนี้ผู้วิจัยยังสนใจที่จะศึกษาค้นคว้าวิเคราะห์เพิ่มเติมในบทความนี้ว่า การใช้วงจรคุณภาพในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายศาสน์ให้สำเร็จอย่างต่อเนื่อง มันคง บุคลากรทำงานอย่างมีความสุขด้วยกัลยาณมิตร มีคุณธรรม จริยธรรม โดยการบูรณาการกับหลักพุทธธรรมได้อย่างไร และประโยชน์จากผลการวิจัยนี้จะได้นำเสนอต่อผู้บริหารระดับสูงเพื่อใช้เป็นแนวทางในการพัฒนางานวิชาการของโรงเรียนให้มีความเจริญก้าวหน้าในระดับที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป

2. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการใช้วงจรคุณภาพในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่าย
2. เพื่อสร้างสมการพยากรณ์การบริหารวิชาการโดยใช้วงจรคุณภาพของโรงเรียนในเครือข่าย
3. เพื่อศึกษาการใช้วงจรคุณภาพกับหลักพุทธธรรมที่ใช้ในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่าย

3. ขอบเขตของการวิจัย

3.1 ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ขอบเขตด้านเนื้อหาการวิจัยแบ่งออกเป็น 1) การใช้วงจรคุณภาพ PDCA 2) การบริหารงานวิชาการ ประกอบด้วย (1) หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร (2) การวิจัยในชั้นเรียน (3) การจัดการเรียนการสอน (4) การนิเทศภายใน (5) การวัดและประเมินผล และ (6) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้กับการประกันคุณภาพการศึกษา

2. ขอบเขตด้านประชากร ใช้ปีการศึกษา 2565 ประชากร คือ ครูโรงเรียนในเครือข่าย จำนวนทั้งสิ้น 49 โรงเรียน มีครูจำนวน 8,342 คน² และกลุ่มตัวอย่าง คือ ครูโรงเรียนในเครือข่าย ผู้วิจัยกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป G*POWER³ ได้กลุ่มตัวอย่างจำนวนครูทั้งสิ้น

² กลุ่มโรงเรียนในเครือข่าย, สรุปรายชื่อนักเรียน และนักเรียน ปีการศึกษา 2565 (กรุงเทพมหานคร: มปท, 2565), 3.

³ นิธิพนธ์ สนิทเหลือ, วัชรพร สาทร์เพ็ชร และญาดา นภาพารักษ์, “การคำนวณขนาดตัวอย่างด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป G*POWER,” วารสารวิชาการสถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1, (มกราคม - มิถุนายน 2562), 496-507.

368 คน ดำเนินการสุ่มแบบชั้นภูมิ (Stratified Random Sampling) จากประชากรในแต่ละภาคภูมิศาสตร์ ดำเนินการสุ่มอย่างง่าย (Simple Random Sampling) ด้วยวิธีจับสลาก

3. ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา การใช้วงจรคุณภาพในการบริหารงานวิชาการ ใช้ตัวแปรต้นจาก 4 องค์ประกอบของ PDCA คือ การวางแผน การปฏิบัติตามแผน การตรวจสอบ และการปรับปรุงดำเนินการ และ ตัวแปรตามจาก 6 องค์ประกอบการบริหารงานวิชาการ คือ หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร การวิจัยในชั้นเรียน การจัดการเรียนการสอน การนิเทศภายใน การวัดและประเมินผล และการพัฒนากระบวนการเรียนรู้กับการประกันคุณภาพการศึกษา

3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น แบ่งเป็น 3 ตอน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม โดยแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพการดำรงตำแหน่ง ประสบการณ์ในการทำงานและวุฒิการศึกษา

ตอนที่ 2 การใช้วงจรคุณภาพ ตามความคิดเห็นของครูโดยสอบถาม 4 ด้าน คือ การวางแผน (Plan) ปฏิบัติตามแผน (Do) ตรวจสอบ (Check) และปรับปรุงดำเนินการ (Act) ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ โดยกำหนดตามเกณฑ์ของคณะ

ตอนที่ 3 ระดับการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษา ตามความคิดเห็นของครูใน 6 ด้าน คือ (1) ด้านหลักสูตรและการบริหารหลักสูตร (2) ด้านการวิจัยในชั้นเรียน (3) ด้านการจัดการเรียนการสอน (4) ด้านการนิเทศภายใน (5) ด้านการวัดและประเมินผล และ (6) ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้กับการประกันคุณภาพการศึกษา มีลักษณะเป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า 5 ระดับ

3.3 การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยศึกษาเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง นำข้อมูลที่ได้สร้างเป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับการใช้วงจรคุณภาพและการบริหารงานวิชาการ 6 ด้านภายในสถานศึกษา นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นเสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษา ตรวจสอบความถูกต้องครอบคลุม และปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ จากนั้นนำแบบสอบถามไปให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน ตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา (Content Validity) และสำนวนภาษา ด้วยวิธีการหาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Congruence: IOC) การหาคุณภาพด้านความเชื่อมั่น (Reliability) ด้วยสัมประสิทธิ์อัลฟาของครอนบัค และการวิเคราะห์อำนาจจำแนก โดยใช้วิธีการวิเคราะห์หาค่า t เป็นรายข้อ

3.4 สถิติและการวิเคราะห์ข้อมูล

1. การศึกษาข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม เกี่ยวกับสถานภาพตำแหน่งและขนาดโรงเรียน วิเคราะห์ด้วยการแจกแจงความถี่ร้อยละ และเสนอข้อมูลเป็นตารางประกอบความเรียง
2. การใช้วงจรคุณภาพในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่าย ตามความคิดเห็นของครูด้วยการวิเคราะห์ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์แบบเพียร์สัน (Pearson Product Moment Correlation Coefficient)
3. การวิเคราะห์ตัวแปรการใช้วงจรคุณภาพที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายที่สามารถเขียนสมการพยากรณ์ได้ โดยใช้การวิเคราะห์สมการถดถอยพหุคูณแบบหลายขั้นตอน (Stepwise Multiple Regression Analysis)

4. สรุปผลการวิจัย

โรงเรียนในเครือสาธิตได้มีการนำทฤษฎีวงจรคุณภาพ PDCA มาใช้ในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียน ซึ่งประกอบด้วย การวางแผน (Plan) กล่าวคือสถานศึกษาจะต้องมีการวางแผนเพื่อพัฒนาคุณภาพทางการศึกษาที่มีความชัดเจนและเป็นเอกภาพ มีหน่วยงานที่จะตรวจสอบการดำเนินการให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้ให้มากที่สุด ทั้งนี้เพื่อส่งผลให้นำไปสู่การปฏิบัติที่ตรงกับวัตถุประสงค์หรือแผนของสถานศึกษาที่ได้วางไว้ การดำเนินงานตามแผน (Do) คือ การดำเนินงานของบุคลากรทุกภาคส่วนในสถานศึกษาให้เป็นไปตามแผนงานที่กำหนดไว้ โดยมีผู้บริหารกำกับ ติดตามส่งเสริม และให้กำลังใจในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย รวมถึงมีการตรวจสอบและประเมินผล (Check) ขณะที่ดำเนินการตามแผนที่ได้วางไว้ การตรวจสอบจะสามารถแบ่งออกได้หลายระดับช่วงเวลา แต่ผู้ทำหน้าที่ในการตรวจสอบจะต้องมีความแม่นยำในเรื่องของเกณฑ์และข้อกำหนดของการตรวจสอบว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ นอกจากนี้ต้องมีใจที่เที่ยงธรรมในการตรวจสอบ มีความยุติธรรมและเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้การดำเนินการบรรลุเป้าหมาย และในท้ายที่สุดคือการได้ข้อมูลจากการตรวจสอบมาสู่การปรับปรุงการทำงาน (Act) ในลำดับสุดท้าย

4.1 ระดับการใช้วงจรคุณภาพในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือสาธิต ทั้ง 4 ด้าน พบว่า การใช้วงจรคุณภาพโดยรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = 4.03$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า การใช้วงจรคุณภาพในการวางแผน มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = 4.04$) รองลงมาคือ การใช้วงจรคุณภาพในการตรวจสอบค่าเฉลี่ย ($\bar{X} = 4.03$) และการใช้วงจรคุณภาพในการปรับปรุงแก้ไขมีค่าเฉลี่ยต่ำสุด ($\bar{X} = 4.01$) แสดงผลดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานเกี่ยวกับการใช้วงจรคุณภาพกับ
การบริหารงานวิชาการภายในสถานศึกษาตามความเห็นของครู
โรงเรียนในเครือข่ายโดยรวม

การใช้วงจรคุณภาพ	ระดับความเห็น			
	$\bar{X}$	S.D.	ระดับ	อันดับ
1. การใช้วงจรคุณภาพในการวางแผน	4.04	0.77	มาก	1
2. การใช้วงจรคุณภาพในการดำเนินการตามแผน	4.02	0.78	มาก	2
3. การใช้วงจรคุณภาพในการตรวจสอบ	4.03	0.75	มาก	3
4. การใช้วงจรคุณภาพในการปรับปรุงแก้ไข	4.01	0.76	มาก	4
โดยรวม	4.03	0.77	มาก	

4.2 การสร้างสมการพยากรณ์การบริหารงานวิชาการโดยใช้วงจรคุณภาพของโรงเรียนในเครือข่าย

ผลการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้วงจรคุณภาพส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการโรงเรียนในเครือข่าย ได้ผลดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 แสดงค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างการใช้วงจรคุณภาพ
กับการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่าย

การบริหารงานวิชาการ		การใช้วงจรคุณภาพ				
		การวางแผน	การดำเนินงานตามแผน	การตรวจสอบ	การปรับปรุงและการพัฒนา	รวม
		X_1	X_2	X_3	X_4	X_t
1. หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร	Y_1	.831**	.865**	.866**	.884**	.906**
2. การวิจัยในชั้นเรียน	Y_2	.813**	.851**	.815**	.862**	.879**
3. การจัดการเรียนการสอน	Y_3	.828**	.847**	.808**	.851**	.877**
4. การนิเทศภายใน	Y_4	.792**	.787**	.729**	.792**	.816**
5. การวัดและการประเมินผล	Y_5	.814**	.811**	.791**	.816**	.850**
6. การพัฒนากระบวนการเรียนรู้กับการประกันคุณภาพการศึกษา	Y_6	.814**	.811**	.791**	.816**	.850**
รวม		.846**	.860**	.830**	.869**	.896**

**** มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01**

จากตารางที่ 2 พบว่า ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ระหว่างการใช้วงจรคุณภาพ (X_t) กับการบริหารงานวิชาการ (Y_t) ในภาพรวมมีความสัมพันธ์กันทางบวกอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยมีความสัมพันธ์กันในระดับสูงมาก ($r_{xy} = .896$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้านพบว่า มีความสัมพันธ์กันทางบวกทุกด้าน

อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 เช่นเดียวกัน โดยมีค่าความสัมพันธ์ระดับสูงมาก 10 คู่ ได้แก่ การใช้วงจรคุณภาพกับหลักสูตรและการบริหารหลักสูตร ($r_{xy} = .906$) การใช้วงจรคุณภาพกับการวิจัยในชั้นเรียน ($r_{xy} = .879$) การใช้วงจรคุณภาพกับการจัดการเรียนการสอน ($r_{xy} = .877$) การบริหารงานวิชาการกับการใช้วงจรคุณภาพในการปรับปรุงและการพัฒนา ($r_{xy} = .869$) การบริหารงานวิชาการกับการใช้วงจรคุณภาพในการดำเนินงานตามแผน ($r_{xy} = .860$) การใช้วงจรคุณภาพกับการวัดและประเมินผล ($r_{xy} = .850$) การใช้วงจรคุณภาพกับการพัฒนากระบวนการเรียนรู้กับการประกันคุณภาพการศึกษา ($r_{xy} = .850$) การบริหารวิชาการกับการใช้วงจรคุณภาพในการวางแผน ($r_{xy} = .846$) การบริหารงานวิชาการกับการใช้วงจรคุณภาพในการตรวจสอบ ($r_{xy} = .879$) และการใช้วงจรคุณภาพในการนิเทศภายใน ($r_{xy} = .816$)

ตารางที่ 3 แสดงการวิเคราะห์สมการถดถอยพหุคูณของการใช้วงจรคุณภาพ (X_t) ที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายโดยภาพรวม (Y_t)

แหล่งความแปรปรวน	SS	df	MS	F	Sig
Regression	163.036	1	163.036	1488.465	.000
Residual	40.089	366	.110		
Total	203.125	367			

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05

สัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์พหุคูณ (Multiple R) = 0.896
 ประสิทธิภาพการทำนาย R^2 = 0.803
 ประสิทธิภาพการทำนายที่ปรับแล้ว (Adjusted R^2) = 0.802
 ความคาดเคลื่อนมาตรฐาน (Standard Error) = 0.331

ตารางที่ 4 แสดงตัวแปรการใช้วงจรคุณภาพที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการ
ของโรงเรียนในเครือข่าย (Y_t)

ตัวแปรพยากรณ์ตามลำดับ การเข้าสมการ	Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig
	$\hat{\beta}$	Std. Error	Beta		
ค่าคงที่ (Constant)	.262	.094		2.800	.005**
การวางแผน (X ₁)	.208	.062	.215	3.364	.001**
การดำเนินงานตามแผน (X ₂)	.249	.095	.261	3.844	.000**
การปรับปรุงแก้ไข (X ₄)	.466	.041	.474	11.349	.000**

****มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01**

จากตารางที่ 4 พบว่า การใช้วงจรคุณภาพที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายที่นำมาวิเคราะห์ จำนวน 6 ด้าน พบว่า การใช้วงจรคุณภาพ มีจำนวน 3 ด้าน ที่สามารถพยากรณ์การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .01 จำนวน 3 ด้าน ได้แก่

ด้านการวางแผน (X₁) การดำเนินงานตามแผน (X₂) และด้านการปรับปรุงแก้ไข (X₄) ตัวแปรที่มีอำนาจพยากรณ์ดีที่สุดคือ ด้านการปรับปรุงแก้ไข (X₄) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยของการพยากรณ์เท่ากับ .466 รองลงมา คือ ด้านการดำเนินงานตามแผน (X₂) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยของการพยากรณ์เท่ากับ .249 รองลงมา คือ ด้านการวางแผน (X₁) โดยมีค่าสัมประสิทธิ์ถดถอยของการพยากรณ์เท่ากับ .208 ซึ่งตัวแปรทั้ง 3 ด้านนี้ สามารถร่วมกันพยากรณ์การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายได้ร้อยละ 80.2 สามารถเขียนสมการการวิเคราะห์พหุคูณถดถอยในรูปคะแนนดิบ คือ

$$\hat{Y} = 0.262 + 0.262(X_1) + 0.249(X_2) + 0.466(X_4)$$

สามารถเขียนสมการการวิเคราะห์พหุคูณถดถอยในรูปคะแนนมาตรฐาน คือ

$$\hat{Z} = 0.215(X_1) + 0.261(X_2) + 0.474(X_4)$$

4.3 แนวทางการใช้วงจรคุณภาพกับหลักพุทธธรรมในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือสารสาสน์ หลักการบริหารโดยใช้วงจรคุณภาพ (PDCA) ตามแนวคิดของเดมมิงมีเป้าหมายของความสำเร็จขององค์กรด้วยแกนหลักของความร่วมมือร่วมใจอย่างเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของบุคลากรแม้จะมาจากความหลากหลาย เฉกเช่นเดียวกับทางพระพุทธศาสนาที่มีหลักธรรม อันเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติสู่ความสำเร็จในการทำงานหรือองค์กร คือ หลักอิทธิบาท⁴ 4 ประกอบด้วย 1) ฉันทะ คือ ความรักงาน พอใจกับงานที่ทำอยู่ หมั่นสำรวจค้นหาและปรับเปลี่ยนตัวเอง 2) วิริยะ คือ ขยันหมั่นเพียรกับงาน 3) จิตตะ คือ ความเอาใจใส่รับผิดชอบงาน มีใจจดจ่อกับงาน คอยตรวจตรางานของตนเอง และ 4) วิมังสา คือ การพินิจวิเคราะห์และใช้ปัญญาตรวจสอบงาน ประเมินงาน เมื่อนำ 2 หลักการบริหารแบบวงจรคุณภาพและหลักอิทธิบาท 4 มาวิเคราะห์ร่วมกันพบว่า มีความสอดคล้องกันอย่างยิ่ง คือ 1. การวางแผน (Plan) – ฉันทะ การวางแผนด้วยฉันทะ มีการกำหนดเป้าหมาย คิดวางแผนร่วมกันโดยไม่ใช้ทำตามคำสั่ง แต่ทุกคนมีส่วนร่วมในการนำเสนอ ออกความคิดเห็น วางแผน และสรุปร่วมกัน 2. การปฏิบัติงาน (Do) – วิริยะ การปฏิบัติงานด้วยวิริยะ ทีมงานต้องมีความอดทน อดกลั้น ทั้งต่อตัวเอง ต่อเพื่อนร่วมงาน และปัญหาอุปสรรคของงาน หากไม่มีวิริยะ งานที่วางแผนอย่างดีอาจจะล้มเหลวไปเสียก่อน 3. การตรวจสอบ (Check) – จิตตะ มีการติดตามความคืบหน้า การตรวจสอบการปฏิบัติงานด้วยจิตตะ อย่างเอาใจใส่ จดจ่อในงานที่รับผิดชอบ ทั้งผู้ทำงานเอง รวมถึงผู้บริหารหรือผู้มีหน้าที่ตรวจสอบ จะทำให้งานดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่เกิดความล่าเอียง ไม่เกิดความเหลื่อมล้ำ ไม่สร้างความอิจฉาริษยาในทีมงาน

⁴ ที.ปา. 11/231/233 (ไทย.หลวง)

และ 4. การประเมินผล (Act) – วิมังสา การประเมินผลการทำงานด้วยวิมังสา การพิจารณาพิจารณาผลการปฏิบัติงานอย่างรอบคอบประกอบด้วยปัญญา แก้ไข ปัญหา พัฒนาปรับปรุงอย่างมีเหตุมีผล ใคร่ครวญรอบด้าน จะสามารถนำพาองค์กรไปสู่ความสำเร็จได้อย่างยั่งยืน

จากการศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลเพิ่มเติมของผู้วิจัยในการเสนอบทความวิจัยครั้งนี้พบว่า โรงเรียนในเครือข่ายศาสนายังมุ่งจัดการศึกษาให้ผู้เรียนมีพัฒนาการ โดยองค์รวม ทั้งร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา มีคุณธรรม จริยธรรม พร้อม มุ่งเน้นปลูกฝังให้ครูและนักเรียนมีระเบียบวินัยในตนเอง ผู้บริหารคอยเอาใจใส่ ให้กำลังใจในการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย มีความเที่ยงธรรมในการตรวจสอบ มีความยุติธรรม และเป็นกัลยาณมิตร โรงเรียนมีบริบทของการเอาแนวทาง หลักธรรมทางพระพุทธศาสนามาผสมผสานประยุกต์ใช้กับการบริหารงานวงจร คุณภาพ (PDCA) คือ หลักธรรมอิทธิบาท ⁵ ได้แก่ (1) การวางแผน – ฉันทะ คณะผู้บริหาร คณาจารย์และบุคลากรมีความยินดี เต็มใจ รักที่จะร่วมกันวางแผน ปฏิบัติงาน (2) การลงมือปฏิบัติ – วิริยะ ลงมือทำตามแผนงานอย่างจริงจัง มุ่งมั่น แน่วแน่ อุตุน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรคจนกว่างานจะสำเร็จ (3) การตรวจสอบ – จิตตะ บุคลากรช่วยกันตรวจสอบ ให้กำลังใจ ให้ความยุติธรรม ผู้ปฏิบัติงานมี ฉันทะและวิริยะอยู่อย่างเสมอดั้นเสมอปลาย และ (4) การปฏิบัติแก้ไข – วิมังสา การจดจ่องานด้วยปัญญา ด้วยกระบวนการพิจารณาหาข้อบกพร่อง จุดแข็ง

⁵ **อิทธิบาท** เป็นทฤษฎีแห่งความสำเร็จของพระพุทธศาสนา เป็นวิถีทางหรือหลักการ ที่จะนำไปสู่จุดหมายปลายทางหรือไปสู่ความสำเร็จตามประสงค์มี 4 ประการ คือ 1. ฉันทะ (ยินดี พอใจ เต็มใจ รัก ที่จะทำ) 2. วิริยะ (ทำด้วยเหตุผลภายใต้คุณความดี มีความกล้าแน่วแน่ ไม่ละทิ้งกลางทาง อุตุน อุดหนุนทำงานสำเร็จ) 3. จิตตะ (สนใจทำอย่างจริงจัง เอาใจใส่ขณะทำ มีสมาธิ มุ่งมั่นและแน่วแน่ในการทำให้สำเร็จ) และ 4. วิมังสา (ใช้ปัญญาก่อนทำ ใช้ปัญญาตรองขณะทำ แก้ไข ปรับปรุง และพัฒนาด้วยปัญญา) (โสภณ บัวจันทร์ และ พระปลัดนิคม ปญญาวิโร(ปักซี่), “การนำหลักอิทธิบาทธรรมไปประยุกต์ใช้ในการเรียน ของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี,” วารสารนิติศาสตร์และสังคมท้องถิ่น, ปีที่ 3, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562): 37-40.)

จุดอ่อน เสริมจุดแข็ง แก้จุดอ่อน ปรับปรุง และพัฒนาให้งานสมบูรณ์สำเร็จตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ ซึ่งหลักอิทธิบาท 4 ว่าด้วยการครองงานนั้น เป็นคุณธรรมของผู้บริหารที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย ประกอบด้วย ฉันทะ คือ ความพอใจในการทำงาน วิริยะ คือ ความเพียรในการเรียนรู้งาน จิตตะ คือ ความคิดมุ่งมั่นใฝ่ในงานที่ทำ วิมังสา คือ มีความรอบคอบตรวจสอบในการงานที่ทำ ผู้บริหารการศึกษาควรยึดหลักอิทธิบาทนี้เพื่อประยุกต์ใช้กับการบริหารงานของสถานศึกษา⁶

5. อภิปรายผล

ผลการวิจัยเรื่องการบริหารงานวิชาการโดยใช้วงจรคุณภาพของโรงเรียนในเครือสารสาสน์ผู้วิจัยอภิปรายผลการวิจัยได้ ดังนี้

5.1 ระดับการบริหารงานวิชาการโดยใช้วงจรคุณภาพของโรงเรียนในเครือสารสาสน์ โดยรวมอยู่ในระดับมากอาจเนื่องมาจากครูทุกคนตระหนักแล้วว่า การดำเนินงานวิชาการภายในของสถานศึกษาเป็นการดำเนินกิจกรรมตามภารกิจของสถานศึกษา เพื่อเป็นการพัฒนาคุณภาพของผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง โดยคุณครูและบุคลากรทุกคนในสถานศึกษามีส่วนร่วมในการกำหนดเป้าหมาย วางแผน ติดตามประเมินผล พัฒนา ปรับปรุงให้สถานศึกษามีคุณภาพเป็นไปตามมาตรฐานการศึกษาซึ่งสอดคล้องกับผลงานวิจัยของ ัญญารัตน์ ทองทิพย์⁷ ได้ศึกษาการบริหารงานวิชาการโดยใช้วงจรคุณภาพ (PDCA) ของ

⁶ พระครูกิตติญาณวิสิฐ (ธนา กิตติธนาโม) และอภิชัย นุชเนื่อง, “การบริหารการศึกษาแบบคุณภาพตามหลักอิทธิบาทธรรม,” *วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์*, ปีที่ 1, ฉบับที่ 2, (กันยายน - ธันวาคม 2557): 89-89.

⁷ ัญญารัตน์ ทองทิพย์, “การบริหารงานวิชาการโดยใช้วงจรคุณภาพ (PDCA) ของโรงเรียนในเขตห้วยขวาง สังกัดกรุงเทพมหานคร,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, 2563), 80.

โรงเรียนในเขตห้วยขวาง สังกัดกรุงเทพมหานคร ผลการศึกษาพบว่า ระดับการบริหารงานวิชาการโดยใช้วงจรคุณภาพ (PDCA) ของโรงเรียนในเขตห้วยขวาง สังกัดกรุงเทพมหานคร โดยภาพรวมและรายด้านอยู่ในระดับมากที่สุดและยังสอดคล้องกับ อัญมณี พิทักษ์⁸ ได้ศึกษา การศึกษาปัญหาและแนวทางการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมาตรฐานสากล จังหวัดนครราชสีมา ผลการศึกษาพบว่า ปัญหาการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนมาตรฐานสากล จังหวัดนครราชสีมา โดยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะว่าโรงเรียนในเครือข่ายศาสนามีความมุ่งมั่นในการปฏิบัติงานรวมทั้งดำเนินงานของสถานศึกษาให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้อย่างมีคุณภาพ อีกทั้งยังเป็นผู้นำที่มีความสามารถในการบริหารจัดการและนำพาสถานศึกษาให้เจริญก้าวหน้า ได้มีการประยุกต์ใช้ PDCA กับงานวิชาการ 6 ด้าน คือ ด้านหลักสูตรและการบริหารหลักสูตร ด้านการวิจัยในชั้นเรียน ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการนิเทศภายใน ด้านการวัดและประเมินผล และด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้กับการประกันคุณภาพการศึกษา

5.2 การใช้วงจรคุณภาพที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายศาสน์ นำมาวิเคราะห์ จำนวน 6 ด้าน พบว่า การใช้วงจรคุณภาพ มีจำนวน 3 ด้าน ที่สามารถพยากรณ์การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายศาสน์ได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ .01 จำนวน 3 ด้าน ได้แก่ ด้านการวางแผน การดำเนินงานตามแผนและด้านการปรับปรุงแก้ไข ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าสถานศึกษา โดยเฉพาะผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทและหน้าที่ในการส่งเสริมสนับสนุนการให้การบริหารงานวิชาการในโรงเรียนในเครือข่ายศาสน์ โดยการประยุกต์ใช้แนวคิดวงจร PDCA กับงานวิชาการ 6 ด้าน คือ ด้านหลักสูตรและ

⁸ อัญมณี พิทักษ์, “การศึกษาปัญหาและแนวทางการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนมาตรฐานสากล จังหวัดนครราชสีมา,” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 2563), 92.

การบริหารหลักสูตร ด้านการวิจัยในชั้นเรียน ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการนิเทศภายใน ด้านการวัดผลและประเมินผล และด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้กับการประกันคุณภาพการศึกษา โดยการประยุกต์ใช้แนวคิดวงจรคุณภาพ PDCA จึงต้องเริ่มที่ละขั้น P - D - C - A และเคลื่อนหมุนไปเรื่อย ๆ ในแต่ละขั้นหรือแต่ละตัวของวงจรก็จะต้องมีวงจร PDCA ในตัวของมันเองด้วย ซึ่งครูและบุคลากรทางการศึกษาได้ใช้วงจรคุณภาพ PDCA ในการทำงานทุกขั้นตอนเพื่อพัฒนาคุณภาพการบริหารงานวิชาการให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

5.3 แนวทางการใช้วงจรคุณภาพกับหลักพุทธธรรมมาใช้ในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายบูรณาการหลักพุทธธรรมด้วยอิทธิบาท 4 คือ (1) การวางแผน – ฉันทะ (2) การลงมือปฏิบัติ – วิริยะ (3) การตรวจสอบ – จิตตะ และ (4) การปฏิบัติแก้ไข – วิมังสา ครูและบุคลากรทางการศึกษาได้ประยุกต์เข้ากับงานวิชาการทั้ง 6 ด้านทุกขั้นตอนของการทำงาน ทำให้เกิดการพัฒนาคูณภาพการบริหารงานวิชาการให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น สอดคล้องกับงานวิจัยของพระครูกิตติญาณวิสิฐ (ธนา กิตติยาโณ) และอภิชัย นุชเนื่อง⁹ เรื่อง “การบริหารการศึกษาแบบคุณภาพตามหลักอิทธิบาทธรรม” กล่าวไว้ว่า กระบวนการบริหารงานตามหลักเดิมมีหากพิจารณาแล้วคล้ายกับการทำตามหน้าที่เท่านั้น แต่กระบวนการบริหารตามหลักอิทธิบาทธรรมนั้น เป็นการทำความด้วยความเต็มใจหรือใส่ใจที่จะทำ ฉะนั้นจึงประสบความสำเร็จเหมือนกัน แต่คุณภาพต่างกัน คือ การทำตามหน้าที่นั้นประสบความสำเร็จแล้วจบ แต่การทำความใจรักนั้นเมื่อประสบความสำเร็จแล้ว ยังมีใจรักที่จะพัฒนาให้ดียิ่งๆขึ้นไปอีก นอกจากนี้ยังสอดคล้องกับงานของชลธิชา เพชรานรากร และคณะ¹⁰ เรื่อง “การยกระดับผล

⁹ พระครูกิตติญาณวิสิฐ (ธนา กิตติยาโณ) และอภิชัย นุชเนื่อง, “การบริหารการศึกษาแบบคุณภาพตามหลักอิทธิบาทธรรม,” 91.

¹⁰ ชลธิชา เพชรานรากร, วรกฤต เกื่อนช้าง และสุพรต บุญอ่อน, “การยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-Net) โดยใช้วงจรคุณภาพตามแนวพระพุทธศาสนา,” *บัณฑิตศึกษาปริทรรศน์*, ปีที่ 8, ฉบับที่ 2, (พฤษภาคม - สิงหาคม 2563): 271.

สัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-Net) โดยใช้วงจรคุณภาพตามแนวพระพุทธศาสนา” กล่าวว่าการยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับชาติขั้นพื้นฐาน (O-Net) โดยใช้คุณภาพตามแนวพระพุทธศาสนา คือ 1) การวางแผนด้วยฉันทะ ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการเสนอความคิดเห็น ให้การช่วยเหลือและหาหนทางแก้ไขปัญหาร่วมกัน ในการกำหนดกิจกรรมการจัดการเรียนการสอน การตั้งงบประมาณ การจัดสิ่งอำนวยความสะดวก 2) การปฏิบัติตามแผนด้วยวิริยะ จัดให้มีการประชุมผู้ปกครองอย่างน้อยภาคเรียนละ 1 ครั้ง สร้างความตระหนักให้กับครูในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน 3) การตรวจสอบด้วยจิตตะ การตรวจสอบดำเนินการติดตามนิเทศภายในอย่างต่อเนื่อง และ 4) การปรับปรุงด้วยวิมังสา ให้งานบรรลุผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนให้ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทราบเป็นประจำ วิเคราะห์ผลการเรียนของนักเรียนเป็นรายบุคคลเพื่อนำผลพัฒนาต่อไป จะเห็นได้ว่า การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือข่ายสาสน์ โดยประยุกต์ใช้วงจรคุณภาพ (PDCA) ร่วมกับแนวทางการบริหารทางพระพุทธศาสนา ทำให้โรงเรียนในเครือข่ายเกิดการพัฒนาคืบหน้าเป็นโรงเรียนแม่แบบของหลักสูตรการเรียนการสอนแบบสองภาษา สร้างความเข้มแข็ง บุคลากร เจ้าหน้าที่ ทั้งครู นักเรียน ผู้ปกครอง เกิดความร่วมมือร่วมใจ มีใจรักช่วยกันพัฒนาโรงเรียนให้มีประสิทธิภาพต่อไป

6. ข้อเสนอแนะ

6.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลวิจัยไปใช้

1. ด้านหลักสูตรและการบริหารหลักสูตร จากผลการวิจัยพบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ มีการจัดการประชุมชี้แจงคณะครู ผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อทราบเป้าหมายการดำเนินงานตามแผนและการประเมินผล การจัดทำหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้และมีการวิเคราะห์หาสาเหตุของปัญหาที่เกี่ยวข้องจาก

การประเมินผลการจัดทำหลักสูตรและการใช้หลักสูตร ดังนั้นโรงเรียนควรมีการวิเคราะห์หลักสูตร ตรวจสอบหลักสูตรแยกทีละส่วนในแต่ละองค์ประกอบของหลักสูตร เพื่อดูให้แน่ใจว่าแต่ละส่วนของหลักสูตรครบถ้วน เหมาะสม หรือยังมีส่วนใดบกพร่องอยู่ เพื่อจะแก้ไขให้ครบถ้วน เหมาะสม และสอดคล้องกันยิ่งขึ้น มีการนำหลักสูตรไปใช้ การนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติเป็นแนวทางในการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนในสถาบันการศึกษา หรือในสภาพจริงมีการประเมินหลักสูตร โดยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับหลักสูตรและครูผู้สอนต้องเลือกวิธีการประเมินเพื่อตรวจสอบความสำเร็จของหลักสูตร ซึ่งเป็นทั้งการประเมินระหว่างการนำหลักสูตรมาใช้จริง และการประเมินผลในภาพรวมของโรงเรียน เพื่อนำผลการประเมิน ไปปรับปรุง และพัฒนาหลักสูตรต่อไป

2. ด้านวิจัยในชั้นเรียน จากผลการวิจัยพบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ จัดให้มีการวิเคราะห์สาเหตุของปัญหาของการวิจัยในชั้นเรียนและจัดให้มีการปรับปรุงแก้ไขที่เกี่ยวข้องในการจัดทำวิจัยในชั้นเรียน ดังนั้น โรงเรียนควรมีการวางแผนในการวิจัยในชั้นเรียน กำหนดหัวข้อที่ใช้ในการวางแผน และต้องให้รู้ว่างานวิจัยในชั้นเรียนนี้ ทำอะไร ใครทำ ทำกับกลุ่มเป้าหมายใด ทำเวลาใด ทำที่ไหน ทำอย่างไร และการใช้งบประมาณเท่าไร การปฏิบัติวิจัยในชั้นเรียนตามแผนการวิจัย คือ การลงมือเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัยที่ตั้งไว้ในแผน การนำข้อบกพร่องมาวางแผนเพื่อการปฏิบัติการแก้ไขข้อบกพร่องแล้วลงมือแก้ไข ผู้วิจัยหรือผู้ทำงานก็ต้องตรวจสอบเนื้อหาเพื่อแก้ไข แล้วนำไปแก้ไขอีกต่อไป งานของการวิจัยในชั้นเรียนจึงเป็นการทำไปเรื่อย ๆ ไม่มีการหยุด การทำวิจัยไปเรื่อย ๆ เป็นการพัฒนาให้ดีขึ้นเรื่อย ๆ เป็นการพัฒนาย่างยั่งยืน

3. ด้านการจัดการเรียนการสอน จากผลการวิจัยพบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ จัดให้มีการหาสาเหตุของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับการประเมินผลการจัดการเรียนการสอน ดังนั้น ควรจัดทำแผนการจัดการเรียนรู้ วิเคราะห์มาตรฐาน และตัวชี้วัด กำหนดแนวทางการจัดการเรียนการสอนที่ชัดเจน วางแผนการ

ประเมินก่อนสอนหลังสอนเพื่อเก็บข้อมูลพื้นฐานในการพัฒนาผู้เรียนในครั้งต่อไป ตรวจสอบเนื้อหาสาระที่นักเรียนทำไม่ได้ นำมาออกแบบเครื่องมือ สร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการพัฒนา ดำเนินการจัดกิจกรรมตามเครื่องมือที่สร้างโดยเติมการสอนให้เข้มข้น (สอนซ่อม) เสริมวิชาการให้เข้มข้น (สอนเสริม)

4. ด้านการนิเทศภายใน จากผลการวิจัยพบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ การวางแผนให้มีการทำแผนการประเมินผลการนิเทศภายใน ดังนั้น เตรียมการนิเทศโดยศึกษาข้อมูลสารสนเทศ ประมวลสภาพ ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาการศึกษา กำหนดจุดมุ่งหมายการนิเทศ จัดทำแผนการนิเทศ กำหนดเนื้อหาการนิเทศ ออกแบบการนิเทศ สื่อนิเทศ จัดเตรียมเครื่องมือนิเทศ กำหนดกรอบการประเมิน วิธีการ ติดตามและการรายงานผลการนิเทศ ประชุมเพื่อทบทวนจุดมุ่งหมายการนิเทศ แบ่งหน้าที่ ภาระงานในการนิเทศ ประสานงานบุคคลที่เกี่ยวข้อง และนิเทศตามแผนด้วยรูปแบบ เทคนิค วิธีการ ที่กำหนดดำเนินการตรวจสอบและประเมินผล เพื่อประเมินผลการปฏิบัติงานว่าเป็นไปตามจุดมุ่งหมายหรือไม่ และมีสภาพการจัดการเรียนการสอนที่ครูปฏิบัติจริง ปัญหาอุปสรรค ที่เป็นข้อมูล สารสนเทศที่ต้องตรวจสอบแล้วนำมาปรับปรุงการนิเทศต่อไป เมื่อสิ้นสุดผลการนิเทศแต่ละครั้ง ควรรายงานผลให้ผู้บังคับบัญชาทราบ โดยเป็นบันทึกข้อความหรือแบบรายงานที่กำหนดไว้ในหัวข้อประเด็นต่าง ๆ

5. ด้านการวัดและประเมินผล จากผลการวิจัยพบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ดำเนินการสนับสนุนงบประมาณในการวัดผลและประเมินผล ดังนั้น โรงเรียนควรมีการสนับสนุนด้านงบประมาณเพื่อส่งเสริมในการวัดและประเมินผลเพื่อให้มีการประเมินชิ้นงานตามสภาพจริง และสะท้อนความคิดระหว่างครูกับผู้เรียนผ่าน มีการทดสอบก่อนเรียนเพื่อประเมินความรู้เดิมของผู้เรียน มีการทดสอบระหว่างเรียน โดยมีการตรวจเช็คแบบฝึกหัดและชิ้นงาน เพื่อครูจะได้อธิบาย แนะนำ และสะท้อนความคิดระหว่างครูกับผู้เรียน มีการทดสอบหลังเรียนเพื่อประเมินความรู้หลังเรียนของผู้เรียน และมีการทดสอบกลางภาคเรียน

และปลายภาคเรียน เพื่อประเมินความรู้ของผู้เรียน นำมาพัฒนากระบวนการเรียนการสอนต่อไป

6. ด้านการพัฒนากระบวนการเรียนรู้กับการประกันคุณภาพการศึกษา จากผลการวิจัยพบว่าข้อที่มีค่าเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ จัดให้มีการวิเคราะห์ปัญหาที่เกี่ยวข้องจากการประเมินผลการประกันคุณภาพการศึกษา ดังนั้น โรงเรียนควรประชุมเพื่อทำการกำหนดมาตรฐานการศึกษาของสถานศึกษา การจัดทำแผนพัฒนาการจัดการศึกษา การจัดทำหลักสูตรและพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การจัดระบบบริหารและสารสนเทศ การดำเนินงานตามแผนพัฒนาการจัดการศึกษา การจัดให้มีการติดตามตรวจสอบคุณภาพการศึกษา การประเมินคุณภาพภายในตามมาตรฐานการศึกษา การจัดทำรายงานประจำปีที่เป็นรายงานประเมินคุณภาพภายในและการจัดให้มีการพัฒนาคุณภาพการศึกษาอย่างต่อเนื่อง

7. สำหรับฝ่ายบริหารควรคำนึงถึงระบบการบริหารจัดการให้ฝ่ายปฏิบัติงานสามารถทำงานได้อย่างรวดเร็ว ลดขั้นตอนที่ซ้ำซ้อนหรือไม่จำเป็น เน้นทำงานรวดเร็ว เกิดประสิทธิภาพสูงสุด และควรสำรวจ ประเมินผลหลักสูตรในระยะสั้นอย่างสม่ำเสมอเพื่อป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้นในระยะยาว

6.2 ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ควรมีการศึกษาปัจจัยในรูปแบบต่าง ๆ มากขึ้น เพื่อพัฒนาการบริหารงานวิชาการภายในสถานศึกษาให้มีประสิทธิภาพมากขึ้นและบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. คัมภีร์

กรมการศาสนา. พระไตรปิฎกฉบับหลวง เล่มที่ 11. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กรมการศาสนา, 2521.

2. หนังสือ

กลุ่มโรงเรียนในเครือสารสาสน์. สรุปจำนวนบุคลากร และนักเรียน ปีการศึกษา 2565. กรุงเทพมหานคร: มปท, 2565.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ. แผนการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2560 – 2579. กรุงเทพมหานคร: พรักหวานกราฟฟิค, 2560.

3. บทความ

ชลธิชา เพชรานรากร, วรกฤต เกื่อนช้าง และสุพรต บุญอ่อน. “การยกระดับผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนระดับชาติขั้นพื้นฐาน(O-Net) โดยใช้วงจรคุณภาพตามแนวพระพุทธศาสนา.” วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ 8, ฉบับที่ 2, (พฤษภาคม - สิงหาคม 2563): 271-284.

นิพัฐพนธ์ สนิทเหลือ, วชิรพร สาตร์เพ็ชร และญาดา นภาพารักษ์. “การคำนวณขนาดตัวอย่างด้วยโปรแกรมสำเร็จรูป G*POWER.” วารสารวิชาการสถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ, ปีที่ 5, ฉบับที่ 1, (มกราคม - มิถุนายน 2562): 496-507.

พระครูกิตติญาณวิสิฐ (ธนา กิตฺติยาโณ) และอภิชัย นุชเนื่อง. “การบริหารการศึกษาแบบคุณภาพตามหลักอริยปาทธรรม.” วารสารครุศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ 1, ฉบับที่ 2, (กันยายน - ธันวาคม 2557): 84-92.

โสภณ บัวจันทร์ และพระปลัดนิคม ปญฺญาวชิโร(ปักซี่). “การนำหลักอิทธิบาทธรรมไปประยุกต์ใช้ในการเรียนของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์สุราษฎร์ธานี.” *วารสารนิติศาสตร์และสังคมศาสตร์*, ปีที่ 3, ฉบับที่ 2, (กรกฎาคม - ธันวาคม 2562): 31-52.

4. วิทยานิพนธ์

ณรงค์กร ชัยวงศ์. “รูปแบบการบริหารงานวิชาการของคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์.” วิทยานิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 2563.

ดาวดล จันทรประทีน. “การมีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมเสริมหลักสูตรตามวงจรคุณภาพ เดมมิง (Deming Cycle) ของนักศึกษามหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลศรีวิชัย พื้นที่สงขลา.” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยทักษิณ, 2559.

ธัญญารัตน์ ทองทิพย์. “การบริหารงานวิชาการโดยใช้วงจรคุณภาพ (PDCA) ของโรงเรียนในเขตห้วยขวาง สังกัดกรุงเทพมหานคร.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร, 2563.

นุชเรศ คำดีบุญ. “การพัฒนาแนวทางการบริหารงานวิชาการของสถานศึกษาในสังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาอุดร เขต 4.” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, 2564.

ปาริชาติ สุนทร. “การบริหารงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามัธยมศึกษาเขต 4.” วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต, 2560.

มูนา จารง. “การบริหารงานวิชาการของผู้บริหารสถานศึกษาตามทัศนะครูผู้สอนในศูนย์เครือข่ายตลิ่งชัน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษายะลา เขต 2.” *การค้นคว้าอิสระ, สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, มหาวิทยาลัยราชภัฏยะลา*, 2560.

อัญมณี พิทักษ์ทักษ์. “การศึกษาปัญหาและแนวทางการบริหารงานวิชาการของ
โรงเรียนมาตรฐานสากล จังหวัดนครราชสีมา.” วิทยานิพนธ์ปริญญามหา
บัณฑิต, มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์, 2563.

หมวดที่ 2

บทความวิชาการ

สมาธิร่วมสมัยกับสิ่งแวดล้อม: การแก้ปัญหา
มลภาวะไมโครพลาสติกอย่างยั่งยืน

**Contemporary Meditation and Environment:
A Sustainable Solution to Solving Problem of
Microplastic Pollution**

พรพรหม ทิพยมนตรี* ประเวศ อินทองปาน**
และบารมี อริยะเลิศเมตตา**

**Ponprom TIPPAYAMONTRE, Praves INTONGPAN
and Baramee ARIYALERDMETTA**

* นิสิตปริญญาเอก,

* ** ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

* Ph.D. Candidate, * ** Department of Philosophy and Religion,
Faculty of Humanities, Kasetsart University, Thailand

ตอบรับบทความ (Received) : 3 พ.ย. 2565

รับบทความตีพิมพ์ (Accepted) : 8 ก.ค. 2566

เริ่มแก้ไขบทความ (Revised) : 27 เม.ย. 2566

เผยแพร่ออนไลน์ (Available Online) : 17 ส.ค. 2566

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่อง “สมาธิร่วมสมัยกับสิ่งแวดล้อม: การแก้ปัญหาภาวะไมโครพลาสติกอย่างยั่งยืน” อ้างอิงข้อมูลจากงานวิจัยซึ่งศึกษาเรื่องการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ โดยนำเสนอวิธีแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนด้วยการใช้สมาธิร่วมสมัยมาเป็นเครื่องมือในการฝึกสติเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม เพราะปัญหาสิ่งแวดล้อมเกิดจากการที่มนุษย์ทำลายความสมดุลทางธรรมชาติอย่างต่อเนื่องยาวนานจนเกิดผลกระทบต่อสิ่งมีชีวิตที่อาศัยอยู่บนโลกเป็นวงกว้าง การแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจึงต้องเริ่มจากมนุษย์ โดยหนึ่งในวิธีการซึ่งเป็นที่ยอมรับและผ่านการพิสูจน์แล้วว่าเป็นวิธีที่ยั่งยืนและประสบผลสำเร็จคือ การฝึกสติด้วยสมาธิเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม

ในปัจจุบัน ภาวะไมโครพลาสติกเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมชั้นวิกฤติที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน บทความนี้จึงนำเสนอวิธีแก้ปัญหาดังกล่าวด้วยการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการคัดแยกขยะเพื่อแยกขยะพลาสติกออกจากขยะอื่น โดยเริ่มจากการให้ความรู้เกี่ยวกับปัญหาสิ่งแวดล้อมด้านภาวะไมโครพลาสติก เพื่อสร้างความตระหนักถึงความรุนแรงของปัญหาและผลกระทบต่อมนุษย์ แนะนำวิธีการแยกขยะ โดยชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่จะได้รับ จากนั้นจึงนำการฝึกสมาธิร่วมสมัยที่ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนามาใช้เพื่อฝึกสติ โดยหลักการของสมาธิร่วมสมัยที่นำมาใช้ในบทความนี้นำมาจากการศึกษากลยุทธ์สู่ความสำเร็จของสมาธิร่วมสมัยที่ได้รับความนิยมอย่างแพร่หลาย เช่น สมาธิแบบ TM และ MBSR ซึ่งในตอนท้ายของบทความมีข้อสรุปว่า การฝึกสมาธิจะช่วยให้เกิดสติในการดำเนินกิจกรรมในชีวิตประจำวัน เมื่อประกอบกับได้รับข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อม โดยเฉพาะการตระหนักถึงวิกฤติของภาวะไมโครพลาสติกจะนำไปสู่ความสนใจ

ในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการแยกขยะซึ่งจะเป็นจุดเริ่มต้นของการแก้ไข
ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน

คำสำคัญ: สมาธิ ปัญหา สิ่งแวดล้อม ไมโครพลาสติก ยั่งยืน

Abstract

The article “Contemporary Meditation and the Environment: A Sustainable Solution to Solving the Problem of Microplastic Pollution” is based on research studies on environmental issues and offers sustainable methods to solve these problems. Various and long term destructive human activity has affected wide areas of the environment and Earth’s creatures, so an appropriate method for solving these environmental problems is the adjustment of human environmental behavior. One accepted and proven method for modifying environmental behavior is mindfulness training through contemporary meditation practices.

At present a critical environmental problem is microplastic pollution, which requires urgent problem solving. This article presents a microplastic pollution model that demands waste sorting in order to separate plastic waste from the rest. To change people’s behavior in waste sorting, it is necessary to educate them in the relevant topics such as the environmental problem of microplastic pollution, as well as the critical status that we are facing and its impact on creatures.

The article suggests how waste sorting could solve the problem, pointing out its benefits.

After all these educational processes are established, the secular practice of contemporary meditation is required in order to become mindful. The principles of contemporary meditation in this research comes from the study of the successful strategies of TM meditation and MBSR meditation.

In conclusion, the contemporary meditation practice in this research could help people to focus on their activities in daily life. Mindfulness in daily activities and awareness of environmental problems such as microplastic pollution leads to voluntary changes in people's garbage sorting behavior. This is the beginning of a sustainable method for solving the environmental problems.

Keywords: Meditation, Problem, Environment, Microplastic,
Sustainable

1. บทนำ

ปัญหาสิ่งแวดล้อม คือ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นกับสภาพแวดล้อม มีผลกระทบในระดับต่าง ๆ ต่อสิ่งมีชีวิตในระบบนิเวศโดยเฉพาะต่อมนุษย์ ดังที่ ประเวศ อินทองปาน¹ อธิบายว่า ในระบบสิ่งแวดล้อมมีมนุษย์เป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อน เพราะมนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของสิ่งแวดล้อมและใช้ชีวิตอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อม คุณภาพของสิ่งแวดล้อมจึงส่งผลโดยตรงต่อคุณภาพชีวิตของมนุษย์ เป็นปัญหาที่ส่งผลต่อร่างกาย จิตใจ และความเป็นอยู่ของมนุษย์ รวมถึงระบบเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง

ปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่สามารถเกิดขึ้นภายในเวลาข้ามคืน แต่เกิดจากการสะสมมาเป็นเวลานาน ดังที่ Pain² ระบุว่า การศึกษาปัญหาสิ่งแวดล้อมสามารถย้อนไปได้ไกลถึงปีคริสต์ศักราช 900 (พ.ศ. 1443) ซึ่งจากบันทึกทางประวัติศาสตร์พบว่า ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมเพิ่มมากขึ้นจนส่งผลกระทบต่อมนุษย์อย่างชัดเจนในศตวรรษที่ 17 ซึ่งเป็นยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมในยุโรป ส่งผลให้อากาศ น้ำ ดิน และเชื้อเพลิงต่าง ๆ ได้รับผลกระทบจากการขยายตัวของภาคอุตสาหกรรม³ ปัญหาด้านมลภาวะของสิ่งแวดล้อมดำเนินมาอย่างต่อเนื่องถึงปัจจุบัน รวมทั้งได้มีการขยายขอบเขตไปถึงปัญหาใหม่ด้วย เช่น มลภาวะไมโครพลาสติก การแพร่ระบาดของไวรัสโควิด-19 ฯลฯ โดยปัญหาเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับปัญหาเดิมในอดีตที่ยังแก้ไขไม่ได้ สภาวะเช่นนี้นำไปสู่การเรียกร้องให้หาวิธีแก้ปัญห

¹ ประเวศ อินทองปาน, *พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม* (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2560), 68.

² Stephanie Pain, "1709: The year that Europe froze," *New Scientist*, February 4, 2009, <https://www.newscientist.com/article/mg20126942-100-1709-the-year-that-europe-froze/>.

³ ประเวศ อินทองปาน, "การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมองผ่านจริยศาสตร์ สิ่งแวดล้อมและพุทธปรัชญา," (รายงานวิจัย, ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2562), 1-2.

อย่างยั่งยืน

ความพยายามในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมจากในอดีตจนถึงปัจจุบันชี้ให้เห็นว่า การให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมและให้วิธีการในการแก้ปัญหาแก่มนุษย์ โดยไม่เน้นที่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมในชีวิตประจำวัน อย่างสมัครใจไม่ช่วยให้ปัญหาลดลง ด้วยเหตุผลดังกล่าว บทความนี้จึงนำเสนอวิธีแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนอีกวิธีหนึ่ง คือ การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมโดยนำสมาธิมาใช้ในการฝึกสติเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม โดยมีกรอบแนวคิดว่าการแก้ปัญหายั่งยืนต้องประกอบด้วย

1. การให้ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อมด้วยการชี้ให้เห็นถึงความสำคัญ และวิกฤติปัญหาสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่
2. การเสนอแนะแนวทางในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมร่วมกับการสร้างแรงจูงใจชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับมนุษย์จากการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
3. การนำสมาธิมาฝึกสติเพื่อนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม

แนวคิดทั้ง 3 ข้อเป็นข้อสรุปจากกลุ่มงานวิจัยซึ่งนำสมาธิมาใช้เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม งานวิจัยเหล่านี้มีผลการวิจัยไปในแนวทางเดียวกันว่า สติ (Mindfulness) ที่เกิดจากการฝึกสมาธิ (Meditation) ในระดับขณิกสมาธิหรือสมาธิเบื้องต้น จะช่วยปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ได้จริงเมื่อฝึกอย่างต่อเนื่องในระยะเวลาที่เหมาะสม⁴ ดังที่ปรากฏในงานวิจัยเรื่อง The Role of Values, Mindfulness, and Lifestyle ของ Brown & Kasser⁵ ซึ่ง

⁴ Angelo Panno, et al., "Mindfulness, Pro-environmental Behavior, and Belief in Climate Change: The Mediating Role of Social Dominance," *Environment and Behavior*, Vol. 50, no. 8, (2018): 3.

⁵ Kirk Warren Brown, and Tim Kasser, "Are Psychological and Ecological Well-being Compatible? The Role of Values, Mindfulness, and Lifestyle," *Social Indicators Research*, 74, (November 2005): 349–368. <https://selfdetermination->

ตั้งประเด็นว่า ความเป็นอยู่ที่ดีและความสุขของมนุษย์ ไม่จำเป็นต้องแลกด้วยการทำลายสิ่งแวดล้อมเสมอไป ความผาสุกทางอัตวิสัย (Subjective Well-Being – SWB) และพฤติกรรมการรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม (Ecologically Responsible Behavior – ERB) สามารถสนับสนุนซึ่งกันและกันได้โดยการนำสมาธิมาช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตประจำวันอย่างมีสติ บทสรุปที่คล้ายคลึงกับผลการวิจัยของ Brown & Kasser พบได้ในงานวิจัยของ Ulutas & Koksalan⁶ และ Panno, et al.⁷ ซึ่งมีความเห็นว่า พฤติกรรมในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของปัจเจกบุคคลเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นโดยสมัครใจ เพราะตระหนักว่า เมื่อเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมแล้วจะเกิดประโยชน์ต่อตนเองอย่างไร การนำสมาธิมาใช้ฝึกสติร่วมกับการให้ความรู้ และการแนะวิธีในการช่วยแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมพร้อมกับชี้ให้เห็นถึงประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น จะนำไปสู่วิธีแก้ปัญหาอย่างยั่งยืนได้

ดังที่ Makin⁸ ระบุว่า การฝึกสมาธิจนเกิดสติ และนำความมีสตินั้นมาช่วยในการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมที่คุ้นชินสามารถทำได้จริง โดยสามารถวัดผลการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้ด้วยวิธีทางวิทยาศาสตร์ เช่น วัดการเปลี่ยนแปลงของสมองในมิติต่าง ๆ ซึ่งจะส่งผลต่อวิถีคิด การใช้ชีวิตและพฤติกรรม นอกจากนี้ยังมีข้อสังเกตว่า แม้การปรับพฤติกรรมด้วยสมาธิจะเป็นวิธีที่ยากกว่าวิธีอื่น เพราะต้องใช้เวลาและงบประมาณสูง แต่ก็ใช่วิธีการที่ยั่งยืนสามารถแก้ปัญหาได้ในระยะยาว แต่เนื่องจากการฝึกสมาธิมีหลากหลาย และสมาธิที่ปฏิบัติใน

theory.org/SDT/documents/2005_BrownKasser_SIR.pdf.

⁶ Ayşegül Ulutas, and Bahadır Köksalan, “Investigation of environmental problem-solving skills of preschool age children,” *Research in Pedagogy*, Vol. 7, no. 2, (2017): 298-311.

⁷ Angelo Panno, et al., “Mindfulness, Pro-environmental Behavior, and Belief in Climate Change: The Mediating Role of Social Dominance,” 864–888.

⁸ Simon Makin, “Meditation visibly changes your brainwaves.” *European Commission*, April 19, 2016, <https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/horizon-magazine/meditation-visibly-changes-your-brainwaves>.

ศาสนามักจะยากสำหรับคนทั่วไป ดังนั้น การนำสมาธิร่วมสมัย (Contemporary Meditation) ที่พัฒนามาจากสมาธิในศาสนามาใช้ในงานวิจัยด้านสิ่งแวดล้อมจึงเป็นทางเลือกที่ดีอีกวิธีหนึ่ง

การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของมนุษย์โดยใช้สมาธิมาช่วยนั้น ยังได้รับการสนับสนุนจากกลุ่มงานวิจัยด้านจิตวิทยา ซึ่งมีผลสรุปว่า กลไกภายในจิตใจของมนุษย์มีประเด็นสำคัญอย่างหนึ่ง คือ เรื่องของการทำความเข้าใจในเหตุการณ์ที่อยู่ตรงหน้าจากการที่มนุษย์สื่อสารกับตัวเอง และการทำความเข้าใจระหว่างมนุษย์กับบุคคลหรือเหตุการณ์ภายนอก เมื่อเกิดความเข้าใจในสองเงื่อนไขดังกล่าวนี้แล้ว จะนำไปสู่การเกิดทัศนคติและพฤติกรรม ซึ่งวิธีหนึ่งในการสื่อสารกับตัวเองของมนุษย์ คือ การฝึกสมาธิ โดยสมาธิในที่นี้เป็นสมาธิในระดับต้นที่ช่วยให้สมองของมนุษย์ปลอดจากเรื่องรบกวนภายนอก ตัวอย่างของสมาธิกับพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมพบได้จากงานวิจัยของ Vesely & Klöckner⁹ ซึ่งศึกษาเรื่องสมาธิกับทัศนคติและพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม (Meditation and Environmental Attitude/Behaviors) โดยมีการสรุปผลการวิจัย ดังนี้

1. การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม ต้องใช้การฝึกสมาธิอย่างต่อเนื่อง (Long-term meditation) ร่วมกับการบ่มการให้ความรู้ และการมีกิจกรรมด้านสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสมมากเพียงพอ
2. การฝึกสมาธิหรือฝึกสติเพียงอย่างเดียวอาจไม่ช่วยในเรื่องการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม
3. การฝึกสติเพียงแค่ระยะเวลานั้น ๆ จะไม่สามารถปรับพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมได้อย่างยั่งยืน

⁹ Stepan Vesely, and Christian A. Klöckner, "Global Social Norms and Environmental Behavior," *Environment and Behavior*, Vol. 50, no. 3, (April 2018): 247–272.

ผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่า สมาธิมีส่วนช่วยในการปรับพฤติกรรมมนุษย์ได้จริง แต่หัวใจสำคัญของความสำเร็จของการเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน คือ ต้องฝึกอย่างต่อเนื่องร่วมกับการป้อนข้อมูลด้านสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม

จากการศึกษาผลการวิจัยมากมายที่สนับสนุน เรื่อง การฝึกสมาธิเพื่อปรับพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม พบว่า วิธีฝึกสมาธิส่วนใหญ่ที่ใช้ในงานวิจัยเหล่านั้นคือ Mindfulness Meditation ซึ่งก็คือการฝึกสติที่มีรูปแบบและวิธีการไม่ซับซ้อน นอกจากนี้ Mindfulness Meditation ยังมีคุณสมบัติที่โดดเด่นอีกหลายประการ เช่น เป็นสมาธิระดับขณิกสมาธิที่ไม่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนา มีวิธีฝึกที่ออกแบบมาให้ง่ายกว่าสมาธิในศาสนา เป็นต้น ซึ่งสมาธิในรูปแบบดังกล่าวจัดอยู่ในกลุ่มของสมาธิร่วมสมัย (Contemporary Meditation) และเพื่อจะแสดงภาพของสมาธิร่วมสมัยให้ชัดเจนขึ้น บทความนี้จึงศึกษา วิเคราะห์ และสรุปกลยุทธ์สู่ความสำเร็จของสมาธิร่วมสมัยสองรูปแบบ คือ TM และ MBSR เพื่อนำผลที่ได้มากำหนดคุณลักษณะสำคัญของสมาธิร่วมสมัยที่จะนำไปใช้ฝึกสติ เพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมผ่านแบบจำลองมลภาวะ ไมโครพลาสติกซึ่งกำลังเป็นปัญหาสิ่งแวดล้อมที่สำคัญในปัจจุบัน

2. สมาธิร่วมสมัย

การแก้ปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืนนั้นจำเป็นต้องปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม หมายถึง การใช้ชีวิตในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมอย่างมีสติ ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาได้มีการนำวิธีฝึกสติที่เรียกว่า Mindfulness Meditation ซึ่งเป็นการปฏิบัติสมาธิในระดับขณิกสมาธิมาใช้ในการวิจัยเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมมนุษย์มากมาย รวมทั้งได้มีการนำสมาธิในศาสนามาประยุกต์

ให้เข้าถึงกลุ่มคนได้กว้างขึ้น การที่สมาธิได้รับความนิยมจากคนจำนวนมาก นำไปสู่การสร้างชั้นเรียนสมาธิหลากหลายรูปแบบ และมีพัฒนาการไปสู่การ ปรับวิธีฝึกสมาธิให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละกลุ่ม สมาธิที่ถูกปรับเปลี่ยนเพื่อให้ เหมาะสมกับผู้เรียนนี้คือ สมาธิร่วมสมัย (Contemporary Meditation) ซึ่งเน้น การปรับวิธีฝึกสมาธิตามความสะดวกของผู้เรียนมากกว่าจะรักษาลักษณะในการ ทำสมาธิแบบดั้งเดิมซึ่งเป็นแนวทางการปฏิบัติของศาสนา เพราะสมาธิในศาสนา มีวิธีการฝึกที่เป็นพิธีการ มีความซับซ้อนมากกว่าและใช้เวลาในการฝึกนานกว่า

อย่างไรก็ตาม สมาธิร่วมสมัยมีหลากหลายรูปแบบและได้รับความนิยมอย่างยิ่งในบริบทสมัยใหม่เคียงคู่กับความนิยมของสมาธิในศาสนา ดังที่ Rakicevic¹⁰ รายงานว่า ในปีคริสต์ศักราช 2021-2022 จำนวนของผู้ฝึกสมาธิ อย่างต่อเนื่องสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญ โดยพบว่ามีประชากรโลกประมาณ 200 - 500 ล้านคนปฏิบัติสมาธิ และคนอเมริกันมากกว่าร้อยละ 14 เคยฝึกสมาธิอย่าง น้อยหนึ่งครั้งแม้ต่อมาจะไม่ได้ออกปฏิบัติอย่างต่อเนื่องก็ตาม ซึ่งสาเหตุที่ทำให้สมาธิ อยู่ในกระแสความนิยมเนื่องมาจาก

1. การที่มีผลการวิจัยมากมายให้ข้อมูลเกี่ยวกับประโยชน์ของสมาธิที่ส่งผล ต่อร่างกายและจิตใจมนุษย์ในทางบวก เช่น ช่วยให้นอนหลับดีขึ้น ช่วยลดความ ตึงเครียด ลดความกังวล และลดอาการซึมเศร้า นอกจากนี้ยังมีรายงานที่สมาธิ สามารถช่วยลดอาการในผู้ป่วยโรคเรื้อรัง เช่น โรคข้ออักเสบ โรคความดันโลหิตสูง โรคเบาหวาน โรคหลอดเลือดสมอง ฯลฯ ดังที่มีรายงานทางการแพทย์ว่า ผู้ป่วย ที่ฝึกสมาธิจะใส่ใจดูแลตัวเอง มีวินัยและรู้จักสังเกตตัวเองมากขึ้น จึงทำให้อาการ เจ็บป่วยดีขึ้น นอกจากนี้สมาธิยังช่วยให้ผู้ป่วยสามารถรับมือกับอาการเจ็บป่วย เรื้อรังได้ดีขึ้นกว่าเดิมด้วย¹¹ นอกจากนี้ยังมีผลการวิจัยที่ระบุว่า การฝึกสมาธิ

¹⁰ Mira Rakicevic, "27 Meditation Statistics for Your Well-Being in 2023." *disturbmenot*, January 3, 2022, <https://disturbmenot.co/meditation-statistics/>.

¹¹ พานทิพย์ แสงประเสริฐ, "ผลของการฝึกสติต่อพฤติกรรมสุขภาพและคุณภาพ ชีวิตในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารจิต, มหาวิทยาลัย

ช่วยสร้างพฤติกรรมที่ดีให้เกิดขึ้น เช่น พฤติกรรมเลิกบุหรี่¹² และพฤติกรรมเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม¹³ เป็นต้น

2. อิทธิพลของคัมภีร์และตำราสำคัญที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับศาสนาและสมาธิ โดยตั้งแต่ศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา มีการแปลคัมภีร์ภควัทคีตา อุปนิษัท พระสูตร และคัมภีร์ของทิเบต ที่พูดถึงชีวิตหลังความตายเป็นภาษาอังกฤษ เยอรมัน ฝรั่งเศส ฯลฯ ซึ่งตำราเหล่านี้สร้างความสนใจเรื่องสมาธิในโลกตะวันตกให้เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาดังกล่าว มีการพูดถึงสมาธิและประโยชน์ของสมาธิในฐานะของ “การปฏิบัติเพื่อยกระดับจิตวิญญาณ” อย่างกว้างขวาง¹⁴

2.1 สมาธิแบบ TM (Transcendental Meditation) และกลยุทธ์สู่ความสำเร็จ

สมาธิแบบ TM (Transcendental Meditation) เป็นสมาธิร่วมสมัยที่มีต้นกำเนิดมาจากคัมภีร์พระเวทในอินเดียโดยประมาณปี ค.ศ. 1950 Maharishi Mahesh Yogi ได้เรียนสมาธิแบบฮินดูจากครู Dev หรือ Swami Brahmananda Saraswati ต่อมาจึงพัฒนารูปแบบการฝึกเป็นสมาธิแบบ TM ซึ่ง Maharishi Mahesh Yogi มักจะกล่าวอยู่เสมอในการบรรยายว่า สมาธิแบบ TM แม้จะมี

ธรรมศาสตร์, 2561), (1)-(2).

¹² Yi-Yuan Tang, Rongxiang Tang, and Michael I Posner, “Brief meditation training induces smoking reduction,” *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Vol. 110, no. 34, (August 2013): 13971-13975.

¹³ Stepan Vesely, and Christian A. Klöckner, “Global Social Norms and Environmental Behavior,”: 247–272.

¹⁴ James Abelson et al., “Brief cognitive intervention can modulate neuroendocrine stress responses to the Trier Social Stress Test: buffering effects of a compassionate goal orientation.” *Psychoneuroendocrinology*, Vol. 44, (June 2014): 61, <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2014.02.016>.

จุดเริ่มต้นมาจากศาสนาฮินดู พัฒนาและเผยแพร่สู่ตะวันตกโดยนักบวชฮินดู แต่
ไม่มีความเกี่ยวข้องกับศาสนาฮินดูและศาสนาใดเลย

แม้ Maharishi Mahesh Yogi จะนำสมาธิไปสู่ฝั่งตะวันตกตั้งแต่ประมาณ
ปี ค.ศ. 1955 แต่การเปิดตัวในยุโรปและอเมริกาที่ถือว่าเป็นจุดเปลี่ยนที่สำคัญ
อาจเริ่มนับตั้งแต่ประมาณปี ค.ศ. 1960 จากการที่วง The Beatles เข้าร่วม
กิจกรรมของ TM จนเป็นกระแสไปทั่วโลก ชาวยุโรปและอเมริกันเริ่มสนใจเรื่อง
“การยกระดับจิตวิญญาณด้วยสมาธิ” รวมทั้งเริ่มมีความคุ้นเคยกับคำศัพท์ใหม่ ๆ
จากโลกตะวันออก เช่น คำว่า กูรู โยคะ ปราณ และ โอม เป็นต้น กิจกรรมของ
The Beatles ที่เกี่ยวกับการนั่งสมาธินี้ส่งผลให้สมาธิแบบ TM ได้รับความสนใจ
ไปทั่วโลก และการนั่งสมาธิแบบ TM ได้กลายเป็นสัญลักษณ์แห่งความทันสมัย
ในยุค 60¹⁵

สมาธิแบบ TM จะใช้คำบริกรรมภาวนานำไปสู่สภาวะที่ใจหยุดนิ่ง ช่วยให้
ผู้เรียนรู้สึกผ่อนคลาย ลดความเครียด และมีพัฒนาการทางจิตในทางที่ดีขึ้น วิธีการ
เริ่มจากการที่ครูผู้ฝึกจะดูจิตอัธยาศัยของนักเรียนแต่ละคนและครูจะเลือก
คำบริกรรมที่เหมาะสมให้ ผู้เรียนจะต้องเก็บคำบริกรรมภาวนาของตนไว้เป็น
ความลับห้ามบอกผู้อื่น สมาธิแบบ TM ไม่เน้นที่การกำหนดลมหายใจหรือการ
สวดมนต์ แต่จะสอนให้นำจิตเข้าสู่สภาวะแห่งการหลุดพ้นปราศจากความคิด ใน
การฝึกผู้เรียนจะนั่งในท่าใดก็ได้ที่รู้สึกสบายโดยไม่จำเป็นต้องนั่งท่าขัดสมาธิ เมื่อ
นั่งสบายแล้วจึงปิดเปลือกตาอย่างแผ่วเบา นึกถึงบริกรรมภาวนาที่ได้รับจากครู
โดยนึกอย่างต่อเนื่องในใจ การฝึกแต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 20 นาที จำนวนสอง
ครั้งต่อวัน มีคำแนะนำว่า การฝึกในช่วงเช้านอนตื่นนอนก่อนอาหารเช้า จะช่วยให้
ใจเป็นสมาธิได้เร็วขึ้นเพราะเวลานั้นใจยังไม่มีเรื่องภายนอกเข้ามารบกวน¹⁶

¹⁵ Elaine Woo, “Guru brought meditation West,” *Los Angeles Times*,
February 6, 2008, <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2008-feb-06-me-maharishi06-story.html>.

¹⁶ Calucchia Christie, “Meet Transcendental Meditation: The Meditation

ความสำเร็จของการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายของ TM ตลอดระยะเวลากว่าห้าสิบปี คือ สิ่งที่แสดงให้เห็นว่าสมาธิแบบ TM มีรูปแบบการปฏิบัติที่ตอบโจทย์ชีวิตของคนในบริบทสมัยใหม่โดยสามารถก้าวข้ามความเคลือบแคลงสงสัยในความเป็นศาสนาได้ โดยกลยุทธ์ที่ทำให้ TM ประสบความสำเร็จได้แก่

1. มีความยืดหยุ่นสูง – เพราะการฝึกสมาธิแบบ TM เป็นการปรับวิธีการให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน ด้วยเหตุนี้ในช่วงที่สมาธิแบบ TM ถูกนำมาเผยแพร่ช่วงแรก Maharishi Mahesh Yogi จึงเน้นเรื่องการฝึกครูผู้สอนสมาธิมากกว่าการสอนสมาธิให้กับคนทั่วไป เมื่อได้ครูผู้สามารถสอนสมาธิผู้เข้าใจหลักการสอนอย่างถ่องแท้จำนวนหนึ่งแล้ว จึงเปิดสอนสมาธิให้กับบุคคลทั่วไปแบบตัวต่อตัว เพราะครูผู้สอนเหล่านี้จะช่วยเลือกวิธีการฝึกที่เหมาะสมให้กับผู้เข้าเรียนแต่ละคน การจัดรูปแบบการสอนสมาธิให้เหมาะกับแต่ละบุคคลนี้ มาจากแนวคิดที่ว่า “The TM technique is not one size fits all. It’s taught one-on-one and is carefully personalized for you.”¹⁷

2. ได้รับการสนับสนุนจากบุคคล หรือกลุ่มคนที่มีอิทธิพลในทางขึ้นนำสังคม – ถ้าไม่นับกระแสความนิยมของ TM ในสมัยยุค 60 ที่เกิดจากการนำของวง The Beatles การฝึกสมาธิแบบ TM ก็ถือว่าได้รับความนิยมอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ดังที่ Feloni¹⁸ ระบุว่า ในปี ค.ศ. 2016 แม้สมาชิกวง The Beatles จะแยกย้ายกันไปแล้ว แต่ความนิยมในการฝึกสมาธิแบบ TM กลับเพิ่มขึ้น โดยเฉพาะในหมู่ของกลุ่มคนที่เป็นหัวกะทิในระบบเศรษฐกิจของอเมริกา

Technique for Busy Minds,” *Byrdie*, November 3, 2021, <https://www.byrdie.com/transcendental-meditation-5112916>.

¹⁷ “How is TM different?,” *Transcendental Meditation*, Accessed September 17, 2021, <https://tm.org.au/how-is-tm-different/>.

¹⁸ Richard Feloni, “Transcendental Meditation, which Bridgewater’s Ray Dalio calls ‘the single biggest influence’ on his life, is taking over Wall Street,” *Insider*, November 5, 2016, <https://www.businessinsider.com/wall-street-trend-transcendental-meditation-2016-10>.

และยุโรป โดยจำนวนผู้ที่ฝึกสมาธิแบบ TM ในปี ค.ศ. 2016 มากกว่าครึ่งหนึ่งเป็นนักลงทุนและนักการเงินจากตลาดหุ้น Wall Street

3. การสร้างภาพลักษณ์ว่าไม่มีความเป็นศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง – สมาธิแบบ TM มีพัฒนาการที่เด่นชัดและมีความแตกต่างจากสมาธิแบบดั้งเดิมด้วยประกาศตนว่าไม่มีความเป็นศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้อง - แม้จุดกำเนิดของสมาธิแบบ TM มีต้นกำเนิดมาจากสมาธิในศาสนาฮินดู แต่มีบันทึกไว้ชัดเจนว่า สมาธิแบบ TM ไม่ได้ถือคติความเชื่อใด ๆ แบบฮินดูเลย และ Maharishi Yogi ก็ยืนยันมาตลอดชีวิตของท่านว่า TM ไม่เกี่ยวข้องกับศาสนาใด ๆ สมาธิแบบ TM พร้อมทั้งจะปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน เพื่อให้ผู้เรียนเข้าถึงสันติสุขภายในมากกว่าจะเน้นเรื่องความเชื่อและเป้าหมายทางศาสนา

4. มีการนำวิธีการหลากหลายเข้ามาใช้โดยยังคงรักษาแก่นของการปฏิบัติสมาธิไว้ การปรับเรื่องการใช้เวลาฝึกในแต่ละวันให้ไม่เกิน 15-20 นาทีต่อครั้ง คือจุดเด่นที่ทำให้ TM ประสบความสำเร็จ เพราะการใช้เวลาฝึกแต่ละครั้งตอบโจทย์ของคนยุคสมัยใหม่ที่มีเวลาน้อย

5. มีการอธิบายเหตุและผลด้วยวิทยาศาสตร์ – สาเหตุที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้สมาธิแบบ TM ได้รับความนิยมมาก นอกเหนือไปจากการได้รับอิทธิพลจากเหล่าคนดังที่ฝึกสมาธิแบบ TM คือ ผลการวิจัยมากมายที่ยืนยันว่าสมาธิแบบ TM มีผลในทางบวกต่อร่างกายและจิตใจของมนุษย์ ดังที่ปรากฏในเว็บไซต์ <https://www.tm.org/> ที่รวบรวมงานวิจัยเกี่ยวกับผลของสมาธิแบบ TM ต่อมนุษย์ไว้มากมาย

ด้วยคุณสมบัติและกลยุทธ์ที่ TM ใช้ในการเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายทำให้สมาธิแบบ TM เป็นสมาธิร่วมสมัยแบบหนึ่งที่ได้รับคามนิยมแพร่หลายไปทั่วโลกอย่างต่อเนื่องยาวนาน แม้เป้าหมายและความลุ่มลึกในการฝึกสมาธิชนิดนี้จะมีหลายระดับ แต่การฝึกสมาธิแบบ TM แค่ในระดับเบื้องต้นก็สามารถช่วยให้ผู้ฝึกมีจิต

ที่สูงขึ้น สามารถดำรงสติในการดำเนินชีวิตประจำวันได้มากขึ้น ด้วยเหตุนี้จึงมีการนำวิธีฝึกสมาธิแบบ TM ไปใช้ในงานวิจัยเพื่อฝึกสติเป็นจำนวนมาก รวมถึงการปรับพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อมของมนุษย์ด้วยการฝึก TM ดังที่มีการรวบรวมงานวิจัยเหล่านี้ไว้ในเว็บไซต์ทางการของ TM¹⁹

2.2 Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR)

ก่อนหน้าที่ The Beatles จะเริ่มสนใจสมาธิแบบ TM นั้น ชาวตะวันตกเริ่มให้ความสนใจกับสมาธิอยู่บ้างแล้ว โดยในปี ค.ศ. 1955 ได้มีเอกสารงานวิจัยทางวิทยาศาสตร์ชิ้นแรกที่วิจัยเกี่ยวกับผลของสมาธิต่อความเปลี่ยนแปลงในสมอง โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า EEGs (Electroencephalogram) บันทึกค่าการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสมองเมื่อฝึกสมาธิ โดยในปี ค.ศ. 1960 ซึ่งเป็นช่วงเวลาใกล้เคียงกับความสำเร็จของสมาธิแบบ TM Dr. Herbert Benson แห่งคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยแมสซาชูเซตส์ ได้นำสมาธิในพระพุทธศาสนา มาดัดแปลงเพื่อใช้บำบัดผู้ป่วยโรคหัวใจ โดยสอนให้พวกเขาสวดภาวนาระลึกถึงพระเจ้าอย่างมีสติ ซึ่งการที่ให้คนใช้สวดระลึกถึงพระเจ้านี้มาจากเหตุผลว่า งานวิจัยนี้อยู่ในบริบทของคริสต์ศาสนา ดังนั้น Dr. Benson จึงตัดความเป็นพุทธศาสนาออกจากวิธีฝึกของเขาทำให้การฝึกสมาธิกลายเป็นเพียง “เครื่องมือ” ในการฝึกจิต การนำสมาธิมาใช้ในการวิจัยครั้งนี้ประสบความสำเร็จอย่างยิ่ง เพราะได้รับความร่วมมือจากผู้ป่วยและญาติของผู้ป่วยอย่างดี ส่งผลให้ผู้ร่วมโครงการวิจัยมีอาการดีขึ้น และมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สิ่งที่เห็นได้ชัดอีกประการหนึ่ง คือ พฤติกรรมในการดำเนินชีวิตประจำวันของผู้ป่วยที่ส่งผลต่อสุขภาพเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น²⁰

¹⁹ “What’s the evidence?,” *Transcendental Meditation*, Accessed May 1, 2023, <https://www.tm.org/research-on-meditation>.

²⁰ Jo Nash, “The History of Meditation: Its Origins & Timeline,” *Positive Psychology*, May 27, 2019, <https://positivepsychology.com/history-of-meditation/>.

ความสำเร็จของ Dr. Benson นำไปสู่งานวิจัยที่นำสมาธิในรูปแบบอื่นมาใช้ในการบำบัดผู้ป่วยที่มีความเครียด มีความวิตกกังวลสูง และมีอาการซึมเศร้า โดย Dr. Kabat-Zinn ได้นำสมาธิแบบ Zen มาประยุกต์เป็นโปรแกรมการฝึกสมาธิที่เขาตั้งชื่อว่า Mindfulness-Based Stress Reduction (MBSR) เป็นการฝึกสมาธิโดยตัดความเป็นศาสนาออกไป และถือว่าสมาธิเป็นเพียงเครื่องมือในการฝึกสติเช่นเดียวกับวิธีการของ Dr. Benson²¹

Mindfulness-based stress reduction (MBSR) เป็นวิธีการฝึกสมาธิที่คิดค้นและพัฒนาขึ้นในปี ค.ศ. 1979 โดย Professor Jon Kabat-Zinn แห่งคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยแมสซาชูเซตส์ โดยเขาให้คำอธิบายว่า MBSR คือ การฝึกสติที่ใช้ใจจดจ่ออยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่งในช่วงเวลาปัจจุบัน มีภาวะความเป็นกลาง ๆ โดยไม่ตัดสินถูก-ผิด / ดี-ชั่ว เป็นเวลาในการอยู่กับตนเองและเข้าใจตนเอง เมื่อฝึกถึงระดับหนึ่งจะเข้าสู่ภาวะของการเกิดปัญญา²² การที่จะให้ได้ผลดีนั้นจะต้องฝึกทุกวันอย่างต่อเนื่องเป็นเวลาประมาณ 8 สัปดาห์ โดยการฝึกแต่ละครั้งใช้เวลาไม่นาน ผลการวิจัยครั้งแรกที่ใช้กลุ่มตัวอย่างเป็นคนไข้ในโรงพยาบาลพบว่า คนไข้ที่มีความเครียด และมีอาการเจ็บป่วยเรื้อรังมีอาการดีขึ้นอย่างเห็นได้ชัดหลังจากฝึกสมาธิอย่างต่อเนื่องครบตามเวลาที่กำหนด เมื่อจบการทดลองชุดแรกและเผยแพร่งานวิจัยสู่สาธารณะ สมาธิที่ใช้บำบัดทางการแพทย์วิธีนี้จึงได้รับความสนใจอย่างรวดเร็ว ซึ่งตลอดระยะเวลาที่สี่สิบปีที่ผ่านมา MBSR ไม่เพียงแต่จะใช้ทางการแพทย์เท่านั้น แต่ได้ถูกนำมาใช้เพื่อลดความเครียดในชีวิตประจำวันของบุคคลทั่วไป และยังถูกนำไปใช้ในงานวิจัยทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยาด้วย

แม้ศาสตราจารย์ Kabat-Zinn จะนำรูปแบบการฝึกสมาธิมาจากพระพุทธศาสนานิกายเซนที่เขาสนใจฝึกมานานปี แต่ MBSR ที่เขาพัฒนาขึ้นมานี้ไม่มีเรื่อง

²¹ Ibid.

²² Mindful Staff, "Jon Kabat-Zinn: Defining Mindfulness," *mindful*, January 11, 2017, <https://www.mindful.org/jon-kabat-zinn-defining-mindfulness/>.

ของความเชื่อและศาสนาใด ๆ เข้ามาเกี่ยวข้อง นอกจากนี้ยังเน้นความง่าย ไม่ซับซ้อน ไม่ต้องนั่งขัดสมาธิ เน้นความสบายของผู้ฝึกเป็นหลัก โดยในการฝึกแต่ละครั้งใช้เวลาไม่เกิน 20 นาที ซึ่งเหมาะสมกับสภาพร่างกายของผู้ป่วย แม้ต่อมาจะมีการนำไปใช้กับบุคคลทั่วไป ก็ยังคงยึดหลักของความง่าย ความสบาย และใช้เวลาฝึกไม่นานเช่นเดิม ซึ่งลักษณะดังกล่าวเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ MBSR ได้รับความนิยมไปทั่วโลก นอกเหนือไปจากผลการทดลองทางการแพทย์มากมายที่ช่วยสนับสนุนว่า การฝึกสมาธิแบบ MBSR ช่วยให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น²³

จากการศึกษาวิธีการฝึกสมาธิที่นำมาใช้ในทางการแพทย์ในยุคเริ่มแรกที่ถูกนำมาใช้กับผู้ป่วยโรคหัวใจโดย Dr. Herbert Benson และการฝึกสมาธิแบบ MBSR โดย Dr. Kabat-Zinn ทำให้ทราบว่า กลยุทธ์สู่ความสำเร็จของสมาธิทั้งสองรูปแบบ ได้แก่

1. การกำหนดสถานะของสมาธิว่า เป็นเครื่องมือในการฝึกจิตโดยไม่มี ความเกี่ยวข้องกับศาสนา
2. เน้นความง่าย สบาย ผ่อนคลาย โดยดูที่สุขภาพและความพร้อมของคนใช้เป็นหลัก
3. เน้นการฝึกอย่างสม่ำเสมอต่อเนื่อง โดยในแต่ละครั้งใช้เวลาประมาณ 20 นาที
4. อธิบายถึงผลของการฝึกสมาธิที่มีต่อร่างกายและจิตใจด้วยวิทยาศาสตร์
5. พัฒนาโดยนายแพทย์ผู้มีความรู้และความน่าเชื่อถือ ส่งผลให้ได้รับความร่วมมือในการฝึกสมาธิจากคนไข้และญาติเป็นอย่างดี

3. กลยุทธ์สู่ความสำเร็จของสมาธิร่วมสมัยกับการแก้ไข ปัญหาสิ่งแวดล้อม

²³ Jon Kabat-Zinn, "An Inquiring Practice to Notice the Body," *mindful*, August 30, 2018, <https://www.mindful.org/an-inquiring-practice-to-notice-the-body/>.

จากการศึกษากลยุทธ์สู่ความสำเร็จของสมาธิแบบ TM และ MBSR นำไปสู่ข้อสรุปของกลยุทธ์อยู่ความสำเร็จของสมาธิร่วมสมัยที่จะนำมาใช้เพื่อแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม ดังนี้

1. ออกจากกรอบของศาสนาและความเชื่อ สมาธิเป็นเพียงเครื่องมือสำหรับฝึกสติเท่านั้น
2. มีความยืดหยุ่นสูง สามารถปรับเปลี่ยนวิธีการเพื่อให้เหมาะสมกับผู้เรียนและบริบทแวดล้อม
3. เน้นความง่าย สบาย ผ่อนคลาย
4. ใช้เวลาฝึกในแต่ละครั้งประมาณ 15-20 นาที โดยในช่วงแรกควรฝึกอย่างสม่ำเสมอทุกวันเป็นเวลาประมาณ 8 สัปดาห์

ส่วนกลยุทธ์สู่ความสำเร็จอีก 2 ข้อ คือ การอธิบายผลของสมาธิที่มีต่อร่างกายและจิตใจด้วยวิทยาศาสตร์ และการอ้างอิงผู้มีชื่อเสียง เป็นกลยุทธ์สู่ความสำเร็จซึ่งผู้เขียนมีความเห็นว่า เป็นกลยุทธ์ที่จำเป็นถ้าจะนำสมาธิร่วมสมัยมาใช้ในเชิงพาณิชย์ แต่เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการนำสมาธิมาใช้เพื่อแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมไม่จำเป็นต้องใช้กลยุทธ์สู่ความสำเร็จสองข้อดังกล่าว จึงละไว้ไม่นำมาใช้ในบทความนี้

3.1 สมาธิร่วมสมัยและแบบจำลองของการแก้ปัญหาภาวะไมโครพลาสติก

เนื่องจากปัญหาสิ่งแวดล้อมมีขอบเขตที่กว้างมาก เพื่อที่จะแสดงวิธีการนำหลักการของสมาธิร่วมสมัยมาใช้ให้เห็นเป็นรูปธรรม บทความนี้จึงจำกัดขอบเขตของปัญหาสิ่งแวดล้อมให้แคบลง โดยการเลือกปัญหาภาวะไมโครพลาสติกมาเป็นโจทย์ และเลือกแนวทางการแก้ไขคือการสร้างและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม การแยกขยะ เนื่องจากในปัจจุบันโลกกำลังเผชิญกับปัญหาสิ่งแวดล้อมใหม่ที่เกิดจากขยะ นั่นคือ “มลภาวะไมโครพลาสติก” ดังที่ ดร.เจนนิช บราห์นีย์

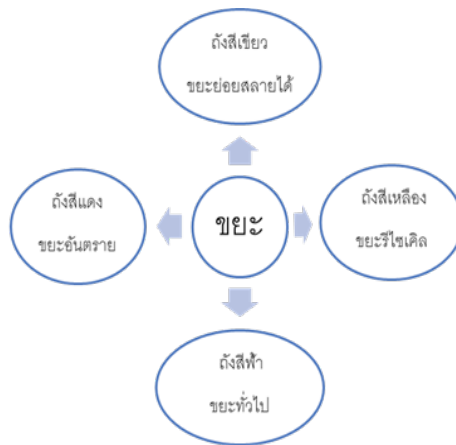
ผู้เชี่ยวชาญด้านทรัพยากรธรรมชาติระบุว่า มลภาวะจากไมโครพลาสติกเกิดจากขยะพลาสติกจำนวนมหาศาล ที่เรียกว่า “แพขยะพลาสติก” ซึ่งลอยอยู่ในมหาสมุทร ขยะเหล่านี้จะถูกบดขี้ด้วยคลื่นลมเป็นเวลานานจนกลายเป็นชิ้นเล็กมากในระดับไมโคร จากนั้นจึงลอยขึ้นสู่ชั้นบรรยากาศถูกลมพัดพาไปยังที่ต่าง ๆ ทั่วโลก เมื่อผู้คนสูดอากาศเข้าสู่ปอดจะนำไมโครพลาสติกจะเข้าสู่ร่างกายและส่งผลกระทบต่อสุขภาพในที่สุด การค้นพบปัญหาไมโครพลาสติกในอากาศ นำไปสู่ความตื่นตระหนก และทำให้นักอนุรักษ์ทั่วโลก รวมทั้งนักวิทยาศาสตร์ด้านสิ่งแวดล้อมร่วมกันผลักดันปัญหานี้ให้เป็นปัญหาที่ต้องได้รับการแก้ไขอย่างเร่งด่วน อีกปัญหาหนึ่ง²⁴

Graham Forbes²⁵ ให้ความเห็นว่า การจะแก้ปัญหามิโครพลาสติกได้ ต้องได้รับความร่วมมือจากทุกฝ่าย พลาสติกที่ใช้ครั้งเดียวแล้วทิ้งไม่เพียงจะสร้างขยะจำนวนมหาศาลให้เป็นภาระแก่โลกแล้ว บรรจุภัณฑ์พลาสติกเหล่านี้ยังเชื่อมโยงไปถึงการใช้พลังงานน้ำมันและแก๊สส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศด้วย พลาสติกที่มนุษย์ใช้เพียงแค่มิภาที่ จะกลายเป็นขยะที่ย่อยสลายยากและวนเวียนอยู่ในระบบนิเวศได้หลายร้อยปีในสภาพสารที่ก่อให้เกิดมลภาวะกับสิ่งแวดล้อม ซึ่งตลอดระยะเวลาที่สิบปีที่ผ่านมา เพื่อให้มนุษย์รู้ถึงโทษภัยของขยะพลาสติก องค์กรที่ทำงานด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมจึงพยายามให้ความรู้ และสร้างแคมเปญ รวมทั้งสร้างงานวิจัยเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมการใช้พลาสติกของประชากรโลก แต่ในขณะเดียวกันก็ต้องต่อสู้กับภาคธุรกิจ เพื่อเรียกร้องให้อุตสาหกรรมต่าง ๆ เลี่ยงการใช้พลาสติกที่ไม่สามารถนำมาใช้ซ้ำได้ ซึ่งใน

²⁴ “มลภาวะไมโครพลาสติกกระจายทั่วทุกทวีป ลอยไปกับกระแสอากาศที่ไหลเวียนรอบโลก,” *BBC News ไทย*, 22 เมษายน 2564, <https://www.bbc.com/thai/international-56842245>.

²⁵ Graham Forbes, “Plastic is a climate, health and social justice issue,” *Greenpeace*, April 7, 2021, <https://www.greenpeace.org/international/story/47146/plastic-is-a-climate-health-and-social-justice-issue/>.

ระดับครัวเรือนสามารถช่วยแก้ไขปัญหามลภาวะไมโครพลาสติกได้ด้วยการเลิกใช้บรรจุภัณฑ์พลาสติก ซึ่งในทางปฏิบัติอาจทำได้ยากในเวลาอันสั้น จึงต้องเริ่มต้นที่การลดจำนวนการใช้ และแยกขยะพลาสติกออกจากขยะอื่นเพื่อนำไปรีไซเคิล ซึ่งระบบการจัดการขยะในครัวเรือนในประเทศไทยสามารถแบ่งหมวดหมู่ได้ดังแผนภาพ²⁶

ภาพที่ 1 ประเภทของขยะในครัวเรือน แบ่งตามสีถัง
ที่มา: สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร

การทิ้งขยะในเขตกรุงเทพมหานครการกำหนดสีถังเพื่อการแยกประเภทขยะ ดังนี้

1. ถังขยะสีเขียว สำหรับทิ้งขยะย่อยสลายได้ เช่น เศษอาหาร สามารถย่อยสลายได้เร็ว

²⁶ กองนโยบายและแผนงาน, “คู่มือการคัดแยกขยะและวิธีการทิ้งขยะ,” สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร, 6 มีนาคม 2563, <https://webportal.bangkok.go.th/environmentbma/page/sub/8545/วารสารสำนักสิ่งแวดล้อม/0/info/189586/คู่มือการคัดแยกขยะและวิธีการทิ้งขยะ>.

2. ถึงขยะสีแดง ใช้ทิ้งขยะที่เป็นอันตรายต่อสุขภาพและสิ่งแวดล้อม เช่น ชุดตรวจ ATK เศษกระจกแตก ของมีคม กระจ่างยาฆ่าแมลง ถ่านไฟฉาย หลอดไฟ แบตเตอรี่ โดยก่อนทิ้งควรห่อให้มิดชิดและเขียนให้ชัดเจน เพื่อป้องกันอันตรายที่อาจเกิดขึ้นกับพนักงานเก็บขยะและผู้อื่นที่เกี่ยวข้อง

3. ถึงสีเหลือง สำหรับขยะที่เป็นพลาสติก โลหะที่สามารถนำมารีไซเคิลได้

4. ถึงสีฟ้า คือ ขยะทั่วไปที่ไม่ใช่ของย่อยสลายได้ แต่ไม่คุ้มค่าที่จะนำมารีไซเคิล เช่น ถูขนมขบเคี้ยว กล่องโฟม ซองบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป เป็นต้น

วิธีการแก้ไขปัญหาสิ่งแวดล้อมในบทความนี้จะเริ่มจากการเลือกกลุ่มเป้าหมายที่ร่วมโครงการ ซึ่งควรเป็นกลุ่มคนที่อยู่รวมกันในสถานที่หรือองค์กร เช่น ในโรงเรียน หน่วยงานราชการ โรงงาน บริษัท ชุมชนหมู่บ้าน ฯลฯ เพราะจะสะดวกต่อการดำเนินการและติดตามผลของทีมวิจัย เมื่อได้กลุ่มเป้าหมายตามที่ต้องการแล้วจึงเริ่มกระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยการป้อนข้อมูลด้านมลภาวะไมโครพลาสติก และนำเสนอวิธีร่วมสมัยมาเป็นเครื่องมือ ดังนี้

1. ให้ข้อมูลปัญหามลภาวะไมโครพลาสติกและแนวทางแก้ไขปัญหา เพื่อให้กลุ่มเป้าหมายทราบว่า ในปัจจุบันปัญหามลพิษไมโครพลาสติกอยู่ใกล้ตัวมนุษย์มาก และจะส่งผลกระทบต่อสุขภาพและคุณภาพชีวิตของมนุษย์ในไม่ช้า การลดการใช้พลาสติกในชีวิตประจำวันโดยการแยกขยะพลาสติกออกจากขยะอื่นเพื่อการนำมารีไซเคิล จะช่วยลดความรุนแรงของปัญหาและสามารถช่วยแก้ปัญหามลพิษไมโครพลาสติกได้ในระยะยาว

2. นำสมาธิร่วมสมัยที่มีคุณสมบัติซึ่งมีกลยุทธ์สู่ความสำเร็จมาใช้ในการฝึกสติ ผู้ที่ร่วมโครงการจะได้รับคำแนะนำในการฝึกสมาธิควบคู่ไปกับการป้อนข้อมูลในข้อ 1 ซึ่งตามข้อมูลอ้างอิงจากงานวิจัยของ Jon Kabat-Zinn การฝึกสมาธิระดับเบื้องต้นอย่างต่อเนื่องประมาณ 8 สัปดาห์จะส่งผลต่อระดับของความมีสติระลึกรู้ในมนุษย์²⁷ และเมื่อฝึกอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 6 เดือนขึ้นไปจะ

²⁷ Jon Kabat-Zinn, "An Inquiring Practice to Notice the Body," *mindful*, August 30, 2018, <https://www.mindful.org/an-inquiring-practice-to-notice-the-body/>.

นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอย่างถาวร²⁸

การอธิบายวิธีนำสมาธิร่วมสมัยมาใช้เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาด้านสิ่งแวดล้อม โดยผ่านแบบจำลองปัญหาภาวะไมโครพลาสติก ทำให้เห็นภาพว่า การแก้ไขปัญหามีสามารถเริ่มต้นได้จากจุดเล็ก ๆ คือ เริ่มจากตัวบุคคล สติที่เกิดจากสมาธิเมื่อมาประกอบกับการได้รับข้อมูลของปัญหาไมโครพลาสติกที่มีผลต่อชีวิตมนุษย์ จะนำไปสู่ความสมัครใจในการแยกขยะ พฤติกรรมในการทิ้งขยะจะเปลี่ยนไป สติที่เกิดจากสมาธิจะคอยกำกับให้บุคคลทิ้งขยะให้ถูกต้องตามประเภท พฤติกรรมนี้แสดงถึงการควบคุมตนเองที่เพิ่มขึ้นหลังจากการฝึกสมาธิ โดยพฤติกรรมที่เปลี่ยนไปนี้จะจุดเริ่มต้นในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ข้อสรุปของบทความนี้เป็นไปในแนวทางเดียวกับงานวิจัยด้านสิ่งแวดล้อมที่นำสมาธิมาใช้ ก่อนหน้านี้ที่มีผลการวิจัยว่า เมื่อผ่านกระบวนการปรับเปลี่ยนพฤติกรรมโดยการได้รับข้อมูลด้านปัญหาสิ่งแวดล้อมและแนวทางแก้ไขอย่างเหมาะสมร่วมกับการฝึกสติด้วยการทำสมาธิ พฤติกรรมของมนุษย์จะเปลี่ยนโดยสมัครใจ²⁹ นอกจากนี้ ผู้เข้าร่วมการฝึกตามโปรแกรมจะได้รับผลดี คือ มีสุขภาพที่ดีขึ้นทั้งกายและใจ ซึ่งหมายถึง การมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น มีความควบคุมตนเองดีขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยลดความเครียด ความกังวลในชีวิตด้วย

²⁸ Sarah O'Malley, "The Relationship between Children's Perceptions of the Natural Environment and Solving Environmental Problems," *Policy and Practice: A Development Education Review*, vol. 21, (Autumn 2015): 87.

²⁹ Ayşegül Ulutas, and Bahadır Köksalan, "Investigation of environmental problem-solving skills of preschool age children," : 298-311.

4. สรุป

ความผาสุกทางอัตวิสัย (Subjective Well-Being – SWB) และพฤติกรรม การรับผิดชอบต่อสิ่งแวดล้อม (Ecologically Responsible Behavior – ERB) สามารถสนับสนุนซึ่งกันและกันได้โดยการนำสมาธิเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของการ ดำรงชีวิต การใช้ชีวิตอย่างมีสติและมีสำนึกรักษ์สิ่งแวดล้อมจะเป็นอีกแนวทาง หนึ่งในการแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อมอย่างยั่งยืน ซึ่งบทความนี้ได้นำเสนอวิธีการ ฝึกสติเพื่อปรับเปลี่ยนพฤติกรรมด้านสิ่งแวดล้อม โดยการนำสมาธิร่วมสมัยที่มี องค์ประกอบสำคัญ คือ เป็นสมาธิที่ออกจากกรอบของศาสนาและความเชื่อ มี ความยืดหยุ่นสูง สามารถปรับเปลี่ยนวิธีการได้ เน้นความง่าย สบาย ผ่อนคลาย และใช้เวลาฝึกในแต่ละครั้งไม่ประมาณ 15-20 นาที โดยในช่วงแรกควรฝึกอย่าง สม่ำเสมอทุกวันเป็นเวลาประมาณ 8 สัปดาห์ ซึ่งองค์ประกอบสำคัญของสมาธิ ร่วมสมัยนี้ประยุกต์มาจากกลยุทธ์สู่ความสำเร็จของสมาธิแบบ TM และ MBSR ที่ได้รับการพิสูจน์และรับรองว่าเป็นวิธีที่ประสบความสำเร็จและเป็นที่ยอมรับใน บริบทสมัยใหม่

บรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. หนังสือ

ประเวศ อินทองปาน. พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2560.

2. วิทยานิพนธ์

พานทิพย์ แสงประเสริฐ. “ผลของการฝึกสติต่อพฤติกรรมสุขภาพและคุณภาพชีวิตในผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูง.” วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2561.

3. รายงานวิจัย

ประเวศ อินทองปาน. “การเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศมองผ่านจริยศาสตร์สิ่งแวดล้อมและพุทธปรัชญา.” รายงานวิจัย, ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากคณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, 2562.

4. ข้อมูลจากเว็บไซต์

กองนโยบายและแผนงาน. “คู่มือการคัดแยกขยะและวิธีการทิ้งขยะ.” สำนักสิ่งแวดล้อม กรุงเทพมหานคร, 6 มีนาคม 2563.

<https://webportal.bangkok.go.th/environmentbma/page/sub/8545/วารสารสำนักสิ่งแวดล้อม/0/info/189586/คู่มือการคัดแยกขยะและวิธีการทิ้งขยะ>.

บีบีซี นิวส์ ไทย (BBC News ไทย). “มลภาวะไมโครพลาสติกกระจายทั่วทุกทวีป ลอยไปกับกระแสอากาศที่ไหลเวียนรอบโลก.” 22 เมษายน 2564.
<https://www.bbc.com/thai/international-56842245>.

• ภาษาต่างประเทศ

1. บทความ

O'MALLEY, Sarah. “The Relationship between Children’s Perceptions of the Natural Environment and Solving Environmental Problems.” *Policy and Practice: A Development Education Review*, Vol. 21, (Autumn 2015): 87-104.

ABELSON, James L., Thane M. ERICKSON, Stefanie E. MAYER, Jennifer CROCKER, Hedieh BRIGGS, Nestor L. LOPEZ-DURAN, and Israel LIBERZON. “Brief cognitive intervention can modulate neuroendocrine stress responses to the Trier Social Stress Test: Buffering effects of a compassionate goal orientation.” *Psychoneuroendocrinology*, Vol. 44, (June 2014): 60-70. <https://doi.org/10.1016/j.psyneuen.2014.02.016>.

BROWN, Kirk Warren, and Tim KASSER. “Are Psychological and Ecological Well-being Compatible? The Role of Values, Mindfulness, and Lifestyle.” *Social Indicators Research*, vol. 74, no. 2 (November 2005): 349–368. <https://doi.org/10.1007/s11205-004-8207-8>.

- PANNO, Angelo, Mauro GIACOMANTONIO, Giuseppe CARRUS, Fridanna MARICCHIOLO, Sabine PIRCHIO, and Lucia MANNETTI. "Mindfulness, Pro-environmental Behavior, and Belief in Climate Change: The Mediating Role of Social Dominance." *Environment and Behavior*, Vol. 50, no. 8, (October 2018): 864–888.
- TANG, Yi-Yuan, Rongxiang TANG, and Michael I. POSNER. "Brief meditation training induces smoking reduction." *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, Vol. 110, no. 34, (August 2013): 13971-13975.
- ULUTAS, Ayşegül, and Bahadır KÖKSALAN. "Investigation of environmental problem solving skills of preschool age children." *Research in Pedagogy*, Vol. 7, no. 2, (2017): 298-311.
- VESELY, Stepan, and Christian A. KLÖCKNER. "Global Social Norms and Environmental Behavior." *Environment and Behavior*, Vol. 50, no. 3, (April 2018): 247–272.

2. ข้อมูลจากเว็บไซต์

- CALUCCHIA, Christie. "Meet Transcendental Meditation: The Meditation Technique for Busy Minds." *Byrdie*, November 3, 2021.
<https://www.byrdie.com/transcendental-meditation-5112916>.
- FELONI, Richard. "Transcendental Meditation, which Bridgewater's Ray Dalio calls 'the single biggest influence' on his life, is taking over Wall Street." *Insider*, November 5, 2016.
<https://www.businessinsider.com/wall-street-trend-transcendental-meditation-2016-10>.

FORBES, Graham. "Plastic is a climate, health and social justice issue." *Greenpeace*, April 7, 2021.

<https://www.greenpeace.org/international/story/47146/plastic-is-a-climate-health-and-social-justice-issue/>.

NASH, J.. "The History of Meditation: Its Origins & Timeline." *PositivePsychology*, May 27, 2019.

<https://positivepsychology.com/history-of-meditation/>.

KABAT-ZINN, J.. "An Inquiring Practice to Notice the Body." *Mindful*, August 30, 2018.

<https://www.mindful.org/an-inquiring-practice-to-notice-the-body/>.

MAKIN, Simon. "Meditation visibly changes your brainwaves." *European Commission*, April 19, 2016.

<https://ec.europa.eu/research-and-innovation/en/horizon-magazine/meditation-visibly-changes-your-brainwaves>.

Mindful Staff. "Jon Kabat-Zinn: Defining Mindfulness." *mindful*, January 11, 2017.

<https://www.mindful.org/jon-kabat-zinn-defining-mindfulness/>.

PAIN, Stephanie. "1709: The year that Europe froze." *New Scientist*, February 4, 2009.

<https://www.newscientist.com/article/mg20126942-100-1709-the-year-that-europe-froze/>.

RAKICEVIC, Mira. "27 Meditation Statistics for Your Well-Being in 2023." *disturbmenot*, January 3, 2022.

<https://disturbmenot.co/meditation-statistics/>.

Transcendental Meditation. "How is TM different?." Accessed September 17, 2021. <https://tm.org.au/how-is-tm-different/>.
_____. "What's the evidence?." Accessed May 1, 2023. <https://www.tm.org/research-on-meditation>.
Woo, Elaine. "Guru brought meditation West." *Los Angeles Times*, February 6, 2008.
<https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2008-feb-06-me-maharishi06-story.html>.

ดาวนโหลดบทความ

พระอัมรินทร์ สนธิธมฺโม, วิไลพร สุจริตรรรมกุล และพงษ์ศิริ ยอดสา.
“คัมภีร์ใบลานยุคพระเจ้ากาวิละ: กรณีศึกษาจากบันทึกท้ายคัมภีร์
ใบลานอักษรธรรมล้านนา สํารวจพบ ณ วัดดวงดี อ.เมืองเชียงใหม่
จ.เชียงใหม่.” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 9, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 17),
(กรกฎาคม-ธันวาคม 2566): 2-37.

พระมหาอนุกุล เงามาม และสมพรนุช ต้นศรีสุข. “งานนิพนธ์
พระพุทธศาสนาของพระพรหมโมลี (วิลาศ ญาณวโร).” *วารสาร
ธรรมธารา*, ปีที่ 9, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 17), (กรกฎาคม-ธันวาคม
2566): 38-75.

พระมหาสราวุธ โพธิ์ศรีขาม และณัชพล ศิริสวัสดิ์. “นิตยสารธรรมจักขุ
(พ.ศ. 2437-2454): ความเป็นมาและสารัตถะ.” *วารสารธรรมธารา*,
ปีที่ 9, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 17), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2566):
76-119.

เจนจิรา แวงวรรณ, ดุษฎี อินทรประเสริฐ และฐาศุภร์ จันประเสริฐ. “การศึกษา
วิเคราะห์ความกตัญญูกตเวทีของนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลาย:
การวิจัยเชิงคุณภาพแบบสร้างทฤษฎีจากข้อมูล.” *วารสารธรรมธารา*,
ปีที่ 9, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 17), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2566):
120-159.

ชุดิพนธ์ ตู้อันบัตร์ และนิพัฏฐพนธ์ สนิทเหลือ. “การใช้วงจรคุณภาพในการ
บริหารงานที่ส่งผลต่อการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนในเครือ
สารสาสน์.” *วารสารธรรมธารา*, ปีที่ 9, ฉบับที่ 2 (ฉบับรวมที่ 17),
(กรกฎาคม-ธันวาคม 2566): 160-188.

พรพรหม ทิพยมนต์ธี ประเวศ อินทองปาน และบาร์มี อริยะเลิศเมตตา.
“สมาธิร่วมสมัยกับสิ่งแวดล้อม: การแก้ปัญหาภาวะไมโคร
พลาสติกอย่างยั่งยืน.” วารสารธรรมธारा, ปีที่ 9, ฉบับที่ 2
(ฉบับรวมที่ 17), (กรกฎาคม-ธันวาคม 2566): 192-219.

ภาคผนวก

หลักเกณฑ์การอ้างอิง
ของวารสารธรรมธารา
(ปรับปรุงครั้งที่ 2)

ประวัติการศึกษา
ของบรรณาธิการและผู้เขียน

อักษรย่อและหลักเกณฑ์การอ้างอิง คัมภีร์พระพุทธศาสนา

1. อักษรย่อกัมภีร์

- อักษรย่อตัวโรมัน ยึดตามพจนานุกรม Critical Pāli Dictionary¹
- อักษรย่อตัวไทย ยึดตามทีระบุในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยสงฆ์ราชวิทยาลัย พ.ศ. 2539²

2. อักษรย่ออื่น ๆ

มจร	คัมภีร์ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
มมร	คัมภีร์ฉบับมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
ภูมิพล	คัมภีร์ฉบับภูมิพล
หลวง	พระไตรปิฎกแปลฉบับหลวง
Apte	<i>The Practical Sanskrit-English Dictionary (Revised and enlarged edition)</i> . 1986. Vaman Shivaram Apte. Kyoto: Rinzen Book.
B ^๑	คัมภีร์บาลีอักษรพม่า ฉบับฉัฐรังสีคีติ (Burmese edition)
BHS	<i>Buddhist Hybrid Sanskrit Vol. I: Grammar</i> . 1953-85. Franklin Edgerton, Yale University Press: New Haven.
BHSD	<i>Buddhist Hybrid Sanskrit Vol. II: Dictionary</i> . 1953-85. Franklin Edgerton, Yale University Press: New Haven.
C ^๑	คัมภีร์บาลีอักษรสิงหล ฉบับพุทธชยันตี หรือฉบับ Simon Hewavitarne Bequest Series (Ceylon edition)

¹ ดูรายละเอียดได้ที่ https://cpd.uni-koeln.de/intro/vol1_epileg_abbrev_texts

² ดูรายละเอียดได้ที่ http://gds.mcu.ac.th/site/office/images/b7_acronym.html

- E° คัมภีร์บาลีอักษรโรมัน ฉบับสมาคมบาลีปกรณ์ (European edition (PTS))
- HOS *Harvard Oriental Series*
- IAKBh I *Index to the Abhidharmakośabhāṣya* (P. Pradhan Edition)
Part I Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. Hirakawa Akira 平川彰.
Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- IAKBh II *Index to the Abhidharmakośabhāṣya* (P. Pradhan Edition)
Part II Sanskrit-Tibetan-Chinese. 2001. HirakawaAkira 平川彰.
Tokyo: Daizōshuppan 大蔵出版.
- KBD *A Buddhist Chinese-Sanskrit Dictionary*. Bukkyō Kan-Bon
Daijiten 佛教漢梵大辞典. 1997. Hirakawa Akira 平川彰. Tokyo.
- MW *A Sanskrit-English Dictionary*. 1986. Monier Williams,
Tokyo: Meicho-fukyukai. (first printed.1899. Oxford:
Clarendon Press)
- NPED *A Dictionary of Pāli*, Part II. 2010. Margaret Cone, Pali Text
Society.
- PED *The Pali Text Society's Pali-English Dictionary*. 1921-1925.
T.W. Rhys Davids and William Stede. London: PTS.
- PTS สมาคมบาลีปกรณ์ (Pali Text Society)
- PW *Sanskrit-Wörterbuch*. 7 vols. 1855-75. Otto Böhtlingk
and Rudolph Roth. St.Petersburg.
- S° คัมภีร์บาลีอักษรไทย ฉบับสยามรัฐ (Siamese edition)

3. รูปแบบการอ้างอิงหลักฐานคัมภีร์ในเชิงอรรถ

- สามารถระบุการอ้างอิงได้ 2 แบบ คือ
 - 1) ระบุชื่อคัมภีร์ และเลขกำกับ มี 2 แบบ
 - 1.1) ระบุ เล่ม-หน้า เช่น DN II 105
 - 1.2) ระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า เช่น ขุ.อิติ. 25/195/237
 - 2) ระบุตัวเลข “วรรค” “พระสูตร” “คาถา”

ซึ่งต้องเรียงตามลำดับที่ได้กำหนดไว้แล้วใช้เครื่องหมาย
ทวิภาค (Full stop) “.” คั่นระหว่างกัน
- ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร
- ให้เขียนเป็นตัวเลขอารบิก
- กรณีต้องการอ้างอิงข้อมูลระดับบรรทัด สามารถใส่เครื่องหมายจุลภาค
“,” ต่อจากเลขหน้า แล้วใส่เลขระบุบรรทัดเป็นตัวห้อย (Subscript) เช่น
DN II 105,₃₅₋₃₇ หรือ ขุ.อิติ. 25/195/237,₁₉ (บาลี.มมร)
- กรณีคัมภีร์เดียวกัน แต่มีการอ้างอิงหลายหน้า ใช้ “,” คั่นแบ่งหน้า
ตัวอย่างที่ 1 - DN III 218, 227, 421
- ตัวอย่างที่ 2 - ที.มหา. 10/191/158, 253/203 (บาลี.มมร)
- กรณีเปรียบเทียบคัมภีร์เดียวกัน ต่างจารีต ใช้ “;” คั่นแบ่งหน้า
ตัวอย่าง - AN (E°) II 120; (C°) II 210; (S°) II 112; (B°) II 77
- กรณีหลายคัมภีร์หรือหลายจารีต ใช้ “;” คั่นแบ่งคัมภีร์ เช่น
ตัวอย่างที่ 1 - DN III 218; MN I 72; Nidd I 82
- ตัวอย่างที่ 2 - AN (E°) I 41; MN (C°) III 70; Khp (S°) 57
- ตัวอย่างที่ 3 - ที.มหา. 10/191/158 (บาลี.มมร); ที.ปา. 11/108/10
(บาลี.มมร)

คัมภีร์	ฉบับ	ตัวอย่างการอ้างอิง
คัมภีร์บาลี ³ • พระไตรปิฎก	(ยุโรป) สมาคมบาลีปกรณ์ (PTS หรือ E ^o) (ไทย) สยามรัฐ * อ้างเป็น เล่ม/หน้า (ไทย) จุฬาลงกรณ์ * อ้างเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า	Vin IV 104 , Vin IV 104, ¹² DN III 218 , DN III 218, ³ ขุ.อป. 32/502 (บาลี.มจร) ขุ.อิติ. 25/195/237 (บาลี.มจร)
	(ยุโรป) สมาคมบาลีปกรณ์ (ไทย) สยามรัฐ (พม่า) ฉန္ธะสังคีติ (ศรีลังกา) พุทธชยันตี	MN (E ^o) III 19 Vin (S ^o) IV 144 Vin (B ^o) IV 144 DN (C ^o) II 105-106
• อรรถกถา • ฎีกา • อนุฎีกา	(ไทย) สยามรัฐ * อ้างเป็น เล่ม/หน้า (ไทย) จุฬาลงกรณ์ * อ้างเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า เลขเล่ม อรรถกถาให้นับแยกคัมภีร์ เช่น ปัญจ- สุทนีมี 4 เล่ม ให้นับ 1 ที่เล่มแรกของ ปัญจสุทนี และเมื่อขึ้นอรรถกถา คัมภีร์ใหม่ เช่น สारตถปกาสิเน ก็ให้ นับ 1 ที่เล่มใหม่ของสารตถปกาสิเน แต่หากว่าอรรถกถาเดิมเพียงเล่มเดียว ให้ระบุเป็น ข้อ/หน้า โดยไม่ต้องใส่ เลขเล่ม	ส.มหา.อ. 19/592 (บาลี.มจร) ม.ม.อ. 2/452/254 (บาลี.มจร) ขุ.ธ.อ. 6/138 (บาลี.มจร)

³ รูปแบบการอ้างอิงคัมภีร์บาลี ให้ผู้เขียนยึดโครงสร้างการอ้างอิงแบบทั่วไป

- ฉบับยุโรป, ไทย, พม่า ศรีลังกา ที่ใช้อักษรโรมัน ให้ยึดรูปแบบ
อักษรย่อคัมภีร์ - เล่ม - หน้า เป็นหลัก (เครื่องหมาย - คือ เว้นวรรค 1 คาบ)
- ฉบับไทยที่ใช้อักษรไทย ให้ยึดรูปแบบ
อักษรย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า (ชื่อฉบับ)
- หากมีการเปรียบเทียบคัมภีร์หลายสายจารีตที่ใช้อักษรโรมัน
ให้ใส่อักษรย่อของสายจารีตกำกับด้านหลังชื่อคัมภีร์นั้น ๆ ด้วย

คัมภีร์	ฉบับ	ตัวอย่างการอ้างอิง
ทิเบต	Peking Edition Derge Edition * ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร	รูปแบบที่ 1 : ระบุเล่ม แกว หน้า P118.269a3-270a5 D96.269a3-270a5 รูปแบบที่ 2 : หมายเลขกำกับพระสูตร P Thu 128b5-129b7 D Ña 103b9
จีน	ฉบับไทโชชินชูไดโซเคียว (Taisho Shinshu Daizokyo) * ควรใช้รูปแบบเดียวทั้งเอกสาร	รูปแบบที่ 1 : ระบุเล่ม แกว หน้า T32.101a7-101b19 (no.1648) หรือ T32.101a7-101b19 รูปแบบที่ 2 : หมายเลขกำกับพระสูตร T 1648
ฉบับแปล ภาษาไทย ⁴ • พระไตรปิฎก	ฉบับ มจร ฉบับ มมร ฉบับหลวง	ขุ.อป. 32/82/12 (ไทย.มจร) ขุ.อป. 71/394/912 (ไทย.มมร) ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.หลวง)
• อรรถกถา	ฉบับ มจร * อ้างเป็น เล่ม/ข้อ/หน้า โดยใช้อักษรย่อ ตามที่ปรากฏอยู่บริเวณสันเล่มของ อรรถกถา มจร เช่น สมันตปาสาทิกา ภาค 1 คือ วิ.อ. 1 เป็นต้น แล้วจึงระบุ ข้อ/หน้า แต่หากอรรถกถาใดมีเล่มเดียวให้ระบุ เป็น ข้อ/หน้า ฉบับ มมร * อ้างเป็น เล่ม/หน้า	วิ.อ. 1/36/312 (ไทย.มจร) ที.สี.อ. 2/68-70 (ไทย.มจร) อง.เอก.อ. 32/231 (ไทย.มมร)

⁴ รูปแบบการอ้างอิงคัมภีร์แปลภาษาไทยให้ผู้เขียนยึดโครงสร้างการอ้างอิงแบบทั่วไป คือ อักษรย่อคัมภีร์ เล่ม/ข้อ/หน้า (ไทย.ผู้แปล) เป็นหลัก แต่หากต้องการเพิ่มรายละเอียด เช่น ปีที่พิมพ์, หรือระดับบรรทัด สามารถเพิ่มเติมได้เมื่อต้องการใช้งาน

4. การลงบรรณานุกรม

ให้ลงตามประเภทเอกสารนั้น ๆ โดยใส่ชื่อฉบับแทนชื่อผู้แต่ง แล้วจึงระบุชื่อคัมภีร์ สามารถระบุแบบรวมเล่มหรือแยกเล่มก็ได้

• บรรณานุกรม _____

ชื่อฉบับ. \ ชื่อคัมภีร์. \ สถานที่พิมพ์: \ สำนักพิมพ์, \ ปีที่พิมพ์.

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. ขุทฺทกนิกาย ชาตกปาฬิยา ส่วนฉนวนาฏดา
ชาตกฏฐกถา สดตโม ภาโค วิสติ-จตตาลีสนิปาตวณฺณนา.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, 2535
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล
ชุด 91 เล่ม. นครปฐม: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2552.

5. การใส่ชื่อคัมภีร์ในงานเขียน

• งานเขียนภาษาอังกฤษ ชื่อคัมภีร์อักษรโรมัน ใช้เป็นตัวเอียง เช่น *Dīghanikāya*, *Linatthappakāsinī*, *Visuddhimagga* เป็นต้น

• งานเขียนภาษาไทย ชื่อคัมภีร์อักษรไทยไม่ต้องทำตัวเอียง แต่หากมีการกำกับชื่อคัมภีร์เป็นอักษรโรมันทั้งในบทความย่อภาษาอังกฤษ และการอ้างอิงท้ายกระดาษ (Footnote) ให้ทำตัวเอียงเฉพาะอักษรโรมัน เช่น คัมภีร์ทีฆนิกาย (*Dīghanikāya*) เป็นต้น

แบบทั่วไป	– ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.มจร)
แบบละเอียด	– ส.มหา. 19/1081/592, ₁₁ (ไทย.มจร.2539)
แบบระบุเฉพาะปีที่ตีพิมพ์	– ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.มจร.2539)
แบบระบุเฉพาะเลขบรรทัด	– ส.มหา. 19/1081/592, ₁₁ (ไทย.มจร)

หลักเกณฑ์การอ้างอิงอื่น ๆ

หลักการ : ยึดตามระบบ Chicago เวอร์ชัน 17

ลักษณะอ้างอิง : เชิงอรรถท้ายกระดาษ (Footnote)

1. คำแนะนำเบื้องต้น

- **ชื่อผู้แต่งคนไทย** ให้ลง “ชื่อ นามสกุล” ทั้งเชิงอรรถ และบรรณานุกรม เช่น ปัญญวุฒิ ศิริวัฒนชัย

- **ชื่อผู้แต่งคนต่างประเทศ**

กรณีอ้างอิงในเชิงอรรถให้ลง “ชื่อ นามสกุล” ทุกคน เช่น Lisa Kelly
กรณี**บรรณานุกรม**ให้ลง “นามสกุล, ชื่อ” เฉพาะคนแรก ส่วนคนต่อไปใช้ “ชื่อ นามสกุล” เช่น KELLY, Lisa and Philip BALL และให้ทำอักษร Small Cap กับนามสกุลของผู้แต่งทุกคน

- **ชื่อหนังสือ/ชื่อวารสาร** ทั้งภาษาไทย และต่างประเทศ ใช้ ตัวเอียง กรณีเป็นภาษาญี่ปุ่น/จีน ให้ใช้ “คำอ่านโรมัน อักษรจีน/ญี่ปุ่น (คำแปลไทย).”

ตัวอย่าง สมภาร พรหมทา. เก็บเพชรจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2542.

LEITT, Steven, and Stephen J. DUBNER. *Freakonomics: A Rogue Economist Explores the Hidden Side of Everything*. New York: William Morrow, 2005.

SHIMODA, Masahiro (下田正弘). *Nhangyō no kenkyū: Daijō kyōten no kenkyū hōhō shiron* 涅槃經の研究: 大乘經典の研究 方法 試論 (การศึกษาวิจัยมหาปริณิพพานสูตร: วิธีการศึกษาวิจัยคัมภีร์พระพุทธานามหายาน). Tokyo: Shunjūsha, 1997.

- ปีตีพิมพ์ ใช้เลขปี ค.ศ. หรือ ปี พ.ศ. ตามที่ปรากฏในงานเขียน
- กรณีพิมพ์ซ้ำ ให้ใช้ปีของเล่มที่ใช้อ้างอิงจริง ๆ
- กรณีผู้เขียนคนเดียว มีงานเขียนตั้งแต่ 2 งานขึ้นไปในปีเดียวกัน งานเขียนใช้เลขปี พ.ศ. ให้ใช้ ก, ข, ค... ต่อท้ายปีตามลำดับ งานเขียนใช้เลขปี ค.ศ. ให้ใช้ a, b, c... ต่อท้ายปีตามลำดับ
- กรณีไม่ปรากฏปีตีพิมพ์ ภาษาไทยใช้ “ม.ป.ป.” ต่างประเทศใช้ “n.d.”

2. การอ้างอิงเชิงอรรถท้ายกระดาษ (Footnote)

2.1 บรรทัดแรกของข้อมูลหรือสิ่งอ้างอิง ให้ย่อหน้า 1 ครั้ง แล้วจึงพิมพ์หมายเลขอ้างอิงเป็นตัวยก และเว้นวรรค 1 เคาะ แล้วจึงพิมพ์แหล่งอ้างอิงตามระบบ Chicago เวอร์ชัน 17

2.2 กรณีผู้แต่ง **2-4 คน** ให้ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน, กรณีผู้แต่ง **4-10 คน** ให้ใส่ชื่อผู้แต่งคนที่ 1 แล้วพิมพ์คำว่า “และคณะ” ภาษาต่างประเทศใช้คำว่า “et al.”

2.3 กรณีไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง แต่มีชื่อผู้ดำเนินการ ให้ละชื่อผู้แต่ง เช่น พระพุทธศาสนา ม.1, บรรณาธิการโดย สุระ ดามาพงษ์ และบุญรัตน์ รอดตา (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์วัฒนาพานิช, 2551), 12.

2.4 การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันซ้ำ โดยไม่มีเอกสารอื่นมาคั่น ภาษาไทยใช้คำว่า “เรื่องเดียวกัน” ภาษาต่างประเทศใช้อักษรย่อ “Ibid.” แล้วจึงระบุหน้า เช่น เรื่องเดียวกัน, 14. หรือ Ibid., 601.

2.5 การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันและหน้าเดียวกัน โดยไม่มีเอกสารอื่นมาคั่น ภาษาไทยใช้คำว่า “ที่เดียวกัน” ภาษาต่างประเทศใช้อักษรย่อ “Id.”

2.6 การอ้างอิงเอกสารเรื่องเดียวกันซ้ำ โดยมีเอกสารอื่นมาคั่น ให้ใช้การอ้างอิงแบบย่อ (Shortened-form) ยกมาเพียงชื่อผู้แต่ง ชื่อหนังสือ/ชื่อบทความ/ชื่อวิทยานิพนธ์ และเลขหน้า

3. การลงบรรณานุกรม (Bibliography)

3.1 พิมพ์ข้อมูลอ้างอิงขีดขอบกระดาษ เมื่อขึ้นบรรทัดต่อไป ต้องย่อหน้า 1 ครั้ง

3.2 ให้เรียงประเภทเอกสารในบรรณานุกรมดังต่อไปนี้

- (1) คัมภีร์
- (2) หนังสือ ตำราที่เป็นต้นฉบับ
- (3) พจนานุกรม/สารานุกรม
- (4) บทความ
- (5) วิทยานิพนธ์
- (6) รายงานวิจัย/รายงานที่ประชุมทางวิชาการ
- (7) ข้อมูลจากเว็บไซต์
- (8) สื่อออนไลน์
- (9) รัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติ กฎหมาย ประกาศ

3.3 เมื่อเรียงประเภทเอกสารแล้ว ให้เรียงลำดับเอกสารแต่ละประเภทตามตัวอักษร โดยให้เรียงลำดับเอกสารที่เป็นภาษาหลักที่ใช้ในการนิพนธ์งานขึ้นก่อน แล้วจึงตามด้วยเอกสารภาษาอื่น ๆ

3.4 เมื่อเรียงเอกสารแต่ละประเภทตามตัวอักษรแล้ว ให้เรียงลำดับปีของเอกสารตามลำดับการพิมพ์

3.5 กรณีเอกสารและสิ่งอ้างอิงหลายเรื่อง ผู้แต่งคนเดียวหรือคณะเดียวกัน เมื่อเรียงลำดับในรายการเอกสารและสิ่งอ้างอิงไม่ต้องพิมพ์ชื่อผู้แต่งซ้ำ โดยพิมพ์เครื่องหมาย Underscore ยาวเท่ากับย่อหน้า (6 ครั้ง) แล้วปิดด้วยจุดมหัพภาค “_____.” แทนการพิมพ์ชื่อซ้ำ

3.6 กรณีผู้แต่งหลายคน

(1) ให้เรียงรายการที่มีผู้แต่งคนเดียวจนหมดก่อน แล้วจึงใส่รายการที่มีผู้แต่งหลายคน โดยยึดตัวอักษรของผู้เขียนคนแรกเป็นสำคัญ

- (2) ให้เรียงลำดับผู้แต่งที่ปรากฏในเอกสารอ้างอิงนั้น ๆ
- (3) ระบุชื่อผู้แต่งทุกคน

รูปแบบการอ้างอิงแบบเชิงอรรถ

¹ โกศล วงศ์สวรรค์ และคณะ, ปัญหาสังคม (*Social Problem*) (กรุงเทพมหานคร: อมรพริ้นติ้ง, 2549), 74-76.

² สุภัค มหาวารากร, “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก,” *วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ*, ปีที่ 13, ฉบับที่ 2 (26), (มกราคม-มิถุนายน 2555): 67.

³ ส.มหา. 19/1081/592 (ไทย.มจร)

⁴ พระไพศาล วิสาโล, *ศาสนาประจำใจ* (กรุงเทพมหานคร: โพสต์-บุ๊กส์), 77.

⁵ พระไพศาล วิสาโล, *สุขเหนือใจ* (กรุงเทพมหานคร: เนชั่น-บุ๊กส์, 2552), 25.

⁶ กฤติกาวัลย์ หิรัญสี, *โกณฑัญญะบรมครูโทรเอกของโลก* (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 83.

⁷ Svetlana Cicmil et al., *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice* (New Jersey: Project Management Institute, 2009), 54-55.

⁸ Margaret Lock, “Comprehending the Body in the Era of the Epigenome.” *Current Anthropology*, 56, no. 2, (April 2015): 162.

⁹ Ibid., 165.

¹⁰ กฤติกาวัลย์ หิรัญสี, *โกณฑัญญะบรมครูโทรเอกของโลก*, 89.

¹¹ สุภัค มหาวารากร, “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก,”: 69.

รูปแบบการลงบรรณานุกรม

• ภาษาไทย

1. คัมภีร์

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

2. หนังสือ

กฤติกาวัลย์ หิรัญสี. โภชนาญะบรมครูโหรเอกของโลก. กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.

โกศล วงศ์สวรรค์, สุธีลา ตุลยะเถียร, สถิต วงศ์สวรรค์, อ้วน อรชร และสุพัตรา สุภาพ. ปัญหาสังคม (Social Problem). กรุงเทพมหานคร: อมรพรินติ้ง, 2549.

พระไพศาล วิสาโล. ศาสนาประจำใจ. กรุงเทพมหานคร: โพสต์บุ๊กส์, 2552.

_____. สุขเหนือสุข. กรุงเทพมหานคร: เนชั่นบุ๊กส์, 2552.

3. บทความ

สุภัค มหาวรรการ. “พระจันทร์: การสื่อแนวคิดเรื่องปัญญาในอรรถกถาชาดก.” วารสารสถาบันวัฒนธรรมและศิลปะ, ปีที่ 13, ฉบับที่ 2 (26), มกราคม-มิถุนายน 2555: 60-77.

• ภาษาต่างประเทศ

1. หนังสือ

Cicmil, Svetlana, Terry COOKE-DAVIS, Lynn CRAWFORD, Kurt A. RICHARDSON, and Project Management Institute. *Exploring the Complexity of Projects: Implications of Complexity Theory for Project Management Practice*. New Jersey: Project Management Institute, 2009.

ศึกษาตัวอย่างในกรณีต่าง ๆ ได้ที่

หลักเกณฑ์การอ้างอิงของวารสารธรรมธรา (ปรับปรุงครั้งที่ 2)

ยึดตามระบบ : Chicago เวอร์ชัน 17

ลักษณะการอ้างอิง : เชิงอรรถท้ายกระดาษ (Footnote)

ดาวน์โหลด : [https://drive.google.com/file/d/1_yYcg](https://drive.google.com/file/d/1_yYcg3-2nJoYOFQRLJTQ6tUAvm6y7AeO/view)

[3-2nJoYOFQRLJTQ6tUAvm6y7AeO/view](https://drive.google.com/file/d/1_yYcg3-2nJoYOFQRLJTQ6tUAvm6y7AeO/view)

สามารถศึกษารายละเอียดเพิ่มเติมได้ที่

The University of Chicago. Notes and Bibliography. *The Chicago Manual of Style 17th edition text*. Accessed April 14, 2019.

<https://www.chicagomanualofstyle.org/book/ed17/part3/ch14/toc.html>.

ประวัติการศึกษา ของบรรณาธิการและผู้เขียน

พระครูปลัดสวพัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ), พ.บ., ดร.
Phragrupalad Suvattanabodhigun (Somchai THANAVUDDHO), M.D., Ph.D.

บรรณาธิการ (Editor)

E-Mail: thanavuddho@dhammakaya.or.th

- อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พุทธศาสตร์)
- อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์) มหาวิทยาลัยโตเกียว (University of Tokyo) ประเทศญี่ปุ่น
- แพทยศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- Ph.D. (Buddhist Studies), University of Tokyo, Japan
- M.A. (Buddhist Studies), University of Tokyo, Japan
- M.D. (Doctor of Medicine)
Chulalongkorn University, Thailand

พระอัมรินทร์ สนติธมโม
Phra Amarin SANTIDHAMMO

หัวหน้าศูนย์รวบรวมและอนุรักษ์คัมภีร์ใบลาน โครงการพระไตรปิฎกฉบับธรรมชัย
ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

Head of Center for the Preservation of Ancient Manuscripts,
Dhammachai Tipitaka Project, DCI Center for Buddhist Studies, Thailand

E-Mail: dtp2amarin@gmail.com

- ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช) สาขางานการตลาด
วิทยาลัยเทคโนโลยีเมืองชลพาณิชย์การ
- B.Pol.Sc., Ramkhamhaeng University
- Vocational Certificate (Marketing),
Muangchon Commercial Technological College,
Thailand

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. วิไลพร สุจริตรมกุล
Wilaiporn SUCHARITTHAMMAKUL, Asst. Prof., Ph.D.

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities,
Kasertsart University, Thailand

E-Mail: Wilaiporn.su@ku.th

- ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ศาสนศาสตร์)
มหาวิทยาลัยปักกิ่ง สาธารณรัฐประชาชนจีน
- พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์อินเดีย) สถาบัน
วิจัยพุทธศาสตร์และวัฒนธรรมฝัากวัง ประเทศไต้หวัน
- สังคมและวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (ศาสนศาสตร์)
มหาวิทยาลัยฟูเจิน ประเทศไต้หวัน
- บัญชีบัณฑิต (วิชาการบัญชี) มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- Ph.D. (Religion Studies),
Department of Philosophy Peking University, China
- M.A. (Indian Buddhist),
The Faguang Institute of Buddhist Cultured, Taiwan
- M.A. (Religious Studies), College of Social Sciences,
Fu Jen Catholic University, Taiwan
- B.Acc. (Accounting), Thammasat University, Thailand

พงษ์ศิริ ยอดสา Pongsiri YODSA

ผู้ช่วยนักวิจัย ศูนย์พุทธศาสตร์ศึกษา DCI

Research Assistance of DCI Center for Buddhist Studies, Thailand

E-Mail: pannawuth.1994@gmail.com

- ประกาศนียบัตรวิชาชีพ (ปวช) คอมพิวเตอร์ธุรกิจ,
วิทยาลัยเทคนิคดอนเมือง
- Vocational Certificate (Computer Business),
Don-Mueang Technical College, Thailand

พระมหานุกูล เงามาม Phramaha Anukul Ngaongam

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Department of Eastern Languages, Faculty of Arts,

Chulalongkorn University, Thailand

E-Mail: 6381021222@student.chula.ac.th

- อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (บาลี-สันสกฤต และ
พุทธศาสนศึกษา) จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- รัฐศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- เปรียญธรรม 7 ประโยค
- M.A. (Pali-Sanskrit and Buddhist Studies),
Chulalongkorn University, Thailand
- B.A. (Political Science), Ramkhamhaeng University, Thailand
- The 7th Level of Pali Study

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สมพรนุช ต้นศรีสุข
Sompornnuch TANSRISOOK, Asst. Prof., Ph.D.

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Department of Eastern Languages, Faculty of Arts,
Chulalongkorn University, Thailand

E-Mail: Sompornnuch.T@chula.ac.th

- อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต (ศาสนาเปรียบเทียบ)
มหาวิทยาลัยบอนน์ สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี
- อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (บาลีและสันสกฤต)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อักษรศาสตรบัณฑิตเกียรตินิยมอันดับหนึ่ง (ภาษาไทย)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- นิติศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- D.Phil. (Comparative Religion),
University of Bonn, Germany
- M.A. (Pali and Sanskrit),
Chulalongkorn University, Thailand
- B.A. (Thai) with First Class Honor,
Chulalongkorn University, Thailand
- LL. B. Ramkhamhaeng University, Thailand

พระมหาสรวุฑ โพธิ์ศรีขาม
Phramaha sarawut Phosrikham

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Department of Eastern Languages, Faculty of Arts,
Chulalongkorn University, Thailand

E-Mail: srawuthbodh2020@gmail.com

- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา)
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- เปรียญธรรม 9 ประโยค วัดอาวูทวิสิตาราม
- M.A. (Buddhist Studies),
Thammasat University, Thailand
- Pali Level 9th, Awutvikasitaram Temple, Thailand

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ณัฏพล ศิริสวัสดิ์
Natchapol SIRISAWAD, Asst. Prof., Ph.D.

ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
Department of Eastern Languages, Faculty of Arts,
Chulalongkorn University, Thailand

E-Mail: natchapol.s@chula.ac.th

- ปรัชญาดุสิตบัณฑิต (พุทธศาสนศึกษา)
มหาวิทยาลัยมิวนิก สหพันธ์สาธารณรัฐเยอรมนี
- อักษรศาสตรมหาบัณฑิต (ภาษาบาลีและสันสกฤต)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- อักษรศาสตรบัณฑิต (ภาษาไทย)
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- Ph.D. (Buddhist Studies),
Ludwig-Maximilian Universität, Germany
- M.A. (Pali and Sanskrit),
Chulalongkorn University, Thailand
- B.A. (Thai),
Chulalongkorn University, Thailand

เจนจิรา แวงวรรณ
Janjira Wangwan

นิสิตปริญญาเอก สาขาวิชาจิตวิทยาประยุกต์ สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Ph.D. Candidate of Applied Psychology, Behavioral Science Research Institute,
Srinakharinwirot University, Thailand

E-Mail: jenjira.ww@gmail.com

- มนุษยศาสตร์และวิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยโอซากะโนะมิซู ประเทศญี่ปุ่น
- แพทยศาสตรบัณฑิต (พ.บ.) มหาวิทยาลัยขอนแก่น
- Master 's Program of Human Developmental Sciences,
Ochanomizu University, Japan
- M.D. (Doctor of Medicine),
Khon Kaen University, Thailand

รองศาสตราจารย์ ดร. ดุษฎี อินทรประเสริฐ
Dusadee Intraprasert, Assoc. Prof., Ph.D.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

The Graduate School of Srinakharinwirot University, Thailand

- ประ.ด. การวิจัยการศึกษา
มหาวิทยาลัยนอร์ทเท็กซัส ประเทศอเมริกา
- Ph.D. Educational Research,
The University of North Texas, USA

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ฐาสุกรณ์ จันประเสริฐ
Thasuk Junprasert, Asst. Prof., Ph.D.

สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

Behavioral Science Research Institute, Srinakharinwirot University, Thailand

E-Mail: thasuk@g.swu.ac.th

- วท.ด. (วิจัยพฤติกรรมศาสตร์ประยุกต์)
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- Ph.D. (Applied Behavioral Science Research),
Srinakharinwirot University, Thailand

ชุตินันท์ ตู้อันบัตร
Chutipon Tootanabat

นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาการบริการการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์
สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ

Master of Education Program in Educational Administration,
Faculty of Education and Liberal Arts, Suvarnabhumi Institute of Technology,
Thailand

E-Mail: chutipont126@gmail.com

- ศิลปศาสตรบัณฑิต (การจัดการทั่วไป)
มหาวิทยาลัยราชภัฏพระนคร
- ประกาศนียบัตรบัณฑิตวิชาชีพครู
มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต
- Bachelor of Arts (General Management),
Phranakhon Rajabhat University, Thailand
- Graduate Diploma Program (Teaching Profession),
Suan Dusit Rajabhat University, Thailand

ดร. นิพิฐพนธ์ สนิทเหลือ
Nipitpholt Sanitlou, Ph.D.

คณะศึกษาศาสตร์และศิลปศาสตร์ สถาบันเทคโนโลยีแห่งสุวรรณภูมิ

Faculty of Education and Liberal Arts,

Suvarnabhumi Institute of Technology (SVIT), Thailand

E-Mail: nipitpols@gmail.com

- ปรัชญาดุสิตบัณฑิต (การบริหารการศึกษาและภาวะผู้นำ) มหาวิทยาลัยเซนต์จอห์น
- วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (สถิติประยุกต์) สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์
- วิทยาศาสตร์บัณฑิต (สถิติ, เกียรตินิยม) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, มหาสารคาม
- Ph.D. (Educational Administration and Leadership), Saint John's University
- Master of Science (Applied Statistics), National Institute of Development Administration, Thailand
- Bachelor of Science (Statistics, Honor), Srinakharinwirot University, Maha Sarakham

พรพรหม ทิพยมนตร์
Ponprom Tippayamontre

ภาควิชาปรัชญาศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities,

Kasetsart University, Thailand

E-Mail: ponprom.ti@ku.th

- นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (พุทธศาสตร์) มหาวิทยาลัยซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (การสื่อสารต่างวัฒนธรรม) มหาวิทยาลัยซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (วัฒนธรรมศึกษา) มหาวิทยาลัยซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาพยนตร์) มหาวิทยาลัยซิดนีย์ ประเทศออสเตรเลีย
- ศิลปศาสตรบัณฑิต (ภาษาอังกฤษ) มหาวิทยาลัยรามคำแหง
- M.A. (Communication Arts), Chulalongkorn University, Thailand
- M.A. (Buddhist Studies), University of Sydney, Australia
- M.A. (Crosscultural Communication), University of Sydney, Australia
- M.A. (Cultural Studies), University of Sydney, Australia
- M.A. (Film Studies), University of Sydney, Australia
- B.A. (English), Ramkhamhaeng University, Thailand

รองศาสตราจารย์ ดร. ประเวศ อินทองปาน
Praves INTONGPAN, Assoc. Prof., Ph.D.

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities,
Kasetsart University, Thailand
E-Mail: fhumpvi@ku.ac.th

- ปรัชญาคุณฐิบัณฑิต (ปรัชญา)
มหาวิทยาลัยปูเณ ประเทศอินเดีย
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา) (เกียรตินิยม)
มหาวิทยาลัยมัทราส ประเทศอินเดีย
- พุทธศาสตรบัณฑิต (ศาสนาและปรัชญา)
(เกียรตินิยม) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- เปรียญธรรม 5 ประโยค
สำนักเรียนวัดสระเกศราชวรมหาวิหาร (ภูเขาทอง)
ป้อมปราบ กรุงเทพมหานคร
- Ph.D. (Philosophy),
University of Pune, India
- M.A. (Philosophy), (First Class),
University of Madras, India
- B.A. (Religion and Philosophy),
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand
- Pali V, Wat Saket
(The Golden Mount or Phu Khao Thong),
Bangkok, Thailand

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. บารมี อริยะเลิศเมตตา
Baramee Ariyalermetta, Asst. Prof., Ph.D.

ภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
Department of Philosophy and Religion, Faculty of Humanities,
Kasetsart University, Thailand
E-Mail: fhumskn@ku.ac.th

- ปรัชญาคุณฐิบัณฑิต (ปรัชญา)
มหาวิทยาลัยคุรุคเชตรา ประเทศอินเดีย
- ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ปรัชญา)
มหาวิทยาลัยคุรุคเชตรา ประเทศอินเดีย
- ศน.บ. (ภาษาอังกฤษ),
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
- Ph.D. (Philosophy),
Kurukshetra University, India
- M.A. (Philosophy),
Kurukshetra University, India
- B.A. (Religion and Philosophy),
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

น้อมบูชาธรรม

พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร: หลวงปู่วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ)

หลวงพ่อดมชโย

หลวงพ่อดตชโว

คุณยายอาจารย์มหารัตนอุบาสิกาจันทร์ ขนนกยูง

การไม่ทำบาปทั้งปวง
การทำกุศลอย่างเต็มที่
การทำจิตของตนให้บริสุทธิ์
นี่คือคำสอนของพระพุทธเจ้า

ที.ม. 10/90/50-51 (ไทย.มจร)

สพฺพปาปสฺส อกรณํ	sarvapāpasyākaraṇam
กุสฺสสฺส อฺปสมฺปทา	kuśalasyopasampadaḥ
สจิตฺตปริโยทปนํ	svacittaparyavadanam
เอตํ พุทฺธานสาสนํ	etad buddhasya śāsanam
(ขุ.ธ. 10/54/57 (บาลี.มมร)	(สันสกฤต : Uv. 28)

諸惡莫作,	ཆད་རུ་བཟོད་པའི་ཚམས་ལས།
諸善奉行	མྱིག་པ་ཐམས་ཅད་མི་བྱ་ཞྏ།
自淨其意,	དགེ་བ་ལྷན་སྦྲུམ་ཚཱིགས་པར་བྱ།
是諸佛教。	རང་གི་སེམས་ནི་ཡོངས་སུ་གདུལ།
(จีน : T4.567b1-2)	འདི་ནི་སངས་རྒྱས་བསྐྱབས་པ་ཡིན། །
	(ทิเบต : Uv. 28)

